

PRVO
SAYJETOVANJE O INFORMATICI
U ZDRAVSTVU BIH

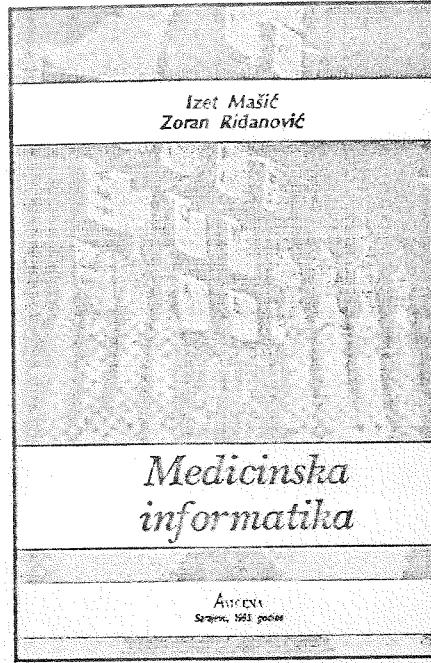
TEMA SAYJETOVANJA
NOMENKLATURE I KLASIFIKACIONI SISTEMI
U ZDRAVSTVENOJ DJELATNOSTI

1ST
CONSULTATIONS ON INFORMATICS
IN HEALTH SERVICE OF B&H

TOPIC OF CONSULTATIONS
NOMENCLATURES AND CLASSIFICATION
SYSTEMS IN HEALTH SERVICES

zbornik rezimea / summaries

AVICENA
Sarajevo, decembar 1992 godine

Medicinsko odlučivanje

Dvanaest poglavlja

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranica: 291

Referenci: 328

Slika: 17

Tablica: 13

CIP - 616-035(075.8)

Iz biblioteke
BIOMEDICINSKE publikacije
AVICENA VAM predstavlja

Medicinska informatika

Šesnaest poglavlja
uključujući i rječnik
informatičkih termina.

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranica: 776

Referenci: 601

Slika: 129

Tablica: 44

CIP - 61.681.3(075.8)

PRVO SAVJETOVANJE O INFORMATICI U ZDRAVSTVU BIH

TEMA SAVJETOVANJA
NOMENKLATURE I KLASIFIKACIONI SISTEMI
U ZDRAVSTVENOJ DJELATNOSTI

FIRST
CONSULTATIONS ON INFORMATICS
IN HEALTH SERVICE OF
BOSNIA AND HERZEGOVINA

TOPIC OF CONSULTATIONS
NOMENCLATURES AND CLASSIFICATION
SYSTEMS IN HEALTH SERVICES

zbornik rezimea / summaries

Sarajevo, decembar 1992 godine

BIBLIOTEKA
NAUČNI I STRUČNI SKUPOVI

Knjiga I

Glavni urednik: Zoran Riđanović

Predsjednik Izdavačkog savjeta: Izet Mašić

Tehnički urednici:

Ljubomir Kravec
Želimir Nastić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

614:681.3(061.3)(048.4)

SAVJETOVANJE o informatici u zdravstvu BiH (1 ; 1992 ; Sarajevo)

Zbornik rezimea / Prvo Savjetovanje o informatici u zdravstvu BiH, Sarajevo,
decembra 1992 = Summaries / First consultations on informatics in health service of Bosnia
and Herzegovina. - Sarajevo : Avicena, 1992. - 20 str. ; 20 cm. - (Biblioteka Naučni i stručni
skupovi ; knj. 1)

Nasl. str. : Tema savjetovanja Nomenklature i klasifikacioni sistemi u zdravstvenoj
djelatnosti. - Tekst upor. na engl. jeziku.

1. NOMENKLATURE i klasifikacioni sistemi u zdravstvenoj djelatnosti

2. CONSULTATIONS on informatics in health service of Bosnia and Herzegovina (1 ; 1992 ;
Sarajevo)

Sva prava zadržana. Bez pismenog odobrenja Izdavačke kuće AVICENA
nije dozvoljeno da se ova publikacija ili pojedini njeni dijelovi prevedu na
druge jezike ili da se reprodukuju u bilo kakvom obliku- mehaničkim ili
elektronskim sredstvima, uključujući fotokopiranje, tonsko snimanje,
mikrokopiranje; ili upotrebu računara.

Izdaje i štampa:

AVICENA, D.D. Sarajevo

Tiraž: 200 primjeraka

ORGANIZATORI:

Društvo za medicinsku informatiku

Republike Bosne i Hercegovine

Centar za medicinsku informatiku Medicinskog fakulteta u
Sarajevu

POKROVITELJI:

Ministarstvo zdravlja Vlade Republike Bosne i Hercegovine
Republički fond za zdravstvenu zaštitu Bosne i Hercegovine

SPONZORI:

Izdavačka kuća "AVICENA", Sarajevo

PROLOG

Nalazimo se na izmaku jedne duge i teške ratne godine u kojoj su ljudske nedaće: smrt, strah, glad i patnja bivale jače i stvarnije od bilo koje druge ljudske aktivnosti.

Uprkos tome, grupa entuzijasta, naučnika i stručnjaka unutar oblasti medicinske informatike, u želji da pokaže da informacija, kao ključni resurs današnjice (kakavog li paradoksa), ima najznačajniju ulogu u širenju istine o dogadajima koji nam se dešavaju, organizovala je naučni skup na temu: *KLASIFIKACIJSISTEMI U ZDRAVSTVENOJ DJELATNOSTI*. To je dokaz da naše naučnike i stručnjake, ljude od pera i hartijski granate ni snajperi ne mogu sputati u naučnom hodu ka boljom i sretnoj budućnosti.

Društvo za medicinsku informatiku Bosne i Hercegovine, koje ovog mjeseca (1992. godine) slavi četiri godine svog postojanja, ovim skupom obilježava niz zapaženih aktivnosti u području zdravstvene informatike u Bosni i Hercegovini:

- unapredjenje informatike u zdravstvenoj zaštiti, zdravstvenom osiguranju i biomedicinskim istraživanjima,
- angažovanje stručnjaka zdravstvene informatike u BiH na razvoju i uspostavljanju zdravstvenih informacionih sistema,
- pomoći kod istraživanja, razvoja i stručnog rada unutar područja zdravstvene informatike u BiH,
- angažovanje oko diseminacije i razvoja naučnih i tehničkih informacija u oblasti zdravstvene informatike u BiH,
- pomoći kod edukacije zdravstveno informatičkih kadrova,
- razmjena iskustava na republičkom i medurepubličkom nivou u oblasti zdravstvene informatike,
- pokretanje stručnog časopisa i drugih edicija iz zdravstvene informatike na prostorima BiH.

Medicinska informatika danas je, bez sumnje, vrlo značajna medicinska struka koja okuplja veliki broj naučnih radnika i stručnjaka koji se njome bave profesionalno, ili pak, interdisciplinarno saraduju na njenoj problematici. Skupovi ovakve vrste su vrlo značajan vid edukacije i razmjene iskustava u ovoj oblasti, a tema koju smo izabrali za Prvo savjetovanje je po svojoj aktualnosti zaslужila da bude prvenac. Bez obzira na izuzetno teške uslove oko tehničke organizacije (bez električne energije, repromaterijala, materijalnih sredstava) uspjeli smo, nimalo lak zadatak, obaviti do kraja korektno i uspešno. Pokroviteljima i sponzorima ovog skupa izražavamo svoju iskrenu zahvalnost.

Doc. dr Izet Mašić
predsjednik Društva za
medicinsku informatiku BiH

ORGANIZACIONI ODBOR:

Izet Mašić, predsjednik

Irfan Zulić, potpredsjednik

Zoran Riđanović, potpredsjednik

Slavenka Štraus, sekretar
Sabina Selvić, tehnički sekretar
Gordana Stjepanović, blagajnik

Boriša Telebak, član

Nedžad Mehicić, član

Fuad Šećerbegović, član

Mahmut Đapo, član

Naim Grebo, član

Esad Mahmutović, član

Želimir Nastić, član

Ljubomir Kravec, član

Georgina Janjić, član

Marijan Dover, član

Mladen Čavaljuga, član

POVODOM PRVOG SAVJETOVANJA O INFORMATICI U ZDRAVSTVU BIH

Ujedinjena Europa 1993. godine? Bez obzira na aktuelne potешкоће, svjedoci smo jakih tendencija ka unifikaciji standarda i različitih sistema kao temeljnog preduvjeta buduće europske a možda i paneuropske zajednice. U tom kontekstu, zdravstvo razvijenih zemalja europskog zapada užurbanio se priprema i poduzima pilotske studije i dobro finansirana istraživanja u potrazi za rješenjima minimumskog skupa podataka, jedinstvenog klasifikacijskog sistema pacijenata, jedinstvene klasifikacije medicinskih procedura, jedinstvene klasifikacije dijagnoza, jedinstvenog modela plaćanja rada u zdravstvenim ustanovama itd. Međunarodna izolacija i revolucionarno pronaalaženje "topic vode" više "ne piju vode"? Želimo li ući u jedinstvenu Europu i postati njezin sastavni dio, moramo - htjeli mi to ili ne - prihvati jednoobrazne nomenklature, kodiranja, klasifikacije, statistike... To je minimum koji moramo ispuniti da bi zdravstveni informacioni sistem uopće mogao funkcionirati. Jer, zdravstvo - koje na pragu 21. stoljeća nema razvijenu informatiku, a informatika klasifikacione sisteme - jednostavno rečeno nema svoje budućnosti.

Zdravstveni profesionalci moraju znati da bez komunikacija nema komparabilnosti, bez komparabilnosti neophodnog feed-backa za poboljšanje sistema; da bez unificiranja i standarda u medicini nema međunarodne prohodnosti, a da bez međunarodne verifikacije nema progrusa. Jer, vrijeme "lokalnih nauka" i lokalnih medicinskih "Šerifa", koji su sa svijezdom na srcu diktirali svoje standarde ponašanja, valida je konačno za nama. Voluntarizam, uključujući i medicinski, dosad nas je skupo stajao. Sto brže budemo osposobljavali mlađe stručnjake u zapadnim centrima - koji će nesobično prenositi znanja, vještine i tehnologije - to brže ćemo zakucati na vrata ujedinjene Europe. Naravno, vodeći računa da pamet i dovoljivost našim ljudima nikada nije manjalo, ne suminjamo da mnogi imaju svoje ideje i poglede na klasifikacione sisteme u zdravstvu i medicini. Prilozi s ovog Savjetovanja to rječito potvrđuju. Uostalom, ova oblast medicinske informatike atraktivnije je zbog toga što tzv. "veliki svijet" još uvjek nema definitivna rješenja za mnoge probleme u domeni nomenklatura i klasifikacija. Ovo Savjetovanje, posvećeno nomenklaturama i klasifikacionim sistemima u zdravstvenoj djelatnosti, koje su u vanrednim okolnostima organizirali Društvo za medicinsku informatiku RBiH i Centar za medicinsku informatiku u Medicinskom fakultetu u Sarajevu, treba da bude ne samo poticaj za naredne aktivnosti, već i osnovica za teorijska promišljanja u ovoj oblasti.

*Prim. dr Zoran Riđanović
potpredsjednik Društva za
medicinsku informatiku BiH*

NOMENKLATURE I KLASIFIKACIONI SISTEMI U ZDRAVSTVU

NOMENCLATURES AND CLASSIFICATION SYSTEMS IN HEALTH SERVICES

Doc. dr Izet Mašić, prim. dr Zoran Ridjanović

*Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet, Sarajevo,
Klinika za infektivne bolesti, Klinički centar Sarajevo*

R E Z I M E

U uvodnom izlaganju autori iznose teorijske koncepte nomenklatura i klasifikacija u medicini, s posebnim osvrtom na metodologiju izrade klasifikacija. Dajući presek istorijskog razvoja nomenklatura i klasifikacija u medicini, autori su posebno posvetili pažnju Međunarodnoj klasifikaciji bolesti, povreda i uzroka smrti, opisujući glavne karakteristike IX revizije i njene glavne nedostatke. U kraćim naznakama autori, također, daju pregled nomenklature medicinskih usluga, Međunarodne klasifikacije medicinskih procedura, Anatomsko-terapeuticko-hemijske klasifikacije lijekova, klasifikacionog sistema Dijagnostičkih srodnih grupa, dajući na kraju sumaran pregled ostalih klasifikacionih sistema.

Ključne riječi: nomenklature, klasifikacioni sistemi, Međunarodna klasifikacija povreda i uzroka smrti, Anatomsko-terapeuticko-hemijska klasifikacija, Dijagnostički srođne grupe, Međunarodna klasifikacija medicinskih procedura.

S U M M A R Y

The autors represent theoretical concepts of nomenclature and classifications in medicine, with special retrospection to classification methodology. Authors gave historical aspects of developing in medicine especially International Classification of disease, injuries and causes of deaths, describing main characteristics of 9th revision, and its main shortcomings. In this article there is also a summary of medical service nomenclature, International Classification of medical procedures, Anatomy-therapeutical-chemistry Classification of drugs, Classification of DRGs and other.

Key words: nomenclature, classification systems, International classification of diseases, Injuries and causes of death, Anatomy-therapeutical-chemistry classification, Diagnostic Related Groups, International classification of medical procedures.

MEDJUNARODNA KLASIFIKACIJA BOLESTI,
POVREDA I UZROKA SMRTI
- Principi i primjene -

INTERNATIONAL CLASSIFICATION OF DISEASES,
INJURES AND CAUSES OF DEATH
- Principles and applications -

Doc. dr Izet Mašić

Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet Sarajevo

R E Z I M E

Medunarodna klasifikacija bolesti, povreda i uzroka smrti (MKB) je, kao najstariji i najvažniji klasifikacioni sistem, uvedena u praksi na prostorima bivše Jugoslavije 1958. godine, a na snazi je još uvijek njena IX revizija. Ona je uglavnom bazirana na principima statistike čiji je interes veći na grupama slučajeva, nego na definisanju pojedinačnih pojava. MKB u principu definiše pojave konotacione, a ne u spremi s njihovim atributima. MKB (IX revizija) ima 17 kategorija bolesti (šifre sa 3 i 4 mjeseca) i dodatnu V i E listu. Loša osobina joj je da ne daje nikakve mogućnosti prepoznavanja ekstremnih ishoda toka liječenja, niti diferencira uzroke stanja pacijenta prilikom prijema. Osnovna namjena MKB je istraživanje mortaliteta a ne morbiditeta. Većina ljekara smatra da kategorije i podkategorije MKB nisu dovoljno prilagođene za praktičnu upotrebu na sva tri nivoa zdravstvene zaštite, te se insistira na standardizaciji postojeće MKB za kliničku upotrebu i njenu prilagodjavanje za primjenu putem računara.

Ključne riječi: MKB, kategorije bolesti, standardizacija termina.

S U M M A R Y

Since 1985. International classification of diseases (ICD) have been used as the oldest and the most important classification system, at the territory of former Yugoslavia, and still, we use IX revision of ICD. It is based on statistic principles, and its interest is focus to group, not to single case. ICD (IX revision) has 17 disease Category (3 and 4 places) and supplement V and E list. The bad characteristic is that it does not give any opportunity to identify treatment, outcome, as well as it can not find the causes of patient state during the hospital admission. The main assignment of ICD is mortality, not morbidity examination. Categories and subcategories of ICD are not sufficiently adequate to be use all three level of health services, so ICD have to be standardized for clinical use and adapted for computer.

Key words: ICD, diseases categories, term standardization.

MEDJUNARODNA KLASIFIKACIJA MEDICINSKIH PROCEDURA

INTERNATIONAL CLASSIFICATION OF PROCEDURES IN MEDICINE

Prim. dr Temudžedin Borovac

Klinički centar Sarajevo

R E Z I M E

Primjena informacijske tehnologije u medicini zahtijeva visok stepen organizovanosti. Međunarodna klasifikacija medicinskih procedura i na njoj zasnovana Jedinstvena nomenklatura medicinskih usluga predstavlja osnov za uspostavljanje klasifikacionog sistema.

Otkrenuta je prvenstveno prema zdravstvenim resursima i omogućava efikasno praćenje, planiranje, i organizaciju zdravstvenih sistema. Na osnovu nje moguće je uspostaviti i generisati veliki broj medicinskih dokumenata standardiziranih i unificiranih. Ova dokumentacija prilagođena za korištenje informacijske tehnologije, čini osnov Jedinstvenog zdravstvenog informacionog sistema.

Ključne riječi: klasifikacija, nomenklatura, zdravstveni informacioni sistem, zdravstvene usluge.

S U M M A R Y

Informatic technology application demands high organization degree. International Classification of procedures in Medicine and Unique nomenclature of medical services is the base for the vestiture Classification systems.

This classification includes health resources, and make possible effective following planning and health system organization. Using this classification it is possible to sistematize a great number of unified and systematized medical documents. This documentation is adapted for informatic technology use and it is the base for unique medical information system.

Key word: Classification, Nomenclature, Health information system, Health services.

KLASIFIKACIONI SISTEMI U KLINIČKOJ BIOKEMIJI

CLASIFICATION SYSTEMS IN CLINICAL BIOCHEMISTRY

Prof. dr Franko Cetinić, Enver Suljević, ing.hem.

Institut za kliničku biohemiju, Klinički centar Sarajevo

REZIME

Kao polazište sistematike kliničko - kemijskih dijagnostičkih radnji na principu sistematike bolesti WHO i IFCC izvršile su sistematiku osnovnih analitičkih procedura koje se mogu svesti u tri grupe:

1. Statusi 2. Serije 3. Pojedinačne analize

1. Statusi su grupe kliničko-kemijskih analiza kojima dolazimo do saznanja o aktualnom stanju metaboličkih procesa u pojedinom tkivu, organu ili grupi organa.
2. Serije su niz analiza kojima se određuje količina jednog ili više biokemijskih konstituenata ili brzinu njihove pretvorbe u pojedinim organima ili tkivima.
3. Pod pojedinačnim analizama podrazumijeva se aktualno stanje kojim želimo utvrditi koncentraciju ili aktivnosti neke tvari kao odraz vrlo specifičnih metaboličkih procesa. U radu se iznose razrađeni statusi i serije.

Ključne riječi: statusi, serije, pojedinačne analize.

SUMMARY

WHO and IFCC, as the start of the clinical - chemistry diagnostic proceedings, according to diseases system, make systematism of basic analytic proceedings, which may be categorized into three groups :

1. Ranks 2. Series 3. Separately analysis

1. Ranks are groups of clinical - chemistry analysis, which show us current state of metabolic procedures in tissues, organs or group of organs.
2. Series are order of analysis for measuring one or more biochemical factors or speed of their transforming in organs or tissues.
3. Separately analysis is current state and with them we want to measure concentration or activity of some substances which are the reflection of very specific metabolic proceedings. In this study, we describe our Ranks and Series.

Key words : Ranks, Series, Separately analysis.

ANATOMSKO-TERAPEUTSKO-KEMIJSKE KLASIFIKACIJE LIJEKOVA

ANATOMIC-THERAPEUTIC-CHEMICAL CLASSIFICATION OF DRUGS

Prof. dr Irfan Zulić, Esad Mahmutović, mr ph., Želimir Nastić, dipl. el. ing.

Institut za farmakologiju i toksikologiju, Medicinski fakultet Sarajevo
Klinička apoteka, Sarajevo

REZIME

Nakon što je SZO prihvatile Anatomsko-terapeutsko-kemijsku klasifikaciju lijekova za farmaceutsku upotrebu, ista je doživjela više dorada. Varijanta uradjena u Centru za lijekove Farmaceutskog fakulteta u Sarajevu obuhvata cijelokupnu informaciju o lijeku (indikacije, doze, kontraindikacije itd.). Prednost ATC klasifikacije nad ostalim je u pristupu bazi podataka na tri načina: anatomic-navodjenjem organa ili tkiva, terapeutiskim-navodjenjem bolesti i kemijskim-navodjenjem generičkog (ili tvorničkog) imena lijeka. ATC klasifikacija koristi se jednakо efikasno u ordinacijama, kao i u apotekama, veledrogerijama, tvornicama lijekova i za različita proučavanja primjene lijekova i njihove potrošnje.

Ključne riječi: ATC klasifikacija lijekova - informacioni sistemi koji je koriste

SUMMARY

After WHO accepted of ATC classification of drugs for pharmaceutical use, it was been readapted many times. Our proposal from Drugs center of Faculty of Pharmacy in Sarajevo has all information about drug (indication, doses, contraindication etc.). Advantage of ATC classification over others are three ways of entry in data base: anatomic-from organs or tissues, therapeutic-from diseases, and chemical-from generic or trade name of drug. ATC classification is equally effectively used in physician practice, as pharmacies, drug factories, as well as for professional or scientific analyses of drug effects and their utilization.

Key words: ATC classification of drugs-Information systems which use ATC classification

KLASIFIKACIONI KRITERIJI PARODONTALNIH BOLESTI

CLASSIFICATION OF PERIODONTAL DISEASES

Prof. dr Berislav Topić

Klinika za bolesti usta, Stomatološki fakultet Sarajevo

REZIME

Problem klasifikacije je ekstremno težak u biološkim disciplinama. Dobro je poznat Darwin-ov zakon o varijabilnosti prirodnih procesa i prirodnih pojava. U prirodi sve ima svoj individualitet, zato je svaka klasifikacija jedna vrsta nasilja nad prirodom. Klasifikacione sisteme stvaramo da bismo bolje između sebe komunicirali, bolje se razumijevali, bili ekonomičniji i efikasniji. Volter kaže: "Ako želite razgovarati sa mnom, definirajte Vaše pojmove." Klasifikacioni sistemi iz medicine primjenjuju se i u parodontologiji. Oni mogu biti: topografski, morfološki, patološki i etiološki. Postoji veliki broj klasifikacija različitih autora. Klasifikacija koja se upotrebljava na Klinici za parodontologiju Stomatološkog fakulteta u Sarajevu je rezultat preko 20 godina rada. Ona je bazirana na inflamatornom procesu, a kombinirana je od topografije, morfologije, patologije i etiologije parodontalnih bolesti.

Ključne riječi: klasifikacija, kriteriji, Parodontologija.

SUMMARY

The problem of classification in the biological disciplines is extremely hard. It is best illustrated by Darwin's law of variability of natural processes, which states that every classification is an artificial assortment of natural process. Classification systems are, however, helping us to understand one another better and to work more economically, efficiently and effectively. Voltaire said: "If you want to talk to me, define your terms". Classification systems in medicine as well as in periodontology can themselves be classified as follows:

- a) Topography (periodontitis superficialis, periodontitis profunda)
- b) Morphology (gingivitis hyperplastica, gingivitis erosiva)
- c) Pathology (-itis, osis, oma)
- d) Aetiology (gingivitis gravidarum, Dilantin gingivitis).

There are a large number of classifications of wellknown authors. The classification of periodontal diseases used and taught in the Department of Periodontology is presented and explained. The classification is the result of nearly 20 years work. It is based on the inflammatory process and a combination of topography, morphology, pathology and aetiology of periodontal diseases.

Key words: Classification, Criteria, Periodontology.

MEDJUNARODNA KLASIFIKACIJA ONKOLOŠKIH OBOLJENJA

INTERNATIONAL CLASSIFICATION OF ONCOLOGIC DISEASES

Doc. dr Boriša Telebak

Institut za epidemiologiju i medicinsku statistiku, Medicinski fakultet Sarajevo

REZIME

Druga verzija Medunarodna klasifikacija onkoloških oboljenja (ICD-O) predstavlja izvod iz područja II (maligna oboljenja) Medunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzoraka smrti 10 verzija. Ova verzija omogućava šifriranje topografskih i morfoloških (histografskih) promjena i karakteristika tumora. Postoje neke osnovne razlike u strukturi ICD-O i ICD-10. Poglavlje II u ICD-10 je u osnovi topografski šifrirano i govori istovremeno o obliku malignog oboljenja, na primjer maligno, benigno, in situ ili nejasno(nepoznato), maligno ili benigno. ICD-O pak ima set od četiri kategorije za topografiju baziranu na poglavljju II ICD-10, te posebno inkorporiran kod za histološki tip malignog oboljenja. ICD-O sadrži pet glavnih poglavja i to a)instrukcije za korištenje, b)topografija, c)morfologija, d)abecedna lista. Najčešće korištene skraćenice su M-morfologija (histološki tip), NOS-nije specifirano drugaćije i ICD-O - medunarodna klasifikacija malignih oboljenja.

Ključne riječi: onkologija, ICD-O, neoplazme.

SUMMARY

The second edition of the International Classification of Diseases for Oncology (ICD-O) represents an extension of Chapter II (Noplasms) of the Tenth Revision of the International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (ICD-10). The ICD-O provides for coding both topography and morofology (histology) of tumors. There are basic differences between the structure of ICD-O and that of ICD-10. Chapter II of ICD-10 is basically a topography code that takes into account the behavior of the neoplasm, i. e. malignant, benign, in situ, or character for topography based on the malignant section of ICD-10 and the code, incorporated in the morphology field for malignant, benign etc. ICD-O consist of five main sectors: a)instruction for use, b)morphology, c)topography, d)alphabetic index. The following abbreviations are used throughout: M-morphology; NOS - not otherwise specified, ICD-O International classification of Diseases for Oncology.

Key words: Oncology, ICD-O, Neoplasms.

KLASIFIKACIONI SISTEM POVREDA INJURY CLASSIFICATION SYSTEM

Dr Slavenka Štraus, dr Faris Gavrankapetanović

Državna bolnica Sarajevo
Traumatološka klinika, Klinički centar Sarajevo

REZIME

Povrede danas predstavljaju jedan od najvažnijih medicinskih problema širom svijeta. Povrede su također i glavni uzrok smrti i invalidnosti djece, mlađih i osoba treće dobi, te imaju značajne individualne, socijalne i ekonomske konsekvene.

Da bi se akcidenti i povrede sprječile neophodno je poznavati njihov uzrok nastanka, mehanizam te sve faktore koji učestvuju u nastanku.

Do sada se koristila IX MKB. U većini slučajeva ova klasifikacija i sistem registracije povreda je nepotpun i neadekvatan. To se naročito odnosi na podatak o mjestu povredjivanja, vrsti i težini povreda.

Zbog toga, u radu opisujemo i dajemo prijedlog kako aplicirati NOMESKO klasifikaciju akcidenta i povreda u registraciji povreda u našem zdravstvenom sistemu.

Ključne riječi: akcidenti i povrede, uobičajeni metod registracije (MKB), NOMESKO identifikacija povreda.

SUMMARY

Today injuries are one of the main health problem in the World. Injury is also a major cause of death and disability among children, young adults and elderly adults, and injuries have enormous individual, social and economic consequences.

To prevent accidents and injuries we have to know what cause them, their mechanism and all factors that participate.

Up till now, we use 9th International disease, injury and death cause classification. Mainly, this classification and registration of accidents and injuries is incomplete and inadequate. This especially refers to information about space, type and severity of injury.

That is why, in this article, we describe and suggest how to apply NOMESKO classification for injuries registration in our health system.

Key words: Accidents and Injuries, usual registration system (ICD), NOMESKO classification.

KLASIFIKACIONI SISTEM INVALIDNIH, OMETENIH I OSOBA SA FUNKCIONALNIM OŠTEĆENJIMA CLASSIFICATION SYSTEM OF HANDICAPS, DISABILITY, AND IMPAIRMENT

Prof. dr Hasan Kapetanović, prim. dr Zoran Riđanović

Klinika za infektivne bolesti, Klinički centar Sarajevo

REZIME

Zbog značaja i specifičnosti situacije nastale ratnim djelovanjem, izraženim brojem i karakterom povreda i očekivane onesposobljenosti u neposrednoj i daljoj budućnosti, u ovom radu autori ističu nekoliko momenata. Kao neophodan uslov, i prvo, potrebu usklajivanja postojeće terminologije i definicija invalidnih, ometenih i oštećenih lica u skladu sa prihvaćenim svjetskim standardima. Drugo, neophodnosti primjene Međunarodne klasifikacije oštećenosti, ometenosti i invalidnosti u cilju bolje deskripcije, povezivanja podataka u zdravstvenim informacionim sistemima, statističkog izvještavanja, međunarodne komparabilnosti i realnijeg sagledavanja obima i karaktera ratnih povreda koje zahtijevaju rehabilitaciju i medicinsku, profesionalnu i socijalnu rehabilitaciju. Treće, usvajanje Klasifikacije omogućilo bi bolje stručno praćenje i zbrinjavanje invalidnih lica, zdravstveno planiranje njihovih potreba i potreba zdravstvenih službi, kao i planiranje specifičnih urbanih aglomeracija za invalide ovoga rata.

Ključne riječi: Međunarodna klasifikacija oštećenosti, ometenosti i oštećenih lica, terminologija

SUMMARY

As the result of war actions, a great number of injuries as well as injury character, and expected disability in future, in this article authors would like to underly following facts: as the first, unique definitions and terms of handicaps, disability and impairment. Second, usage of International Handicaps, Disability and Impairment classification for better description, data connection in health information systems, statistic reports, international comparison and better interpretation of war injuries, their size and nature, which require rehabilitation, medical, professional and social rehabilitation. Third, International classification adoption will make possible better professional monitoring and care of handicapped, health planning for them and planning of health services, as well as planning for their specific urbanism needs.

Key words: International classification of impairment, disability and handicaps, Terminology.

DIJAGNOSTIČKI SRODNE GRUPE I SISTEM PROSPEKTIVNOG PLAĆANJA BOLNICA

DIAGNOSIS RELATED GROUPS AND PROSPECTIVE PAYMENT SYSTEM

Prim. dr Zoran Riđanović, doc. dr Izet Mašić

Klinika za infektivne bolesti, Klinički centar Sarajevo,
Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet Sarajevo,

REZIME

Eksponencijalni porast troškova za zdravstvenu zaštitu inicirao je uvodjenje klasifikacionih sistema pacijenata koji imaju strogo ekonomsku dimenziju. Klasifikacioni sistem Dijagnostički srodnih grupa (DRGs) je uveden radi lakšeg upravljanja bolnicama i mjerjenja njihove efikasnosti. Na temelju ovog sistema izradjen je Sistem prospektivnog plaćanja bolnica (PPS), koji u suštini predstavlja tržišni način plaćanja troškova u zdravstvu. U radu je ukratko opisan postupak određivanja DRGs, date osnovne kategorije dijagnostički srodnih grupa i ismešena dosadašnja svjetska iskustva sa DRGs i PPS.

Ključne riječi: zdravstvena ekonomika, bolnice, Dijagnostički srođne grupe, Sistem prospektivnog plaćanja bolnica.

SUMMARY

Exponential cost increasing for health care, initiate introduce of patient classification systems with strictly economic dimensions. Classification system of Diagnosis Related Groups (DRGs) is introduce to make easy running of hospitals as well as to measure their efficiency. Based on this, Prospective Payment System of hospitals (PPS) was maid, what is in essence, market payment of health expenses.

In this article, the way of DRGs definition is described, gives basic categories of DRGs and takes out current world DRGs and PPS experience.

Key words: Health economics, Hospitals, Diagnosis Related Groups, Prospective Payment System of hospitals.

KLASIFIKACIONI SISTEMI U PSIHIJATRIJI CLASSIFICATIONS SYSTEMS IN PSYCHIATRY

Doc. dr Ismet Cerić, dr Lilijana Oruč, prof. dr Muhamed Gavranović

Psihijatrijska klinika, Klinički centar Sarajevo

REZIME

Svaka kvalifikacija u medicini, pa i u psihijatriji, da bi bila korisna mora da ispunjava dva osnovna uslova: 1) mora da obuhvati cijelokupnu materiju kojom se psihijatrijska nauka i praksa bave, i, 2) njene klase i podklase moraju se međusobno jasno razgraničiti, odnosno moraju se međusobno isključivati.

Da bi se sačinila upotrebljiva klasifikacija psihičkih poremećaja postoje brojni problemi vezani za specifičnu prirodu psihičkih poremećaja, nedostatak objektivnih i pouzdanih kriterija i instrumenata za dijagnostiku, kao i nedovoljno poznavanje etiologije i patogeneze psihičkih poremećaja.

Bez obzira na sve ove teškoće postoje brojne klasifikacije psihičkih poremećaja koje su se počele graditi od samog početka ere moderne psihijatrije neposredno poslije Francuskere revolucije.

U radu su izneseni detaljniji podaci dvije važeće i najviše upotrebljavane klasifikacije od kojih je prva klasifikacija SZO ICD-10 čija će primjena početi 1. januara 1993. godine, i druga DSM-III-R koja se koristi prevashodno u SAD, ali i u mnogim drugim zemljama širom svijeta.

Ključne riječi: klasifikacioni sistemi, Psihijatrija.

SUMMARY

In order to be useful, every classification must fulfill two basic conditions: 1) It must include the whole matter dealt with by the psychiatric science and practice and, 2) its classes and subclasses must be clearly divided, that is, must exclude each other.

To make classification of the psychic disorders valid, the numerous problems related with specific nature of the psychic disorders; the lack of objective and reliable criteria and instruments for diagnosis as well as insufficient knowledge of the ethiological principals and pathogenesis of the psychic illnesses-should be taken in consideration.

Regardless of all these difficulties, there are many classification systems of psychic disorders which roots were established by the begining of the era of the modern psychiatry immediately after the French revolution.

In this report the detailed data on two valid and obligatory classifications will be presented. The first one is ICD-10 whose usage will start on the first of January 1993, and the second is DSM-III-R which is primarily used in USA, but in many other countries worldwide.

Key words: Classification systems, Psychiatry.

Uputstvo za autore časopisa

ACTA INFORMATICA MEDICA

Sve rukopise za ACTA INFORMATICA MEDICA treba slati na adresu: Redakcija časopisa ACTA INFORMATICA MEDICA, Medicinski fakultet, M. Pijade 6, Sarajevo, R BiH. Svaki upućeni rukopis dobija svoj broj i autor(i) se obavještavaju o prijemu rada i o njegovom broju. Taj broj koristiće se u svakoj korespondenciji.

Rukopis treba otisknati na standardnoj veličini papira (format A4), ostavljajući s lijeve strane marginu od najmanje 3 cm. Sav materijal, uključujući tabele i reference, mora biti tipkan dvostrukim prorodom, tako da na jednoj strani nema više od 2000 alfanumeričkih karaktera (30 linija). Rad treba slati u triplikatu, s tim da, uz original, dva priloga materijala mogu biti fotokopije. Način prezentacije rada ovisi o prirodi materijala, a uobičajeno treba da se sastoji od: naslovne stranice, sažetka, teksta, referenci, tabela, legendi za slike i slika.

Naslovna strana

Svaki rukopis mora imati naslovnu stranicu s naslovom rada ne više od 10 riječi; imena i prezimena autora; naziv ustanove ili ustanova kojima autori pripadaju; skraćeni naslov rada s najviše 45 slovnih mesta i prazninu; i fusnotu u kojoj se izražavaju zahvale i/lili finansijska potpora i pomoć u realizaciji rada, te ime i adresa prvog autora ili osobe koja će s redakcijom održavati korespondenciju.

Sažetak

Druga stranica treba da sadrži sažetak rada, najviše do 150 riječi. Sažetak se piše na jezicima koji se govore u Republici Bosni i Hercegovini i na engleskom jeziku. Sažetak treba da sadrži sve bitne činjenice rada - svrhu rada, korištene metode, bitne rezultate (sa specifičnim podacima, ako je to moguće) i osnovne zaključke. Sažeci preglednih članaka treba da imaju prikaz istaknutih podataka, ideja i zaključaka iz teksta. U sažetu se ne citiraju reference. Ispod teksta sažetka treba dodati najviše pet ključnih riječi na bosanskom i na engleskom jeziku.

Tekst

Uvod treba da predstavlja formulaciju problema, da istakne svrhu istraživanja, navodeći ograničen broj radova drugih autora, koji su istraživali iste ili slične probleme.

Centralni dio rukopisa sastoji se iz više dijelova, a tipično se sastoji iz: metoda, rezultata, diskusije i zaključaka.

Reference

Reference treba navoditi u onom obimu koliko su stvarno korištene. Preporučuje se navođenje novije literaturne. Samo publicirani radovi (ili radovi koji su prihvaćeni za objavljivanje) mogu se smatrati referencama. Neobjavljena zapažanja i lična saopštenja treba navoditi u tekstu u zagradama. Reference se označavaju onim redom kako se pojavljuju u tekstu. One koje se citiraju u tabelama ili uz slike također se numerišu u skladu s redoslijedom citiranja. Ako se navodi rad sa šest ili manje autora, sva imena autora treba citirati; ako je u citirani članak uključeno sedam ili više autora navode se samo prva tri autora s dodatkom "et al.". Kada je autor nepoznat treba na početku citiranog članka označiti "Anon.". Naslov časopisa skraćuju se prema Index Medicusu, a ako se u njemu ne navode, naslov časopisa treba pisati u cijelini.

Citiranje knjige:

a) Javitt J. *Computers in medicine. Applications and possibilities*, Philadelphia: W. B. Saunders Company, 1986: 95-113.

Citiranje poglavlja iz knjige:

b) Cawler P. *How to use tests*. In: *Problem solving in clinical medicine*. 2th ed. Baltimore: Williams and Wilkins 1985: 98-117.

Citiranje članka iz časopisa:

c) McNutt RA, Pauker SG. *Competing rates of risk in a patient with subarachnoid hemorrhage and myocardial infarction: it's now or never*. Med Decis Making 1987;7: 250-9.

Citiranje članaka čiji je autor organizacija:

d) National Study by the Royal College of Radiologists. *Preoperative chest radiology*. Lancet 1979;2: 83-6.

Citiranje anonimnog članka:

e) Anon. *A new series of papers on diagnostic test*. Ann Intern Med 1986;104: 117.

Citiranje supplementa časopisa:

f) Shortliffe EH. *Medical informatics and clinical decision making: the science and the pragmatics*. Med Decis Making 1991;11(suppl): S2-S14.

Citiranje iz zbornika referata:

g) Pisarev J. - *Obrazovni ciljevi u diplomskoj medicinskoj edukaciji - savremene tendencije*. U: III Kongres Socijalne medicine Jugoslavije održan u Beogradu: Zbornik radova. Beograd 1988: 6-10.

Citiranje disertacije ili magistarskog rada:

h) Mašić I. *Evaluacija kompjuteriziranog informacionog sistema primarne medicinske zaštite*. Doktorska disertacija. Sarajevo: Medicinski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 1990, str. 254.

Citiranje iz dnevnog časopisa:

i) Marinović S. *Dnevno boluje sto tisuća zaposlenih*. Vjesnik 1985 Feb 19:5 (col 1).

Fusnote - komentare, objašnjenja itd. ne treba koristiti u radu.

Statistička analiza. Testove koji se koriste u statističkim analizama treba prikazivati i u tekstu i na tabelama ili slikama koje sadrže statistička poređenja.

Tabele i slike. Tabele treba numerisati po redoslijedu i tako ih prikazati da se mogu razumjeti i bez čitanja teksta. Svaki stupac mora imati svoje zaglavje, a mjerne jedinice (SI) moraju biti jasno označene, najbolje u fusnotama ispod tabele, arapskim brojevima ili simbolima.

Slike također treba numerisati po redoslijedu javljanja u tekstu. Crtice treba priložiti na bijelom papiru ili paus papiru, a crno-bijele fotografije na sjajnom papiru. Legende uz crteže i slike treba napisati na posebnom papiru formata A4. Sve ilustracije (slike, crteži, dijagrami) moraju biti originalni i na poliedri sadržavati broj ilustracije, prezime prvog autora, skraćeni naslov rada i vrh slike. Poželjno je da u tekstu autor označi mjesto za tabelu ili sliku.

Korištenje kratica. Upotrebu kratica treba svesti na minimum. Konvencionalne SI jedinice mogu se koristiti i bez njihovih definicija.

Dodatak (Appendix). Ako rad sadrži originalni doprinos nekoj statističkoj tehnici ili autor smatra da bi vrijednošću rada bila umanjena bez navođenja računarskog programa, Redakcija će razmotriti mogućnost objavljivanja matematičke/statističke analize i računarskog programa in extenso.

SADRŽAJ

Radovi prezentirani na Prvom savjetovanju o informatici u zdravstvu Bosne i Hercegovine biće IN EXTENSO publikovani u časopisu ACTA INFORMATICA MEDICA (vidjeti Uputstvo za autore časopisa).

Organizacioni odbor

PROLOG.....	3
POVODOM PRVOG SAVJETOVANJA O INFORMATICI U ZDRAVSTVU BiH.....	4
Doc. dr I. Mašić, prim. dr Z. Riđanović: NOMENKLATURE I KLASIFIKACIONI SISTEMI U ZDRAVSTVU.....	5
Doc. dr I. Mašić: MEĐUNARODNA KLASIFIKACIJA BOLESTI, POVREDA I UZROKA SMRTI - PRINCIPI I PRIMJENE	6
Prim. dr T. Borovac: MEĐUNARODNA KLASIFIKACIJA MEDICINSKIH PROCEDURA	7
Prof. dr F. Cetinić, E. Suljević, ing. hem.: KLASIFIKACIONI SISTEMI U KLINIČKOJ BIOKEMIJI	8
Prof. dr I. Zulić, E. Mahmutović mr ph., Želimir Nastić, dipl. el. ing.: ANATOMSKO - TERAPEUTSKO - KEMIJSKE KLASIFIKACIJE LIJEKOVA	9
Prof. dr B. Topić: KLASIFIKACIONI KRITERIJI PARODONTALNIH BOLESTI	10
Doc. dr B. Telebak: MEĐUNARODNA KLASIFIKACIJA ONKOLOŠKIH OBOLJENJA.....	11
Dr S. Štraus, dr F. Gavrankapetanović: KLASIFIKACIONI SISTEM POVREDA	12
Prof. dr H. Kapetanović, prim. dr Z. Riđanović: KLASIFIKACIONI SISTEM INVALIDNIH, OMETENIH I OSOBA SA FUNKCIONALNIM OŠTEĆENJIMA	13
Prim. dr Z. Riđanović, doc. dr Izet Mašić: DIJAGNOSTIČKI SRODNE GRUPE I SISTEM PROSPEKTIVNOG PLAĆANJA BOLNICA	14
Doc. dr I. Cerić, dr L. Oruč, prof. dr M. Gavranović: KLASIFIKACIONI SISTEMI U PSIHIJATRIJI	15

CONTENTS

<i>PROLOGUE</i>	3
<i>ON THE OCCASION OF THE FIRST SYMPOSIUM OF HEALTH INFORMATICS IN B&H</i>	4
<i>Doc. dr I. Mašić, prim. dr Z. Riđanović: NOMENCLATURES AND CLASSIFICATION SYSTEMS IN HEALTH SERVICES</i>	5
<i>Doc. dr I. Mašić: INTERNATIONAL CLASSIFICATION OF DISEASES, INJURIES AND CAUSES OF DEATH - PRINCIPLES AND APPLICATIONS.....</i>	6
<i>Prim. dr T. Borovac: INTERNATIONAL CLASSIFICATION OF PROCEDURES IN MEDICINE.....</i>	7
<i>Prof. dr F. Cetinić, E. Suljević, ing. hem.: CLASSIFICATION SYSTEMS IN CLINICAL BIOCHEMISTRY.....</i>	8
<i>Prof. dr I. Zulić, E. Mahmutović mr ph., Želimir Nastić, dipl. el. ing.: ANATOMIC-THERAPEUTIC- CHEMICAL CLASSIFICATIONS OF DRUGS.....</i>	9
<i>Prof. dr B. Topić: CLASSIFICATION OF PERIODONTAL DISEASES.....</i>	10
<i>Doc. dr B. Telebak: INTERNATIONAL CLASSIFICATION OF ONCOLOGYC DISEASES</i>	11
<i>Dr S. Štraus, dr F. Gavrankapetanović: INJURY CLASSIFICATION SYSTEM</i>	12
<i>Prof. dr H. Kapetanović, prim. dr Z. Riđanović: CLASSIFICATION SYSTEM OF HANDICAPS, DISABILITY AND INPAIREMENT.....</i>	13
<i>Prim. dr Z. Riđanović, doc. dr Izet Mašić: DIAGNOSIS RELATED GROUPS AND PROSPECTIVE PAYMENT SYSTEM</i>	14
<i>Doc. dr I. Cerić, dr L. Oruč, prof. dr M. Gavranović: CLASSIFICATION SYSTEMS IN PSYCHIATRY</i>	15

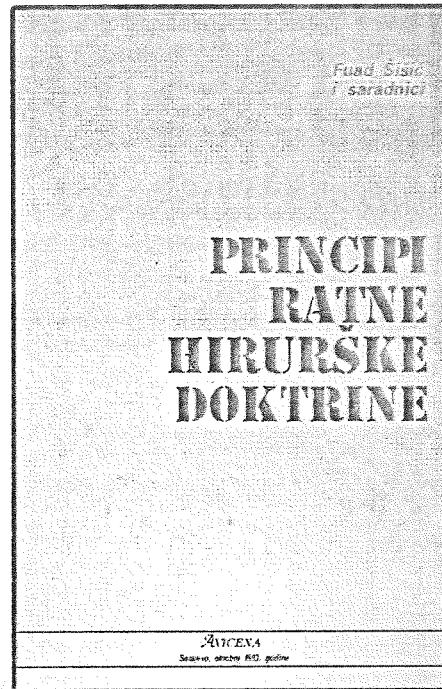
Sadržaj ove monografije je sastavni dio istraživačkog projekta "Povreda u odbrambenom ratu Bosne i Hercegovine" iz tematske oblasti "Organizacija hirurške službe u ratu" koji je u fazi realizacije

Autor:

Prof. dr Fuad Šlišić

Saradnici:

Prof. dr Faruk Konihodžić
Prof. dr Osman Duno
Doc. dr Esad Duno
Prim. dr Abdulahi Nakas
Prim. dr Mehmed Ljuta

AVICENA Vam
predstavlja
prvi udžbenik iz
sociologije medicine
u Bosni i Hercegovini.

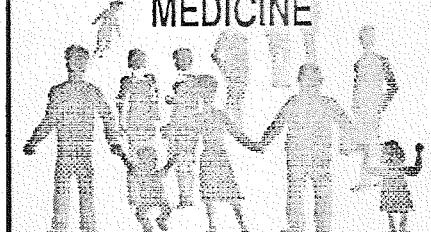
POGLAVLJA:

- Nastanak i razvoj posebnih sociologija
- Sociologija medicine i druge znanosti
- Medicina i društvo
- Čovjek, radanje i eko-sistem
- Normalno i devijantno u društvu
- Medicina, zdravje i društvo
- Zdravstvo i društvo

Sve informacije na telefon
663 - 611 lok. 252

Jusuf Žiga

SOCIOLOGIJA
MEDICINE

AVICENA
Sarajevo, 1993. godina

SIMPOSIJ / SYMPOSTUM

HISTORIJA ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE KULTURE BOSNE I HERCEGOVINE

HISTORY OF HEALTH AND SOCIAL CULTURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

zbornik rezimaca / summaries

AVICENA

Šanacovo, marta 1993 godine

KATALOG RAVNIH izdanja Izdavačke kuće AVICENA:

BIOMEDICINSKE PUBLIKACIJE

MUDŽEZ AL-KĀNUΝ

Alaudin ibn al-Nefis

SOCIYOLOGIJA MEDICINE

Josip Žiga

MEDICINSKA INFORMATIKA

Ivo Mašić, Zoran Ristanović

MEDICINSKO ODLUČIVANJE

Zoran Ristanović, Ivo Mašić

ZDRAVSTVENI ODGOJ

Ivo Mašić

MEĐUDJINSKA DEONIOŠIĆA

Ivo Mašić

PRINCIPIRAJNE HURURŠKE DOKTRINE

Ivo Mašić

BOSANSKOHERCEGOVAČKI KORIJENI

GRADSKA KUĆA ORUŽJALNOG IPA

Almir Hadžiković

IZ NASHIHMALA I AVILA

Almir Hadžiković

Mi nastavljamo ono što su

no ate continuing

naš muslimanski

ljekari započeli

Adresa: Šanacovo, 1. Mujerzinovića 36

Tel./fax: 48 43 38, 53 45 06

SJEĆANJA I OPOMENE

MOJE GLUĐANJE NA VELIŠLE SVETLA

Muhamed Mašić

BELETINSTIKA

MUNEWTRA

Gozida Sabri

EDUKATIVNI VIDEO MATERIJAL

AMPUTACIJA ILI REKONSTRUKCIJA

U RAINIM USLOVIMA

NAUČNI I STRUČNI SKUPOV

PROV SAVJETOVANJE

O INFORMATICI U ZDRAVSTVU

BOSNE I HERCEGOVINE

BIBLIOGRAFIJE

MEDICINSKI FAKULTET

UNIVERZITETA U SARAJEVU

1946. - 1993.

"HISTORIJA ZDRAVSTVENE

SIMPOZII

"PRILOG HISTORIJI

I SOCIJALNE KULTURE

BOSNE I HERCEGOVINE"

SIMPOZII

"PRLOG HISTORIJI

KULTURNO-OBRZDNOG RAZVIMA

BOSNE I HERCEGOVINE"

"RĀHĀ MEDICINA I SIMPOZIJA

Medjed Šanac

SIMPOSIJ / SYMPOSTUM

**HISTORIJA ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE KULTURE
BOSNE I HERCEGOVINE**

**HISTORY OF HEALTH AND SOCIAL CULTURE IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

zbornik rezimea / summaries

časjivo, marta 1993.

BIBLIOTEKA
NAUČNI I STRUČNI SKUPOV

Knjiga II

Glavni urednik: Zoran Riđanović

Predsjednik Izdavačkog savjeta: Izet Mašić

Tehnički urednici:

Ljubomir Kravec
Želimir Nastić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

614+36(497.15)(061.3)(048.4)

SIMPOZIJ Historija zdravstvene i socijalne kulture Bosne i Hercegovine
(1993 ; Sarajevo)

Zbornik rezimea / Simpozij Historija Zdravstvene i socijalne kulture Bosne i Hercegovine, Sarajevo, marta 1993 = Summanes / Symposium History of health and social culture in Bosnia and Herzegovina. - Sarajevo : Avicena, 1993. - 50 str. ; 20 cm. - (Biblioteka Naučni i stručni skupovi ; knj. 2)

1. HISTORIJA zdravstvene i socijalne kulture Bosne i Hercegovine

2. SYPOSIUM History of health and social culture in Bosnia and Herzegovina (1993 : Sarajevo)

Sva prava zadržana. Bez pismenog odobrenja Izdavačke kuće AVICENA nije dozvoljeno da se ova publikacija ili pojedini njeni dijelovi prevedu na druge jezike ili da se reproducuju u bilo kakvom obliku- mehaničkim ili elektronskim sredstvima, uključujući fotokopiranje, tonsko snimanje, mikrokopiranje, ili upotrebu računara.

Izdaje i štampa:

AVICENA, D.D. Sarajevo

Tiraž: 200 primjeraka

ORGANIZATORI:

Asocijacija za interkulturne aktivnosti i spašavanje nasljeđa
Republike Bosne i Hercegovine - ALASN

Zavod za zaštitu kulturno - istorijskog i prirodnog nasljeđa
Republike Bosne i Hercegovine

Zavod za zdravstvenu zaštitu
Republike Bosne i Hercegovine

Društvo za medicinsku informatiku
Republike Bosne i Hercegovine

Festival Sarajevo "SARAJEVSKA ZIMA '93"

POKROVITELJI:

Ministarstvo zdravlja Vlade Republike Bosne i Hercegovine
Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i fizičke kulture
Vlade Republike Bosne i Hercegovine

Skupština grada Sarajeva

SPONZORI:

Izdavačka kuća "AVICENA", Sarajevo
"BOSNALIJEK",
D.D. Tvorница farmaceutskih i hemijski proizvoda, Sarajevo

ORGANIZACIONI ODBOR:

Sabira Hadžović, predsjednik

Mevlida Serdarević, potpredsjednik

Izet Mašić, potpredsjednik

Edina Vlašić, sekretar

Sabina Selvić, tehnički sekretar

Marica Šimić, blagajnik

Enver Imamović, član

Faruk Konjhodžić, član

Slobodan Lučić, član

Sejdalija Mustafić, član

Ajnija Omanić, član

Zoran Riđanović, član

Arif Smajkić, član

Ibrahim Spahić, član

Hamid Tahmišćija, član

Irfan Zulić, član

PROLOG

Kada se Društvo za medicinsku informatiku Republike Bosne i Hercegovine prihvatiло tehničke organizacije Simpozija "Historija zdravstvene i socijalne kulture BiH", a njegovo službeno glasilo "ACTA INFORMATICA MEDICA" redakcije Zbornika rezimea i Zbornika radova, nismo ni bili s koliko ogromnih poteskoća čemo se sresti. Bez obzira što smo iza sebe već imali jedno veliko skustvo oko organizovanja "ratnog" stručnog skupa (Prvo savjetovanje o informatici u zdravstvu BiH na temu "Klasifikacioni sistemi u zdravstvenoj djelatnosti") i što smo prošli golgotu tehničke organizacije, upijajući "na slamku" električnu energiju s agregata, koja nam je bila potrebna za bradu teksta i umnožavanje materijala, nismo očekivali da će pripremu ovog Simpozija pratiti još veće nedaće, naime, nedostatak repromaterijala.

Međutim, sama ideja da se organizuje skup na jednu izuzetno značajnu i aktuelnu tematiku i komisao da to može u budućnosti, možda, postati jedna od epizoda nekog novog "RAT-a I JEĆANJA", dala nam je snage za izuzetne napore kako bismo izdržali i premostili sve teškoće - od otežanih komunikacija s autorima referata, nikakvih materijalnih sredstava za organizaciju skupa, do čisto tehničkih problema. U želji da udovoljimo brojnim autorima-учesnicima Simpozija kako bi se naknadno uključili u program Simpozija (jer je broj referenata progresivno rastao svakim danom, od desetak početkom januara do konačne cifre od 40 referata), konstantno smo mijenjali, dopunjavali i štamplali nove verzije Programa, što je bio dodatni otežavajući faktor.

ta je, tu je. Materijali su umnoženi, Zbornik rezimea je pred Vama, a eventualne tehničke greške i tekst i opremljenost Zbornika treba zanemariti. Za Zbornik koji je pred Vama, poštovani čitaoci, treba zahvaliti grupi entuzijasta i velikih poslenika za koje nije bilo prepreka: prim. dr Zoranu Riđanoviću, potpredsjedniku Društva za medicinsku informatiku BiH, dipl.ing.el. Sabini Selvić, jubomiru Kravecu, samostalnom inženjeru-za tehničko uredjenje Zbornika, Melihu Abaz za nošenje teksta u računar i mojoj malenkosti. Izdavačka kuća "AVICENA" i njen Računarski centar za stono izdavaštvo su najzaslužniji da se Zbornik rezimea i drugi štampani materijali, isokog tehničkog kvaliteta nalaze pred Vama, za što im upućujemo čestitke i veliku zahvalnost.

Autorima zahvaljujemo na učešću u radu Simpozija i ljubazno molimo da svoje referate IN EXTENSO dostave Redakcionom odboru za publikovanje u Zborniku radova, koji će uslijediti i um se za to stvore neophodni uslovi.

Doc.dr Izet Mašić

Predsjednik Društva za medicinsku informatiku BiH
glavni i odgovorni urednik časopisa
ACTA INFORMATICA MEDICA

PROLOGUE

At the time when the Society of Medical Informatics of Republic of Bosnia and Herzegovina took over the organization of the Symposium: HISTORY OF HEALTH AND SOCIAL CULTURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA, the official organ Acta Medica Informatica - Collection of Summaries and Collection of Articles, we did not have the slightest idea how many difficulties will arise. Regardless to the fact, that we had had an experience in organizing "War" professional meetings (1st Consultations on Informatics in Health Service of Bosnia and Herzegovina: Classification Systems in the Health Service), we had a golgotha in technical organization, taking with a straw the electricity from the generator to process the texts and reproduction of material. We did not expect the preparations for the Symposium will be connected with some bigger misfortunes, namely the shortage of repro-material.

But, the idea to organize the Symposium on an extremely significant and up-to-date subject matter, we thought it might be an episode in the future of a new "WAR AND MEMORY" gave us strength for the extraordinary efforts to endure and overcome the difficulties as: the communication with the authors, no financial means to some simple technical problems. Wishing to satisfy a great number of the Symposium participants (the number of authors had a progressive rise, by the beginning of January there were ten, only and finally forty authors), we printed, changed versions of the Program, reprinted several times, what was difficult anyway.

What was, was. The papers are copied. The Collection of Summaries in front of you, some of the technical mistakes should be neglected. The Collection of Summaries, dear readers, is realized thanks to a group of enthusiasts and hard workers, who did not have any barriers: Zoran Ridanović, M.D. vice-president of the Society of Medical Informatics of Bosnia and Herzegovina, Mrs. Sabina Selvić, Mr. Ljubomir Kravec, technical advisor to the Collection of Summaries, Mrs Meliha Abaz, to work with the computer and myself.

The Publisher AVICENA and the Computer Centre are the most responsible factors that the Collection of Summaries and other printed papers are of high quality in front of you. We offer them our best wishes and our gratitude.

We are very much thankful to the authors who participate at the Symposium and ask them most kindly to submit their papers IN EXTEndo to the Editorial Board, a Collection of Articles will be printed as soon as conditions permit.

Izet Mašić, MD, PhD,

President of the Society of Medical Informatics,
editor-in-chief of the journal
ACTA INFORMATICA MEDICA

POVODOM SIMPOZIJA O HISTORIJI ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE KULTURE BOSNE I HERCEGOVINE

Akademik dr Seid Huković

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

REZIME

Naučni skup o zdravstvenoj i socijalnoj kulturi Bosne i Hercegovine održava se u vrijeme kada se odbranom stvara nova povijest naše države. Historija zdravstvene i socijalne kulture Bosne i Hercegovine je bila slična sa poviješću drugih susjednih balkanskih zemalja. Unatoč sličnosti naša povijest nije dobro napisana niti dobro proučena, pa prema tome niti dobro interpretirana. U našoj zemlji kao i kod drugih naroda išlo se od mitosa ka logosu, a izvori medicinskih saznanja su bili mitologija i empirija. Naprotiv, prirodne nauke zanemaruju se značaj povijesti zdravstvene kulture, a u našoj zemlji posebno. Poznavanje medicinske historije pomaže da se stvori red, da se izbjegnu greške prošlosti i da se iskoriste didaktičke prednosti. Tvrđne da nije bilo povijesne i zdravstvene kulture nije istinita. Bosna i Hercegovina je stoljećima bila pod uticajem islamske kulture, a arapski, perzijski i drugi orientalni liječnici su bili nosioci srednjovjekovne medicinske doktrine i znanja. Nije moguće da nije bilo njihovog pozitivnog uticaja, prije će biti da su balkanski historičari manje poznivali orientalne jezike i pismo, pa što nisu znali pročitati, tvrdili su da ne postoji. Druga je mogućnost neznanja o historiji zdravstvene i socijalne kulture Bosne i Hercegovine je da su osvajaci, slično današnjim, kao cilj borbe imali uništavanje dokumentacije i spomenika, te tako uništavanja spomenika zdravstvene kulture. Hospicije naših dobrih patarenika bošnjanja su bila njegovališta u srednjem vijeku. Slijedi period orientalnih uticaja koji nije namjerno dobro izučavan. Naši hećimi, atari, kasnije ljekari i apotekari su se borili sa importiranim ranama, zaraznim bolestima i uništenim zdravljem naših gradana. Opći mortalitet zaraznih bolesti je bio preko 10%, dok su pojedine epidemische bolesti imale mortalitet do 30%. Tako je promijenjena struktura bosanskohercegovačkog stanovništva, a na prazne prostore su naši preci dovodili strance. Ideologija naših zdravstvenih i socijalnih radnika je bila, kao što je i danas, ideologija napretka i zdravlje za svakog bližnjega.

Simpozij na sličnu temu je prije pet godina održan u ANU Bosne i Hercegovine, težnja je bila da historija nije samo historija ubijanja, historija vojskovoda, nego je historija raznih ljudskih djelatnosti, među kojima je najinteresantnija povijest zdravstveno-socijalne kulture. Homo pharmaceuticalis producens i homo medicus consumens u modernoj historiji mijenjaju strukturu oboljenja, pronalaskom lijeka nestaju bolesti.

Govori se o četiri farmaceutske revolucije. Prva revolucija na osnovu empirije donosi izmedu ostalih antibiotike. Druga revolucija na osnovu naučnih istraživanja donosi naprimjer beta-blokatore ili blokatore kalcijevih kanala. Treća revolucija donosi lijekove čija je molekula slična molekulama iz organizma. Konačno četvrta revolucija će donijeti ispravljanje gena. Smanjuju se patnje čovječanstva. Povijest nas uči da živjeti u Evropi treba znati, što naši preci nisu znali, i ostavili su budućim generacijama rat, patnje i grčeve, ali opet nikada naša zemlja nije bila jača, te će se ispraviti historijske greške naših predaka.

Ključne riječi: zdravstvena kultura, socijalna kultura, historija, farmaceutska revolucija.

ON THE OCASSION OF THE SYMPOSIUM ON THE HISTORY OF HEALTH AND SOCIAL CULTURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof. Seid Huković, MD PhD, President

Academy of sciences and arts of Bosnia and Herzegovina

S U M M A R Y

The scientific symposium on the history of health of Bosnia and Herzegovina is organised during the creation of new history of Bosnia and Herzegovina, created by actual defensive war. The older history of health social protection in Bosnia and Herzegovina was rather similar to other balcanic countries. However this has not been studied, described and interpreted correctly. The statements that social-health culture appropriate to its times never existed are not real and truthful. Bosnia and Herzegovina was under influence of islamic culture and therefore it was not possible for Bosnia and Herzegovina to escape the influence of its health and social culture. It is more likely that the contemporary historians and chroniclers could not read and understand oriental languages and writings. What they could not read and understand they described as inconstant. The second possibility is that the conquerors and raiders of all times and red preventive djalatnosti, pažnja se poklanja i liječenju oboljelih. Liječenjem u Bosni su se bavili vidari, berberi i today, had as the aim and objec of their wars the annihilation of the historical documents and monumrnts in order to rodni ljekari ili mudraci (hećimi). Oni su znanja crpili iz starih medicinskih rukopisa na arapskom, perzijskom i demonstrate that Bosnia and Herzegovina never existed as an organized state. It is the task of the new generation to find skom jeziku. U pogledu odnosa spram duševnih bolesnika Bosna se i tu nalazi ispred ostalog dijela Europe. Ipak u out and to interpret our former health and social culture. Hospices of our good natured ancestors - paterenes were in Bosni nije bilo specijalizovanih medicinskih škola, pa su u nju često dolazili ljekari iz Italije i Dubrovnika. Pripe 1515. places for care and cure of suffering people. They wrote the books about the medicines and healing. Only few of decreased dne Junuz-aga otvara i prvu ljekarnu u Bosni, a potrebe trave i lijekove nabavlja najčešće u Dubrovniku. the suffering of diseased and cured them.

Our Bosnian and Herzegovinian history teaches us about suffering of our people and the efforts done by Bosniak's to help each other. Our unfortunate history teaches us what our ancestors and predecessors should have in order to save their descendants. We were left in Europe to live in non-european way of life, we were unprepared for the cruel wars and genocide. At the end we should mention the so-called "pharmaceutical revolutions" in the modern times. The discover of the good drugs have modified the structure of the human pathology. There are four pharmaceutical revolutions, and we are in the middle of second today.

Key words: health culture, social culture, history, pharmaceutical revolution.

ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA KULTURA U NAŠOJ PROŠLOSTI

HEALTH AND SOCIAL CULTURE IN OUR PAST

Muhamed Kreševljaković, prof.

upština grada Sarajeva, Sarajevo

E Z I M E

dom Bosne pod Tursku i dolaskom islamske, religijom čistoće, dolazi do velikog napretka i uspona bosanske zdravstveno-higijenske situacije. U Bosni je voda, izvor čistoće, dobila osobito mjesto, pa tako dolazi do izgradnje novih vodova, česmi, javnih kupatila (hamama), javnih zahoda. U svjetlu higijenskih prilika, pokopavanju mirnih se klanja posebna pažnja.

ada je moć turskog Carsvata počela slabiti, i znanost kao vid općeg napretka je oboljela od iste boljke, pa je tako u slaskom Austrije Bosna ponovo doživjela preporod i u oblasti zdravstva. Nacionalna udruženja koja se u to doba učinju osnivati, takođe, poklanjaju veliku pažnju tekstovima o higijeni i uzrocinima bolesti.

jučne riječi: Bosna i Hercegovina, zdravstvena kultura, socijalna kultura i istorija.

S U M M A R Y

ollowing the fall of Bosnia under the Turkish rule, Islam - the religion of cleanliness, came into these regions leading to a great development and improvement of Bosnian health care and hygienic situation. Water as a source of cleanliness acquired a special position in Bosnia resulting in the construction of water supply system, public water taps, public baths (hamams), public toilets. In view of hygienic conditions, the burial of the dead was paid a special attention. Apart from preventive measures, attention was paid to treatment of the ill. Treatment in Bosnia was carried out by healers, barbers and traditional physicians and wise men (hakims). They acquired their knowledge from old medical manuscripts in the Arabic, Persian and Turkish languages. Regarding mental patients, Bosnia was ahead of other parts of Europe as well, however, there were no specialized schools in Bosnia, so doctors often came from Italy and Dubrovnik.

Before 1515 Junuz Aga established the first chemist's shop in Bosnia providing the necessary herbs and medicaments most often from Dubrovnik. With the decline of the Ottoman Empire, science as a sign of overall progress suffered from the same disease, so it was not until the arrival of the Austrian rule that Bosnia achieved once again its renaissance in the field of health care. National associations that began being established at that time paid a great attention to texts on hygiene and causes of diseases.

Key words: Bosnia and Herzegovina, health culture, social culture and history

BOSANSKI GRAD-EGZAMPLAR UZORNE POLUMILENIJSKE ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE KULTURE U BOSNI I HERCEGOVINI

BOSNIAN TOWN-AN EXAMPLE OF A MODEL OF HALF MILLENIUM -LONG HEALTH AND SOCIAL CULTURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Fadil Mušić, dipl.ing.arch.

Arhitektonski fakultet, Sarajevo

REZIME

Agresija na Bosnu na kraju dvadesetog stoljeća, koje se sustavnost ne može prikriti ni u generiranom prividnom haosu, vodi se nadva ključna fronta: protiv bosanskog naciona i bosanskog grada, dva istovjetna elemenata koji nesumnjivo podupiru drevnu zemlju. Urbicidnim ratom protiv bosanskog grada, najzad i definitivno, otklanaju se sve dosadašnje nametnute znanstvene sumnje i izvjesna konvencionalna mišljenja kod improviziranih tumačenja naše urbanije, sociologije i arhitekture da uopće i postoje sintetizirani društveni i arhitekturni sadržajni oblik urbaniteta koji bi se mogao svesti pod sintagmu - bosanski grad. U ovim odsudnim trenucima kada se, do sada nevidjenom urbicideu, moguće suprostaviti tek pukim nizanjem zakašnjelih riječi, postaje se silno potaknut na ponovo otkriće odavno i olako zaboravljenih naših esencijalnih civilizacijskih i kulturnih vrijednosti, strpljivo sticanih i učenih u dugom periodu islamske, ali i evropske kulturizacije Bosne. I zdravstvena i socijalna kultura bogato i sadržajno su stoljećima učeni, sticani i ugradivani, kako u razvijenom humanitarnom osjećanju i društvenom biću svakog Bosanca, tako su oblikovno i sadržajno potvrđeni i vidljivi u svakom fragmentu bosanskog grada. Kako u već pola milenija uzorno higijeniziranom i osvijedjenom habitatu tako i u pravom, ne samo obrednom, kultu svakog Bosanca prema bistroj vodi, koja je bez malo cijela stoljeća žuborila u svakoj bosanskoj avlji i hamandiku ili curila na sebilju na svakom gradskom međanu i hiljadu i jednoj zakladnoj česmi. Kako u bosanskom kultnom obožavanju čiste prirode, preko usadene ekološke svijesti, tako i u holističkom poimanju svijeta.

O svemu gore, tek pomenutome, biće više rečeno u referatu pod gornjim naslovom.

Ključne riječi: bosanski grad, urbicide, socijalna kultura.

SUMMARY

Aggression against Bosnia at the end of the twentieth century which can not be conciled even by the generated apparent chaos, goes in two key directions: it is the aggression against Bosnian nation and the Bosnian town, two equally valuable elements which undoubtedly lie in the bases of an ancient land. With this urbicide war against the Bosnian town all so far imposed doubts, as well as the certain conventional opinions in the interpretation of the Bosnian urban sociology and architecture, and also the idea that something like synthesized social and architectural form of urbanity which could be called the Bosnian town, are removed. In these crucial moments when in this uprecedented urbicide one can counteract by mere words, one feels a powerful urge to discover the long and easily forgotten essential civilisational and cultural values patiently acquired and mastered in the long period of Islamic, but also of European, cultural influence in Bosnia. Both health and social culture were carefully learned, acquired and built into the developed humanitarian feelings and the social being of each Bosnian, since they are confirmed and visible, both in their form and content, in every fragment of a Bosnian town. It can be seen not only in the model of a clean and well-lit habitat, but also in the genuine and not only in the ritual cult of each Bosnian's love for the clear water, which has practically gurgled in every Bosnian frontyard and square, as well as in innumerable endowment wells. It is also visible in the Bosnian cult of pure nature, through inbred ecological consciousness, as well as in the holistic view of the world.

All the above will be considered in the paper.

Key words: Bosnian town, transformation, urbicide, social culture.

DOPRINOSI NARODA BOSNE I HERCEGOVINE RAZVOJU ZDRAVSTVENE KULTURE

CONTRIBUTION OF BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN PEOPLE TO THE PROGRESS OF HEALTH CULTURE

Prof. dr Jusuf Žiga

Farmaceutski fakultet Sarajevo

REZIME

Zdravstvena kultura nije tekovina samo takozvanih velikih naroda, jer su, nerijetko, u ovoj oblasti ostavljali prepoznatljive tragove i brojčano manje narodne skupine. U srednjem vijeku na južnoslavenskim prostorima uvođe se karantene, takozvani lazareti, koji su služili za hospitalizaciju, odnosno izolaciju oboljelih u vrijeme opasnih epidemija, što se može smatrati i prethodnicama današnjih infektivnih klinika.

Pod uticajem arapske medicine u Bosni i Hercegovini su sena specifičan način liječili duševni bolesnici, tj. bez arogancije, izolacije i slično, što je u Evropi tada bila redovita pojava. Posredstvom Turaka u ove krajeve su stizala i druga pozitivna iskustva arapske medicine.

Sa prodromom islamske civilizacije na ova područja stigla je i odredena kultura življenja, "higijena življenja". Pored navedenog, posebno je cijenjena naša takozvana pučka medicina, a veliki broj svjetski priznatih liječnika sa ovih područja je djelovao i djeluje u najrazvijenijim medicinskim centrima, čiji je doprinos razvoju medicine evidentan.

Ključne riječi: zdravstvena kultura, historija medicine, Bosna i Hercegovina.

SUMMARY

Health culture is not only the heritage of the so-called big nations for smaller national groups have often left recognisable traces in this field. In the middle ages, quarantines, the so-called lazarets, which served for hospitalisation i.e. isolation of the patients at the time of dangerous epidemics were introduced. These lazarets can be considered predecessors of the Infectious diseases clinics. Under the influence of Arab medicine psychiatry patients were in Bosnia and Herzegovina treated in a specific way i.e. without arrogance, isolation etc., which were the characteristics of the treatment of such patients in Europe at that time.

Turks also brought other positive experience of Arab medicine to these parts. Specific way of life, "hygiene of life", came here with Islamic civilisation. Along with the above, the local folk medicine is held in an especially high esteem, and the large number of physicians with world reputation, from this country worked and still was in the most developed medical centers and their contribution to the medical science is obvious.

Key words: The health culture, history of medicine, Bosnia and Herzegovina.

RAZVOJ PORODIČNE MEDICINE U BOSNI I HERCEGOVINI

DEVELOPMENT OF FAMILY HEALTH CARE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof. dr Arif Smajkić, doc.dr Izet Mašić, dr Milka Dančević, Lejla Ridjanović, dr Gordana Stjepanović

Zavod za zdravstvenu zaštitu Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo

REZIME

U radu se prikazuju sličnosti i razlike porodične strukture, kulture i tradicije porodičnog života u Bosni i Hercegovini i susjednim zemljama. Daje se vrijedan prilog o zaštitnoj ulozi porodice, posebno u borbi za njenu ekonomsku sigurnost, te brizi o životu i zdravlju članova porodice. Putem ovih tragova analizirana je spontana razvojna krivulja porodične medicine u ovim područjima kroz brojnost porodice, aktuelnu patologiju stanovništva, psihologiju i sociologiju porodičnog života.

Date su osnovne karakteristike sadržaja i nosioca porodične zdravstvene zaštite putem kućnog-porodičnog ljekara, kućne posjete, patronažnog rada i drugih metodoloških i institucionalizovanih oblika zdravstvene zaštite kroz koje je porodica ostvarivala zdravstvene usluge u prošlosti i danas.

Prikazani su i vlastiti istraživački rezultati u sagledavanju prednosti porodične medicine i uzroka krize porodičnog ljekara. Rezultati eksperimentalnih porodičnih ambulanti u Sarajevu, Mostaru i Banja Luci 70-ih i 80-ih godina predstavljaju solidne argumente za kritiku tadašnjeg i današnjeg sistema zdravstvene zaštite koji ni u jedan svoj segment nisu uključivali instituciju porodice. Prikazuju se i trendovi postojećeg i daljnog razvoja porodične medicine u svijetu i našoj zemlji sa elementima koji ometaju ili potpomažu ovaj razvoj.

Autori se, pored vlastitih istraživanja, u radu koriste pristupačnim, relevantnim medicinskim dokumentima i odgovarajućom literaturom, po kojoj postoji činjenice o razvoju porodične medicine u Bosni i Hercegovini od najranijih vremena.

Ključne riječi: porodica, porodična medicina, porodični ljekar.

SUMMARY

The work deals with similarities and differences of family structure, culture and the tradition of family life in Bosnia and Herzegovina and neighbouring countries. The paper also deals with the protective role of the family, especially its economic safety, as well as the care for life and health of its members.

Basic characteristics of health care and its agent by way of family doctor, house calls, visiting nurses and other methodological and institutionalised forms of health protection, by way of which a family got its medical protection in the past and at present, are given. The authors' own research results concerning the advantages of family medicine and the cause of crisis in the role of family doctor is presented. The results of the experimental family surgeries in Sarajevo, Mostar and Banja Luka in the 70-ies and 80-ies offered solid basis for the criticism of the, then and the present system of the health care which did not cover the institution of family in any of its aspects. Trends of the existing and further development of family medicine in the world and our country are presented, along with the factors which hinder or support this development.

Along with their own research the present authors in their work used the available, relevant medical documents and literature in which the facts about development of family medicine in Bosnia and Herzegovina have been recorded from earliest times.

Key words: family, family medicine, family doctor.

ERADIKACIJA ENDEMSKIH ŽARIŠTA ZARAZNIH OBOLJENJA U BOSNI I HERCEGOVINI SA POSEBNIM OSVRTOM NA SEOSKU MEDICINU

ERADICATION OF ENDEMIC FOCUSES OF INFECTIOUS DISEASES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA WITH SPECIAL VIEW OF RURAL MEDICINE

Prof. dr A.Smajkić, doc.dr Izet Mašić, Lejla Ridjanović doc.dr Boriša Telebak

Zavod za zdravstvenu zaštitu Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo

REZIME

U radu se daju demografske i geografske karakteristike stanovništva i rasprostranjenosti epidemija zaraznih oboljenja, sa posebnim osvrtom na njihove posljedice kod seoskog stanovništva. Prikazana je serija kvantifikacija i kvalifikacija o oboljelima, a dala je i organizacija rada u subbijarnu i eradicaciji ovih oboljenja. U procesu rada i organizacije ističu se ona strateška opredjeljenja i dostignuta iskustva koja bi mogla poslužiti u rješavanju današnjih masovnih oboljenja u nas, kao i u rješavanju sličnih masovnih oboljenja u drugim zemljama.

Rad je obogaćen grafičkim ilustracijama i originalnim fotografijama. Daju se prikazi nosioca stručnih programa na eradicaciji tuesa, trahoma, malarije i pjegavog tifusa, što predstavlja kvalitetan doprinos bogacenju vlastite baštine u domenu istorije medicine u Bosni i Hercegovini. Prikazane su smjernice za korištenje ovih iskustava u eradicaciji zaraznih i nezaraznih oboljenja u našoj zemlji i svijetu. Istaknuta je koncepcija osnova pomenutog iskustva za instrukciju, demonstraciju i različitu postdiplomsku edukaciju domaćih i stranih slušalaca.

Autori su koristili originalne izvještaje, te publikovane evaluacione radove o eradicaciji pomenutih oboljenja u različitim vremenskim periodima.

Ključne riječi: epidemije, eradicacija, programi.

SUMMARY

Demographic and geographic characteristics of the population, and the distribution of epidemics of infectious diseases, with special consideration on their effects among rural population are given. A series of quantification and qualification of the patients, and also the organisation of work in prevention and eradication of the diseases are presented. On view on the work process and organisation, the strategy and the attained experiences which might be used in the solution of the present mass infections here, as well as in the similar mass epidemics in other countries are emphasized.

The paper contains both figures and original photographs. The names of the researchers of the programmes of eradication of syphilis, trachoma, malaria and typhus are presented, which is a considerable contribution to the enrichment of the local heritage in the domain in history of medicine in B&H. Included here are also the directions for the application of these experiences in eradication of infectious and non-infectious diseases in our country and the world. All the above serves as a good foundation obtained on the basis of the above experiences for education, demonstration and different kinds of graduate research of local and foreign students.

The present authors used the original reports in this paper, as well as the published papers on eradication of the mentioned diseases in different periods of time.

Key words: epidemics, eradication, programmes.

RAZVOJ PORODIČNE MEDICINE U BOSNI I HERCEGOVINI

DEVELOPMENT OF FAMILY HEALTH CARE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof. dr Arif Smajkić, doc.dr Izet Mašić, dr Milka Dančević, Lejla Ridjanović, dr Gordana Stjepanović

Zavod za zdravstvenu zaštitu Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo

REZIME

U radu se prikazuju sličnosti i razlike porodične strukture, kulture i tradicije porodičnog života u Bosni i Hercegovini i susjednim zemljama. Daje se vrijedan prilog o zaštitnoj ulozi porodice, posebno u borbi za njenu ekonomsku sigurnost, te brizi o životu i zdravlju članova porodice. Putem ovih tragova analizirana je spontana razvojna krivulja porodične medicine u ovim područjima kroz brojnost porodice, aktuelnu patologiju stanovništva, psihologiju i sociologiju porodičnog života.

Date su osnovne karakteristike sadržaja i nosioca porodične zdravstvene zaštite putem kućnog-porodičnog ljekara, kućne posjeće, patronažnog grada i drugih metodoloških i institucionalizovanih oblika zdravstvene zaštite kroz koje je porodica ostvarivala zdravstvene usluge u prošlosti i danas.

Prikazani su i vlastiti istraživački rezultati u sagledavanju prednosti porodične medicine i uzroka krize porodičnog ljekara. Rezultati eksperimentalnih porodičnih ambulanti u Sarajevu, Mostaru i Banja Luci 70-ih i 80-ih godina predstavljaju solidne argumente za kritiku tadašnjeg i današnjeg sistema zdravstvene zaštite koji ni u jedan svoj segment nisu uključivali instituciju porodice. Prikazuju se i trendovi postojećeg i daljnog razvoja porodične medicine u svijetu i našoj zemlji sa elementima koji ometaju ili potpomažu ovaj razvoj.

Autori se, pored vlastitih istraživanja, u radu koriste pristupačnim, relevantnim medicinskim dokumentima i odgovarajućom literaturom, po kojoj postoje činjenice o razvoju porodične medicine u Bosni i Hercegovini od najranijih vremena.

Ključne riječi: porodica, porodična medicina, porodični ljekar.

SUMMARY

The work deals with similarities and differences of family structure, culture and the tradition of family life in Bosnia and Herzegovina and neighbouring countries. The paper also deals with the protective role of the family, especially its economic safety, as well as the care for life and health of its members.

Basic characteristics of health care and its agent by way of family doctor, house calls, visiting nurses and other methodological and institutionalised forms of health protection, by way of which a family got its medical protection in the past and at present, are given. The authors' own research results concerning the advantages of family medicine and the cause of crisis in the role of family doctor is presented. The results of the experimental family surgeries in Sarajevo, Mostar and Banja Luka in the 70-ies and 80-ies offered solid facts for the criticism of the, then and the present system of the health care which did not cover the institution of family in any of its aspects. Trends of the existing and further development of family medicine in the world and our country are presented, along with the factors which hinder or support this development.

Along with their own research the present authors in their work used the available, relevant medical documents and literature in which the facts about development of family medicine in Bosnia and Herzegovina have been recorded from earliest times.

Key words: family, family medicine, family doctor.

ERADIKACIJA ENDEMSKIH ŽARIŠTA ZARAZNIH OBOLJENJA U BOSNI I HERCEGOVINI SA POSEBNIM OSVRTOM NA SEOSKU MEDICINU

ERADICATION OF ENDEMIC FOCUSES OF INFECTIOUS DISEASES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA WITH SPECIAL VIEW OF RURAL MEDICINE

Prof. dr A.Smajkić, doc.dr Izet Mašić, Lejla Ridjanović doc.dr Boriša Telebak

Zavod za zdravstvenu zaštitu Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo

REZIME

U radu se daju demografske i geografske karakteristike stanovništva i rasprostranjenosti epidemija zaraznih oboljenja, sa posebnim osvrtom na njihove posljedice kod seoskog stanovništva. Prikazana je serija kvantifikacija i kvalifikacija o oboljelima, a data je i organizacija rada u suzbijanju i eradikaciji ovih oboljenja. U procesu rada i organizacije ističu se ona strateška opredjeljenja i dostignuta iskustva koja bi mogla poslužiti u rješavanju današnjih masovnih oboljenja u nas, kao i u rješavanju sličnih masovnih oboljenja u drugim zemljama.

Rad je obogaćen grafičkim ilustracijama i originalnim fotografijama. Daju se prikazi nosioca stručnih programa na eradikaciji luesa, trahoma, malarije i pjegavog tifusa, što predstavlja kvalitetan doprinos bogatjenju vlastite baštine u domenu istorije medicine u Bosni i Hercegovini. Prikazane su smjernice za korištenje ovih iskustava u eradikaciji zaraznih i nezaraznih oboljenja u našoj zemlji i svijetu. Istaknuta je koncepcija osnova pomenuvog iskustva za instrukciju, demonstraciju i različitu postdiplomsku edukaciju domaćih i stranih slušalaca.

Autori su koristili originalne izvještaje, te publikovane evaluacione radove o eradikaciji pomenuvih oboljenja u različitim vremenskim periodima.

Ključne riječi: epidemije, eradikacija, programi.

SUMMARY

Demographic and geographic characteristics of the population, and the distribution of epidemics of infectious diseases, with special consideration on their effects among rural population are given. A series of quantification and qualification of the patients, and also the organisation of work in prevention and eradication of the diseases are presented. On view of the work process and organisation, the strategy and the attained experiences which might be used in the solution of the present mass infections here, as well as in the similar mass epidemics in other countries are emphasized.

The paper contains both figures and original photographs. The names of the researchers of the programmes of eradication of syphilis, trachoma, malaria and typhus are presented, which is a considerable contribution to the enrichment of the local heritage in the domain in history of medicine in B&H. Included here are also the directions for the application of these experiences in eradication of infectious and non-infectious diseases in our country and the world. All the above serves as a good foundation obtained on the basis of the above experiences for education, demonstration and different kinds of graduate research of local and foreign students.

The present authors used the original reports in this paper, as well as the published papers on eradication of the mentioned diseases in different periods of time.

Key words: epidemics, eradication, programmes.

ALKEMIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

ALCHEMISTRY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof. dr Zdravko Devetak, Salih Trako, orijentalista

Poljoprivredni fakultet Sarajevo

Orijentalni institut Sarajevo

REZIME

Usarajevskim bibliotekama nalazi se znatan broj rukopisa na orijentalnim jezicima iz područja alkemije i iatrokemije. Neki od ovih rukopisa popraćeni su sa slikama alkemijskog posuda. U privatnim bibliotekama nalazi se po neki rukopis o ovoj materiji. Jedan ovakav alkemijski rukopis iz privatne biblioteke (Korkut) prati je jedna mala ručna vaga. Izgrana slučaja, autor je došao u posjed poluge jedne takve vase. Više bilježaka alkemijskog sadržaja mogu se naći u tzv. "medžmuama" (međmuzama jedriňa, bilježnicima u kojima su pisali razne zabilješke, ugledniji pismeni ljudi). Ranije, a ponekad i danas, mogli su se naći "imbici" (imbik jedriňa), destilatori za proizvodnju "dulsije" - ružine vodice, ali su se po pričanju vlasnika, koristili i za druge eksperimente. Imo više etnografskih bilježaka o pretvaranju obične kovine u zlato. To pokazuje da su alkemijske ideje ulazile u narod najvjerovaljnije preko alkemičara.

Na osnovu navedenih podataka, autor smatra da je u Bosni i Hercegovini bilo alkemičara i alkemijskih laboratorijskih radionica.

Ključne riječi: alkemija, alkemijski rukopis, alkemijske laboratorijske radionice.

SUMMARY

Libraries in Sarajevo contain a large number of manuscripts in the oriental languages in the field of alchemy and iatrochemistry. Some of these manuscripts are illustrated by drawings of alchemy ware (dishes). Private libraries also contain some manuscripts about this matter. One of these manuscripts from a private library Korkut was found together with a small beam scale. More notes on alchemy can be found in the so-called "medžmuas" (papers containing different notes by respectful literate individuals). Previously, but today as well, there could be found "imbiks", distillators for the production of "djulsija" - the rose water which were also used for some other experiments, as their owners stated. There are numerous ethnographic notes on turning a simple metal into gold. This indicates that the alchemic ideas were spreading among people probably through the alchemists.

On the basis of the data presented in this paper the author came to a conclusion that the alchemists and the alchemic laboratories existed in Bosnia and Herzegovina.

Key words: alchemy, alchemic manuscript, alchemical laboratory

OSVRT NA RAZVOJ FARMACIJE I APOTEKARSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI I NA PODRUČJU SARAJEVA

REVIEW OF DEVELOPMENT OF PHARMACY AND DISPENSARIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND IN SARAJEVO

Prof. dr Sabira Hadžović

Farmaceutski fakultet, Sarajevo

REZIME

Razvoj Farmacije i apotekarstva u Bosni i Hercegovini počinje veoma dugo i mogao bi se podijeliti u nekoliko razdoblja, od kojih izdvajamo kao organizovanu djelatnost, vrijeme turske i austro-ugarske vladavine.

U davnim vremenima početak liječenja pripada travarima, koji u našim krajevima već tada prestavljaju važan esnaf. Taj esnaf u doba turske vladavine doživljava veoma intenzivan razvoj. U Sarajevu već tada postoji organizovana prodaja lijekova (dućani). Oni su slični današnjim drogerijama, sa utvrđenim nadzorom o ispravnosti i korištenju lijekova, koji je strogo poštovan.

Austro-ugarski period u Bosni i Hercegovini predstavlja veliki preokret u razvoju farmacije i zdravstva. Od tog vremena farmacija (apotekarstvo) na prostoru Bosne i Hercegovine je organizovano po evropskim propisima, dok brigu o izradi, izdavanju i prometu lijekova preuzimaju školovani farmaceuti.

Ključne riječi: istorija farmacije, apotekarstvo, farmaceuti, Bosna i Hercegovina, Sarajevo.

SUMMARY

The development of pharmacy and dispensaries in Bosnia and Herzegovina started very early and it could be divided into several periods from which we select the period of Turkish and Austro-Hungarian rules as they had organized activities.

In remote times, beginnings of treatment of diseases belong to herbalists who in our parts even then were a significant guild. That guild saw an intensive development in the times of Turkish rule. In Sarajevo, the sale of medicines in shops was established as early as that period. They resembled today's drugstores and had supervision of the condition and use of medicines which was done strictly.

The Austro-Hungarian period in Bosnia and Herzegovina meant a great change in the development of pharmacy and health care generally and since then pharmacy and dispensaries in Bosnia and Herzegovina have been organized according to European standards, while the care of making dispensing and trading in medicines was taken over by trained pharmacists.

Key words: history of pharmacy, dispensaries, pharmacists, Bosnia and Herzegovina, Sarajevo.

FRATARSKE LJEKARUŠE I LIJEČENJE U BOSNI

FRANCISCAN LJEKARUŠE AND TREATMENT IN BOSNIA

Prof.dr Ljubo Lucić

Franjevački teološki fakultet, Sarajevo

REZIME

Nakon osmanskog osvajanja Bosne franjevci ostaju ne samo jedini katolički kler nego i jedini obrazovani ljudi među kršćanima - katolicima. Oni se brinu ne samo za vjerske nego i za kulturne, političke pa i medicinske potrebe ovoga pučanstva.

Da bi pomogli narodu u nevolji, fratri su se morali baviti ne samo teologijom, nego mnogim drugim strukama pa i medicinom. U franjevačim arhivima mogu se naći zbirke receptata - "ljekaruše" u kojima se nalaze razni recepti protiv bolesti spravljeni redovito od elemenata do kojih se može doći bez većih naporu i traženja po inozemstvu. To su uglavnom preparati mineralnog, biljnog ili životinjskog podrijetla. Sastavljeni su prema inozemnim, najviše talijanskim, uzorima.

Vremenom se pokazalo da oni franjevci koji su željeli liječiti ovo pučanstvo moraju imati stručnu spremu za ovako odgovoran posao. Zato su neki od njih svršavali medicinske znanosti u inozemstvu, posebno u Italiji. Neki su sa sobom donosili suvremene medicinske udžbenike i najnužnije instrumente koji se djelomično čuvaju u franjevačim muzejima. Čitajući franjevačke kronike saznamo da su se bolesti liječile ne samo lijekovima nego i zapisima, a čitamo i o poteškoćama koje su franjevci imali s turskim vlastodršćima. Ovoj temi bi trebalo posvetiti više pozornosti, ali u ovim i ovakvim okolnostima mogu se samo naznačiti pravci kojima bi trebalo krenuti da bismo potpunije upoznali jedan segment svoje prošlosti.

Ključne riječi: franjevci, teologija, medicina, "ljekaruše"

S U M M A R Y

After the Ottoman conquest of Bosnia the friars are not only the single Catholic clergy, but the only educated people among the Christians - Catholics. They take care not only about the pastoral life, but of the cultural, political and also the medical needs of the folk. In order to help the people the friars have to deal besides the theology with different professions and the medical care. In the Franciscan archives the collections of prescriptions ljekaruše may be found, namely different prescriptions how to cure the diseases. They are made of a stuff easily available, to be found in order not to go abroad. These are, in general, drugs of mineral, animal or plant origin. They are prepared according to the foreign examples, mostly Italian ones. By the time it occurred that the friars, who wanted to cure the people, have to be educated properly for such a work. Because of that reason some of them studied medicine abroad, particularly in Italy. They brought the contemporary medical books and the most required instruments, which are partly in the custody of Franciscan museums. Going through the Franciscan chronicles we get to know that the diseases are cured not only by drugs, but by some records. We can read about the difficulties the Franciscans have with the Turkish rulers. Some more attention should be given to this theme, but in such circumstances, only the guidelines exist how to start, in order to get better acquainted with a segment of our past.

Key words: friars, theology, medicine, "ljekaruše".

PEDIJATRIJSKA SLUŽBA U BiH OD OSNIVANJA DO DANAS

PEDIATRIC DEPARTMENT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA FROM ESTABLISHING UP TO NOW

Prof. dr Lutvo Hodžić, prof. dr Dragan Kosorić

Pedijatrijska kinika, Klinički centar Sarajevo

R E Z I M E

Do završetka II svjetskog rata pedijatrijska služba se počela razvijati samo u Sarajevu, Mostaru, Banjaluci i Tuzli. U Sarajevu su prije rata i u vrijeme rata funkcionalisali Dječiji i školski dispanzer, a pri Koševskoj bolnici i jedno dječje odjelenje sa četrdesetak postelja. Postojao je i materinski dom za nahoćad kao dječja socijalno - zdravstvena ustanova. Tek po oslobođenju zemlje prilazi se osnivanju Medicinskog fakulteta u Sarajevu i njegovih klinika. Odlukom vlade Narodne Republike BiH osnovana je prva pedijatrijska klinika juna 1947. godine u Sarajevu. Za organizatora i šefa postavljen je Prof. dr Milivoje Sarvan koji će za dvadeset godina svoga rada na toj klinici ostaviti iza sebe najbolje organizovanu, veoma solidno opremljenu kliniku sa desetak iskusnih nastavnika i asistenta. Učenici profesora Sarvana i njegovi saradnici su pravi pioniri u razvoju službe za zaštitu zdravlja djece i omladine i cijeloj Republici. Osnovana je i škola za dječje njegovateljice i babice. Ljekari sa Dječje klinike su učestvovali kao nastavnici u ovim školama, a pored toga su i saradnici u ospozobljavanju velikog broja ljekara opšte prakse. Šezdesetih godina cijela Republika dobija niz ljekara sa kursom Socijalne pedijatrije i ginekologije, stvaraju se nove klinike u Tuzli, Banjoj Luci, dječja bolnica u Mostaru i odjeljenja pri regionalnim bolnicama. Pred rat skoro svaka opština ima razvijenu pedijatrijsku službu i školske dispanzere. Zajedno sa akušerima sustužemo Evropu i smrtnost dojenčadi je ispod 2% u kojoj preovladava perinatalna smrт kao i u najrazvijenijim zemljama svijeta. Vakcinacija se provodi vrlo uspješno i počinje se razvijati niz specijalizovanih dječjih bolnica i socijalnih dječjih ustanova diljem Republike. Rat je ovu službu zatekao u jednom organizacionom i stručnom zaokruženju srednje razvijenih zemalja Europe.

Ključne riječi: Pedijatrijska služba, Pedijatrijska Klinika, dispanzeri, smrtnost dojenčadi.

S U M M A R Y

From the end of the World War the second Pediatric department has begun to develop only in Sarajevo, Mostar, Banjaluka and Tuzla. Before World War the second and during the War dispensary for small and school children was in function in Sarajevo. On the locality of Košev hospital one hospital ward for forty six children was also in function and also Mother's Home for orphans as social - health institution. After liberation of the country, Medical faculty in Sarajevo was founded together with its clinics. According to the decision of the government of the People's Republic of BiH the first Pediatric was founded in the June of 1947. in Sarajevo on the locality of Jezero. For organizer and chief of the Clinic was appointed professor doctor Milivoje Sarvan. He was working on clinic for twenty years and during this period he made the best organized and solid equipped clinic with the group around ten experienced teachers and assistants. The pupils of professor Sarvan and his co - workers were real pioneers in development Department for children's and youths health protection in whole Republic. The School for nurses and midwives was also in this period. The doctors from the Clinic for sick children in Sarajevo also took part in training of great number of general practitioners. In early sixties in the whole Republic large number of the doctors with the course of social pediatric and gynecology where educated and the new clinics in Tuzla and Banja - Luka were founded as well as the Hospital for sick children in Mostar and the wards for sick children in regional Hospitals. Immediately before this War in almost every township in our republic pediatric departments and dispensaries for school children were well developed. Together with obstetricians we catch up Europe with percent of infants' mortality which is under 2% and the most part in that percent is perinatal mortality like in the most developed countries of the World. The vaccination is preferred very successfully and great number of the very special Hospitals for sick children start to be developed as well as many special institutions for children throughout the Republic. This War catches up Pediatric department in our country like organizations and professionally completed totality as the some departments in the middle developed European countries.

Key words: Pediatric department, Clinic for sick children, dispensaries, infants' mortality.

ISTORIJAT NEUROPSIHJATRIJSKE SLUŽBE U BOSNI I HERCEGOVINI

HISTORY OF NEUROPSYCHIATRIC HEALTH SERVICE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Doc.dr Ismet Cerić, prof. dr Muhamed Gavranović, dr Lilijana Oruč

Psihijatrijska klinika, Klinički centar Sarajevo Neurološka klinika, Klinički centar Sarajevo

REZIME

Za vrijeme turske uprave nije bilo organizovane zdravstvene zaštite stanovništva, a naročito je bio težak položaj duševno oboljelih za čije liječenje nije postojala ni jedna ustanova sve do 1640. godine, kada je u Sinanovoj tekiji u Sarajevu organizovana neka vrsta skloništa za duševne bolesnike. Teži bolesnici upućivani su u neizvjesnost duševne bolnice u Jedrenima, duboko u srcu Osmanske imperije. Duševni bolesnici kršćanske vjere su se liječili po crkvama i samostanima u čemu je naročito bio aktivan franjevački red koji na ovim prostorima djeluje od XIII stoljeća. Poslije okupacije Bosne i Hercegovine, Austro-ugarska monarhija je zatekla samo "Vakufsku bolnicu" osnovanu 1866. godine i Vojnu tursku bolnicu. Nakon otvaranja Zemaljske bolnice dotadašnja "Vakufska bolnica" pretvorena je u prvu psihijatrijsku ustanovu kojom je rukovodio zdravstveni savjetnik Dr Carl Bayer, koji je 1908. godine postao i prvi šef novoizgrađenog odjeljenja za umobolne u okviru Zemaljske bolnice. Kraj Prvog svjetskog rata zatekao je odjeljenje sa 113 postelja uz jednog lejkara, prim. dr Egonu Zahračku, koga je kasnije naslijedio prim. dr Salvator Karabajić. Godine 1947. osnovana je Neuropsihijatrijska klinika Medicinskog fakulteta u Sarajevu, a njen osnivač i prvi šef bio je prof. dr Nedo Zec. Godine 1948. otvorena je i Psihijatrijska bolnica u Jagomiru kod Sarajeva. Od tada je neuropsihijatrijska služba u stalnoj ekspanziji, što je u radu tabelarno prikazano. Samostalan razvoj neurologije, psihijatrije, psihoterapije, farmakoloških i bioloških psihijatrije i ostalih grana omogućili su otvaranje posebnih specijaliziranih psihijatrijskih i neuroloških institucija, što je imalo za direktnu posljedicu ekspanziju naučnog istraživanja i educativne djelatnosti koja je bila u posljednjim decenijama vrlo uspješna, tako da su stručnjaci iz naše Republike bili vrlo cijenjeni u bivšim jugoslovenskim krajevinama i na međunarodnom planu.

Ključne riječi: neuropsihijatrija, istorijat, Sinanova tekija.

SUMMARY

During the Turkish rule, there was no organized medical protection of population, and in especially difficult circumstances were mentally ill, for whose treatment not a single institution existed as far as 1640, when in Sinan's Tekija in Sarajevo some kind of haven for mental patients, was established. More severe cases were sent to the uncertainty of Hospital for Mentally ill in Jedren, deep in the heart of Ottoman Empire. Mental patients of christian religion were treated in churches, monasteries, especially involved was Franciscien Order, active on these areas over since 13-th century. After occupying Bosnia and Herzegovina, Austro-Hungarian Monastery found only "Vakuf Hospital", here, which was founded in 1866 and Turkish Military Hospital. After establishing state Hospital, ex "Vakuf Hospital" was turned into the first Psychiatric Institution, which was conducted by Health Conseler, dr Carly Bayer. In 1908 he become a first Head of newly-built department for mentally ill, within the State Hospital. By the end of I world war, there was 113 beds and one doctor in charge, Chief of staff dr Egon Zahračka, who was later succeeded by dr Salvator Karabajić. In 1947, a Neuro-Psychiatric Clinic within the Medical department of Sarajevo University was established, and its founder and the first Head was prof. dr Nedo Zec. One year later, a Psychiatric Hospital was open in Jagomir, outer Sarajevo. Since there neuropsychiatric health services, has been constantly expanding, which is presented tabs. Independent development of neurology, psychiatry, psycho-therapy, pharmacological-biological psychiatry and other branches, enabled fondation of independent specialized psychiatric and neurological institutions, the direct consequence of which was the expansion of scientific research and educational activities, which on its part, has been extremely successful during several last decades, so that the experts from our Republic were very highly appreciated within the Republic of former Yugoslavia as well as abroad.

Key words: Psychiatry, Neurology, History, Sinan's Tekija.

PRVE OPERACIJE NA MOZGU U BOSNI I HERCEGOVINI

FIRST BRAIN OPERATIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof. dr Faruk Konjhodić

Klinika za neurohirurgiju, Klinički centar Sarajevo

REZIME

Prva operacija na mozgu, u to doba modernom neurohirurškom tehnikom, napravljena je 1891. godine u Vakufskoj bolnici u Sarajevu. Bile su, ustvari, tri operacije. Sva tri pacijenta su bili ranjeni po glavi, sa koštanim fragmentom u mozgu i patili su od epilepsije. Operacija se sastojala od kraniotomije, vodenja fragmenata, zatvaranja dure. Ovim su epileptični napadi ili prestali ili su smanjeni. Sve tri operacije napravio je Dr Karl Bayer. Sama bolnica je inaugurisana 1886. godine kao prva moderna bolnica onog vremena u Bosni.

Ključne riječi: historija medicine, neurohirurgija, Karl Bayer, Bosna i Hercegovina.

SUMMARY

The first brain operation in Bosnia and Herzegovina with the neurosurgical technique was performed in the hospital named Vakufska Bolnica (Muslim Charitable Hospital) in Sarajevo, in the year 1891. Actually, there were three operations. All three patients had been injured in the head several months before the operation and suffered from epileptic fits caused by bone fragments in the brain. The operations consisted of craniotomy, removing of the bone fragments and closing the dura. Hercy epileptic fits were cured or ceased. All three operations were performed by Dr Karl Bayer. The hospital was founded in 1886. as the first modern hospital of the former times in Bosnia.

Key words: history of medicine, neurosurgery, Bayer Karl, Bosnia and Herzegovina.

STOMATOLOGICAL-DENTISTRY INSTITUTIONS IN SARAJEVO

Dr Maid Hadžiomjeragić

REZIME

Prva ustanova (berberska radnja), gdje su se vadili zubi, liječile Zubobolje i razne bolesti u ustima, namještao iščašenje vilice, i drugo, postojala je već 1463. godine. U XVII stoljeću je postojala i "berberska čaršija", a tu je imao radnju i Salih Skaka, čija porodica u stručnosti naslijedstvom obavljala već oko 300 godina. Bašeskija je prikazao popis lijekova za zube iz 1751. godine. U Gazi Husref-begovoj bolnici dr Velibeg se prvi kod nas od 1870. godine počeo baviti naučnim radom (opisao je Erythaema multiforme exsudativum). Prvu ordinaciju (oko 1900.) je otvorio školovani dentist u Beču, Jakob Sumbul, a 1911. su ovdje bila dva školovana zubara. Godine 1930. osnovano je stručno udruženje, a kasnije i Komora.

Do Drugog svjetskog rata je otvoreno dosta privatnih ordinacija, Zubotehnički laboratorij i više ordinacija pri raznim ustanovama. Prva veća ustanova je Srednja Zubarska škola sa svojim ordinacijama od 1945. godine, a Škola za Zubne tehničare od 1948. godine. Tada su otvorene i Zubne ambulante, mnoge ordinacije. Oko 1950. godine se uspostavlja Udruženje Zubarskih radnika, a dvije godine kasnije se počinje izdavati i prvi stručni časopis "Vjesnik". Godine 1960. se vrši upis na Stomatološki odsjek Medicinskog fakulteta i od tada se počinje koristiti naziv i naučni nivo stomatologija. Prva trgovina za stručne potreštine je bila "Sanitarija" (kasnije "Medikomer", pa "Farmes") od 1946. godine. Tvornica "Bosnalijek" pojavljuje se kao prvi proizvodjač stomatoloških lijekova i materijala od 1968. godine.

Ključne riječi: zubar, stomatologija, historija.

SUMMARY

The first institution (barber's shop) where teeth were extracted, toothaches and other mouth diseases cured, jaw dislocations were set etc. existed as early as 1463. In the 17th century, there also existed a "barbers' market" where Salih Skaka ran his own shop, and whose family inherited that practice and has engaged in it for about 300 years. Bašeskija made a list of medicines for teeth from 1751. Dr Velibeg was the first one with us who engaged in scientific work at Husrefbey's Hospital (he described Erythaema exsudativum multiforme). The first dental surgery (around 1900) was opened by a dentist trained in Vienna, Jakob Sumbul, while in 1911 there were two trained dentists here.

In 1930, a professional association was founded, and later on The Chamber, too. Before the World War Two, a lot of private surgeries, a dental laboratory and several surgeries with different institutions were opened. The first bigger institution after 1945 was the Secondary Dentistry School with its own surgeries and the School for Dental Technicians in 1948. Many dental and other surgeries were opened at that time. In 1950, the Association of Dental Professionals was established, and two years later, the first magazine "Vjesnik" (Herald) was published. In 1960, the enrollement to the Stomatology Department of the Medical Faculty started and it is since then that the name of stomatology has been used at a scientific level. The first shop trading in dental necessities was "Sanitarija" (later="Medikomer" and then "Farmes" since 1946). "Bosnalijek" factory appeared as the first manufacturer of stomatological medicines and material in 1968.

Key words: dentists, stomatology, history.

POČECI I RAZVOJ LABORATORIJSKOG RADA U ZDRAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE

BEGINNINGS AND DEVELOPMENT OF LABORATORY ACTIVITIES IN HEALTH SERVICES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof. dr Franko Cetinić

Institut za kliničku biohemiju, Klinički centar Sarajevo

REZIME

Zdravstvena aktivnost, zdravstvena kultura u Bosni i Hercegovini u njenoj ranijoj povijesti širili su oni ljudi koji su svoja znanja iz medicine sticali u razvijenijim centrima Europe. Kolika i kakva znanja su u ta vremena sticali u laboratorijskom radu, kolika i takva znanja su prenosili. Od onoga što nam je ostalo od tih početaka znamo malo, a i malo je u svijetu bilo poznato.

Imamo dokaze da su se razvojem laboratorijske djelatnosti u Evropi znanja brzo prenosila u Bosnu i Hercegovinu. Razlog je jednostavan. Kopnenim i vodenim putevima Bosne i Hercegovine išli su karavani iz Europe prema Istoku, a od sjevera prema Dubrovniku i obratno. Značajno je bilo da ti putovi zdravstveno budu sigurni, pa nas, onda, ne treba čuditi da su značajna imena medicinske znanosti XIX stoljeća radila u Bosni na tim putovima boreći se protiv kuge, kolere, sifilisa i drugih zaraznih bolesti. Oni su se borili liječenjem, zdravstvenim odgojem naroda, ali i laboratorijskim otkrivanjem uzročnika, provjerom i primjenom naučnih otkrića toga doba.

I tako od skromnih početaka vezano uz imena dr Leopolda Gluka, dr Emila Prašeka i drugih, do današnjih fakultetskih i univerzitetskih instituta, teće neprekidno laboratorijski rad u zdravstvu, koji ni jedan rati nije prekinuo. Naprotiv, u idejama, u stvaralačkom duhu, uz zavidnu tehničku opremljenost, razvili su se laboratorijski u zdravstvu Bosne i Hercegovine do nivoa razvijenijih laboratorijskih u svijetu. Često je bilo dati torn razvoju svoj doprinos. Ključne riječi: laboratorijski počeci, razvoj, stanje.

SUMMARY

Health activities, health culture in Bosnia and Herzegovina in its earlier history were spread by those people who acquired their medical knowledge in more developed countries of Europe. How much and what knowledge they acquired in the laboratory work of that time, so much and such knowledge they transferred. We know little of what remained from those beginnings, but little was known in the world, too.

We have evidence that, with the development of laboratory activities in Europe, the knowledge was fast transferred to Bosnia and Herzegovina. The reason was simple. By roads and waterways of Bosnia and Herzegovina caravans travelled from Europe towards the East and from the north towards Dubrovnik and vice versa. It was important that those ways be sanitarily safe and it is no wonder that outstanding names from medical science of the 19th century worked in Bosnia along those roads fighting plague, cholera, syphilis and other infectious diseases. They fought by treatment and health education of the people, but by discovering the causes of diseases in laboratories, checking and applying scientific discoveries of that epoch, too.

Thus, from modest beginnings related to the names of dr Leopold Gluk, dr Emil Pašek and others, to the present-day faculty and university institutes, laboratory activities in health services have been carried on and have never been interrupted by any war in the last hundred years. On the contrary, with good ideas, a creative spirit, and with an enviable technical equipment, laboratories in the health services of Bosnia and Herzegovina have so developed that they level the developed laboratories in the world. It was honourable to give a personal contribution to that development.

Key words: laboratories, beginnings, development, condition.

RAZVOJ KEMIJE I KEMIJSKE TEHNOLOGIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

DEVELOPMENT OF CHEMISTRY AND CHEMISTRY TECHNOLOGY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Mr Dragutin Murko

Prirodno-matematički fakultet, Sarajevo

R E Z I M E

U referatu se iznose podaci o razvojnom putu kemije kao nastavne, naučne i industrijske discipline na području Bosne i Hercegovina, do polovine XX stoljeća.

Prvi dio referata obuhvata razvoj kemije kao nastavnog predmeta u školama od polovine XIX stoljeća do osnivanja Filozofskog fakulteta u Sarajevu, sa nastavno-naučnom grupom "hemija".

Drući dio referata posvećen je kemijskim djelatnostima na tlu Bosne i Hercegovine do početka izgradnje suvremenih industrijskih kapaciteta kemijske i srodnih struka, u šezdesetim godinama ovog stoljeća.

Ključne riječi: kemija, razvoj, Bosna i Hercegovina.

S U M M A R Y

The paper brings the data on the development of chemistry as a teaching, scientific and industrial discipline in Bosnia and Herzegovina until the mid-twentieth century.

Part one of the paper covers the development of chemistry as a teaching subject in schools from the mid-nineteenth century to the establishment of the Philosophy Faculty in Sarajevo incorporating the teaching-scientific group "Chemistry".

Part two of the paper deals with chemistry activities in Bosnia and Herzegovina until the beginning of construction of modern industrial facilities of chemical and related professions in the sixties of this century.

Key words: chemistry, development, Bosnia and Herzegovina.

RAZVOJ OFTALMOLOŠKE SLUŽBE U BOSNI I HERCEGOVINI

DEVELOPMENT OF OPHTHALMOLOGY SERVICE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prim.dr Sabahudin Hodžić

Klinika za očne bolesti, Klinički centar Sarajevo

R E Z I M E

Počeci oftalmologije u Bosni i Hercegovini vezani su za otvaranje Hirurško-okulističkog odjeljenja Zemaljske bolnice 1894. godine u Sarajevu iz koga 1946.godine nastaje Klinika za Očne bolesti. Očno odjeljenje otvara se u Mostaru 1923. godine, prvo u sklopu hirurškog, a od 1931.godine kao samostalni Očni odjel. Iste godine takvo očno odjeljenje počinje sa radom u Banja Luci. U ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine oftalmološka služba se odvija preko ovih centara, posebno iza Drugog svjetskog rata kada se vodi velika akcija eradicacije trahoma.

U tom periodu otvaraju se i nova očna odjeljenja u bolnicama u Zenici, Doboju, Bihaću, Foči, Tuzli, Prijedoru, Trebinju, Bijeljini, čime se oftalmološkom službom pokriva čitava Republika. Očna odjeljenja u Tuzli i Banja Luci preraštaju u Očne klinike Medicinskog fakulteta u tim gradovima.

Ključne riječi: oftalmološka služba, razvoj, Bosna i Hercegovina.

S U M M A R Y

The first beginnings of Ophthalmology in Bosnia and Herzegovina are connected with opening of Surgical-ophthalmologic department in 1894. the year in Sarajevo and The Eye Clinic becomes from this department in 1946. year. The Department of ophthalmology was opened in Mostar during 1923. year at first together with surgery and from 1931. year like independant department. The same department began with its work in Banja Luka also at 1931. year.

In the other parts of Bosnia and Herzegovina the eye protection was performed by nearest ophthalmologic centers, especially after the Second world war when there was a great action of trachoma eradication. During this period, the new eye departments were opened in Zenica, Tuzla, Dobojs, Foča, Bihać, Prijedor, Trebinje, Bijeljina and whole Republic was covered by ophthalmologic medical services. Eye departments become Eye clinics of Medical Faculty in Tuzla and Banja Luka.

Key words: ophthalmology, development, Bosnia and Herzegovina.

RAZVOJ OFTALMOLOGIJE U SARAJEVU OD 1894. DO 1993. GODINE

THE DEVELOPMENT OF OPHTHALMOLOGY IN SARAJEVO FROM 1894. TO 1993. YEAR

Prof. dr Ljiljana Milanović -Eichberger, prim. dr Sabahudin Hodžić

Klinika za očne bolesti, Klinički centar Sarajevo

REZIME

Autori opisuju razvoj Klinike za očne bolesti u Sarajevu koji počinje otvaranjem Hirurško-okulističkog odjeljenja Zemaljske bolnice 1894. godine. Iz ovog Odjeljenja odvaja se 1923. godine Očno odjeljenje koje vode specijalizovani ljekari oftalmolozi. Ovo Odjeljenje postiže značajne uspehe u okvirima svjetske oftalmologije. Godine 1946. nastaje Klinika za očne bolesti Medicinskog fakulteta u Sarajevu. Ona se od tada stalno razvija, postaje najveća Očna klinika u Jugoslaviji sa preko 40 ljekara specijalista, doktora nauka, nastavnika i asistenata Medicinskog fakulteta.

Ključne riječi: oftalmologija, razvoj, Očna klinika Sarajevo.

SUMMARY

The authors describe development of University Eye clinic in Sarajevo from its beginnings in 1894. year until today. Ophthalmology began together with surgery in Surgical-ophthalmologic Department of Worlds Hospital at 1894. year. From the development of this department arise specialised Department of Ophthalmology (1923.year) with specialised ophthalmologists. Their work results were significant in world's ophthalmology. In 1946. year Department of ophthalmology was transformed in University Eye Clinic in Sarajevo in a next few years it becomes the biggest Eye Clinic in Yugoslavia with over 40 specialised ophthalmologists, doctors of scientist, professors, assistents of Medical of University in Sarajevo.

Key words: ophthalmology, development, Eye Clinic Sarajevo.

UTICAJ KULTURE ŽIVLJENJA NA ORALNU HIGIJENU

INFLUENCE OF THE CULTURE OF LIVING ON ORAL HYGIGENE

Prof. dr Hamid Tahmiščija, prof. dr Faruk Arifhodžić, prof. dr Halid Sulejmanagić, doc. dr Hamijeta Ibricević

Stomatološki fakultet, Sarajevo

REZIME

Zubni plak je osnovni uzročnik nastanka najrasprostranjenijih oboljenja savremenog čovjeka, karijesa i parodontopatijsa. Eliminacija plaka je osnovni zahtjev u prevenciji ovih oboljenja, koja se najuspješnije provodi održavanjem oralne higijene. Savremene metode održavanja oralne higijena oslanjaju se na preporuke iz starih civilizacija. Rad kompara savremene metode održavanja oralne higijene i preporuka iz ranijih civilizacija.

Ključne riječi: karijes, parodontopatija, plak, kultura, istorija

SUMMARY

Tooth plaque is the basic cause for the beginning of the most frequent disease of modern man - tooth-decay and periodontopathy. Elimination of plaque is the basic requirement for the prevention of these diseases, carried out most successfully by oral hygiene. Modern methods of oral hygiene rely on recommendations from ancient civilisations. Modern methods of the upkeep of the oral hygiene and the recommendation, from the previous civilisations are compared.

Key words: tooth-decay, periodontopathy, plaque, culture, history.

RAZVOJ ORALNE HIRURGIJE U SARAJEVU

DEVELOPEMENT OF ORAL SURGERY IN SARAJEVO

Doc. dr Toško Gojkov, prof. dr Halid Sulejmanagić

Klinika za oralnu hirurgiju, Stomatološki fakultet, Sarajevo

REZIME

Intervencije u usnoj šupljini vezane su za rad prvih vidara, vračeva koji potiču iz dalekog X stoljeća. Prvi pisani dokumenti koji predstavljaju osnove medicinske i stomatološke literature iz ove oblasti potiču od znamenitog Avicene. Od tog vremena nema autentičnih informacija o radu i razvoju oralnohirurških intervencija, ali je vrijedno spomenuti novije radove i istraživanja dr Maida Hadžiomeragića.

Prve oralnohirurške intervencije u današnjem smislu riječi su u suštini i prve zubarske, odnosno, stomatološke intervencije kod nas i datiraju još iz srednjeg vijeka kroz rad berbera. U Sarajevu, unazad tristo godina, tom profesijom bavila se porodica Skaka u kojoj se preko muških nasljednika ovo znanje prenosilo sa koljena na koljeno. U predratnom periodu organizovane zubozdravstvene službe nije bilo, i ona egzistira kao sporadična zanatska zubarska djelatnost. Period nakon Drugog svjetskog rata karakteriše otvaranje zubarske škole na trgu Fra Grge Martića i prvi oralnohirurški zahvati dr Nikole Čukca i dentiste Halida Čemerlića koji unose prva saznanja iz domena savremene stomatologije. Godine 1960. počinje savremeno obrazovanje kadra kroz Stomatološki odsjek Medicinskog fakulteta u Sarajevu. Prva generacija diplomiranih studenata temelj je današnje veoma razvijene, priznate i prepoznatljive sarajevske škole Oralne hirurgije.

Ključne riječi: Stomatološki fakultet, zubarska djelatnost, oralna hirurgija

SUMMARY

Interventions in mouth cavity are related to the work of the first healers and sorcerers dating as early as 10th century. The first written documents which present the basis of medical and stomatological literature in this field were the work of the famous Avicenna. Since that period onwards there was no authentic information on the work and development of oral surgery interventions, but noteworthy are recent works and researches by dr Maja Hadžiomeragić.

The first oral surgery interventions in the modern meaning of the term were actually the first dental or stomatological interventions carried out in our country; they date as early as the Middle Ages and were performed by barbers. In Sarajevo, that profession was carried out for 300 years by the Skaka family in which that knowledge went from one generation to another among male members of the family. In pre-war period there was no organized dental service, it existed only as a sporadic vocational dental activity. The period after World War II is characterized by establishing of the Dentistry School at Fra Grga Martić square and also by the work of dr Nikola Čukac and dentist Halid Čemerlić who introduced the fundamentals of knowledge from the field of modern stomatology.

In 1960 modern education began with the establishing of the Stomatology Department of the Faculty of Medicine in Sarajevo. The first generation of graduate students represent the foundation of the present, well developed, recognized and recognizable Sarajevo school of oral surgery.

Key words: Faculty of Stomatology, dentistry, oral surgery.

HISTORIJSKI RAZVOJ URBANIZMA I KOMUNALNE HIGIJENE U SARAJEVU

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF URBANISM AND COMMUNAL HYGIENE IN SARAJEVO

Prof. dr Fadil Čerkez, prof. dr Sejdo Ćatović

Institut za higijenu i medicinsku ekologiju, Medicinski fakultet, Sarajevo

REZIME

Autori su pokušali u ovom radu da kronološki prikažu rezultate urbanizma i komunalne higijene u Sarajevu. Utvrđeno je da urbanizam i komunalna higijena u Sarajevu imaju vrlo dugu historiju i tradiciju.

Ekspanzija urbanizma i komunalne higijene je počela početkom nove ere, ali glavni se razvitak dogodio u XV vijeku. Šesnaesti vijek je bio u stvari period stvarnog razvijanja i cvjetanja naselja, tzv. SARAJ-OVASI (Polje oko dvora), koje je poslije 1507. godine bilo prvi put nazvano imenom Sarajevo.

Za vrijeme tog perioda Sarajevo je postiglo da dođe do razvijanja svih urbanih i komunalnih infrastrukturnih koje karakteriziraju najmoderniji koncepti urbanizacije.

U ovom radu autori su analizirali i prezentirali taj razvoj Sarajeva postignutog kroz njegovu dugu historiju od najranijeg perioda do današnjeg vremena.

Ključne riječi: urbanizam, komunalna higijena, Saraj-Ovasi

SUMMARY

The authors have attempted to present the chronological development of urbanism and communal hygiene in Sarajevo. It has been established that urbanism and communal hygiene have a very long history and tradition.

The expansion of urbanization and communal hygiene started at the beginning of the new era, but the real development evolved in the 15th century.

The 16th century was in fact a real blossoming of the called settlement of SARAJ-OVASI (Field surrounding the palace) which after 1507. was first mentioned by this name.

During that period Sarajevo achieved and developed all urban and communal infrastructures that characterized even the most modern concept of urbanization.

In this work the authors have analysed and presented that development of Sarajevo achieved throughout its long history - from a very early period right up to the present time.

Key words: urbanism, communal hygiene, Saraj-Ovasi

ARHITEKTURA NAŠE TRADICIJE - OKVIR ZDRAVOG ŽIVOTA

OUR TRADITIONAL ARCHITECTURE - FRAMEWORK OF HEALTHY LIVING

Doc. dr Ahmet Hadrović

Arhitektonski fakultet Sarajevo

REZIME

U ovom tekstu se osvrćemo na arhitekturu ostvarenu od XVI do konca XIX stoljeća iz perspektive jedne od njenih mogućih (a veoma značajnih) dimerzija: odnos prema zdravstveno-higijenskom i socijalno-psihološkom kompleksu čovjeka i društva. Tema je elaborirana kroz praćenje orientalno-islamskog koncepta urbane sheme: razdvajanja javnog (kolektivnog) i intimnog (privatnog), pri čemu je u središtu svih tih programa čovjek, tretiran prije svega kao bit će kolektiva i uvijek u jedinstvu socijalno-psiholoških i fizičko-fizioloških dimenzija.

Kao osnovni laji motiv svih arhitektonskih sadržaja provlači se voda, koja se upotrebljava u svim prilikama i vrlo često obredno pranje i održavanje higijene, a u tkivu orientalnog grada prevazilazi svoju utilitaristinu i postavlja se na nivo estetsko-psihološkog i općekulturnog kulta.

Uz vodu, drugi stup zdravog života bilo je zelenilo koje se tretiralo kao sastavni dio izgradene sredine.

Treći bitan elemenat koji prožima arhitekturu što je ovdje analiziramo jest sunce, odnosno dobra osunčanost i nesmetani vidici.

Arhitekturu tako visokih vrijednosti nužno je sačuvati, te u smislu kreativnog kontinuiteta njene vrijednosti transponirati u naše suvremene programe.

Ključne riječi: kolektiv, čovjek, zdravlje, voda, sunce, zelenilo, vidici, ljepota.

SUMMARY

This text is a review of architecture realized from the 16th century to the end of the 19th century from the point of view of one of its possible (and very important) traits: its attitude towards health-hygienic and socio-psychological interaction between man and society. The theme has been worked out through the study of Oriental-Islamic concept of the urban scheme: separation of the public (collective) from the intimate (private) with man as the central point of interest of all these programmes, treated, first of all, as a collective being but always in unity of socio-psychological and physical-physiological dimensions.

As a basic leitmotiv of all architectural contents there is water which is used on all occasions and very often (ablution, maintaining hygiene) and which in the tissue of the oriental town exceeds its utilitarianism reaching the level of aesthetic-psychological and omnicultural cult. In addition to water, the second prerequisite for healthy life was greenery which was treated as a constituent part of urban environment.

The third essential element that qualifies the architecture which is here being analyzed is the sunshine, i.e. getting a lot of sunshine, and open views. The architecture of such high qualities should be preserved and, in the sense of a creative continuity, its values should be transposed into our modern planning.

Key words: collective, man, health, water, sunshine, greenery, views, beauty.

NAJSTARIJI TRGOVI TERMOBALNEOLOŠKOG I MINERALOŠKOG LIJEĆENJA NA PODRUČJU BOSNE I HERCEGOVINE

OLDEST TRACES OF THERMO-BALNEOLOGIC AND MINEROLOGIC TREATMENT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof.dr Enver Imamović

Prirodno-matematički fakultet, Sarajevo

REZIME

Arheološka istraživanja su pokazala da su neka od termalnih i mineralnih vrela na području Bosne i Hercegovine bila eksplorirana već u prehistoricu doba. Njihova eksploracija je nastavljena i u antičko doba, s tim što je ona proširena i podignuta na veći tehnički nivo. Ovaj vid liječenja je u antičko doba igrao važnu ulogu, i zato gdje god su postojale tehničke mogućnosti, Rimljani su ih maksimalno iskoristili.

Istraživanja su pokazala da su se uz neke toplice formirala značajna naselja i centri. Takav je slučaj sa Ilijom kod Sarajeva, Laktašima i Gornjim Šeherom kod Banja Luke, Gati kod Bihaća, Fojnici itd.

Isti je slučaj s mineralnim vrelima. Eksploracija je dokazana u Porašnici kod Mrkonjić grada, Banji kod Višegrada, sarajevskom Kiseljaku, Crnom Guberu kod Srebrenice itd.

Najbolje istraženo lječilište termobalneološkog i mineraloškog karaktera iz rimskog doba je Ilijza kod Sarajeva. Uzdevni kompleks se sastojao od nekoliko hiljada m², i sadržavao je sve elemente termalne arhitekture. To je isto tako bio i rekreativni centar, kako bi boravak pacijenata i posjetilaca bio što ugodniji. O renomeu ilidžanskog lječilišta najbolje govori epigrafska grada koju su iza sebe ostavili zahvalni pacijenti s raznih strana rimske države.

Ključne riječi: arheologija, termalna i mineralna vrela, lječilišta.

SUMMARY

Archeological research has shown that some of thermal and mineral sources in Bosnia and Herzegovina had been exploited as early as pre-historic era. Their exploitation continued through out Antic period, but they were expanded and raised to a higher technical level. This form of treatment played an important role in the Antic period, and as a result of that wherever technical possibilities existed, Romans used them to the utmost.

Research also shows that some important settlements and centers sprang up in the vicinity of some spas, such was the case of Ilijza, near Sarajevo, Laktaši and Gornji Šeher near Banja Luka, Gati near Bihać, Fojnica etc.

The same is true of mineral springs. Their exploitation has been proved on the localities of Porašnica near Mrkonjić Grad, Banja near Višegrad, Kiseljak near Sarajevo, Crni Guber near Srebrenica etc.

The best researched spa, of thermo-balneologic and mineralogic character from the Roman period is Ilijza near Sarajevo. The complex of buildings consisted of several thousand square meters and contained all elements of thermal architecture. At the same time it was a recreation center, as well, in order to make the stay of the patients and visitors, as pleasant as possible. Epigraphic materials, left behind by the grateful patients from all parts of the Roman state, testify to the high reputation of the Ilijza spa.

Key words: archeology, thermal and mineral springs, spas

OSVRT NA SPOMENIKE KULTURE - ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE OBJEKTE U SARAJEVU

A REVIEW OF MONUMENTS OF CULTURE - HEALTH AND SOCIAL STRUCTURES IN SARAJEVO

Mr Vesna Mušeta-Aščerić

Gradska zavod za zaštitu i korišćenje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa, Sarajevo

REZIME

Brojni su objekti, spomenici kulture koji su tokom osmansko perioda i perioda austro-ugarske uprave namjenski izgrađeni za potrebe zdravstveno socijalne zaštite stanovnika Sarajeva, ali i oni koji su pored svoje osnovne funkcije imali i humanitarni karakter. To su, prije svega, bolnice, banje-lječilišta, ljekarne, a potom hamami, vodovodi, musafirhanе, imareti, sirotišta, pa i tekije.

Ovi objekti su građeni, uglavnom, u okviru i sredstvima vakufa, koji je sam po sebi koncipiran kao humanitarna fondacija. U radu su detaljnije obradeni vakuf Isa-bega Isakovića i Gazi-Husref-bega, kao i neki pojedinačni objekti u ovoj funkciji.

Autor naglašava da su mnogi od ovih objekata spomenici kulture, na kojima je služba zaštite preduzimala odredene zahvate u cilju zaštite i vraćanja njihovog autentičnog izgleda i namjene.

Ključne riječi: vakuf, musafirhana, imaret, hamam, lječilište, hastahana.

SUMMARY

There are numerous structures, cultural monuments which were built during the Ottoman period and the period of Austro-Hungarian rule for the purposes of health and social protection of the inhabitants of Sarajevo, as well as the ones which, besides its basic function, had a humanitarian character. They were, first of all, hospitals, spas - sanatoria, chemist's, and then public baths (hamams), water supply systems, guesthouses (musafirhanas), public kitchens for scholars and the poor (imarets), orphanages, and dervishes' monasteries (takyas) as well.

Those structures were mostly built within and by the funds of the waqf (property of a Muslim religious community) which in itself was conceived as a humanitarian foundation.

The paper deals in detail with the waqfs of Isa-bey Isaković and Gazi Husref-bey, as well as with some individual structures with this function.

The author points out that many of those structures are monuments of culture on which the protection service undertook some work with the aim to protect them and to restore their authentic looks and purposes.

Key words: waqf (property of a Muslim religious community), musafirhana (guesthouse), imaret (public kitchens for scholars and the poor), hamam (public baths), sanatorium, hastahana (hospital)

GAZI HUSREV-BEGOV HAMAM U SARAJEVU

GAZI HUSREF BEY HAMAM IN SARAJEVO

Munib Buljina, dipl.ing. arh., konzervator.

Gradski zavod za zaštitu i korišćenje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa, Sarajevo

REZIME

Gazi Husrev-begov hamam djelo je nepoznatog, ali po svemu izuzetnog neimara, arhitekte najvećeg ranga, koji je vanrednim skladom osnovanog kamenog kubusa i pete fasade, rješene kroz kombinaciju dvije veće i niza manjih kupola, ostvario jedno remek djelo islamske profane arhitekture na ovom području. Danas ovaj objekat predstavlja najbolje očuvani tip dvodjeljnog (muški i ženski) hamama na teritoriji bivše Jugoslavije, koji je više od 350 godina (do 1916) kontinuirano služio svojoj namjeni. Premda je po svojoj svrsi prvenstveno objekt vjerske i humanitarne prirode, Gazi-Husrev-begov hamam je u posljednjih četrdesetak godina korišten na krajnje neadekvatan način (skladište, restoran, diskoteka, kafana, kockarnica). Svakoj promjeni namjene prethodila je veća ili manja adaptacija, od kojih je prva iz 1965. godine bila najradikalnija i u mnogim elementima (rušenje konstrukcije zidova između šadrvana, probijanje otvora na fasadi ...) nedopustiva sa aspekta konzervatorsko-restauratorskih metoda koje primjenjuju službe zaštite kod restauracije spomenika kulture ove vrijednosne kategorije.

Pored toga u ovom slučaju ne smije se zaboraviti da je neadekvatna namjena u direktnoj suprotnosti sa vakufom (osnivačem) i njegovom zakladom.

Ključne riječi: Gazi Husrev-begov hamam, vakuf, restauracija.

SUMMARY

Gazi Husref Bey Hamam is a creation of an unknown, but obviously exceptional artist, the architect of the highest rank. An outstanding harmony of the basic stone cube and the roof facade which was designed through combination of the large and few smaller domes, represents a real masterpiece of the Islamic profane architecture on these grounds. Today, this object presents the best preserved type of a two-part (male and female) hamam on the territory of ex-Yugoslavia, which has constantly served its purpose for more than 350 years (until 1916). Although its purpose was primarily religious and humanitarian, Gazi Husref Bey Hamam has been inadequately used during the last 40 years (warehouse, restaurant, disco-club, casino). Prior to any of these changes this object was restored to a minor or larger degree. The first reconstruction in 1965., was the most radical and in a number of elements intolerable, speaking in terms of restoration methods which were used by the services for protection of the historical monuments of this category (tearing down of the wall construction between the circular fountains, the new openings on the facade, etc.). Furthermore, it must not be forgotten that the inadequate use is in the direct contradiction with the vakuf (founder) and his legacy.

Key words: Gazi Husref Bey Hamam, restoration

MARGINALIJE IZ OBLASTI OBRAZOVNE I PRAKTIČNE MEDICINE U NAŠIM KRAJEVIMA IZ OSMANSKO-TURSKOG PERIODA

AREAS OF EDUCATIONAL AND PRACTICAL MEDICINE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE OTTOMAN - TURKISH PERIOD

Prof. dr Omer Nakićević

Fakultet islamskih nauka, Sarajevo

REZIME

U radu se iznose primjeri organizovanog izučavanja medicinske nauke i njena primjena u osmanskoj Turskoj u samo predvećerje turskog zauzimanja naših krajeva i u kasnijem vremenskom periodu.

Kao primjer dostignutog stepena medicinske nauke i prakse predstavljena je bolnica i medicinska škola u Edreni, Sultana Bajazida II, djeda Gazi Husrev-bega po majci. Naročiti naglasak je dat na strukturu osoblja, organizaciju rada i lična primanja.

Navedene su i mogućnosti i pretpostavke takvog metoda izučavanja medicine i prenošenje njene prakse u naše zemlje. Naročita pažnja u radu je data specifičnim običajnim porodičnim stacionarima u kojim su njegovani bolesnici i ostarije osobe.

Ključne riječi: medicinska nauka, medicinska škola u Edreni, porodični stacionari.

SUMMARY

Examples of the organized study of medical science and its practising in Ottoman Turkey, on the eve of the Turkish conquest of Bosnia and Herzegovina and in the later period. As an example of the degree of medical science and practice achieve was the hospital and the medical school of Sultan Bayazid II, maternal grandfather of Gazi Husref - Bey at Adrianopolis. The kind of staff organization, organization of work and the income of the staff, the issues of very special concern. Possibilities and strating points of such method of medical studies and the transfer of such practice to Bosnia and Herzegovina are mentioned. Special attention in the present paper is payed to the specific customary family shelters in which patients and the aged were treated.

Key words: medical science, Adrianoplis medical school, family shelters.

DVIJE NAJSTARIJE BOLNICE U SARAJEVU

TWO OLDEST HOSPITALS IN SARAJEVO

Vedrana Murko, dipl Ling. arh. Milorad Tomić, dipl Ling. arh.

UNIS-TURS, Sarajevo

REZIME

Pred kraj turskog perioda u Sarajevu su izgradene dvije zgrade namijenjene za bolnice, koje su ujedno predstavljale i prve savremene zdravstvene ustanove na ovim prostorima. Na inicijativu Osman Topal-paše izgrađena je iz viška prihoda Gazi Husref-pašinog vakufa u mahali Kučuk Čatiba (danas Halilbašića ulica) 1866.godine Vakufska (gradska) bolnica.

Iste godine (26.6.1866) započela je i gradnja Vojne bolnice u mahali Magribija (Marijin dvor, Titova ulica) koja je predstavljala najsvremeniji bolnički objekat na nivou tadašnjih evropskih lječilišta. Zgrade obje ove bolnice stavljene su 1970-te godine pod zaštitu države kao spomenici kulture.

Ključne riječi: Vakufska bolnica u Sarajevu, Vojna bolnica u Sarajevu.

SUMMARY

At the end of the Turkish period two buildings were constructed in Sarajevo to serve as hospitals. They have also represented the first modern health institutions of these grounds. On the initiative of Osman Topal Pasha, vakuf (city hospital) has been built in 1866., on the location of Kucuk Čatih mahala (todays Halilbasica Street). The construction was financed from the extra income from the legacy of the Gazi Husref Pasha. On the 26th of June 1866., the construction of the military hospital started in Magribija (Marijin Dvor - Titova Street). It represented the most contemporary building on the level of the European hospitals of that period. Both these buildings were in 1970. declared the cultural monuments and put under the special state protection.

Key words: vakuf hospital in Sarajevo, military hospital in Sarajevo.

OPŠTA ZEMALJSKA BOLNICA U SARAJEVU
GENERAL STATE HOSPITAL IN SARAJEVO

Mr Borislav Spasojević, dipl.ing.arh.

Sarajevostan, Sarajevo

REZIME

IZgradnja bolnice, kao rezultat zatečenog stanja u zdravstvu i primjeni novih principa u načinu liječenja, uslovjava odabir lokacije, elementarne uslove, način projektovanja i vrstu konstrukcije i materijala. Razmatra se i problematika dopune sadržaja i devastacije objekta, kao i eventualne zaštite sačuvanih objekata sa stanovišta očuvanja objekata od kulturnog značaja.

Ključne riječi: Zemaljska bolnica, zdravstvo, liječenje.

SUMMARY

The construction of a hospital, its location, the basic conditions, the way of planning, a sort of construction and material are influenced by the actual conditions in the health care system and the implementation of the new principles of enlargement and devastation of the facilities as well as the protection from the point of preservation of the objects of cultural significance.

Key words: state hospital, health care system, therapy.

SOCIJALNO-MEDICINSKI ZNAČAJ MOSTARSKOG SIDŽILA

SOCIO-MEDICAL IMPORTANCE OF MOSTAR SIGIL

Doc.dr Ajnija Omanić, Hilmo Agić, orijentalista

Institut za socijalnu medicinu, Medicinski fakultet Sarajevo

REZIME

Mostarski sidžil je dokument o radu mostarskog kadije u sudskej kancelariji. Potiče iz XVII vijeka. Sidžil nema posebnog rasporeda po vrstama grade, nego su predmeti rješavani kod kadije kako su spontano stizali. Ispod svakog dokumenta, osim dokumenta o vjenčanju, navedena su lica prilikom rješavanja predmeta, kao svjedoci čina, šuhud-ul-hal. U sidžil nije unošen vlastoručni potpis.

U radu će biti analizirani sudske predmeti koji se odnose na vjenčanja, razvode brakova, postavljanje starateljstva i određivanje alimentacije. Prilikom sklapanja brakova u pravilu je određivan mehr-muedžel, otpremnina u slučaju razvoda ili smrti muža. Iznos mehra su različiti i daju sliku ekonomiske moći društva i supružnika. Najveći iznos mehr muedžel-a smo ustanovili u gradu Mostaru. Dokumenti koji se odnose na sklapanje brakova, dominantni su u sidžilu u odnosu na razvode, čiji je broj zanemarljiv.

Ključne riječi: sidžil, kadija, vjenčanje, razvod braka, određivanje alimentacije.

SUMMARY

The mostar Sigil is a document on the activities of Mostar's kadijs (Muslim judges) in the court office. It dates from the 17th century. The Sigil has no special layout in terms of kinds of material, but the kadi decided on cases as they spontaneously arrived. Below each document, except for the documents on marriages, there are the names of the persons present on the occasion of coming to a decision on the case, as witnesses to the act, shukhudul-hal. Personal signatures were not entered into the Sigil.

The paper will discuss court cases relating to marriages, divorces, finding guardianship and fixing alimony. On the occasion of people's getting married, as a rule, a mehr-muejjel-severance (divorce) pas was fixed in case of divorce or the husband's death. The amounts of mehr were different and they give us a picture of economic power of the society and the spouses.

The largest amount of mehr-muejjel was found in Mostar. The documents relating to marriages are dominant in the Sigil as compared to divorces whose number is irrelevant.

Key words: sigil, kadi (judge), marriage, divorce, fixing alimony.

ULOGA VAKUFA U RAZVOJU ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE KULTURE

ROLE OF THE WAQF IN DEVELOPMENT OF HEALTH AND SOCIAL CULTURE

Mevlida Serdarević, dipl.pravnik, Dr Behija Zlatar, orijentalista

Zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo
Institut za istoriju, Sarajevo

REZIME

Autori daju definiciju institucije vakufa, način formiranja zadužbina i uslove korišćenja vakufske objekata, sa posebnim osvrtom na neke vakufe značajne za zdravstvenu, socijalnu i humanitarnu aktivnost na području Bosne i Hercegovine i u Sarajevu.

Autori analiziraju uzroke slabljenja vakufa (nepromjenjivost visine zakupnine, zastarjela kontrola, nacionalizacija i sl.), te praktično njegovog prestanka sa značajnijim radom u periodu poslije Drugog svjetskog rata.

Autori preporučuju, imajući u vidu novo društveno uređenje u Bosni i Hercegovini, ponovno oživljavanje davanja prava vjerskim zajednicama u bavljenju socijalnom, humanitarnom i zdravstvenom djelatnošću, a zbog trenutačnih ratnih iskusstava u ovom domenu, da se zadužbinama vrati njihova imovina, uz primjenu svih pozitivnih zakonskih normi koje važe za oblast zdravstva i socijalne zaštite. Autori, takođe, predlažu korišćenje spomenika kulture, nekadašnjih vakufske objekata na način i u skladu sa odredbama vakufa i odgovarajućeg zakona o zaštiti nasljeđa.

Ključne riječi: vakuf, zakupnina (mukata), zakonski propisi-stagnacija, obnova aktivnosti.

SUMMARY

The authors set a definition of the waqf institution, explain the way endowments were established and the way the waqf structures were used, with a special review of some waqfs that were important for health, social, and humanitarian activities in Bosnia and Herzegovina and Sarajevo.

The authors analyse the causes of weakening of the waqf (unchangeability of the rent sum, outdated control, nationalization and similar), and practical end of more significant activities in the period after the World War Two.

The authors recommend, having in mind a new social structure in Bosnia and Herzegovina a revival of entitling religious communities to dealing with social, humanitarian and health care activities, and, due to the current war experiences in this domain, to return their property, with the application of all positive legal regulations which are valid for health care and social protection. The authors also suggest that cultural monuments, former waqf's structures and facilities be used in the way and in accordance with the waqf's regulations and corresponding law on the protection of heritage.

Key words: waqf, rent (mukata), law regulations - stagnation, revival of activities.

IMARET KAO SOCIJALNA INSTITUCIJA - SA POSEBNIM OSVRTOM NA SARAJEVSKE IMARETE

IMARET AS SOCIAL INSTITUTION - WITH A SPECIAL REVIEW OF SARAJEVO IMARETS

Mr Fehim Spaho, orijentalista

Sekretarijat za obrazovanje, nauku, kulturu, fizičku kulturu, Skupština grada Sarajeva

REZIME

U osmanskom sistemu se pridavala velika važnosti ljudima od potrebe (mukhtach), tj. ljudima koji nisu u stanju sebi osigurati ni minimalna sredstva za život, a to nalazeš Šerijatski i islamski propisi, na čemu je bila zasnovana i Osmanska država. Jedna od najhumanijih institucija u smislu kolektivnog pomaganja ljudima bila je institucija imareta, u kojoj su besplatno ishranu nalazili siromašni ljudi, zatim ljudi od pera, učenici, odnosno ljudi koji iz raznih razloga nisu mogli zaraditi za osnovne životne potrebe. Institucija imareta je uspostavljena kroz instituciju vakufa, po strogo propisanim pravilima i normama. U Sarajevu je funkcionalo nekoliko imaretica, a najveći i najznačajniji je bio Gazi Husref-begov imaret, koji je prihode sticao iz raznih krajeva Carstva. Ovaj imaret je zadržao dio svoje funkcije na taj način što uz ramazan dijeli somune odredenim kategorijama stanovnika Sarajeva.

Ključne riječi: imaret, besplatna ishrana, vakuf.

SUMMARY

In the Ottoman system, a great importance was attached to the people in need (mukhtach), i.e. to the people who were not able to provide for themselves at least the minimum supplies for life, which was regulated by Sheria and Islamic regulations on which the Ottoman state was based. One of the most humane institutions in terms of collective aid to people was the imaret institution (inn or hospice), where the poor could get free meals, as well as men of letters, scholars, i.e. the people who, for different reasons, could not earn their living.

The imaret institution was established through the waqf institution, according to the strictly set rules and norms.

In Sarajevo, a few imarets were in function, the biggest and most significant being Gazi Husref-bey's imaret which raised funds from various parts of the Empire. That imaret has partly preserved its function in the way that in the month of Ramadan they distribute small, round loaves of bread (somun) to certain categories of citizens of Sarajevo.

Key words: imaret, free meals, waqf.

HUMANITARNE ORGANIZACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

HUMANITARIAN ORGANISATIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Doc. dr Izet Mašić, Mahmut Traljić, orijentalista, Samija Sarić, prof., prim. dr Zoran Riđanović

Medicinski fakultet Sarajevo

Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo

REZIME

Od najstarijih vremena ljudi se međusobno ispočinjavaju na neorganizovan i organizovan način. Prvi podrazumijeva sljedenje osnovnih moralnih i etičkih načela, koja vladaju unutar ljudskih zajednica. Drugi predstavlja institucionalizaciju tih načela u vidu humanitarnih organizacija, koje prvo niču u krilu velikih religija. Oba načina ispočinjiti su upravo na bosansko-hercegovačkim prostorima ostavila upečatljiv trag u periodu između dva svjetska rata i djelom u poslijeratnom periodu. Njihova najznačajnija uloga se sastojala u zbrinjavanju starih, nemoćnih, bolesnih, ranjenih, djece, trudnica - od smještaja, transporta, snabdijevanja hranom, lijekovima, odjećom i dr.

U Bosni i Hercegovini i u gradu Sarajevu postoji duga tradicija organizovanja humanitarnih društava unutar svih konfesija, kao što su: "La Benevolentia", "Merhamet", "Dobrotvor", "Caritas", "Ahduš", "El Hidaje" itd. Većina ovih društava je prestala s radom u toku ili neposredno nakon Drugog svjetskog rata, a neka od njih obnovila svoju aktivnost zadnjih godina, i u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Ključne riječi: humanitarne organizacije, Bosna i Hercegovina

SUMMARY

Since the old ages people were mutually helping each other in more or less disorganized or organized ways. The first one refers to the basic moral and ethic principles which exist within human communities by itself. The other represents the institutionalisation of these principles in the frame of humanitarian organizations which rise within major religions.

Both ways of mutual help have left a deep imprint particularly in these Bosnian and Herzegovinian grounds between the two world wars and partially in the period after the II World War. Their most important role was taking care of elderly, disabled, sick, wounded people, as well as about children, pregnant women - from accommodation, transport, food, drugs and clothes supply.

In Bosnia and Herzegovina and in the City of Sarajevo, there is a long tradition of organizing humanitarian societies within all religions, such as: "La Benevolentia", "Merhamet", "Dobrotvor", "Caritas", "Ahduš", "El Hidajet", etc. Most of these societies terminated their activities during or immediately after the II World War and some of them have restored their activities during the last few years, and during the aggression on Bosnia and Herzegovina in particular.

Key words: humanitarian organisations, Bosnia and Herzegovina.

RAD CRVENOG KRSTA/KRIŽA BOSNE I HERCEGOVINE NA ZDRAVSTVENIM I SOCIJALnim PITANJIMA

THE WORK OF THE RED CROSS ORGANIZATION ON HEALTH CARE AND SOCIAL ISSUES

Krstan Bijeljac, Pero Butigan, Rosa Torbica

Crveni krst/križ Bosne i Hercegovine, Sarajevo

REZIME

Obradena je djelatnost Crvenog krsta/križa Bosne i Hercegovine kao jednog od prvih organizovanih oblika rada internacionalnih humanitarnih organizacija kod nas. Navedeni su programski i organizacioni ciljevi i zadataci, kao i konkretnе akcije i oblici za njihovo ostvarivanje.

Ključne riječi: Crveni krst/križ Bosne i Hercegovine.

SUMMARY

The paper deals with the activities of the Red Cross of Bosnia and Herzegovina which was one of the first forms of the organized international humanitarian institutions in our country. Presented herein are programmes and organizational objectives and tasks, as well as activities and forms of their accomplishment.

Key words: Red Cross of Bosnia and Herzegovina.

MEDICINSKI RUKOPISI ORIJENTALNOG INSTITUTA U SARAJEVU

MEDICAL MANUSCRIPTS IN THE ORIENTAL INSTITUTE IN SARAJEVO

Mr Lejla Gazić

Orijentalni Institut, Sarajevo

REZIME

Rukopisna zbirka Orijentalnog instituta bila je jedna od najbogatijih zbirki orijentalnih rukopisa na Balkanu. Među brojnim rukopisima iz raznih oblasti, oblast medicine i njoj srodnih disciplina obuhvatalo je 101 djelo, od čega 61 iz oblasti medicine, 13 iz farmakologije, 19 iz higijene i 5 djela iz oblasti seksologije. Ovi rukopisi nastajali su kroz stoljeća i na širokim prostorima Istoka da bi služili kao priručnici za život ljudima širom svijeta.

Nijedan medicinski rukopis ove zbirke nije sačuvan nakon barbariskog paljenja Orijentalnog instituta. Zbog tog je ovo podsjećanje na rukopise kojih više nema, memento budućim pokolenjima.

Ključne riječi: medicinski rukopisi, Orijentalni institut, ratna devastacija.

SUMMARY

The Manuscript Collection of the Oriental Institute was one of the richest collections of oriental manuscripts on the Balkans. Among numerous manuscripts from different fields, the field of medicine and the disciplines related to it contained 101 papers, out of which 61 were from the field of medicine, 13 from pharmacology, 19 from hygiene and 5 papers from the field of sexology. Those manuscripts were written over centuries in the wide areas of the East to serve as life manuals for the people all over the world.

None of those medical manuscripts from that collection was preserved after a barbaric setting fire on the Oriental Institute. That is why this memory of the manuscripts that do not exist any more should serve as a memento for future generations.

Key words: medical manuscripts, the Oriental Institute, war devastation.

DOPRINOS ISLAMSKIH EDICIJA U BOSNI I HERCEGOVINI U SUZBIJANJU BOLESTI OVISNOSTI

CONTRIBUTION OF ISLAMIC EDITIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA TO PREVENTION OF ADDICTIONS

Doc.dr Ajnija Omanić, Hilmo Agić, orijentalista

Institut za socijalnu medicinu, Medicinski fakultet Sarajevo

REZIME

Medu pripadnicima islama bilo je i onih koji su upražnjavali nezdrave navike, kao što je korištenje alkoholnih pića, pušenje duhana, pijenje kafe. Kur'an i hadis strogo zabranjuju upotrebu svih sredstava koja dovode do navikavanja.

Islamske edicije, u kojima se obraduju sredstva koja dovode do navikavanja, pisali su vjerski službenici, pedagozi, književnici, zdravstveni i javni i kulturni radnici, sociolozi, psiholozi. Edicije sadrže zdravstvene pouke za porodicu, pojedinca i narod u cilju sprečavanja nastanka alkoholizma, nikotinizma, kofeinizma. Predstaviti ćemo zdravstveno-populare članke iz islamskih edicija kao što su El Hidaje, Kalendar narodne uzdanice, Behar, Novi Behar, pravila iz Kur'ana, Zbirke hadisa i najstariju fetvu o zabrani proizvodnje, trgovine i distribucije alkoholnim pićima.

Ključne riječi: Kur'an, zbirka hadisa, fetva, alkoholizam, nikotinizam.

SUMMARY

Among the followers of Islam, there were those who practiced unhealthy habits, such as consuming alcoholic drinks, tobacco smoking, coffee drinking. The Qur'an and the Hadith strictly forbid the consumption of all the substances that lead to addiction.

Islamic editions dealing with the substances leading to addiction were written by religious officials, pedagogues, writers, medical, public and cultural workers, sociologists, psychologists. The editions contain health instructions for the family, the individual and for the people with the aim to prevent addictions such as alcoholism, nicotineism, caffeineism. We are going to present popular medical articles from Islamic editions such as El Hidaja, The Calendar of People's Suport (Kalendar narodne uzdanice), Blossom (Behar), New Blossom (Novi Behar), Rules from the Qur'an, The Collection of Hadiths and the oldest fetva (written opinion on whether something is allowed or not according to Islamic religious regulations) on the prohibition of production, trading in, and distribution of alcoholic drinks.

Key words: the Qur'an, The Collection of Hadiths, fetva (written opinion on whether something is allowed or not according to Islamic religious regulations), reis-ul-ulama (supreme chief of theologians), alcoholism, nicotineism.

MEDICINSKI ČASOPISI IZ BOSNE I HERCEGOVINE (1850-1990)

THE MEDICAL JOURNALS IN BOSNIA AND HERCEGOVINA (1850-1990)

Dr Tatjana Praštalo, Mr Neda Ćukac

Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

REZIME

Časopis kao medij komunikacije pojavljuje se u Bosni i Hercegovini sredinom 19. stoljeća (Bosanski prijatelj Ivana Franje Jukića, 1850. godine). Uvodenjem austro-ugarske uprave u ove krajeve započinje intenzivniji razvoj izdavačke i štamparske djelatnosti. Osnivanje raznih ustanova, preduzeća i asocijacija rezultira pojavom njihovih glasila. Prema našim istraživanjima, utvrdili smo da se časopis: *Jahrbuch des bosnisch-herzegowinischen Landesspittales* iz 1897. godine može smatrati prvim medicinskim časopisom u Bosni i Hercegovini. Predmet našeg istraživanja bili su medicinski časopisi nastali na tlu Bosne i Hercegovine od početaka do 1990. godine. Zbog specifičnosti istorijskih i društvenih prilika bilo je neophodno izvršiti podjelu ovog vremenskog perioda u tri razdoblja: 1) 1850-1918, 2) 1918-1945, 3) 1945-1990. Naš rad se temelji na uzorku od 29 naslova u sva tri razdoblja. Za kompletiranje uzorka poslužili su nam fondovi Narodne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, značajni fondovi biblioteka u Sarajevu, Bosni i Hercegovini i van nje. Cilj ovog rada je istraživanje svih medicinskih časopisa nastalih u Bosni i Hercegovini, koji su bili doprinos razvoju zdravstva. Težnja nam je, također, da iskažemo ulogu časopisa u razvoju medicinskih znanosti na ovim prostorima, ali i opće kulturne tradicije, koja je nastajala u multinacionalnoj sredini kao našoj specifičnosti.

Ključne riječi: medicinski časopisi, historija, Bosna i Hercegovina.

SUMMARY

The journal as a media of communication appeared in Bosnia and Herzegovina by the middle of the 19 century (Bosnian Friend by Ivan Franjo Jukić 1850). At the time of Austro-Hungarian rule in this country a development of publishing and printing presses took place. The birth of various institutions, enterprises and associations resulted in appearance of their periodicals. According to our research the first medical journal in Bosnia and Herzegovina is: *Jahrbuch des bosnisch-herzegowinischen Landesspittales*, 1897, Sarajevo. We have studied the medical journals in Bosnia and Herzegovina from the very beginning to the year 1990. Because of the specific historical and social circumstances the period consists of three parts: 1) 1850-1918, 2) 1918-1945 and 3) 1945-1990., the sample of 29 titles. Our work is based on the collections of the National and University Library in Sarajevo, some known libraries in Bosnia and Herzegovina and outside of the country. The aim of this paper is to get information about all the medical journals in Bosnia and Herzegovina as a contribution to the development of the health service. We also want to mention the role of the journal in medicine here, but in the cultural tradition of this, multinational country, as well.

Key words: medical journals, history, Bosnia and Herzegovina.

BOSANSKOHERCEGOVAČKA MEDICINSKA BIBLIOGRAFIJA

MEDICAL BIBLIOGRAPHY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prim.dr Vladimir Stolić

Klinika za očne bolesti, Klinički centar Sarajevo

REZIME

Bibliografija kao sekundarni izvor grade, u bosanskohercegovačkoj historiografiji zasluguje više pažnje. Posmatrajući ovaj problem u širem sklopu i u svjetlu opštег značaja bibliografije za znanstveno istraživanje, prikazano je više bibliografija medicinskog sadržaja bosansko-hercegovačkih autora po nekim osnovnim naznakama, publikovanih poslije 1945. godine. Njihova produkcija je skromna, ali, u poređenju sa bibliografskim dostignućima u ostalim historiografskim usmjerenjima znatno je obimnija. Radi se o retrospektivnim i lokalnim bibliografijama, pri čemu jedna predstavlja bibliografiju medicinskih djela (knjiga, ljekaruša i dr.), dok ostale predstavljaju priloge u periodici. Ističe se mišljenje o potrebi kompletiranja postojećih medicinskih bibliografija i njihove kritičke ocjene, te elaboracije drugih vrsta kao što su rezimirane ili anotirane.

Ključne riječi: bibliografija, bosansko-hercegovački autori, historiografija, prilozi u periodici.

SUMMARY

Bibliography as a secondary source of information certainly deserves more attention in the historiography of Bosnia and Herzegovina. Considering this problem in a wider range and in the light of the general importance of bibliography for the scientific research, we have presented several medical bibliographies of the bosnian and herzegovinian authors under certain basic notes which were published after 1945. Their production is somewhat modest, but if compared to bibliographic achievements in some other historiographic orientations, it is much more voluminous. We are discussing the retrospective and the local bibliographies, whereas one represents the bibliography of medical works (books, popular medicine books), while the other presents a contributions in periodicals. We also emphasize the need to complete the existing medical bibliographies and their critical valorization as well as the elaboration of the other sorts such as summarized and annotated bibliographies.

Key words: bibliography, bosnian and herzegovinian authors, historiography, contributions, periodicals

NASTANAK I RAZVOJ MEDICINSKIH BIBLIOTEKA U SARAJEVU

THE FOUNDATION AND THE DEVELOPMENT OF THE MEDICAL LIBRARIES IN SARAJEVO

Mr Jelena Koprivica, Edina Vlašić, prof.

Klinika za infektivne bolesti, Klinički centar Sarajevo

Institut za fizijatiju i rehabilitaciju, Klinički centar Sarajevo

REZIME

Krajem 19. vijeka u Evropi se uz pojedine ustanove i institucije javljaju prve specijalne biblioteke čija je grada tematski usmjeren na pokrivanje određenih oblasti ljudske djelatnosti i znanja. Medicinske ili bolničke biblioteke u Sarajevu vuku korijen iz istog perioda, od osnivanja Državne bolnice u Sarajevu.

U radu autori navode osnovne podatke o medicinskim bibliotekama u Sarajevu, od njihovog osnivanja do formiranja savremene mreže specijalnih biblioteka iz oblasti biomedicine.

Ključne riječi: Medicinske biblioteke u Sarajevu, istorija.

SUMMARY

At the end of the 19th century the first specialised libraries appeared in Europe, together with various other institutions. Their development was thematically directed to covering of the specific fields of human activities and knowledge. Medical or hospital libraries in Sarajevo, appeared in the same period with the foundation of the State Hospital in Sarajevo.

In this paper the authors present some basic data on medical libraries in Sarajevo, from the very beginning to the foundation of contemporary network of specialised libraries in the field of biomedicine.

Key words: medical libraries in Sarajevo, history.

RAZVOJ MEDICINSKE IZDAVAČKE DJELATNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

MEDICAL PUBLICATIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Doc. dr Izet Mašić, prim. dr Zoran Riđanović, prof. dr Irfan Zulić, prof. dr Mirko Grujić

Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet Sarajevo

Klinika za infektologiju i febrilna stanja, Klinički centar Sarajevo

Institut za farmakologiju i toksikologiju, Medicinski fakultet Sarajevo

Gastroenterološka klinika, Klinički centar Sarajevo

REZIME

Polazeći od činjenice da je u ovom stoljeću, a naročito nakon Drugog svjetskog rata, na bosansko-hercegovačkim prostorima zabilježen veliki napredak u području biomedicina naučnih istraživanja, naučnih radnika i sredstava uloženih u naučne ustanove, opremu i dokumentaciju. Novine i kretanja u nauci zahtijevaju analitičko-sintetičku obradu naučnih informacija, njihovo korištenje u vlastitim istraživanjima naučnih radnika u određenoj formi. To se može ostvariti prikupljanjem izvora (dokumentata) za čitanje, bilježenje, uređivanje, pronaalaženje, što je sastavni dio naučnih i razvojnih istraživanja. Naročito važnu ulogu u naučnoj i stručnoj literaturi imaju časopisi kao tekuća periodika koja prati najnovije događaje u svijetu nauke i o tome brzo i efikasno obavještava svoje korisnike u oblasti biomedicine. Na bosansko-hercegovačkim prostorima postoji više kvalitetnih i značajnih časopisa, od kojih nekoliko sa dugom tradicijom izlaženja, kao što su: Medicinski arhiv, Život i zdravlje, Socijalna medicina, Folia medica Saraeiensis, Medicinski vjesnik, Glas medicinara i dr. koji su odigrali i danas imaju značajnu ulogu u širenju informacija na ovim prostorima.

Autori u ovom radu faktografski opisuju neke dobro poznate časopise - daju njihov prikaz sadržaja i periodike njihovog izlaženja, kao i naznaku zasluznih ljudi za njihovo egzistiranje.

Ključne riječi: dokumentacija, medicinski časopisi, Bosna i Hercegovina.

SUMMARY

Starting with the fact that in this century and especially after World War II, great advancement in bio-medical sciences is visible, in Bosnia and Herzegovina, it is clear that as a result of the above increase in scientific research, in the number of scientists, and funds invested in scientific institutions, equipment and documentation, is visible. Innovations and developments in science demand analytic-synthetic processing of scientific information and their utilisation in research. This can be realised by collecting sources (documents) for reading, noting, editing, discovering - which is the integral part of scientific developmental research. Scholarly journals as well as the publications that follow the latest events in the world of science, and inform their users in the area of bio-medicine quickly and efficiently, play an important role in the professional literature. In Bosnia and Herzegovina there are several important and high quality journals, some of which have long tradition such as: Medical Archives, Life and Health, Social Medicine, Folia medica Saraeiensis, Medical Herald, Voice of Medical Students who played and still play an important role in the spreading of information in this area.

The present paper deals with the description of some well-known journals, giving the review of their contents and the time of publications, as well as the names of the people meritorious for their existence.

Key words: documentation, medical journals, Bosnia and Herzegovina.

RAZVOJ ZDRAVSTVENE INFORMATIKE U BOSNI I HERCEGOVINI DEVELOPEMENT OF HEALTH INFORMATICS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Doc. dr Izet Mašić, prim. dr Zoran Riđanović, prof. dr Irfan Zulić, Esad Mahmutović, mr. ph.

Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet Sarajevo

REZIME

Informacijsko vrijeme u kome danas živimo dovelo je do povećanja količine informacija, eksponcialnog porasta novih znanja, procvata poznatih i pojava novih naučnih disciplina. U savremenoj medicini, zadnjih 30-tak godina, u svim njenim segmentima, centralno mjesto je zauzela medicinska (zdravstvena) informatika; u praktičnom radu, u edukaciji i u naučnom istraživanju. Pri tome, najznačajniju ulogu preuzimaju računari koji se intenzivno koriste za razvoj zdravstvenih informacionih sistema. Unutar zdravstvene informatike intenzivno se razvijaju sljedeće djelatnosti: zdravstveno-dokumentacijska, zdravstveno-statistička, zdravstveno-informacijska i djelatnost biomedicinskih naučnih i stručnih informacija.

Pionir razvoja zdravstvene statistike (i informatike) u Bosni i Hercegovini bio je dr Evgenije Šerstnev koji je od 1946-52. godine šef zdravstvene statistike u Ministarstvu zdravlja Bosne i Hercegovine, a od 1952. godine osniva i vodi do kraja života Odjeljenje za medicinsku dokumentaciju i zdravstvenu statistiku Centralnog higijenskog zavoda Bosne i Hercegovine, nukleusa oko kojeg će se kasnije okupiti grupa stručnjaka za razvoj ove oblasti.

Osamdesetih godina, intenzivno se uvode računari kao alat za obradu medicinskih podataka, koji u zdravstvu postaju ogroman balast. Primjenom računara počinje i razvoj zdravstvenih informacionih sistema na nivou domova zdravlja, bolnica, kliničkih centara, te Jedinstvenog informacionog sistema zdravstva i zdravstvenog i penzionog osiguranja Bosne i Hercegovine.

Najzad, osniva se i Društvo za medicinsku informatiku Bosne i Hercegovine, koje kao stručna asocijacija okuplja stručnjake u oblasti zdravstvene informatike, koji rade na propagaciji ove struke na prostorima naše Republike.

Ključne riječi: medicinska informatika, informacioni sistemi, računari.

SUMMARY

Time of information in which we live resulted in the increase of the amount of the information exponential growth of the new kind of knowledge, flourishing of the familiar ones, and the appearance of the new sciences. Medical (health) informatics occupies the central place in all the segments of modern medicine in the past thirty years - in practical work, education and scientific research. In all that, computers have taken over the most important role and are used intensively for the development of the health information systems. Following activities develop intensively within the area of health informatics: health-documentation, health-statistics, health-informatics and biomedical scientific and professional information.

The pioneer in the development of the health statistics (and also informatics) in Bosnia and Herzegovina was dr Evgenije Šerstnev, who was the Chief of Health Statistics in the Ministry of Health of Bosnia and Herzegovina from 1946-1952, and who from 1952 founded and led, to the end of his life, the Department of Medical Documentation and Health Statistics of the Central Health Institute of Bosnia and Herzegovina, the nucleus around which a group of experts for the development of this field gathered.

In the eighties computers were intensively used as a tool for the processing of medical data, and with them begins the development of health information systems on the level of the outpatient-clinics, hospitals, clinical centers, as well as the Integral information system of health, health insurance, and the social security system of Bosnia and Herzegovina.

Finally, Society for Medical Informatics of Bosnia and Herzegovina, which as a professional association gathered experts in the area of health informatics, actively propagate this profession in our Republic, was founded.

Key words: medical informatics, information systems, computers.

ŽIVOT I DJELO Mr. Ph SAMUELA ELAZARA Apel za spas jedne biblioteke

LIFE AND WORK OF SAMUEL ELAZAR Appeal for the salvation of the library

Doc. dr Ajnija Omanić

Institut za socijalnu medicinu, Medicinski fakultet Sarajevo

REZIME

U radu je prikazana biografija i bibliografija Mr Ph Samuela Elazara. Doajen istorije zdravstvene kulture ostavio je iz sebe edicije pripremljene za štampu iz oblasti ljekovitog bilja i njegove upotrebe u prošlosti i sadašnjosti, istorijat kontracepcije kod Cigana i projekat zdravstvenog muzeja u hastahani (stara zgrada Vojne bolnice u Sarajevu).

Ključne riječi: bibliografija, ljekovito bilje, zdravstveni muzej

SUMMARY

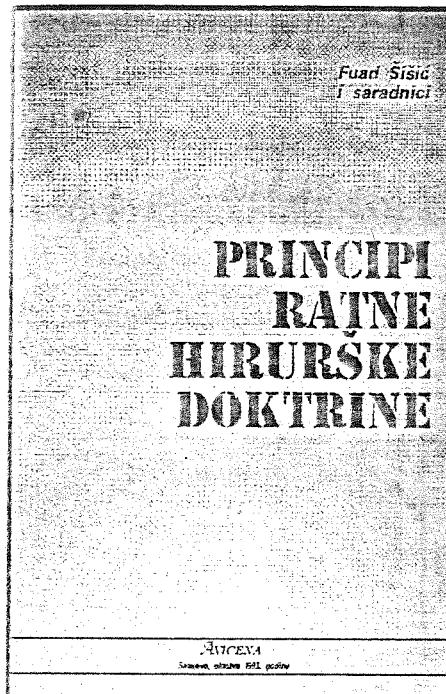
In the paper is presented biography and bibliography of the pharmacist Samuel Elazar. Eminency in the history of health culture, left behind him prepared edition about: medicinal herbs and their use in the past and nowadays, history of birth control of the Gypsies and the project of Health Museum in Hastahana (the old building of the Military Hospital).

Kew words: bibliography, medicinal herbs, Health Museum.

SADRŽAJ

Akademik dr S.Huković: POVODOM SIMPOZIJA O HISTORIJI ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE KULTURE BIH.....	5
M.Kreševljaković, prof.: ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA KULTURA U NAŠOJ PROŠLOSTI.....	7
F.Mušić, dipl.ing.arch.: BOSANSKI GRAD - EGZAMPLAR UZORNE POLUMILENIJSKE ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE KULTURE U BIH.....	8
Prof.dr J.Žiga: DOPRINOSI NARODA BIH RAZVOJU ZDRAVSTVENE KULTURE..	9
Prof.dr A.Smajkić, doc.dr I.Mašić, dr M.Dančević, L.Ridanović, dr G.Stjepanović: RAZVOJ PORODIČNE MEDICINE U BIH.....	10
Prof.dr A.Smajkić, doc.dr I.Mašić, L.Ridanović, doc.dr B.Telabak: ERADIKACIJA ENDEMSKIH ŽARIŠTA ZARAZNIH OBOLJENJA U BIH SA POSEBNIM OSVRTOM NA SEOSKU MEDICINU.....	11
Prof. dr Z.Devetak, Salih Trako, orijentalista: ALKEMIJA U BIH.....	12
Prof.dr S.Hadžović: OSVRT NA RAZVOJ FARMACIJE I APOTEKARSTVA U BIH I NA PODRUCJU SARAJEVA.....	13
Prof. dr L. Lucić: FRATARSKE LJEKARUŠE I LIJEĆENJE U BIH.....	14
Prof. dr L. Hodžić, prof. dr D. Kosorić: PEDIJATRIJSKA SLUŽBA U BIH OD OSNIVANJA DO DANAS.....	15
Doc.dr I.Cerić, prof.dr M.Gavranović, dr L.Oruč: ISTORIJAT NEUROPSIHIJATRIJSKE SLUŽBE U BIH.....	16
Prof.dr F.Konjhodžić: PRVE OPERACIJE NA MOZGU U BIH.....	17
Dr M.Hadžiomeragić: STOMATOLOŠKO-ZUBARSKE USTANOVE SARAJEVA.....	18
Prof.dr F.Cetinić: POČECI I RAZVOJ LABORATORIJSKOG RADA U ZDRAVSTVU BIH.....	19
Mr D.Murko: RAZVOJ KEMIJE I KEMIJSKE TEHNOLOGIJE U BIH.....	20
Prim.dr S.Hodžić: RAZVOJ OFTALMOLOŠKE SLUŽBE U BIH.....	21
Prof.dr Lj.Milanović-Eichberger, prim.dr S.Hodžić: RAZVOJ OFTALMOLOGIJE U SARAJEVU OD 1894. DO 1993.....	22
Prof.dr H.Tahmūščija, prof.dr F.Arifhodžić, prof.dr H.Sulejmanagić, doc.dr H.Ibričević: UTICAJ KULTURE ZIVLJENJA NA ORALNU HIGIJENU.....	23
Doc.dr T.Gojković, prof.dr H.Sulejmanagić: RAZVOJ ORALNE HIRURGIJE U SARAJEVU.....	24

<i>Prof. dr F. Čerkez, prof. dr S. Ćatović: HISTORIJSKI RAZVOJ URBANIZMA I KOMUNALNE HIGIJENE U SARAJEVU.....</i>	25
<i>Doc. dr A. Hadrović: ARHITEKTURA NAŠE TRADICIJE -OKVIR ZDRAVOG ŽIVOTA.....</i>	26
<i>Prof. dr E. Imamović: NAJSTARJI TRAGOVI TERMOBALNEOLOŠKOG I MINERALOŠKOG LIJEČENJA NA PODRUČJU BIH.....</i>	27
<i>Mr V. Mušeta-Aščerić: OSVRT NA SPOMENIKE KULTURE- ZDRAVSTVENO-SOCIJALNE OBJEKTE U SARAJEVU.....</i>	28
<i>M. Buljina, dipl.ing. arh.: GAZI HUSREF-BEGOV HAMAM U SARAJEVU.....</i>	29
<i>Prof. dr O. Nakićević: MARGINALIJE IZ OBLASTI OBRAZOVNE I PRAKTIČNE MEDICINE U NAŠIM KRAJEVIMA IZ OSMANSKO-TURSKOG PERIODA.....</i>	30
<i>V. Murko, dipl.ing. arh., M. Tomic, dipl.ing. arh.: DVIJE NAJSTARIJE BOLNICE U SARAJEVU.....</i>	31
<i>Mr B. Spasojević, dipl.ing. arh.: OPŠTA ZEMALJSKA BOLNICA U SARAJEVU.....</i>	32
<i>Doc. dr A. Omanić, H. Agić, orijentalista: SOCIJALNO-MEDICINSKI ZNAČAJ MOSTARSKOG SIDŽILA.....</i>	33
<i>M. Serdarević, dipl. pravnik, dr B. Zlatar, orijentalista: ULOGA VAKUFA U RAZVOJU ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE KULTURE.....</i>	34
<i>Mr F. Spaho, orijentalista: IMARET KAO SOCIJALNA INSTITUCIJA - SA POSEBNIM OSVRTOM NA SARAJEVSKE IMARETE.....</i>	35
<i>Doc. dr I. Mašić, M. Tralić, orijentalista, S. Sarić, prof., prim. dr Z. Ridanović: HUMANITARNE ORGANIZACIJE U BIH.....</i>	36
<i>K. Bijeljac, P. Butigan, R. Torbica: RAD CRVENOG KRSTA BIH NA ZDRAVSTVENIM I SOCIJALnim PITANJIMA.....</i>	37
<i>Mr L. Gazić: MEDICINSKI RUKOPISI ORIJENTALNOG INSTITUTA U SARAJEVU.....</i>	38
<i>Doc. dr A. Omanić, H. Agić, orijentalista: DOPRINOS ISLAMSkih EDICIJA U BIH U SUZBIJANju BOLESTI OVISNOSTI.....</i>	39
<i>Dr T. Praštalo, mr N. Ćukac: MEDICINSKI ČASOPISI IZ BIH (1850-1990).....</i>	40
<i>Prim. dr V. Stolić: BOSANSKO-HERCEGOVACKA MEDICINSKA BIBLIOGRAFIJA.....</i>	41
<i>J. Koprivica, prof., E. Vlašić, prof.: NASTANAK I RAZVOJ MEDICINSkih BIBLIOTEKA U SARAJEVU.....</i>	42
<i>Doc. dr I. Mašić, prim. dr Z. Ridanović, prof. dr I. Zulić, prof. dr M. Grujić: RAZVOJ MEDICINSKE IZDAVAČKE DJELATNOSTI U BIH.....</i>	43
<i>Doc. dr I. Mašić, prim. dr Z. Ridanović, prof. dr I. Zulić, E. Mahmudović, dipl. ph.: RAZVOJ ZDRAVSTVENE INFORMATIKE U BIH.....</i>	44
<i>Doc. dr A. Omanić: ŽIVOT I DJELO Mr. Ph. S. ELAZARA - APEL ZA SPAS JEDNE VRJEDNE ZBIRKE.....</i>	45

Sadržaj ove monografije je sastavljen dio istraživačkog projekta "Povreda u obrambenom ratu Bosne i Hercegovine" iz tematske oblasti "Organizacija hirurške službe u ratu" koji je u fazi realizacije

Autor:

Prof. dr Fuad Šlišić

Saradnici:

Prof. dr Faruk Konjhodžić
Prof. dr Osman Đurić
Doc. dr Esad Drno
Prim. dr Abdulah Nakaš
Prim. dr Mehmed Ljuta

Rješenjem Ministarstva za zdravje Republike Bosne i Hercegovine pod brojem 015-2/93 od 31. jula 1993. godine ova monografija se daje na upotrebu kao uputstvo u izvršavanju povrđenih i obojelih u ratu na području R. BiH.

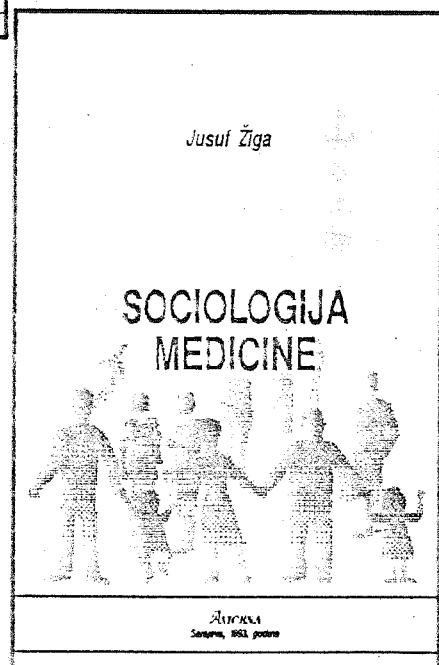
AVICENA Vam predstavlja prvi udžbenik iz sociologije medicine u Bosni i Hercegovini.

Jusuf Žiga

POGLAVLJIA:

- Nastanak i razvoj posebnih sociologija
- Sociologija medicine i druge znanosti
- Medicina i društvo
- Čovjek, radanje i eko-sistem
- Normalno i devijantno u društvu
- Aledicina, zdravje i društvo
- Zdravstvo i društvo

Sve informacije na telefon
663 - 611 lok. 252

AVICENA
Sarajevo, 1993. godina

Iz biblioteke
Biomedicinske publikacije
AVICENA VAM PREDSTAVLJAJA

Medicinska informatika

Šesnaest poglavija
uključujući i rječnik
informatičkih termina.

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranica: 776

Referenci: 601

Slika: 129

Tablica: 44

CIP - 61.681.3(075.8)

Medicinsko odlučivanje

Dvanaest poglavija

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranica: 291

Referenci: 328

Slika: 17

Tablica: 13

CIP - 616-035(075.8)

SIMPOZIJ / SYMPOSIUM

PRILOG HISTORIJI
KULTURNO-OBRZAOVNOG RAZVITKA
BOSNE I HERCEGOVINE

CONTRIBUTION TO THE HISTORY
OF THE CULTURAL AND EDUCATION DEVELOPMENT
IN BOSNIA AND HERCEGOVINA

zbornik rezimea / summaries

AVICENA

čarajevco, avgusta 1995. godine

KATALOG RATNIH izdanja Izdavačke kuće AVICENA:

BIOMEDICINSKE PUBLIKACIJE

MUDŽEZ AL-KANUN

Al-Mudžlis Ibn al-Nafis

SOCIOLOGIJA MEDICINE

Jusuf Žiqi

MEDICINSKA INFORMATORIKA

Itri Mašić, Zoran Ridić

MEDICINSKO OBDLUČIVANJE

Zoran Ridić, Itri Mašić

ZDRAVSTVENI ODGOJ

Itri Mašić

MEDICINSKA DENTOLOGIJA

Itri Mašić

PRINCIPI RALNE HIRURŠKE DOKIRINE

Hrđad Širić i saradnici

BIBLIOGRAFIJE

MEDICINSKI FAKULTET

UNIVERZITETA U SARAJEVU

1946. - 1993.

PROVODNIČKI

SKUP

IZ NASHIH MATERIALA I AMALA

Almari i Hadžirović

Mi nastavljamo ono što su

nasi muslimanski

what our Muslim

physicians began

"RATNA MEDICINA I MEDICINA

U RATOVIMA

SIMPOZIJU

"RATNA MEDICINA I MEDICINA

U RATOVIMA

Adresa: Sarajevo, I. Muširovića 36

Tel/Fax: 48 43 38, 53 45 06

ŠTEĆANJA I OPOMENE

MOJE GLEDANJE NA VELIČIJE SVIJETA

Muhammed Mašić

BELETINSTIKA

MJUNEWERA

Gubida Šahri

EDUKATIVNI VIDEO MATERIJAL

AMPULICIJA ILI REKONSIRUJUĆA

U RALNIM USLOVIMA

NAUČNI I STRUČNI SKUPOV

PROVODNIČI U ZDRAVSTVU

BOSNE I HERCEGOVINE

"HISTORIJA ZDRAVSTVNE

I SOCIJALNE KULTURE

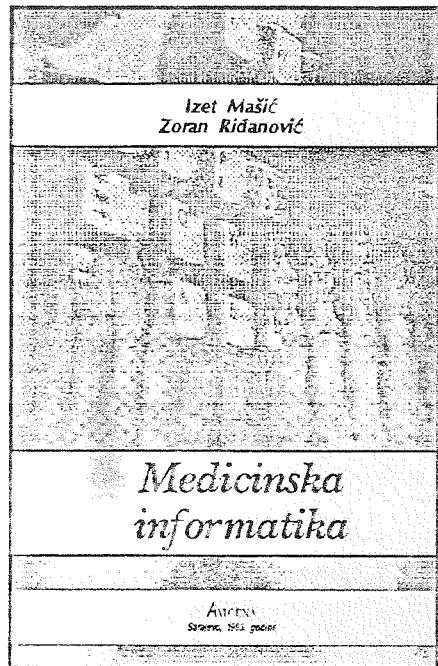
BOSNE I HERCEGOVINE"

SIMPOZIJU

"PRILOG HISTORIJI

KULTURNO-OBRZAOVNOG RAZVITKA

BOSNE I HERCEGOVINE"

Iz biblioteke
Biomedicinske publikacije
AVICENA VAM PREDSTAVLJA

Medicinska informatika

Sesnaest poglavlja
uključujući i rječnik
informatičkih termina.

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranica: 776

Referenci: 601

Slika: 129

Tablica: 44

CIP - 61.681.3(075.8)

Medicinsko odlučivanje

Dvanaest poglavlja

Format: 20,5 x 14,5 cm

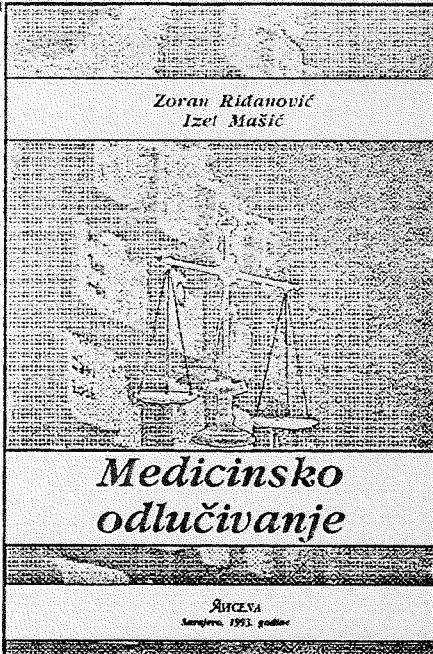
Stranica: 291

Referenci: 328

Slika: 17

Tablica: 13

CIP - 616-035(075.8)

SIMPOSIJ / SYMPOSIUM

PRILOG HISTORIJI KULTURNO-OBRZOVNOG RAZVITKA BOSNE I HERCEGOVINE

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE CULTURAL AND EDUCATION DEVELOPMENT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

zbornik rezimea / summaries

Sarajevo, septembar 1993. godine

BIBLIOTEKA
NAUČNI I STRUČNI SKUPOV

Knjiga III

Glavni urednik: Zoran Riđanović

Predsjednik Izdavačkog savjeta: Izet Mašić

Prevela na engleski jezik:

Tatjana Praštalo

Tehnički urednici:

Ljubomir Kravec

Zelimir Nastić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

008+37(497.15)(061.3)(048.4)

SIPMOZIJ Prilog historiji kulturno-obrazovnog razvijanja Bosne i Hercegovine (1993 ; Sarajevo)

Zbornik rezimea / Simpozij Prilog historiji kulturno-obrazovnog razvijanja Bosne i Hercegovine, Sarajevo, septembra 1993 = Summaries / Symposium Contribution to the history of the cultural an education development in Bosnia and Herzegovina. - Sarajevo : Avicena, 1993. - 58 str. ; 20 cm. - (Biblioteka Naučni i stručni skupovi ; knj. 3)

1. SYMPOSIUM Contribution to the history of the cultural an education development in Bosnia and Herzegovina (1993 ; Sarajevo)

Sva prava zadržana. Bez pismenog odobrenja Izdavačke kuće AVICENA nije dozvoljeno da se ova publikacija ili pojedini njeni dijelovi prevedu na druge jezike ili da se reproducuju u bilo kakvom obliku- mehaničkim ili elektronskim sredstvima, uključujući fotokopiranje, tonsko snimanje, mikrokopiranje, ili upotrebu računara.

Izdaje i štampa:

AVICENA, D.D. Sarajevo

Tiraž: 200 primjeraka

ORGANIZATORI:

Akademija nauka i umjetnosti RBiH

Asocijacija za interkulturne aktivnosti i spasavanje nasljeđa RBiH - AIASN

Univerzitet u Sarajevu

Društvo za medicinsku informatiku RBiH

Kulturno društvo muslimana "Preporod"

Hrvatsko kulturno društvo "Napredak"

Zavod za zaštitu kulturnog i prirodnog nasljeđa RBiH

Biblioteka grada Sarajeva

SPONZORI:

Izdavačka kuća AVICENA, Sarajevo

ISLAMIC ORGANISATION RELIEF, UK, Sarajevo

Hotel Holliday Inn, Sarajevo

Dobrotvorno društvo MERHAMET-Novi Grad, Sarajevo

PROLOG

Ovo je treći u nizu naučnih skupova koje je Društvo za medicinsku informatiku Bosne i Hercegovine suorganiziralo u ratnoj 1993. godini, a izdavačka kuća AVICENA pripremila program i Zbornik rezimea radova Simpozija. Razlog je jednostavan. Svojim dosadašnjim angažmanom oko organiziranja naučnih skupova u porušenoj, oplaćkoj, opustošenoj Zemlji - a čiji su svakodnevni prizori bolnice, unesrećeni, krv, rane, otkinuti udovi, bol, užas i patnja - predstavljamo, zapravo, medicinsku informatiku kao simbol našeg, bosanskog vremena. Svjesni, koliko smo osakačeni što nam je oduzeto pravo na INFORMACIJU, najvažniji resurs današnjice, i koliko smo zbog toga, umjesto da uzletimo u 21. stoljeće, brutalno vraćeni u Srednji vijek, odnosno Kameno doba, svejedno, nastojimo i nastojat ćemo da Bosancima i Hercegovcima (a zatim i svima drugima) omogućimo da znaju da postoje i da saznaju od koga i od kuda su potekli.

Poslužit ćemo se s tri izreke - tri različita autora:

"Kako će Svet znati da činiš dobro, ako mu to ne saopćiš".

"Tamo gdje je čovjek neprosječen, priroda je još njegov Gospodar".

"Nauci kao čovjekovom najvećem dostignuću pripada nedjeljivo pravo uspostavljanja novih međuljudskih odnosa u kojima će se ljudska bića vrjednovati po karakterima, kvalifikacijama i rezultatima, a ne po stanovitim pripadnostima".

Autor prvog citata Bosnu i Hercegovinu nikad nije vido, a možda za nju ni čuo.

Drugi ju je prokrstario pješice davne 1875. godine i vrlo impresivno opisao njene ljepote, a ljude okarakterisao kao pripadnike neciviliziranih naroda "kojima je nekoliko stoljeća stranog ugnjetavanja odredilo opću crtu: "ispodprosječna obrazovanost i odlika niže rase". Takvu "rasu", engleski autor, (na koncu, zašto bismo krili njegov identitet - Arthur John Evans), želi vidjeti istrijebljenom. Ove riječi znamenitog engleskog naučnika zvuče nam danas nekako poznato. No, bez obzira na besprimerni Evansov cinizam, toliko svojstven pripadnicima bivših kolonijalnih sila, ovom prilikom iskazujemo mu našu zahvalnost na njegovoj otvorenosti i uzletu iskrenosti, koje su profetski navijestile još neupamćeni genocid pod nadzorom Europe. Pored toga, Evansove riječi nimalo slučajno dovode u vezu nedovoljno ili nikakvo obrazovanje bosanskog čovjeka i njegov tadašnji bijedan socijalni položaj. Sapienti sat.

Treći autor je, naprotiv, jedan od mnogih mudrih bosanskih intelektualaca, filozofa i pjesnika, odličan poznavalač tri jezika i svih njihovih dijalekata s kraja na kraj jednog kontinenta, koji je zbog svog usmjerjenja ka orijentalnoj nauci i religiji, u komunističkom režimu stavlen u zapečak, da mu se ni ime ne pomene. Nasuprot tome, protežirani su drugi manje vrijedni i kvalitetni, ali "režimski" ili "sistemski" ljudi. Svima je poznato da su na ovim prostorima živjele i radile generacije pametnih ljudi, obazovane na korpusu islamske tradicije i kulture, generacije kojima je njihova orientacija prije predstavljala balast nego istinsku prednost. Treba priznati da je njihovo obrazovanje bilo i mnogo šire i znatno kvalitetnije od onog kojem su dobijali u državama koje ne pripadaju orijentalnom kulturnom krugu, mada su narodi tog dijela Sveteta crpili svoja znanja i gradili svoja iskustva na teorijskim osnovama i praktičnim iskustvima velikih ljudi poput Avicene, Averroisa, Razesha, Farabija, Suhravardija, Al-Nefisa i drugih. Naravno, oni nisu bili jedini izvor vrijednih naučnih činjenica i informacija na ovim prostorima, jer su i drugi narodi crpili znanja od svojih predaka ili sunarodnika. Ali, drugima je sve bilo dopušteno u stilu ore latinske - *Quod licet lovi, non licet bovi*, što je bio osnovni razlog za

ORGANIZACIONI ODBOR:

Enver Imamović, predsjednik

Izet Mašić, podpredsjednik

Omer Nakićević, podpredsjednik

Mladen Bevanda, podpredsjednik

Hatidža Demirović, sekretar

Ljubomir Kravec, tehnički sekretar

Marica Šimić, blagajnik

Anto Kovacić, član

Muhidin Pelesić, član

Meylida Serdarević, član

Edina Vlašić, član

Zoran Riđanović, član

Sejdalija Mustafić, član

Fehim Spaho, član

narušenu socijalnu ravnotežu i rastuću diskrepanciju između intelektualnog potencijala jednog naroda, s jedne strane, i njegovog društvenog statusa i političkog oaređenja, s druge strane.

Ovaj Simpozij trebalo bi da bude jedan u nizu sličnih koji je neophodno organizirati kako bi naši ljudi saznali i više i bolje o sebi i drugima, o svojoj prošlosti i zbilji, kako bi im budućnost bila svjetlica, a perspektive veće. A kako to vole reći površni poznavaoци Bosne, do sada nismo imali očuvanu "uglačanu staru civilizaciju i naslijeđenu ugađenost", ali o njoj moramo intenzivno razmišljati na temelju reaffirmiranja tradicionalnih vrijednosti kojih smo se tako olakso odrekli u ime sumnjive ideologije. Neka ovaj Simpozij za to produbi naše interesovanje.

Zbog izvjesnog nemara spoljnjih saradnika na ovom poslu, bosanskog nemara za koji su nas također decenijama optuživali, ali i otežanih okolnosti i stiske s vremenom, neka imena sudionika, neke titule i funkcije i pripadajuće im institucije, možda nisu besprijekorno tačno navedeni. Zbog toga se tim autorima izvinjavamo i molimo ih da snivate sve poteškoće s kojima smo se susretali u pripremi ovog Simpozija.

Na kraju, dužno poštovanje odajemo mr Fehimu Spahi, ministru za obrazovanje grada Sarajeva, nedavno poginulom od zločinačke granate, i dr Anti Kovačiću, nedavno preminulom - gospodi koja su se svesrdno angažirali da ovaj Simpozij bude kvalitetno pripremljen.

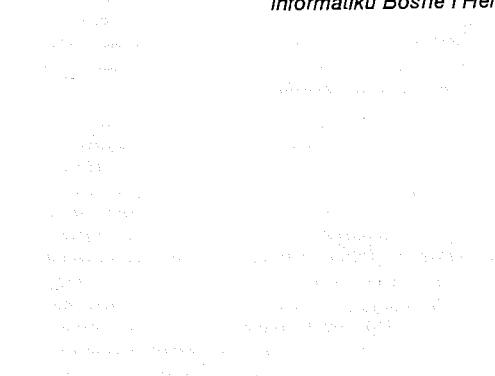
Nama, koji preživimo ovaj rat, i kojima je životno opredjeljenje NAUKA I OBRAZOVANJE, neka i dalje gesto i vodič bude arapska mudra izreka da je RANG NAUKE NAJVIŠI RANG, te da i sebe i generacije koje dolaze tome poučavamo.

Doc.dr Izet Mašić

Predsjednik Društva za medicinsku informatiku Bosne i Hercegovine

Prim. dr Zoran Riđanović

Podpredsjednik Društva za medicinsku informatiku Bosne i Hercegovine

PROLOGUE

This is the third in a series of scientific meetings coorganized by the Society of the Medical Informatics of Bosnia and Herzegovina, in the course of the War, 1993 and the publisher AVICENA, which prepared the program and Symposium summaries. The reason is simple. With our most recent activity to organize the scientific meetings in our ruined, devastated and plundered country - of which the sights are: hospitalas, the wounded, blood, wounds, parts of body, grief, horror and suffering, we really present the medical informatics, as a symbol of our Bosnian time. We are quite aware of the fact, to which extent we have been mutilated, being deprived of INFORMATION, the most valuable resource of the present days. Instead of meeting the XXI century, we have been brutally shifted back to the Middle Ages, namely the Stone Age. Nevertheless, we are trying and will do so, to present the Bosnians and Herzegovians, to let them know they are still existing and what their roots were.

We are quoting three proverbs of three different authors:

"How would the world know you are doing good if you do not tell them".

"If a man is uneducated the nature is his Master".

"The Science being the man's greatest achievement has the right of establishing the new interhuman relations, where all the human beings will be valued according to the characters and results, not by a certain belonging".

Author of the first citation has never been to Bosnia, perhaps never heard about the country.

The Second author travelled through Bosnia on foot back in the year 1875 and made an account on its beauty. The people were described as noncivilized, "some centuries of foreign oppression determined the general line, underavarege education and character of a lower race". Such a race, the English author (finally, why not to reveal his identity - Arthur John Evans) wants to see it exterminated. The words of the famous English scholar, nowadays, seem to be familiar to us. Regardless of the unparalleled Evans's cynism, typical for the former collonial powers, we are using the opportunity to express our gratitude for his frankness, which was prophetic about the unprecedeted genocide under the supervision of Europe. Besides of these Evans's words, being not a pure chance, bring into the relation the insufficient or uneducation of the Bosnian man and his, at the time, poor social position. Sapienti sat.

The third author is, on the contrary, one of the many wise Bosnian intellectuals, philosophers and poets, an expert in three languages and their dialects throughout of the Continent, dedicated to the Oriental science and religion. During the communist regime, he remained in the background, not even to mention his name. On the contrary there were favoured some other people, less able and of less quality, but they belonged to the regime and system. It is very well known, that there have lived and worked the generations of bright people, educated by the Islamic tradition and culture, being rather a burden than a real advantage. One should recognize, that their knowledge was higher and of a better quality than that given by the non-Islamic cultures. The peoples of that world formed their knowledge and experience using the theoretical basis and experinece of the great men like Avicenna, Averrois, Razes, Farabi, Suhrawadi, Al-Nefis and others. Naturally, they were not the only sources of scientific facts and information here, because some other peple used the knowledge of their forefathers. But, the others were all allowed as the Latin proverb says-Quod licet lovi non licet bovi, being the

main reason of a disturbed social balance and an ever growing discrepancy between the intellectual potentials of one people on one side, its social status and political determination on the other side.

This Symposium should be one of many similar we need to organize, that our people get a better knowledge about themselves, their past and reality, a better future and perspectives. As the superficial experts of Bosnia used to say ... we have not preserved "a polished old civilization and an inherited refinement". But we have to think intensively about the reaffirmation of the traditional values, which we had rejected for the sake of a doubtful ideology. This Symposium should deepen our interest.

Because of a certain carelessness of our external collaborators, a Bosnian carelessness to say, we have been accused of decades long, but in some difficult circumstances, a shortage of time, some of the names of the participants, their titles and the names of the institutions are not indicated precisely. We would like to ask them to excuse us, because of many difficulties we have met preparing the Symposium.

At the end, we want to express our respects to Mr Fehim Spaho, M.A., Minister of Education of the town of Sarajevo, who died recently, hit by a bomb of a criminal and late Dr Anto Kovačić-gentlemen who did their best to help in organizing the Symposium.

To us, who survive this War, who have dedicated their lives and assignments to SCIENCE and EDUCATION should be led by the motto of a wise Arabic saying: THE RANK OF SCIENCE IS THE HIGHEST RANK. We should be taught by it as well as the generations to come.

Izet Mašić, MD, PhD.

President of the Society for Medical Informatics of Bosnia and Herzegovina

Zoran Riđanović, MD.

Vicepresident of the Society for Medical Informatics of Bosnia and Herzegovina

POZDRAVNI GOVOR PRILIKOM NAUČNOG SKUPA NA TEMU "PRILOG HISTORIJI KULTURNO-OBRAZOVNOG RAZVOJA BIH"

Akademik, prof.dr Seid Huković

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Poštovani učesnici naučnog skupa,

Pozdravljam vas u ime Akademije nauka i umjetnosti BiH (ANU BiH) i želim vam uspiješan rad. Moja je privilegija da mogu prvi uzeti riječ i pomenuti neke ideje koje dijelite sa mnom, pa vas molim da ne zamjerite. Mnogi su mišljenja, da nikada nije bilo povoljnije prilike, kao danas, da se u BiH bez rezervi može govoriti o ovoj temi, o kulturno-obrazovnom razvoju u BiH.

Naš se kulturno-obrazovni razvoj često identificira jedino sa organiziranim školstvom i to organiziranim po zapadnjačkom uzoru, što nije sasvim tačno. Istina je da je organizirano školstvo raznih nivoa imalo veliku ulogu u tom razvoju, ali je kako mi to medicinari kažemo imalo nuzpojava i negativnih neželjenih efekata. U literaturi se može naći mnogo toga o pozitivnoj ulozi školstva, ali se mnogo manje, nego to treba, može naći i negativnih nuzpojava školstva, kakvo je bilo u BiH.

Ovo što danas preživljavamo, ako preživimo, u BiH od genocida i urbicida do kulturnog rade ljudi, koji su bili predmet edukacije i nisu bili bez kulturno-obrazovnog uticaja kakvog smo do sada imali. To je naš neizmjeran propust i tko zna da li ga je moguće zaboraviti i oprostiti. Teško je reći jednom rečenicom šta su sve bili propusti, ali od sada treba bar pokušavati ukazivati na negativne strane a ne samo afirmisati i glorificirati kulturno-obrazovni proces.

Prvo na što bih skrenuo pažnju je to što naše školstvo nije ugradilo u ljude, da je svako sam odgovoran pred Bogom, ljudima, povješću i savješću, te da njega za zločin ne može opravdati niko, ni narod, ni država, ni grupa, ni njegova škola; humano biće je pojedinac sa svim svojim dužnostima, obavezama, ponašanjima i vrlinama.

Drugi veliki propust u kulturno-prosvjetnom razvoju u BiH je bio u stvaraocima i donatorima kulturno-prosvjetnog sadržaja. Odajem svaku čast onima koji su svoju dužnost edukatora poštено odradili, ali edukator ne može biti svatko. Onima kojima dajemo djecu, u onim godinama kada se ugrađuju stavovi, treba tražiti poseban sistem sposobnosti i vrlina. Sami ste svjedoci tko i koliko je radio taj posao bez motiva, znanja, dobre volje i bez osnovnih uvjeta i pozitivnih vrlina. Oni sami nisu bili pošteni, tolerantni, a neki među njima su bili skloni čak i zločinu. Razumljivo je da je bilo moguće ugraditi u djecu nakazne stavove, koristeći autoritet škole i kulturno-prosvjetnog poslenika.

Konačno naš kulturno-obrazovni sistem nije imao tzv. feed-back, povratnu spregu. Hoću reći nije bilo objektivnog kriterija uspjeha niti donatora niti akceptora kulturno-prosvjetnog procesa. Ovaj skup treba, ako bude životra i mogućnosti, da pošalje poruku i da nas povede novim putevima. Na tom putu treba tražiti pomoći i savjetu iz zemlje i inostranstva, od duhovnika do naučnika, od roditelja do susjeda, da naš jedini preostali resurs čovjek, bude educiran tako, da se ponaša i radi u skladu sa kulturom, savremenom civilizacijom i optimalnim međuljudskim odnosima. Mi u buduće ljudi moramo ugraditi osigurače protiv zla, genocida, neznanja i uobraženosti.

Još jednom vam želim uspjeh u radu.

Ključne riječi : Edukacija, Kultura, Budućnost.

ADDRESS ON THE OCCASION OF THE SCIENTIFIC MEETING: A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE CULTURAL AND EDUCATIONAL DEVELOPMENT OF BOSNIA AND HERCEGOVINA

Delivered by Academician prof. dr Seid Hukovic,
President of the Academy of art and Science of Bosnia and Hercegovina

Dear participants at this Meeting,

I want to greet you on behalf of the Academy of Art and Science of Bosnia and Hercegovina and express my best wishes for a successful work. It is my privilege to be able to speak first and mention some ideas you are sharing with me. Please, do not be offended therefore. Many people are of the opinion that there has not been a more favorable opportunity, as it is now, to speak without a reservation on the subject of the cultural and educational development of Bosnia and Hercegovina.

Our cultural and educational development has been very often identified only with the schools, organized according the examples of the West, what is not quite right. It is true that the organized school education of different levels had a great role in the development, but as we medical people say, there were some side effects, unwanted and negative ones. In the literature can be found a great deal about the role of education, but much less as needed, on the negative effects of the education as it used to be in Bosnia and Hercegovina.

We are living, if we are going to survive in Bosnia and Hercegovina, at the time of genocide, culturecide and urbicide, done by the people who had been educated and were not without the cultural and educational influence, which we have had until now. It is our immense failure, nobody knows if it is possible to forget and forgive it. It is difficult to say just in a sentence what the failures were. As for now it should be pointed out to the negative side and not to glorify and speak affirmative of the cultural and educational development.

First, I would like to pay attention, that the schools have not introduced to the people, that everybody is personally responsible to God, people, history and conscience. Nobody can be excused for the crime by anyone, neither people nor the state, a group or school. The human being is an individual performing all the duties, having compulsions, behaviour and virtues.

The other big failure in the cultural and educational development in Bosnia and Hercegovina was with the creators and donators of the cultural and educational contents. I would like to give my respects to all those people, who performed their functions of educators, honestly, but everyone cannot be an educator. To those, whom we give our children at the age when the character is formed, a special system of ability and virtue is required. You are aware of the fact, who and in which way, it is was done, the work without any motif, knowledge, good will and essential requirements and virtue. They were not honest, tolerant, some of them inclined to crimes. It may be understood that it was possible to have a monstrous influence on children using the authority of schools and being a person in culture and education.

Finally, our cultural and educational system had on feed back, a returning device. I want to say there was neither a fair criterion of the success, nor the donators or receivers of the cultural and educational process. This meeting should, if there is still some life left and possibility, to send a message and lead us along a new way. Some help and advice should be asked in the country and abroad, from the clergymen and scholars,

from parents and neighbours. Our only resource - man - should be educated to be able to behave and work according to culture and contemporary civilization and the optimal inter human relations. We have in the future to build in the people some safety device againsts evil, genocide, ignorance and conceit.

Again I wish you a successful work!

Key words: Education, Culture, Future.

PUČKO ŠKOLSTVO BOSANSKOHERCEGOVAČKIH HRVATA DO 1878. GODINE

Prof. dr Anto Kovačić
Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Sarajevo

REZIME

Bosna i Hercegovina je zbog svog geopolitičkog položaja na raskrižju susreta kultura i civilizacija. Stoga je i slijed povijesnih zbivanja tekući u njoj znatno drugačije nego u drugim europskim zemljama. To posebice važi od kako je Bosna i Hercegovina 1463. godine potpala pod vlast otomanske države. Tada je prekinut kontinuitet: njezinog srednjovjekovnog razvijetka i u daljnjim stoljećima konfesionalnost je bila glavna odrednica pripadnosti, društvenog i političkog statusa. Takoder se i čitava kulturno-prosvjetna djelatnost odvijala u okvirima pojedinih konfesijskih. Bosanskohercegovačke katoličke čitavo vrijeme turske vladavine duhovno su predvodili franjevci provincije Bosne Srebrenje. Njihovi samostani, župske kuće i po neke privatne bili su jedina središta opismenjavanja bosanskohercegovačkog katoličkog pučanstva. U želji da se opismeni što više djece i odraslih stvarani su posebni kružoci, analfabetski tečajevi, koje su držali i vodili već opismenjeni. U vrijeme prosvjetiteljstva i posebice hrvatskog narodnog preporeda porasla je želja za širom kulturno-prosvjetnom naobrazbom. Tomu su u prilog išle i neke reforme u turskoj državi. Od sredine 19. stoljeća zaslugom više istaknutih bosanskohercegovačkih franjevaca, počinje proces stvaranja organiziranih pučkih škola među bosanskohercegovačkim Hrvatima. Pred austrougarsku okupaciju Bosne i Hercegovine na planu stvaranja modernog katoličko-hrvatskog školstva u Bosni i Hercegovini zauzeto djeluju pored franjevaca i časne sestre milosrdnice sv. Vina Paulskog. Nakon 1878. godine organizaciju cijelokupnog školskog sustava sve više preuzima država te konfesionalno-nacionalne škole gube svoje nekadašnje značenje.

Ključne riječi: Obrazovanje, Osnovno, Hrvati.

ELEMENTARY EDUCATION OF THE CROATS IN BOSNIA AND HERCEGOVINA TO THE YEAR 1878.

Prof. dr Anto Kovacic
Croatian Cultural Society "Napredak", Sarajevo

SUMMARY

Bosnia and Herzegovina because of its geopolitical position is on the crossroads of cultures and civilizations. Out of these reasons the historical events followed rather in a different way, than elsewhere in the European countries. This is particularly important,

since Bosnia and Herzegovina in the year 1463. came under the Ottoman state. The continuity of its medieval development was broken and in the coming centuries the confession was the main determination of the belonging, social and political status. Also, the complete cultural and educational activity was within the confessions. In the course of the Ottoman rule the Bosnian and Herzegovinian Catholics were spiritually guided by the Franciscans of the Province Bosna Srebrena (Bosnia argentina). Their monasteries, parish houses and a few private places were the only places where the Bosnian and Herzegovinian Catholics were taught to write and read. Washing to teach literacy more and more children and adults separate tutorials were formed, reading and writing courses led by those, who had already been taught. In the course of the Enlightenment and especially of the Croatian National Revival a wish for a higher education was felt. In favour of this were some of the reforms in the Turkish state. From the middle of the 19 century, according to merit of the Bosnian Franciscans began the process of organizing the elementary schools among the Bosnian and Herzegovinian Croats. At the eve of the Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Herzegovina in creating a modern Catholic-Croatian education in Bosnia and Herzegovina along with the Franciscans, the work of the Sisters of the Order St. Vincent The Paulus has to be mentioned. After the year 1878 the entire school system was overtaken by the state, gradually. The confessional-national schools lost their former importance.

Key words: Education, Elementary, Croats.

NEKI POGLEDI NA MEKTEBE - PUČKE ŠKOLE U BOSNI I HERCEGOVINI

Semra Henda, dipl. ing. arh.

Gradski zavod za zaštitu i korištenje kulturno-istorijskog naslijeda, Sarajevo

R E Z I M E

Mekteb je riječ arapskog porijekla koja označava pučku - osnovnu školu. U najranijem periodu djeca su u mektebima samo učila pisati i čitati arapsko pismo, a s pojavom islama nastava se obogatila učenjem Kur'ana, lijepega pisanja (hatt), osnova arapskog jezika i računa. U doba Turskog Osmanskog carstva nastaju mnogi mektebi kao zadužbine (vakufi) a u nastavu se uvodi učenje islamske etike, pravila lijepega ponašanja i djelova Kur'ana napamet. U prvobitnim sibijan mektebima nije se učio materinski jezik. Nastava je počinjala u šestoj ili sedmoj godini života i nije bila vremenski ograničena, nego je trajala sve dok učenik savlada predviđeno gradivo. U tom periodu u BiH je bilo 917 mekteba sa 40 779 učenika od čega su 12 334 bile učenice.

U doba austro-ugarske okupacije, nastojeći da se školstvo razvija u skladu sa vojnim, političkim i ekonomskim interesima Monarhije, Zemaljska vlada 1894. godine otvara reformisane mektebe, tzv. ibtidajije. Školovanje u ibtidajama trajalo je tri godine a zadružan je isti program kao u sibijan mektebima, uz manje metodološke izmjene. U Sarajevu je otvoreno sedam ibtidaj, pet za dječake a dvije za djevojčice, ali su po mahalama nastavili rad i sibijan mektebi, sve do konačnog ukidanja.

Ključne riječi: Obrazovanje, Škola.

SOME VIEWS OF THE MEKTEB-ELEMENTARY SCHOOLS IN BOSNIA AND HERCEGOVINA

Semra Henda, arch. eng.

The Town's Institute for Protection and Use of the Cultural, Historical and Natural heritage, Sarajevo

S U M M A R Y

The Mekteb is an Arabic word, denoting an elementary school. At the early time the children were taught to write and read the Arabic alphabet, but by the Islamic influence the teaching was enriched by Koran, calligraphy (hatt), the essentials of the Arabic language and arithmetics. At the time of the Ottoman Empire a lot of mektebs came to existence as the endowments (vakuf). The Islamic ethics was introduced into the teaching, good behavior and the parts of Koran to be learnt by heart. At the beginning in the Sibian maktebs the native language was not taught. The classes started at the age of 6 or 7, no limitations of time, but they lasted until the pupils were able to master the curriculum. At the time there were 917 maktebs and 40 779 pupils, 12 334 were girls.

During the Austro-Hungarian occupation the intention was the education should be in accordance with the military, political and economic interests of the Monarchy. The Regional Government opened the reformed maktebs, so called ibtidajije in the year 1894. The schooling lasted three years, the same program as in sibijan maktebs, with some minor methodological changes. In Sarajevo were opened 7 ibtidajije, 5 for boys and 2 for girls, but in the mahalas the sibian continued to exist until the final cancellation.

Key words: Education, School.

SEFARDSKO ŠKOLSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI

Prof. dr Muhamed Nezirović,

Filozofski fakultet, Sarajevo

R E Z I M E

Ne znamo mnogo o školovanju sefardske djece i omladine u prvim decenijama pa i u prvim stoljećima od doseljenja Sefarada u Bosni i Hercegovini koje pada, kako se svuda općenito uzima u godinu 1566., mada ima naznaka da su se Sefardi naselili u Sarajevu već godine 1540.

Sigurno je ipak jedno da su oni, u okviru općih odredaba turskih vlasti kao pripadnici enii kitaba - narodna knjiga - imali pravo graditi i održavati svoje bogomođe i održavati svoju vjersku nastavu. Izvjesno je također da se prvo vjersko obrazovanje u to doba dobivalo u okviru kućnih ognjišta a potom u meldarima to jest jednoj vrsti osnovnih škola, koje su u mnogome naličile, organizacijom svoje nastave, na bosanske mektebe. U njima su djeca, jedino muška, učila alef bet - hebrejsko pismo, osnovne svakodnevne molitve da bi potom prešla na učenje molitava koje se mole na velike praznike te na čitanje perašot, djelova Petoknjižja, svaka peraša odgovarala je jednom tjednu u godini. Svaka pojedina peraša morala se čitati obaveznim mukamom (naglašavanjem). Ovakvo školovanje trajalo je četiri do pet godina. Srednje obrazovanje stjecalo se u školama nazivanim talmud tora i ješivama. Takve škole davale su rabine koji su mogli

služiti u većim ili manjim zajednicama. Izvjesno je također da su mnogi rabini - a Sarajevo je do Drugog svjetskog rata bilo poznato kao rasadište vrlo učenih rabina - dobivali su svoja znanja i u krugu svojih obitelji, to jest od svojih očeva rabina i hahama. Takav je slučaj s porodicom Pardo, Finci i Perera. Koliko je poznato prva viša talmudska škola osnovana je u Sarajevu još godine 1768., zvala se jeshiva i vodio ju je čuveni rabin i haham David Pardo, zvaní Moreno - naš učitelj, rođen u Veneciji 1719. godine. Neki od Sefarada pohađali su i svjetovne srednje škole - ruždije koje je organizirala turska uprava u Bosni počev od 1860. godine. Takav je slučaj sa Moše Rafajlovićem Atijasom - Zeki efendijom (1845-1916). Neki od njih bi poslije ovih škola nastavljali svoje učenje u Istanbulu. Došaskom Austro-Ugarske, bosanski se Sefardi uključuju u moderne odgojne zavode ali zadržavaju i svoje vjerske škole koje je ipak trebalo reformirati.

Ključne riječi: Sefardi, Obrazovanje, Škole.

SEPHARDIC EDUCATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof. dr Muhamed Nezirović
Faculty of Philosophy Sarajevo

S U M M A R Y

We do not know much about the education of the Sephardic children and youth in the first decades and centuries of the Sephardim's arrival to Bosnia and Herzegovina. The year 1566 is generally accepted, though there are some hints the Sephardim settled down in Sarajevo, as early as the year 1540. It is quite certain, that they within the general regulations of the Turkish authorities, being ehli kitaba - people of the books - had the rights to build and have their places of worship for the religious education. It is certain the first religious education was at their homes, later at melders, a kind of the elementary schools, which were of a great similarity, in organization of classes, to the Bosnian mektebs. The children, boys only, were taught alef bet - the Hebrew letters, the essential, every day prayers, later to learn those for holidays and then, to read perašot parts of Petoknijže, each peraša corresponding to a week in the year. Each of the upekaša had to be red by a compulsory mekam (stressing). The education lasted four to five years.

The secondary education was called in the schools talmud, tora and jeshiva. These schools educated rabbis, who were able to serve in bigger or smaller communities. It is also known, that many rabbis - Sarajevo to the World War II was known as a center of the scholarly rabbis - got their knowledge in the families, namely by their fathers rabbis and hahams. It was the case in the families Pardo, Finci and Perera. To our knowledge, the first higher Talmud School was founded in Sarajevo, as early as the year 1768, of the name jeshiva, led by the famous rabbi and haham David Pardo - born in Venice, 1719.

Some of the Sephardim attained the secular schools - ruždije, which were organized by the Turkish authorities in Bosnia, from the year 1860. It was the case with Moše Rafajlović-Atijas - Zekieffendi (1845-1916). Some of them being graduated by these schools continued to study in Istambul. By the arrival of Austro-Hungary, the Bosnian Sephardim were included into the modern educational institutions, but the religious schools were retained, nonetheless they had to be reformed.

Key words: Sephardim, Education, Schools.

HRVATSKO (KATOLIČKO) ŠKOLSTVO U HERCEGOVINI OD SREDINE XIX I POČETKOM XX STOLJEĆA

Doc. dr Mladen Bevanda
Filozofski fakultet, Sarajevo

R E Z I M E

Iako je Hercegovina u neposrednom zaleđu Jadranskog mora, prvu hrvatsku katoličku školu u Mostaru otvaraju Franjevci tek 1852. godine. Samostani su bili središte kulturno-prosvjetnog djelovanja ali kako su u Hercegovini svi porušeni još u XVI stoljeću, presudan utjecaj na razvitak te djelatnosti ima osnivanje Hercegovačke Franjevačke provincije 1892. godine, a prije toga Kustodije (1852. godine) i Vikarije (1847. godine).

Do kraja Turške vladavine (1878. godine) Franjevci su otvorili 12 katoličkih škola a razvoju školstva i opismenjavanju pučanstva (prema procjenama u tom periodu je oko 5% pismenih) znatno je doprinosisao rad tzv. "putujućih učitelja", te dolazak časnih sestara Sv. Vinka u Mostar 1872. godine, kao i otvaranje tiskare don Franje Milicevića. I u razdoblju austrougarske uprave, nezadovoljni dinamikom izgradnje i otvaranja škola Franjevci samoinicijativno otvaraju pučke škole, tečajeve za opismenjavanje pa i prvi muzej u BiH 1884. godine, a 1895. godine otvara se Teološki fakultet u Mostaru koji je prva visokoškolska ustanova u Hercegovini.

U svom obrazovnom radu naročito se isticao fra Didak Buntić, profesor Klasične gimnazije na Širokom Brijegu, koja predstavlja jednu od najznačajnijih kulturnih institucija u Hercegovini. Krajem XIX stoljeća u Mostar dolaze i sestre Franjevke koje predano i stručno rade na razvituško školstvo.

Proučavanjem školstva u navedenom razdoblju uočava se da uz postojeće interkonfesionalne stručne državne škole, te gimnaziju i učiteljsku školu u Mostaru, školstvo koje su organizirali Franjevci, družba časnih sestara i tzv. putujući učitelji imaju velikog udjela u obrazovanju pučanstvaka i novine, časopisi, brošure, knjige i uopće publicistička djelatnost toga vremena.

Ključne riječi: Obrazovanje, Škola, Hrvati, Katolici.

CROATIAN (CATHOLIC) IN HERZEGOVINA FROM THE MIDDLE OF THE 19TH TO THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Mladen Bevanda, Ph.D; Senior Lecturer
Faculty of Philosophy, Sarajevo

S U M M A R Y

Although Herzegovina is in the rear of the Adriatic Sea, the Croatian Catholic School in Mostar was opened by the Franciscans, no sooner than the year 1852. The monasteries were the centres of the cultural and educational activity. Nearly all of them in Herzegovina had been destroyed back in the 16th century, but the crucial moment of the activity was the establishing of the Herzegovinian Franciscan Province (1892), prior to that the Custody (1852) and the Vicary (1847).

By the end of the Turkish rule (1878) the Franciscans opened 12 Catholic schools. To the development of education and making people literate (according to some estimations at that period there were some 5 percent literate persons) a considerable help was extended by the so called "travelling teachers". Also, the arrival of the sisters of the St. Vincent's Order to Mostar in the year 1872 and the appearance of the Don Franjo Milićević's printing press 1872. At the time of the Austro-Hungarian rule, the Franciscans were not satisfied by the dynamics of school's building and opening. They were initiators of opening the elementary schools, courses to teach write and read. The first museum in Herzegovina, 1884, was opened in Mostar, while in the year 1895, the Faculty of Theology in Mostar, which is the first university institution in Herzegovina.

In the work of education the most prominent place was given to Fra Didak Buntić, professor at the Classical Gymnasium at Siroki Brijeg, being one of the most known cultural institutions in Herzegovina. By the end of the 19th century the Sisters of the their work to the development of education.

Studying the education of that period it is worth noticing, that besides of the state schools, Gymnasium and the Teacher's Training School in Mostar, the education organized by the Franciscans, sisters' societies and the so called "travelling teachers", participated a great deal in the education of people. At the same time the periodicals, journals, pamphlets, books and publishing activity played a part.

Key words: Education, School, Croat, Catholic.

PROSVJETNO-ODGOJNA DJELATNOST SESTARA DRUŽBE "KĆERI BOŽJE LJUBAVI"

Sestra Kristijana Jurić

Družba sestara "Kćeri Božje ljubavi", Sarajevo

R E Z I M E

Družbu sestara "Kćeri Božje ljubavi" osnovala je Francisca Lechner u Beču 1868. godine. U Pravilu, kojeg su usvojile, znatno je naglašena prosvjetno-odgojna djelatnost Družbe. Tu djelatnost posebice su razvile odmah po svom dolasku u Bosnu 1882. U Sarajevu su osnovale tri prosvjetno-odgojna zavoda u kojima su se odgajala i školovala dječji i mladež kroz razne oblike školskog obrazovanja i odgoja. Isto se činilo, koliko je to bilo moguće, i u osnovanim samostanima diljem Bosne. U njihove škole slobodan pristup imala su dječia i omladina ne samo katoličke nego i drugih vjeroispovijesti. Te škole po svom prosvjetno-odgojnem programu ne samo da su bile ravne odgovarajućim državnim školama, nego su ih znatno nadilazile. Ono osobito što je opremljenjivalo njihov rad bio je entuzijazam u poslu i ljubav prema odgojenicima. Ukupno gledajući sestre Družbe "Kćeri Božje ljubavi" znatno su doprinijele prosvjetno-odgojnem napredovanju bosanskohercegovačkog školstva.

Ključne riječi: Obrazovanje, Škola.

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE SISTERS OF THE SOCIETY "DAUGHTERS OF GOD'S LOVE"

Sister Kristijana Juric

The Society of the Sisters of "God's Love", Sarajevo

S U M M A R Y

The Society of the Sisters of "God's Love" was founded by Francisco Lechner in Vienna, in the year 1868. The roles they adopted, the educational and school activity was emphasized by the Society. This activity was very much developed immediately after their arrival to Bosnia in 1882. They established three educational instituts where young people were educated through different forms of school activities. Much the same was done within the cloisters, throughout of Bosnia, where the possibilities existed. To the school were admitted not only the Catholic children and young people, but of other religions, as well. The school was not only equal to the corresponding state schools, but they surpassed them, substantially. The fact that particularly dignified their work was the enthusiasm and the love for their pupils. Taken as a whole the sisters of the Society "Daughters of God's Love" contributed to the educational progress in Bosnia and Herzegovina.

Key words: Education, School.

ŠKOLSKA DJELATNOST SESTARA DRUŽBE "KLANJATELJICA KRVI KRISTOVE"

Sestra Marcijana Iva Krištić

Sestre "Klanjateljice Krvi Kristove", Sarajevo

R E Z I M E

Sestre družbe "Klanjateljica Krvi Kristove", koje su osnovane u Italiji 1834. godine, pozvane su u Bosnu i Hercegovinu iz Austrije 1879. da bi pomogle oko zbrinjavanja siromašne, napuštene i bolesne djece te školovanja ženske mlađeži. Tu svoju karitativnu i prosvjetno-obrazovnu djelatnost veoma uspješno su razvile u više bosanskohercegovačkih mjesta, posebice u okružju Banja Luke. Njihova sirotišta, pučke škole i kasnije višu djevojačku školu koristile su i pohadale brojne djevojčice bez obzira na vjeroispovijest. U nekim pučkim školama, npr. Nazaretu kod Banja Luke, pored odjeljenja na hrvatskom jeziku otvarana su i ona na njemačkom. Škola je imala naglašeno odgojni značaj te se pored obavezno školskih predmeta moglo učiti šivanje, kuhanje, glazba, strani jezici i sticati druga praktična znanja. Zbog toga su škole ove družbe bile visoko cijenjene i rado pohadane, ali je II svjetski rat prekinuo ovu njihovu plodnu prosvjetno-odgojnu djelatnost.

Ključne riječi: Obrazovanje, škola.

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE SOCIETY OF THE SISTERS "REVERANCE TO JESUS' BLOOD"

Sestra Marcijana Iva Kristic

The Society of the Sisters of " Reverance to Jesus' Blood ", Sarajevo

S U M M A R Y

The Society of the Sisters of "Reverance to Jesus' Blood" came to existance in the year 1834. They were invited by Austrians to Bosnia in the year 1879. in order to help and take care of the poor and abandoned, sick children and to educate girls. Their charitable and educational activity was performed in many Bosnian and Herzegovinian places with a great success, particularly in the region of Banja Luka. Their orphanages, elementary schools and later a "Girl's High School" was visited by many girls regardless of their confession. In some of the elementary schools, e.g. Nasareth (near Banja Luka) besides of the classes in the Croat language the classes in German were opened. The school had a pronounced educational significance, and in addition to the compulsory school subjects, the sewing, cooking, music, foreign languages and other practical knowledge were taught. Because of this reason the Cosiety's schools rated highly and the youth was pleased of visiting them. But, the World War II broke off their fruitfull educational activity.

Key words: Education, School.

ŠKOLSKO-OBRAZOVNA DJELATNOST TRAPISTIČKOG SAMOSTANA "MARIJA ZVIJEZDA" KOD BANJA LUKE

fra Ivo Tomašević

Vrhbosanska nadbiskupija

R E Z I M E

Uvjet Kongregacije za širenje vjere za osnutak trapističkog samostana kod Banja Luke jest otvaranje odgojno-obrazovnog zavoda pri samostanu. 21. lipnja 1869. trapisti dolaze u Delibašino selo kod Banja Luke i osnivaju samostan "Marija Zvijezdu" a osnivač je o. Franjo Phanner. On 1. ožujka 1878. otvara i sirotište u sklopu samostana koje će djelovati do 4. svibnja 1945. U sirotištu su pitomci živjeli u odgojnom zavodu i školovali se u raznim zanatima i poljoprivrednim zanimanjima. Osim zanatskih i poljoprivrednih zanimanja, u školi se učio: vjerouauk, hrvatski jezik, povijest, matematika, prirodno blago, pjevanje, sviranje, gimnastika, crtanje, medicina i drugo.

Odgono-obrazovna djelatnost se može dijeliti u tri faze:

1. najljepše doba sirotišta koje traje do početka I. svjetskog rata;
2. doba je razdoblje za vrijeme I. svjetskog rata
3. razdoblje je vrijeme opatovanja o. Bonaventure II. Dijamanta koje traje između dva svjetska rata.

Početkom II. svjetskog rata sirotište kreće prema svom zalazu. Živjelo je 77 godina, a partizani Banja Luku "oslobadaju" tog sirotiša i otvaraju "Dječji dom Soše Mažara" koji

je jedva preživio četiri godine. Nemam točne podatke koliko je daka prošlo kroz ovaj zavod. Od osnutka zavoda 1878. do 1929. godine postoji točan popis s imenima i mjestom rođenja svih pitomaca, a prema njemu kroz sirotište je prošlo 2.166 pitomaca. Osim toga, u to doba voden je poseban popis pokojnih pitomaca. Umra su 93 daka. Kroz prvi 50 godina postoji i točan popis daka koji su samo pohadali zavodsku školu. Ova škola je dobila pravo javnosti uredbom Pokrajinske uprave za BiH u Sarajevu od 19. lipnja 1922. godine. Do 1929. bio je 41 vanjski daka. U popisu naučnika od 1893-1928. godine nalazi se 351 ime daka koji su učili zanat. Naučnici su postizali sljedeće specijalnosti: tkalac, knjigovezac, kolar, limar, sedlar, stolar, tesar, cipelar, kovač, bačvar, krojač, mlinar, bravar, bojadžija, tiskar, zidar, vrtlar, vinogradar, voćar, ličilac. Oni koji su školovani i odgajani bili su iz raznih krajeva BiH i Hrvatske, a bilo ih je različitih nacionalnosti: Hrvata, Slovenaca, Srba, Muslimana, Talijana, Nijemaca, Poljaka ...

Ključne riječi: Samostan, Obrazovanje, Škola, Sirotište.

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE TRAPIST MONASTERY "MARIA STAR" NEAR BANJA LUKA

fra Ivo Tomašević

Vrhbosanska nadbiskupija, Sarajevo

S U M M A R Y

The Congregation spreading the faith established the Monastery near Banja Luka, but set a condition to open a school at the Monastery. On 21 st June 1869. the Trappist arrived to Delibašino Selu near Banja Luka and established the monastery "Maria Star", the founder was the priest Franjo Phanner. On 1 st of March 1878. an orphanage was founded by him, which was to last till 4th of May 1945. In the orphanage the residents lived in an educational institution and were taught to different trades and the agricultural work. Besides of this the religion, Croatian language, history, mathematics, natural sciences, singing and music lessons, gymnastics, drawing, medicine, etc. were taught. The educational activity can be divided into three phases: 1) The best time of the orphanage was until the begin of the World War I. 2) During the World War I. 3) This was the period of Abbot Bonaventura II Dijamant's work, which took place between the two world wars. By the beginning of the World War II the Orphanage was to be closed. It had a life of 77 years, and the Partisans in Banja Luka "liberated" the orphanage and opened "Children's Home Josip Mažar Soša", which lasted only some four years. I haven't got the data how many pupils were educated here. From the beginning of the Institute 1878-1929. there is an exact list of names and places of birth of all the residents. According to it the Orphanage had 2166 residents in total. Besides, at that time an accurate list of the deceased was made, 93 resident died. Of the first 50 years there is a precise list of those pupils who only visited the Institute's School. The School was given the Public Right by the Ordinance of the Provincial Administration of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo, 19th June 1922. To the year 1929. there were 41 external pupils. On the list of the apprentices, 1893-1928., there are 351 names of the pupils who learnt the trade. The apprentices succeeded in following specialities: weaver, bookbinder, wagonmaker, tinsmith, saddler, carpenter, cutter, shoemaker, blacksmith, cooper, tailor, miller, locksmith, dyer, printer, bricklayer, gardener, winegrower, fruitgrower, house painter. Those pupils who were educated and schooled has come from different parts of Bosnia and Herzegovina and Croatia, and of different nationalities: Croatian, Slovene, Moslems, Serb, Italian, German and Polish...

Key words: Monastery, Education, School, Orphanage.

ŠKOLSKA DJELATNOST SESTARA MILOSRDNICA SV. VINKA PAULSKOG

Sestra Zorislava Katić

Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskog, Sarajevo

REZIME

Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskog doselile su se u Bosnu i Hercegovinu 1871. godine na molbu apostolskog vikara biskupa fra Paškala Vujičića i zauzimanjem fra Grge Martića da bi pomogle boljem i bržem opismenjavanju katoličke djece, posebice ženske. One su se u školsko-odgojnem poslu bile već potvrdile svojim radom kojeg su započele u Zagrebu 1845. godine. U Bosni i Hercegovini otvorile su škole u Sarajevu, Mostaru, Docu koc Travnika, Derventi, Banja Luci, Livnu i još nekim drugim bosanskohercegovačkim mjestima. Otvaranjem ovih škola omogućeno je brojnim opismenjavanje ženske djece i uz to njihovo obućavanje u kućanskim i gospodarskim poslovima. Nastava u školama bila je organizirana po uzoru na slike škole u Hrvatskoj, a i školski priručnici nabavljali su se uglavnom u prekosavskim krajevima. Sestre milosrdnice bile su, dakle, uz franjevce jedine koje su organizirale katoličke škole u Bosni i Hercegovini prije austrougarske okupacije 1878. godine. One su znatno doprinijele razvoju pučkog školstva, većem opismenjavanju ženske mladeži, te širenju kulture i prosvjeti na bosanskohercegovačkom prostoru uopće.

Ključne riječi: Obrazovanje, Škola, Kultura

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE SISTER OF ST. VINCENT THE PAULUS

Sister Zorislava Katic

The sisters of St. Vincent the Paulus, Sarajevo

SUMMARY

The sisters of St. Vincent the Paulus came to Bosnia and Herzegovina in the year 1871., on appeal of the Apostolic Vicar, Bishop fra Paškal Vujičić and supported by Fra Martić. They should help a better and quick teaching of the illiterate Catholic children, particularly the girls. The sisters have been already recognized in the teaching and education, because they had started in Zagreb in the year 1845. The sisters opened the schools in Bosnia and Herzegovina in: Sarajevo, Mostar, Dolac (near Travnik), Derventa, Banja Luka, Livno and in some other places in Bosnia and Herzegovina. By establishing of these schools it was enabled a wider teaching of the illiterate girls and in the domestic and farming work. The classes were held according the similar examples in Croatia, while the school manuals were provided mainly from the regions over the Sava river. The Sisters, besides of the Franciscans, organized the Catholic school in Bosnia and Herzegovina prior the Austro-Hungarian occupation of 1878. They contributed a great deal to the development of the elementary education, to a better teaching of the illiterate female pupils and widespread of culture and education in the region of Bosnia and Herzegovina in general.

Key words: Education, School, Culture.

OBRAZOVNO-ODGOJNA DJELATNOST SESTARA DRUŽBE "SLUŽAVKI MALOG ISUSA"

Sestra M.Jadranka Lacić

Sestre družbe "Služavki Malog Isusa", Sarajevo

REZIME

Družbu sestara "Služavki Malog Isusa" osnovao je 1890. godine prvi vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler s ciljem da bi se brinula prvenstveno za djecu siromašnih roditelja, djecu bez roditelja ili napuštenu. Tu svoju djelatnost započele su u jednoj privatnoj kući, a potom su 1898. godine podigle vlastito sirotište "Bethlehem" a tijekom vremena i druga. U sirotištu su primana ne samo djeca, nego i nemoćni i zapušteni odrasli bez obzira na vjeroispovijest. Godine 1904. sestre ove družbe otvorile su u Sarajevu svoju vlastitu pučku školu koju su pohadala djeca prvenstveno iz osnovnih sirotišta, ali i druga ukoliko je bilo mjesta bez obzira na vjeroispovijest. Statistike pokazuju da su ovu školu pohadala ne samo djeca iz Sarajeva i brojnih mjeseta Jugoslavije, nego iz inozemstva. Kasnije su osnovane pučke škole ove družbe i po drugim mjestima Bosne i Hercegovine. Nastava u školama bila je uskladena s programima građanskih škola, a inspekcijski su vršile kako građanska tako i crkvena vlast. Obrazovno-odgojnu ulogu škole dopunjavale su sestre vlastitim djelatnostima kao što su razne priredbe i zabave, te vježbe i djelatnosti čisto praktične naravi. Tako su škole ovih sestara bile popularne ne samo kod katolika, nego i kod pripadnika drugih vjeroispovijesti.

Ključne riječi: Obrazovanje, Škola, Sirotište.

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE SISTERS OF THE SOCIETY "SERVANTS OF THE LITTLE JESUS"

Sister M.Jadranka Lacić

The Society of the sisters "Servants of the Little Jesus", Sarajevo

SUMMARY

The Society of the sisters "Servants of the Little Jesus" was founded by the first Archbishop of Vrhbosna Josip Stadler with the intention mainly to take care of the children of poor parents, parentless children or the abandoned ones. They started with their work in a private house. Later in the year 1898. they established their own orphanage "Bethlehem" and in the course of the time some more orphanages. To these institutions were accepted not only the children but the neglected adults, with no concern to their confession. In the year 1904. the Sisters of the Society opened their own elementary school in Sarajevo, attained by the children from the earlier established orphanage, but other children as well, disregarding the religion. The statistics show that the School was not only visited by the children from Sarajevo, but from a number of places in Yugoslavia and even from abroad. later the elementary schools were to be found in other places of Bosnia and Herzegovina. The education was in accordance with the programs of the civil schools, while the inspections were performed by civil and church authorities. The education in the School was done by the sisters themselves. They organized different entertainments, exercises and practical work. In this way the

schools of these sisters were popular not only with the Catholics, but among the other religions.

Key words: Education, School, Orphanage.

TEKIJE KAO OBRAZOVNE USTANOVE

Prof. dr Minka Memija

Filozofski fakultet, odsjek za opću književnost i bibliotekarstvo, Sarajevo

REZIME

Tekije ili zavje, primarno vjerske ali i obrazovne ustanove, djeluju u Bosni i Hercegovini u dugom kontinuitetu - od predosmanskog perioda do našeg vremena. Prve tekije ustaljuju se ovdje prije pada Bosne 1463. godine.

Ustrojstvo i djelatnost tekija preneseni su iz arapske, odnosno turske prakse (ove ustanove na širokom prostoru istoka traju nekoliko vijekova prije nego što su se javile kod nas). Na čelu tekije je šejh oko koga se okupljaju mlađi ljudi - derviši. Pored vjerskog obreda ovdje se prakticiraju kružoci na kojima se izučavao tesavvuf - islamski misticizam, vodile rasprave te recitirala poezija, posebno perzijskih klasičkih. Kružoci funkciraju po sistemu predavačke tribine nakon čega slijede pojašnjenja određenih pojava i pojmove. I sami šejhovi su nerijetko pjesnici, a kod nas su najpoznatiji Hasan Kaimija, Abdurahman Sirija i Abdulvehhab Ilhamija.

Ključne riječi: Obrazovanje, Ustanova, Kultura.

TEKIJE AS EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Prof. dr Minka Memija

Faculty of Philosophy, Department for general literature and librarianship,
Sarajevo

SUMMARY

Tekije or zavje, primary religious, but educational institutions have been in Bosnia and Herzegovina in a long continuity - from the pre Ottoman period to the present days. The first tekije were to be found here before the Fall of Bosnia in the year 1463. The organization and activity of the tekije was transferred from the Arabic, namely Turkish practice (these institutions) had existed in the East several centuries before they appeared here. The head of the tekije is sheikh having around him younger people - dervish. Besides of the religious prayers they held some tutorials, to learn tesavvuf - the Islamic mysticism, discussed and recited poetry, particularly the Persian classics. The lectures were held and later followed some explanations of certain phenomena and notions. It was not seldom that the sheichs were poets themselves, the best known are Hassan Hainija, Abdurahman Sirija and Abdulvenhab Ilhamija.

Key words: Education, Institution, Culture.

ŠKOLE UČENJA KUR'ANA I ISLAMSKE TRADICIJE

/Daru I-qurra i Daru I-hadis/

Azra Kasumović, profesor

Gazi-Husrefbegova biblioteka, Sarajevo

REZIME

Uporedno sa uspostavljanjem osnovnog (mektebskog) i srednjoškolskog (medresanskog) obrazovanja u Bosni i Hercegovini u osmanskom periodu podizane su i druge, specijalne stručne škole među kojima posebno mjesto zauzimaju Skole za učenje Kur'ana (Daru I-qurra) u kojim su se pripremali tzv. kurra hafizi - učaci Kur'ana po pravilima sedam, odnosno deset kiraeta i škole za izučavanje Islamske tradicije - hadisa (Daru I-hadis) u kojima su se specijalizirali znalcii Islamske tradicije - hadisa kao drugog izvora islama.

Prema raspoloživim podacima iz arhivskog materijala i literaturi u Bosni i Hercegovini bilo je nekoliko takvih škola koje su se razvile iz posebnih katedri u pojedinim tzv. carskim džamijama kojih je bilo mnoštvo na cijelom prostoru Bosanskog ejaleta (Foča, Višegrad, Sarajevo, Travnik, Banja Luka, Jajce, Zvornik, Prusac, itd.). Najpoznatije škole ove vrste bile su u Mostaru, Nevesinju, Livnu i Pruscu.

Uvidom u programe ovih i sličnih škola u Carstvu može se primijetiti da ovdje dolazi do kombiniranja Islamske tradicije - hadisa i sufizma što je u drugim dijelovima islamskog svijeta bila rijetka pojava budući da Tradicija često kolidira sa pojedinim sufiskim učenjima. Pretpostavljamo da je razlog tome bio pokušaj da se sufizam sačuva u ortodoksnom obliku. Samo tako se može shvatiti da i Hasan Kafi Pruščak, kadija iz Prusca u okviru svoje medrese podiže tekiju, odnosno Daru I-hadis čime je obezbijedio širi i obuhvatniji pristup islamu, primjerom Bosni i Bošnjacima.

Ključne riječi: Obrazovanje, Škola, Islam.

SCHOOLS OF THE KORAN AND THE ISLAMIC TRADITION

Azra Kasumović, B.A.

Gazi Husrefbeg's Library, Sarajevo

SUMMARY

Introducing the elementary (mekteb) and secondary (madrassa) education in Bosnia and Herzegovina in the course of the Ottoman period, some other vocational schools were established, too. A special place was given to the Koran schools (Daru I-qurra), where the so called kurra hafiz studying Koran were prepared, as a root 7, namely 10 kiraets and the School of the Islamic Tradition hadis (Daru I-hadis) where the specialization of the scholars of hadis took place, as a second source of Islam.

According to the data available from the archives and literature in Bosnia and Herzegovina existed several of these schools. They originated from the Emperor's mosques on the entire territory of the Bosnian ejalet (Foča, Višegrad, Sarajevo, Travnik, Banja

Luka, Jajce, Zvornik, Prusac). But the most known schools existed in Mostar, Nevesinje, Livno and Prusac.

Studying the programs of these and similar schools in the Empire, it can be noticed, that a combination of the Islamic tradition - hadis and sufism existed, what was not the case in some other parts of the Empire. It is assumed that the reason was, the sufism to be preserved in the orthodox form. It is only understood that even Hassan Kafi Prusčak, kadi of Prusac, within his madrassa established a tekija, namely Daru l-hadis, so he provided a wider and more comprehensive approach to Islam exemplified to Bosnia and the Bošnjaks.

Key words: Education, School, Islam.

OSVRT NA RAZVOJ SESTRINSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Doc. dr Ajnija Omanić

Institut za Socijalnu medicinu, Medicinski fakultet, Sarajevo

REZIME

U ovom radu je prikazan razvoj profesije - medicinska sestra tehničar, sa posebnim osvrtom na razvoj sestrinstva u Bosni i Hercegovini. Za prikaz socijalnog statusa sestara i njihovo angažovanje za vlastito usavršavanje korišteni su dokumenti Državnog arhiva Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Medicinska sestra tehničar, Medicinsko obrazovanje i usavršavanje, Žemaljska vlada.

REVIEW OF THE HEALTH - VISITORSHEEP IN BOSNIA AND HERCEGOVINA.

Ajnija Omanić, MD, PhD

Institute of Social Medicine, Medical faculty, Sarajevo

SUMMARY

This paper presents the development of the profession of nurse-medical technicians with a special reference to the development of this service in Bosnia and Herzegovina. In order to demonstrate the social status of the nurses and their engagement in personal improvement, I have used the documents obtained from the State Archive of Bosnia and Herzegovina.

Key words: Medical nurse-technician, Medical education and improvement, State authorities.

NEKA ZAPAŽANJA O DUHOVNOM STANJU I POGLEDIMA U SRPSKOJ PRAVOSLAVNOJ CRKVI U BOSNI I HERCEGOVINI U OSMANSKO - TURSKOM VREMENU

Dr Boris Nilević

Institut za istoriju Bosne i Hercegovine, Sarajevo

REZIME

Mlečani, Nijemci i Francuzi prolazeći bosansko-hercegovačkim prostorom s ironijom govorile o našem kulturnom nivou pod Osmanlijama, na relaciji da su srpski kaluderici težaci - neznačice. Kroz opštenje s narodom i sveštenstvom oni konstatuju da Srbi nisu poznavali članaka vjere, niti formula nedeljne molitve, niti sakramenta pokore, da sveštenik ne poznaje pravo ono što narodu govori, da samo manjina zna za "oče naš" i "vjerovanje", da monasi poslije završenih obreda odlaze da rade u polju, da ne znaju nikakav drugi jezik itd.

Mnogo čega nije zapadni svijet vidio u pravoslavnom manastirskom životu, on mu je ostao tajna. U tim stranim zabilješkama nema spomena o kaluderima: slikarima (živopiscima, ikonopiscima), štamparima, knjigovezima, prepisivačima, piscima predgovora i pogovora svetihi knjiga, vještima poslaničima koji odlaze sultanu i ruskom caru i gospodarima vlaškim i moldavskim, monasima trgovcima koji trguju sa Dubrovnikom. Onda bi se moglo shvatiti da kod srpskog naroda i njegove crkve u Bosni i Herzegovini u osmansko-turskom vremenu nije vladala duhovna tmina i opšta zapuštenost. Ponekad su i historičari nekritički preuzimajući podatke i sami stvarali taj mralji pri poimanju onovremene stvarnosti.

Ključne riječi: Srpska pravoslavna crkva, Turci.

SOME OBSERVATIONS ON THE SPIRITUAL STATE AND VIEWS OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING THE OTTOMAN TIME

Dr Boris Nilević

Institute of History of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo

SUMMARY

The Venetian, German and French visitors travelling through Bosnia and Herzegovina during the Ottoman time treated the cultural level with irony. They said, the Serbian monks were peasants, ignoramus. Talking to the people and the priests peasants, ignoramus. Talking to the people and the priests they stated that the Serbs did not know the postulates of the belief, neither the Sunday prayers nor the sacrament penitence. The priests did not know the right things when talking to the people, only the minority of the people know the Lord's Prayer and "I believe ...". The monks after the sermons were going to the fields to work there, they did not know any other language. But the Western world did not see a great deal to be seen in the Orthodox monastic life, it is left unveiled. In those foreign writings there was no mention of the monks painters (icon painters), printers, bookbinders, transcribers (copyists), writers of forewords and epilogues of the holybooks. The clever emissaries who were going to the Sultan and

the Russian emperor, to the Walachi and Moldavian rulers and the monks-marchants who made trade with Dubrovnik were not mentioned.

So, it might be accepted that the Serbian people and their Church in Bosnia and Herzegovina during the Ottoman time, were not in a spiritual darkness and backwardness.

Key words: Serbian Orthodox Church, Turks.

SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE U FRANJAVAČKOJ PROVINCII BOSNI SREBRENOJ DO KRAJA XIX STOLJECA

Fra Mirko Majdandžić

REZIME

Franjevačka provincija Bosna Srebrena morala je u svojoj sedamstogodišnjoj povijesti posvetiti posebnu brigu srednjoškolskom obrazovanju, jer je srednja škola bila prečuvjet za upis na filozofsko-teološka učilišta koja su kandidati bosanskih franjevaca pohadali većinom u inozemstvu. Da bi se osposobili za studij na visokim školama u inozemstvu kandidati su morali dobro svladati latinski jezik i drugo gradivo, što je u inače teškim uvjetima života u Bosni bilo skopčano s velikim poteškoćama.

Franjevci su u svojim samostanima na početku držali škole ne samo za svoje kandidate nego i za druge učenike pa su se u njima školovali neki bosanski velikaši, čak i posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević. U razdoblju turskog rostva uništavan je samostan za samostanom dok čitava provincija nije spala na tri samostana u kojima su školovani mladići koji će stupiti u franjevački red i otici na studij u druge zemlje.

Jedno vrijeme zajednica je bila toliko osiromašila da nije mogla uzdržavati svojih kandidata nego ih je slala u gimnazije u Zagreb i druga mjesta. Konačno je došlo do reforme srednjoškolskog obrazovanja koju je proveo fra Stjepan Marijanović svojim djelom "Systema litterarum pro directione scholarum provinciae bosnenensis deserviens", 1835. godine. Ovo je, uz mala kolebanja, bio statut franjevačkog srednjoškolskog obrazovanja sve do 1882. godine kad su franjevci ujedinili svoje samostanske srednje škole u jednu jedinstvenu srednjoškolsku ustanovu u franjevačkom samostanu u Kreševu. Slijedeće godine (1883.) škola seli u Guču Goru dok konačno 1900. nije preselila u novopodignutu zgradu današnje Franjevačke klasične gimnazije u Visokom, koja je od tada djelovala neprekidno (osim dvije poratne godine) sve do laniške godine kad je morala, nadajmo se privremeno, preseliti u Italiju i odatle u Bašku Vodu.

Ključne riječi: Obrazovanje, Škola.

SECONDARY SCHOOL EDUCATION IN THE FRANCISCAN PROVINCE OF BOSNA SREBRENA TO THE END OF THE 19 CENTURY

Fra Mirko Majdandžić

SUMMARY

The Franciscan province of Bosnia Srebrena (Bosnia argentina) in its seven centuries long history had given a special attention to the secondary school education, because

the secondary school was prerequisite to be enrolled to the philosophical-theological studies at universities, which the Bosnian Franciscans attained abroad. In order to be enabled to study at the highest schools abroad, the candidates had to master the Latin language and other material, what under the severe conditions of life in Bosnia, was anyhow, connected with great difficulties. The Franciscans in their monasteries at the beginning had schools, not only for their candidates, but for other pupils, so some of the Bosnian noblemen were educated there, even the last Bosnian king Stjepan Tomašević. At the period under the heel of the Turks, the monasteries, one after the other, were destroyed, until the entire Province was reduced to three monasteries, where the young men had been educated to enter the Franciscan Order and leave to study in foreign countries.

For a time the Community was so papuperized that it was unable to support their candidates, bat had to send them to gymnasium to Zagreb and other places. Finally, it come to the reformatting of the secondary school training performed by Fra Stjepan Marijanović in his work "Systema litterarum pro directione scholarum provinciae bosnenensis deserviens", 1835. This had been, more or less, statute of the Franciscan secondary school education till the year 1882., when the Franciscans joined together all of their secondary schools in monasteries into a single secondary school at Kreševo. Next year (1883) the School was moved to Guča Gora and finally in the year 1900. into the newly built building of the present day Franciscan Gymnasium at Visoko. The Gymnasium being continuous (except of the two years of the World War II) until the last year, when, we hope temporary, had to be moved to Italy and then, to Baška Voda.

Key Words: Education, School.

NADBISKUPSKA KLASIČNA GIMNAZIJA U TRAVNIKU

Prof. dr Zdravko Milošević

Institut za radio-biologiju, Veterinarski fakultet, Sarajevo

REZIME

Nadbiskupska klasična gimnazija u Travniku osnovana je 1882. godine. Iz sarajevske gimnazije bila je najstarija osmorazredna škola u Bosni i Hercegovini. Ustanovljena je pretežno za odgoj svećeničkog podmladka. Škola je bila ustrojena kao čista klasična gimnazija pa se nastavna osnova temeljila na učenju latinskog jezika od prvog i grčkog od trećeg razreda, te predmeta iz prirodnih znanosti. Redovito se polagao niži tečajni ispit poslije 4. rezreda iz pet predmeta i ispit zrelosti (velika matura) iz četiri predmeta uvihek s pismenim ispitom iz hrvatskog. Tjedna nastava obuhvaćala je 30 sati i to za svih osam razreda.

Pravo javnosti gimnazija je dobila 1916. godine iadržala ga do ukinuća, 1944. godine. Nastavnici su najvećim dijelom bili isusovci koji su svoj pedagoški rad oblikovali u smjeru solidne formalne naobrazbe na uštrb materijalnog znanja. Nastavna pomagala bila su uvihek na razini suvremenih zahtjeva.

Travnička gimnazija stekla je velike zasluge u školovanju mnogih generacija daka. Iz nje je izašla čitava plejada kulturnih i nacionalnih pregalaca te gotovo sav katolički kler BiH u to doba. U toku je nastojanje da se obnovi rad ove gimnazije.

Ključne riječi: Gimnazija, Nadbiskupska, Obrazovanje.

ARCHIBISCOPIAL CLASSICAL GYMNASIUM AT TRAVNIK

Prof. dr Zdravko Milosevic

Institute of Radiobiology, Veterinary faculty, Sarajevo

S U M M A R Y

The Archibiscopial Classical Gymnasium (secondary school) was established in the year 1882. Besides of the Gymnasium in Sarajevo it used to be the oldest eight classes secondary school in Bosnia and Herzegovina. It was foreseen to educate the future priests. The School was based on the Latin language from the first class, the Greek language in the third class and the subjects belonging to the natural sciences. The first exams (mala matura) had to be passed after the fourth class, regularly out of five subjects, while the final examination (matura) of four subjects and a written test of the Croatian language. There were 30 hours in the course of the week for all the eight classes. The Gymnasium was given the Public Right in the year 1916 and it lasted till the cancellation in the year 1944. The teachers were mainly Jesuit priests, who based their pedagogical work to give their pupils a good (solid) formal education and less of material knowledge. The helping devices used to be always on the level of the contemporary demands.

The Gymnasium at Travnik was meritorious for many generations of their pupils. A pleiad of cultural, national well known intellectual, as well as nearly the entire Catholic clerics, were graduated there. An intention to reestablish the Gymnasium at Travnik is in progress.

Key words: Gymnasium, Archbiscopial, Education.

FRANJEVAČKA KLASIČNA GIMNAZIJA VISOKO KAO INTERNACIONALNA ŠKOLSKO-OBRAZOVNA INSTITUCIJA

Mr Pavo Vujica

Franjevačka klasična gimnazija, Visoko

R E Z I M E

Franjevačka klasična gimnazija u Visokom naslijednik je samostanskih srednjih škola provincije Bosne Srebrenе. Naime, godine 1882. objedinile su se samostanske srednje škole ove provincije u jedinstvenu sa središtem u Kreševu. Slijedeće godine središte ove srednje škole premešteno je u Guču Goru kod Travnika, a 1900. godine konačno u Visoko, gdje je i danas.

Postojeća Franjevačka klasična gimnazija u Visokom postupno se razvijala u modernu realno-klasičnu gimnazijsku ustanovu s obzirom na trajanje školovanja, usvajanje plana i programa i stvaranje kvalificiranog nastavničkog kadra. Premda je gimnazija ustavljena prvenstveno da bude školsko-obrazovna ustanova za odgoj budućeg redovničko-svećeničkog kadra, ona se tijekom vremena razvila u internacionalnu i višekonfesionalnu školsko-odgojnu instituciju. U njoj su se do 1945. godine školovali tzv. izvanjski daci koji su dolazili iz Visokog i obližnjih mesta i konviktori koji su stanovali u konviktu sagradenom pored same Gimnazije. Prema statističkim pokazateljima broj izvanjskih daka i konviktora bio je veći od broja sjemeništaraca. To je zbog

toga što je franjevačka provincija Bosna Srebrena bila otvorena za suživot s drugim narodima i vjeroispovijestima i što je sama gimnazija svojom školsko-odgojnom kvalitetom mnoge privlačila. U funkciji njezine školsko-obrazovne djelatnosti stajali su ne samo suvremenii plan i program, kvalitetni nastavnici kada i ostvarena klima suživota i rada, nego i pomoćna učila i razne zbirke kao što su fizikalni i prirodnopisni kabinet, zbirka za crtanje, vlastito kino, veoma vrijedna knjižnica, lapidarij i etnografska zbirka.

Ključne riječi: Gimnazija klasična, Obrazovanje.

FRANCISCAN CLASSICAL GIMNASIUM AT VISOKO AS AN INTERNATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTION

Mr Pavo Vujica

The Franciscan Classical Gymnasium, Visoko

S U M M A R Y

The Franciscan Classical Gymnasium (Secondary school) at Visoko is the successor of the independent middle schools of the Province Bosna Srebrena (Bosnia argentina). Namely, in the year 1882. all the monastery schools of this Province were joined together in a single school residing at Kreševu. Next year, the School was transferred to Guča Gora near Travnik, while in the year 1900., finally to Visoko, where it is now. The existing Franciscan Classical Gymnasium at Visoko gradually developed into a modern classical gymnasium concerning the continuation of education, program and plan and the creation of the qualified teaching staff. Although, the Gymnasium was foreseen to educate the future monks and priests' cadre, in the course of the time it developed into an international and multiconfessional educational institution. To the year 1945. the external students came from Visoko and the adjacent places, while the resident stayed at the student's home nearly the Gymnasium. According to the statistics the number of the external students and residents was higher than the number of the seminary students. This is because the Franciscan Province of Bosna Srebrena used to be open for a common life with other people and confessions. The Gymnasium by the high standard of education attracted the people a great deal. In the function of the education activity has not only the up to date plan and program, but the helping devices and various collections, physics and natural sciences workshops, drawing collections, own cinema, a very known and good library, lapidary and ethnographic collections.

Key words: Gymnasium Glassical, Education.

USTANOVE SUFIJSKOG OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI U OSMANSKOM PERIODU

Doc. dr Ismet Kasumović

Fakultet islamskih nauka, Sarajevo

R E Z I M E

Širenjem islama i uspostavljanjem sistema osmansko-islamskog školstva u Bosni i Hercegovini od polovine petnaest stoljeća podignuti su brojni vjerskoobrazovni i kulturni objekti: džamije, mektebi, tekije, hanekasi, medrese i različite specijalne škole.

Prve sufiske institucije - tekije koje su u svom sastavu često imale i mektebe u kojim se sticalo osnovno školsko obrazovanje, ali i posebne katedre za specijalno sufisko obrazovanje podignute su u Sarajevu, Visokom, Kakanju, Banja Luci, Foči, Rogatici, Mostaru i više drugih gradova širom Bosanskog ejaleta već u XV i XVI stoljeću, a mnoge od njih djelovale su tokom cijelog perioda osmanske vladavine i sačuvane su do danas. U njima je uz redovne sufiske obrede i zikri obrazovano tijekom vremena na hiljade dervisa iz Bosne. Uporedno s tim, u ovim krajevima u osmanskom periodu podizane su i druge obrazovne sufiske institucije, tzv. hanekasi koji fungiraju kao specijalne sufiske škole u kojima su dervisi živjeli i obrazovali se podvrgavajući se specijalnim regulama i disciplinama sufiskog života, ovisno o derviškom redu kome su pripadali. Većina ovih hanekaha organizirana je po sistemu medresa sa prilagođenim programima za oogovarajući derviški red, semahonom i sufiskom praksom uskladenom sa derviškim redom. Neki od njih, kao što je Elči Ibrahim-pašin hanekah prerasli su tijekom vremena u klasičnu medresu, a neki su se ugасili. Činjenica je, međutim, da su se skoro svi afirmirali kao ozbiljne obrazovne institucije među čijim polaznicima i svršenicima je kasnije bilo poznatih misličara, književnika, teologa.

Ključne riječi: Obrazovanje, Škola, Islam.

INSTITUTIONS OF THE SUFI EDUCATION IN BOSNIA AND HERCEGOVINA IN THE OTTOMAN PERIOD

Ismet Kasumovic, Ph. D., Senior Lecturer
The Faculty of Islamic Science, Sarajevo

SUMMARY

Introducing Islam and the Islamic education in Bosnia and Hercegovina from the first half of the 15th century, a great number of the religious and cultural buildings were built: mosques, mektebs, tekije, hanekasi, madrassa and different special schools. The first Sufi institutions - tekije, often had mektebs for the elementary education and the chairs of the special sufi education in Sarajevo, Visoko, Kakanj, Banja Luka, Foča, Rogatica, Mostar, throughout of the Bosnian ejalet, in the course of the 15th century. Many of them were active during the Ottoman period, some of them have been preserved to the present days. In these schools, beside of the regular sufi rituals and zikri, some thousand of dervishes were educated. In addition to it, in these parts in the Ottoman period some other sufi institutions came to existance, so called hanekasi being the special sufi schools for education of dervishes, depending on the order they belonged to. The majority of the hanekah were organized according the system of the madrassa, the programs were according the dervish order. Some of them, e.g. Elči Ibrahim-pasha's Hanekah in the course of the time developed into a classical madrassa, some of them ceased to exist. The fact is, almost all of them proved to be good educational institutions. Among their graduates there were to be found some known thinkers, writers and theologians.

Key words: Education, School, Islam.

POČECI I RAZVOJ PREDŠKOLSKOG VASPITANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Mr Zora Marendić
Pedagoška akademija, Sarajevo

REZIME

Počeci predškolskog vaspitanja u Bosni i Hercegovini datiraju od osamdesetih godina prošlog vijeka, što je desetak i više godina kasnije u odnosu na druge, sjeverne krajeve prostora bivše Jugoslavije (Slovenije, Hrvatske, Vojvodine). To je uvjetovano specifičnim istorijskim, društveno-političkim i ekonomskim razvojem BiH. U svom stogodišnjem postojanju predškolsko vaspitanje bilježi periode svog uspona i razvoja, kao i periode stagnacije pa čak i opadanja što je uvjetovano nizom faktora a posebno nivou društvene svijesti o značaju ovih ustanova kao i materijalne osnove društva u određenom periodu. Nosioci razvoja u početku su bile konfesionalne ustanove a kasnije se proširuje krug nosilaca organizovanog predškolskog vaspitanja što je bilo uslovljeno industrijalizacijom društva a samim tim i izmjenjenim položajem žene i porodice.

Najoptimalniji razvoj zabilježen je poslije Drugog svjetskog rata kada se briga o predškolskoj djeci podiže na nivo prioritetnih interesa društva pa se s tim u vezi povećava broj ustanova, broj djece u njima kao i stručna osposobljenost vaspitačkog kadra. I za ovaj period karakteristično je da se stalno smjenjuju periodi uspona i razvoja s periodima stagnacije tako da se po ukupnim svojim potencijalima Bosna i Hercegovina u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja, pred ovaj rat, nalazišta na predposljednjem mjestu u bivšoj Jugoslaviji (ispred Kosova).

Ključne riječi: Predškolsko vaspitanje.

BEGINNING AND DEVELOPMENT OF THE PRE SCHOOL EDUCATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Mr Zora Marendic
Pedagogical academy, Sarajevo

SUMMARY

The beginnings of the pre school education go back to the eighties of the last century, what means nearly a decade in relations to the Northern parts of the former Yugoslav state (Slovenia, Croatia and Vojvodina). This is due to the specific socio-political and historical and economical development of Bosnia and Herzegovina. In the course of the hundred year long existence the pre school education has had some rises in the development, but the period of stagnation, even went through declines caused by a number of facts, particularly the level of the social conscience of the importance of such institutions. The material supports of the society in the given period. At the beginning the carriers of the development were the confessional institutions, later a circle of an organized activity of the pre school education was wider. The industrialization of the society and a changed position of the women and family took place.

The most optimal development was after the World War II, when the care of the pre school children was on the level of priorities in the social life. The number of institutions was increased, the number of children and qualified teachers, as well. The same characteristics of rises and falls in development with the periods of stagnation were present. So, with pre school education, at the eve of the War, was last but one (right before Kosovo) in the former Yugoslav state.

Key words: Pre School education.

OSNOVNE ODREDNICE MUZIČKE NASTAVE U OSNOVNIM I SREDNJIM ŠKOLAMA U PERIODU OD 1878-1990. GODINE OSVRT NA NASTAVNE PROGRAME ODNOSNO SADRŽAJE VEZANE ZA BOSANSKOHERCEGOVAČKO KULTURNO NASLJEĐE

Prof. dr Selma Ferović
Muzička akademija, Sarajevo

REZIME

Rad obuhvata tokove muzičkog života kroz redovnu nastavu i vannastavne aktivnosti u osnovnim i srednjim školama (opšteobrazovnim i muzičkim), te kroz muziciranje u slobodnom vremenu (pjevačka i kulturno-umjetnička društva) u Bosni i Hercegovini, od posljednje decenije turske vladavine, vrijeme Austrougarske uprave, period između dva rata i nakon Drugog svjetskog rata.

Autor je prikupio i kritički analizirao odobrene programe, udžbenike, priručnike i izbirke notnih materijala, strukturu nastavnog kadra (sto su osnovni pokazatelji statusa predmeta, obima, kvaliteta, nivoa i razvojnih mogućnosti koje su pružene učesnicima), kao i programe velikog broja koncerata održanih u proteklom periodu, tragajući za muzičkim sadržajima koji su vezani za bosansko-hercegovačko kulturno nasljeđe.

Pronađeni su bitni propusti, neusaglašenosti i nedostaci koji se odnose na status, cilj i zadatke nastave, udžbeničku i priručničku literaturu i nastavni kadar, koji su dovodili do zapostavljanja tematike koja se odnosi na BiH, što je imalo dalekosežne posljedice po razvoju mladih.

To je rezultiralo lošijim ili pasivnim odnosom ličnosti prema vlastitom kulturnom nasljeđu, kao manje vrijednom i značajnom u odnosu na druge sredine, iako etnomuzikološka istraživanja govore obrnuto.

Logično je, prirodno i neophodno za pravilno odgajanje i obrazovanje ličnosti, dobro upoznavanje narodne muzičke tradicije i muzičkog stvaralaštva Bosne i Hercegovine, zatim najbližih susjednih zemalja, evropskih i svjetskih muzičkih dostignuća, što će doprinijeti razvoju svijesti da je svaka zemlja modelirala i ugradila svoju kockicu u mozaiku svjetske kulturne baštine.

Ključne riječi: Obrazovanje, Muzika, Škola, Kultura, Nasljeđe.

MAIN FACTS OF THE MUSIC EDUCATION IN THE SECONDARY SCHOOLS IN THE PERIOD 1878-1990. A VIEW OF THE EDUCATIONAL PROGRAMS IN CONNECTION TO THE CULTURAL INHERITANCE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof. dr Selma Ferović
Musical academy, Sarajevo

SUMMARY

The work comprises the courses of the musical life through the regular school education and out-school activities in the secondary schools (general and musical school education). Further, the playing and singing in the free time (within the cultural and art societies) in Bosnia and Herzegovina, from the last decades of the Turkish rule, the Austro-Hungarian time, period between the two world wars and the post World War II time. The author collected and analysed the programs, textbooks, manuals, notes, teaching staff structure (being the basic indicator of the status of subjects, volume, quality, level and possibilities of development extended to the students). The programs of a number of concerts in the past periods were analysed, too, trying to find the musical contents related to the cultural inheritance in Bosnia and Herzegovina. Some essential mistakes were found, discordant details and detects relating the status, aims and tasks of education, textbooks and manuals, teaching staffs, as well. It led to the neglect of the Bosnian and Herzegovinian subject matter and the consequences are to be seen with the young people. The result was a worse or passive attitude of a person to the own cultural inheritance, being less valuable and important, in relation to other circles. The ethnomusicologic research proved just the opposite.

Logically, it is natural and necessary, to educate a person properly. One has to have a good knowledge of the own musical tradition and creativity of Bosnia and Herzegovina, the nearest countries, the European and world music achievements. It will contribute to the conscience that each of the countries has an own little die in the mosaic of the world cultural inheritance.

Key words: Education, Music, School, Culture, Inheritance.

OSVRT NA PODATKE KOJI UPUĆUJU DA JE U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI POSTOJAO I DJELOVAO UNIVERZITET

Prof. dr Enver Imamović
Filozofski fakultet, odsjek za povijest, Sarajevo

REZIME

U referatu se govori o podacima sačuvanim u arhivu Inkvizicijskog suda u Torinu, u kojima se opisuje odlazak talijanskih katara (patarena) na izučavanje dualističkih doktrina u Bosnu. Tokom jednog sudskog procesa saslušano je nekoliko optuženih koji su podrobno opisali kada, zašto i kako su odlazili u Bosnu da u organizaciji tamоšnje (heretičke) crkve prodube svoja saznanja iz dualističkih doktrina. Oni iz-

rijekom kažu da su tamo išli da se usavrše kod tamošnjih učitelja, iz čega se dade izvesti slijedeći zaključak:

1. Izvorno, to jest dokumentaciono je potvrđeno da je tokom 14. stoljeća u Bosni postojala i djelovala crkvena organizacija čiji je ugled dopro i izvan njenih granica.
2. U organizaciji dotične crkve djelovalo je i učilište u kojem su se obrazovala duhovna lica koja su dolazila na čelo pojedinih heretičkih (bogumilskih) zajednica.
3. Domet i ugled tog učilišta kao i njihovih učitelja bio je na takvoj visini da su njima na naobrazbu dolazila i lica iz drugih zemalja.

To sve upućuje da je u srednjovjekovnoj Bosni djelovalo znamenito učilište koje je po svim principima imalo rang onovremenih univerziteta. Zbog svog heretičkog karaktera nije moglo steći opći evropski značaj, kakav je bio slučaj s drugim univerzitetima, jer je od strane zvanične crkve smatran osionim grijezdom heretičke misli, pa se nastojalo da se svim sredstvima uništi i onemogući mu se rad. To je razlog da o njemu nema puno podataka, ali i postojeći su važni jer nedvojbeno upućuje da je postojalo.

Ključne riječi: Univerzitet, Obrazovanje, Patareni.

ANALYSIS OF DATA CONCERNING THE EXISTANCE OF A UNIVERSITY IN THE MEDIEVAL BOSNIA

Prof. dr Enver Imamovic

Faculty of Philosophy, Department of history, Sarajevo

SUMMARY

In the work are presented the data kept by the Archives of Incquisition Court at Torino, where is described the departure of the Italian katare (patarens) to Bosnia, in order to study the dualistic doctrines. In the course of the trial some of the accused were questioned and they described in details, why and how they had gone to Bosnia, to study in organization of their (heretic) church the dualistic doctrines. They said, that all of them had gone to Bosnia to improve their knowledge with Bosnian teachers. The following conclusions may be set:

1. Originally, that means, based on documents, it is confirmed that in Bosnia in the course of the 14th century existed a church organization, which had a good reputation abroad.
2. There was a school for education of priests later to become heads of several heretic communities. It was organized by the Church.
3. The scope and reputation of the School and the teachers were of a high level, so the people from other countries came to study there. It leads to the fact, that in the medieval Bosnia a known School existed, which according to all the principles was ranked to the universities of that time. Because of its heretic character it could not achieve an European importance, being the case with some other universities. From the part of the official church it was considered as a nest of the heretic ideas, intending by all means, to prevent its work. That is the reason, why not many data about it are available. It is important, because it positively refers to the existance of the university.

Key words: University, Education, Patarens.

FILOZOFSKO-TEOLOŠKA UČILIŠTA PROVINCIIJE BOSNE SREBRENE

Prof. dr Ljubo Lucić

Franjevački teološki fakultet, Sarajevo

REZIME

Bosanska franjevačka provincija Bosna Srebrena kao član velike franjevačke svjetske zajednice ravnala se u školovanju svojih kandidata za svećenički red po općim propisima reda i Crkve. Budući da se za primanje svećeničkog reda zahtijevala fakultetska sprema, to su bosanski franjevci svoje kandidate slali u inozemstvo (Italiju i austrougarske gradove) na studij filozofije i teologije jer u Bosni nije postojala takva ustanova.

Područje djelovanja franjevačke bosanske provincije protezalo se mnogo šire od granica geografske Bosne pa, kad su se dalmatinski i prekosavski samostani oslobođili turskoga ropstva, u ovim samostanima se otvaraju filozofska i teološka učilišta za franjevce Bosne Srebrene. To su bila učilišta u Šibeniku, Brodu, Požegi, Budimu i drugim gradovima. Pokušalo se s otvaranjem filozofsko-teološkog studija u Foinici i Kraljevoj Sutjesci 1851. godine, ali kad to nije uspjelo, bosanski su se franjevački studenti našli u Đakovu gdje su pohađali filozofsko-teološki studij od 1853. do 1876. Odатle su prisiljeni preseliti u Ostrogon i Pećuh. Konačno su otvorene kuće filozofskog i teološkog studija u užoj Bosni. Bogoslovija je 1898. smještena u Livnu (ali kako nije bilo dovoljno prostora to su se neki studenti nalazili u drugim samostanima kao u Gučoj Gori, Kraljevoj Sutjesci, Kreševu, Fojnici, Petrićevcu, Plehanu). Sve je to prisililo zajednicu da bogosloviju konačno prenese u Sarajevo na Bistrik 1909. godine. S Bistricom je teologija 1942. godine preselila u novootvorenu kuću studija proglašenu Teološkim fakultetom hrvatskih franjevaca gdje su počeli studirati kandidati, ne samo bosanske, nego i drugih franjevačkih provincija. Ova je zgrada oduzeta 1947. godine pa se učilište vratio opet na Bistrak odakle je 1968. godine preseljeno u novosagradieni Franjevačku teologiju na Butmiru - Nedžarići. Iz Nedžarića su franjevci istjerani prije godinu dana i sada Franjevačka teologija djeluje u Samoboru kod Zagreba da bi pokazala kako je vjeran sljedbenik seljačkog karaktera ove visokoškolske franjevačke ustanove.

Ključne riječi: Fakultet, Filozofija, Teologija, Obrazovanje.

PHILOSOPHICAL AND THEOLOGICAL SCHOOLS OF THE PROVINCE BOSNA SREBRENA

Prof. dr Ljubo Lucić

Franciscan Faculty of Theology, Sarajevo

SUMMARY

The Bosnian Franciscan Province of Bosna Srebrena (Bosnia argentina) as a member of the great Franciscan world community in education of their candidates for priesthood was conformed to the general regulations of the Order and the Church. Since the acceptance to the Order requested the faculty degree, the Bosnian Franciscans send

their candidates abroad (Italy and the Austro-Hungarian towns) to study philosophy and theology, because such an institution did not exist in Bosnia. The territory of activity of the Bosnian province was much bigger than the geographic territory of Bosnia. At the time when the Dalmatian and over Sava river monasteries were liberated, being not more under the Turkish heel, the schools of philosophy and theology were open for the Franciscans of the Bosna Srebrena. They were at Šibenik, Brod, Požega, Budim and some other towns. Some efforts were made to open the faculties at Fojnicica and Kraljeva Sutjeska in the year 1851, but without success, so the Bosnian Franciscans found themselves at Đakovo, where they studied philosophy and theology, 1853-1876. From there they had to move to Ostroga and Pečuh. Finally in the places of philosophy and theology studies in a narrower sense of Bosnia. The theological school was in 1898 at Livno (because of shortage of room some students lived in other monasteries at Guča Gora, Kraljeva Sutjeska, Kreševac, Fojnicica, Petrićevac and Plehan). The Community was compelled to be transferred to Sarajevo, at Bistrik 1909. In the year 1942 the Theological School entered a newly built building, being proclaimed as the Theological Faculty of the Croatian Franciscans, where the candidates not only from Bosnia, but from other provinces, started with their studies. The building was confiscated in 1947, the School returned to Bistrik and in the year 1968 moved into a newly built house at Butmir-Nedžarići. Last year, the Franciscans were expelled and the Faculty is now at Samobor, near Zagreb in order to be a faithful follower of moves being a characteristic of this Franciscan educational institution.

Key words: Faculty, Philosophy, Theology, Education.

VRHBOSANSKI FAKULTET

Prof. dr Franjo Topic

Vrhbosanska visoka teološka škola, Sarajevo

REZIME

Kada je prva generacija travničke gimnazije 1890. godine maturirala naravno javila se potreba i za teološkim studijem. Stoga je 1. rujna 1890. godine u Travniku otvorena prva godina teološkog studija. Na taj način započela je rad prva redovita i organizirana fakultetska ustanova u Bosni i Hercegovini pod imenom Vrhbosanska visoka teološka škola. U osnivačkom aktu piše: "Trajat će bogoslovna nauka 4 (četiri) godine, a s filozofijom 5 godina. Držat će tako predavanja osam profesora te će cijela uredba bogoslovna nauka bit poput one na bogoslovnom fakultetu u Zagrebu".

Po završetku zgrade u Sarajevu, teološki fakultet se preselio u Sarajevo, gdje je radio do 1944. godine. Iza rata zgrada je nacionalizirana i time je prestao raditi ovaj fakultet.

Ponovno je dio zgrade 1969. godine otkupljen, te je počeo djelovati opet ovaj fakultet, s tim što je sada studij trajao 6 (šest) godina. Ovaj fakultet podario je ovom narodu 376 diplomiranih teologa - svećenika, 9 nadbiskupa i biskupa i tridesetak doktora znanosti.

Nažalost radi ratnih neprilika fakultet je 1992./93. godine djelovao u Bolu na otoku Braču.

Ključne riječi: Fakultet, Teologija, Obrazovanje.

VRHBOSNIAN FACULTY

Prof. dr Franjo Topic

Vrhbosnian Theological Faculty, Sarajevo

SUMMARY

At the time when the first generation of the Gymnasium at Travnik was graduated (matura) the need for the theological studies was obvious. Because of that, the first theological studies were opened at Travnik in the year 1890. In this way the first regularly organized education in Bosnia and Herzegovina started to work under the name of Vrhbosnian Theological School. In the inauguration record is written: "The theological studies will last four years, with philosophy five years. The lectures will be held by eight professors and the entire organization of the theological studies will be like that of Zagreb". After the construction of the building in Sarajevo, The Faculty of Theology was moved to Sarajevo until the year 1944. After the World War II the building was nationalized and the Faculty stopped with its work. Again, a part of the building was bought up in the year 1969 and the Faculty started with its work, again, the studies lasting for six years. The Faculty has presented this people 376 graduates - theologian - priests, 9 archbishops and bishops and some thirty holders of doctor's degree.

Unfortunately, because of the War the Faculty worked at Bol (island of Brač) in the year 1992/93.

Key words: Faculty, Theology, Education.

ŠKOLSTVO OSMANSKOG PERIODA U BOSNI I HERCEGOVINI SA POSEBNIM OSVRTOM NA GAZI HUSREV-BEGOVU MEDRESU

Prof. dr Omer Nakićević

Fakultet islamskih nauka, Sarajevo

REZIME

Talasi islamskog pogleda na svijet zaplijusnuli su područje Bosne i Hercegovine ubrzo po dolasku turskih četa u naše krajeve. To se odrazilo i na vaspitno-obrazovni proces, koji je od ranije utrao svoju stazu.

Sarajevo, Mostar i Prusac, kao tri karakteristična kulturna centra, imali su skoro u jedno te isto vrijeme:

- medresa (škola za opšte i stručno obrazovanje raznog stepena) 41
- obrazovno-sakralnih objekata (džamija, mesdžida, hanikaha i tekija) 300/377

Među ovim obrazovnim institucijama posebno mjesto pripalo je Gazi Husrev-begovoj medresi zbog njenog cijelovitog i skoro petostoljetnog neprekidnog djelovanja, čime nam je nametnula potrebu da razmotrimo pitanje njena mesta i tretmana u sistemu obrazovanja toga vremena, zbog slijedećih činjenica:

- što svršenici drugih medresa u BiH, dobrim dijelom nastavljaju obrazovanje u Gazi Husrev-begovoj medresi,

- što je visina ličnih primanja njenih profesora dostizala visinu tih primanja profesora na Sahnu, najrenomiranije visoko-obrazovne institucije svih vremena osmanske Turske i

- što je program izučavanih predmeta, kvalitetom i kvantitetom bio identičan programu Sahna u Istanbulu.

Prema tome, Gazi Husrev-begova medresa, stekla je sve uslove da bude tretirana kao institucija na kojoj se sticalo visoko obrazovanje, bez obzira na stav turske administracije.

Ključne riječi: Školstvo osmanskog perioda, Gazi Husrev-begova medresa - Sahn, Sarajevo - Istanbul.

EDUCATION OF THE OTTOMAN PERIOD IN BOSNIA AND HERCEGOVINA AN ESPECIALLY ANALYSIS OF THE GAZI HUSREFF-BEG'S MADRASSA

Prof. dr Omer Nakicevic
Faculty of Islamic Science, Sarajevo

SUMMARY

The waves of the Islamic ways of thinking pounded the territory of Bosnia and Herzegovina immediately after the arrival of the Turkish detachments to our country. It influenced the process of educational system, which earlier had started to pave its way. Sarajevo, Mostar and Prusac, three characteristic centres of education, had nearly at the same time: - madrasa (general and professional education) of different levels - 41.

- educational and religious institutions (mosques, mesdžid, hanikah and tekija- 300-377.

Among these institutions the most prominent place has the Gazi Husreff-beg's Madrasa, because of its nearly five centuries long continuous activity. That is why, we have to discuss its place in the educational system of that time, because of these facts:

- the graduates from the other madrasa in Bosnia and Herzegovina in a good deal continued their education at Gazi Husreff-beg's madrasa - the professors had equal incomes as those at Sahnn, the most eminent university of all the times in the Ottoman Empire. The program of the studies and the subjects in quality and quantity were identical to that of Sahnn in Istanbul.

According to the above mentioned the Gazi Hureff-beg's madrasa had all the conditions to be treated like an institution where university education was obtained, disregarding the attitude of the Turkish administration.

Key words: Educational system of Ottoman period, Gzi Husreff-beg's madrassa - Sahnn, Sarajevo-Instambul.

GAZI HUSREV-BEGOVA BIBLIOTEKA

Hatidža Demirović, dipl.komparativist i dipl.bibliotekar
Biblioteka grada Sarajeva, Sarajevo

REZIME

U Bosni i Hercegovini je od 16. do 19. stoljeća osnovano preko stotinu medresa i uz svaku od njih je postojala veća ili manja biblioteka. Jedna od najstarijih poznatih i sačuvanih jeste Gazi Husrev-begova biblioteka osnovana još 1537. godine. Utemeljio ju je turski namjesnik u Bosni Gazi Husrev-beg. Uvakuftijenim imetkom osigurao je Gazi Husrev-beg trajni opstanak svojih zadužbina, a njihovu upravu uredio vakufnamama. Njegova druga vakufnama je vezana za medresu: legator zavieštava 700.000 srebrnih, prometnih dirhem-a i određuje da se za 400.000 sagradi medresa, a ostatak utroši za kupovinu knjiga. U vakufnami se kaže: "Sto preteće od troškova za gradnju, neka se za to kupi valjanih knjiga, koje će se upotrebljavati u spomenutoj medresi, da se njima koristi ko ih bude čitao i da iz njih prepisu oni koji se bave naukom".

Dan potpisivanja ovog dokumenta 8.januar 1537. godine se smatra datumom osnivanja i utemeljenja Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu. Gazi Husrev-begova biblioteka je kroz stoljeća služila cilju koji joj je osnivač namijenio, a to je "da se knjige čitaju i iz njih uči". To znači da je udovoljavala nastavnim i uopšte, školskim potrebama medrese, te učenim ljudima i svim "koji se bave naukom". Fondovi su bili pristupačni široj javnosti.

Gazi Husrev-begova biblioteka je danas samostalna, specijalna biblioteka za oblast islamistike i drugih njoj srodnih ili sa njom povezanih djelatnosti.

Ključne riječi: Biblioteka, Zadužbina, Islamski.

GAZI HUSREFF-BEG'S LIBRARY

Hatidza Demirovic, librarian
Library of Sarajevo City, Sarajevo

SUMMARY

In Bosnia and Herzegovina from the XVIth to the XIXth century a hundred of madrassa come to existance, each of them had a bigger or a smaller library. One of the oldest libraries is the Gazi Husreff-beg's founded as early as 1537 by the Turkish governor Gazi Husreff-beg. He provided a large income of his endowments, the management belonged to the vakufname. His second legacy is connected to the madrasa: 700.000 silver coins and the 400.000 to build up the madrasa, while the rest for the books. In the legacy was written: "That what is left from the construction work some good books should be purchased, to be used in the madrasa, red and copied by the scholars". Nowadays, the Library is an autonomous, special library for the Islamic science and the related research work.

Key words: Library, Endowment, Islamic.

ŠERIJATSKA SUDAČKA ŠKOLA U SARAJEVU (MEKTEB-I-NUVAB)

Prof. dr Omer Nakićević
Fakultet islamskih nauka, Sarajevo

R E Z I M E

Ideju osnivanja Šerijatske sudačke škole u Sarajevu pokreće vlada Austro-Ugarske neposredno po okupaciji BiH. Ciljevi su brojni ali se mogu svesti na najznačajnije:

- podmiriti potrebe sudstva šerijatskih sudova (mnoge su sudije napustile BiH u predvečerje okupacije a sudstvo je ostalo kakvo je bilo i ranije)
- pridobiti muslimanske mase ali i spriječiti uticaj Istanbula na intelektualce, pa i na sudstvo,
- Unijeti, naime više reda u prosvjetu, jer se Austrougarska predstavlja kao prosvjetitelj.

Po prijedlogu vlade iz 1881. godine trebala je to biti trogodišnja škola ali nakon kontaktiranja Ulema-i-medžlisa i vlade, počinje 1887. godine izgradnja šerijatsko sudačke škole u Sarajevu, internatskog tipa, sa školovanjem u trajanju od pet godina. Pored stručnih predmeta iz oblasti sudstva i teologije u program su uvedeni i svjetovni predmeti a primani su samo kandidati koji su prethodno završili ruždiju ili nižu gimnaziju i najmanje dva razreda neke renomirane medrese. Obavezan je bio prijemni ispit i završni ispit na kraju godine a po završetku pете godine školovanja i svim položenim ispitima učenici su upućivani na rad kao pripravnici. Nakon dvije godine rada uz lokalnog šerijatskog sudiju (kadiju), sticalo se pravo na polaganje državnog ispita. Sezdesetak generacija završilo je ovu školu i djelovalo širom BiH, a kasnije i Jugoslavije. Ova škola 1935. godine prerasta u Višu islamsku teološku školu, a ukinuta je 1945. godine. Nekoliko njenih profesora promovisano je u profesore Sarajevskog univerziteta.

Ključne riječi: Škola, Sudstvo, Obrazovanje

ŠERIJAT JUDICIARY SCHOOL IN SARAJEVO (MEKTEB-I-NUVAB)

Prof. dr Omer Nakicevic
Faculty of Islamic Science, Sarajevo

S U M M A R Y

The idea to bring to existance the Šerijat Judiciary School in Sarajevo was innitiated by the Government of Austro-Hungary, immidiately after the Occupation of Bosnia and Herzegovina.

The aims were numerous, but the main are:

- to meet the needs of the Šerijat Courts, because many of the judges had left Bosnia and Herzegovina at the eve of the Occupation, the judiciary was used as before the Occupation,

- to attract the Moslem population, at the same time, to prevent the Istanbul influence on the intellectuals and the judiciary, and

- to introduce more order in the education, because the Austro-Hungary claimed to be an educator.

As early as the year 1881., the Austro-Hungarian Government proposed to be a three years school. After some contacts with the Ulema-i-Medžlis, the building of the School started in Sarajevo (boarding school) in the year 1887. Besides of the professional judiciary subjects and theological ones, the secular subjects were introduced.

The candidates to be admitted to the School had to finish ruždija or the elementary school and at least two classes of a known madrassa. The entrance and final exams were compulsory. After the fifth year, having passed all the exams, the candidate was sent to be a law clerk at a kadi (šerijat judge). After two years, he had to pass the state exam. Some sixty generations were graduated by the School and served throughout of Bosnia and Herzegovina, later in Yugoslavia. The School was transformed into Higher Islamic Theological School (1935), but was closed in the year 1945.

Key words: School, Judiciary, Education.

ČITAONICA (KIRAETHANA) KAO OBRAZOVNA USTANOVA BOSANSKIH MUSLIMANA

Prof. dr Lamija Hadžiosmanović
Filozofski fakultet, Odsjek za opštu književnost i bibliotekarstvo, Sarajevo

R E Z I M E

Iako Bosna i Hercegovina, sve do druge polovice devetnaestog stoljeća nije poznavala čitaonicu kao instituciju, ipak je ona u nemalom broju bila prisutna na ovim prostorima.

Osmanski Turci donijeli su sa sobom pojam kiraethane (čitaonice) koja je, istina imala različitu namjeru i funkciju od one što će nastati kasnije. Kiraethane u vrijeme osmanske uprave na našim prostorima nisu imali statuta, ni nekih strogo određenih pravila o svom radu, nego su to bili prostori, koji su širom otvarali vrata svakom ko je želio da porazgovara, pročita neku rukopisnu knjigu nastalu na ovom tlu, ili donesenu s istoka, da popije kahvu i slično. Međutim, treba naglasiti da se često tu i prepisivala, ali i stvarala knjiga. Tek kasnije u vrijeme austrougarske uprave, kada nastaju društva sa nacionalnim predznakom, ove ustanove dobijaju svoju pravu namjeru.

Ključne riječi: Čitaonica, Obrazovanje, Kultura.

READING ROOM (KIRAETHANA) AS AN EDUCATIONAL INSTITUTION OF THE BOSNIAN MOSLEMS

Prof. dr Lamija Hadziosmanovic

Faculty of Philosophy, Department for general literature and librarian-sheep, Sarajevo

S U M M A R Y

Though Bosnia and Herzegovina until the second half of the XIXth century did not know the reading room as an institution, nevertheless they were not seldom to be found in this region. The Turk introduced the idea of kiraethana (reading room), which had a different purpose and function, than in the days to come. Kiraethana at the time of the Ottoman rule had no statute regulations for the work, but they were open to everybody, who wanted to have a chat, to read manuscript book produced here or brought from the East, to have a cup of coffee, etc. But, it must be said, that often the books were copied and written, too. Not until the Austro-Hungarian time, when the national societies come to existence, these institutions received a proper purpose.

Key words: Reading, Education, Culture.

MEDICINSKI FAKULTET KAO EMBRYO VISOKOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI U NOVIJEM PERIODU

Doc.dr Izet Mašić, prim.dr Zoran Ridjanović

Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet Sarajevo

R E Z I M E

Današnji Univerzitet u Sarajevu (osnovan školske 1949/50. godine), a s njim i ostali univerziteti u Bosni i Hercegovini, svoju matricu dobio je u Medicinskom fakultetu u Sarajevu koji je osnovan 16. novembra 1946. godine.

Rat je, nežalost, prekinuo tradiciju obilježavanja petogodišnjica Medicinskog fakulteta, pa je ovaj Simpozij jedinstvena prilika da izostavljenu godišnjicu proslave 45-godišnjice Medicinskog fakulteta popunimo kratkim historijskim pregledom ove značajne i širom svijeta poznate institucije.

Medeicinski fakultet u Sarajevu osnovalo je nekoliko tada veoma poznatih imena, većinom školovanih u Beču, Krakovu, Pragu, Pešti, Zagrebu, Beogradu i drugim gradovima Evrope. Pretklinička nastava počela je novembra 1946. godine u prostorijama sadašnje Osnovne škole u ulici Nuriye Pozderca, u kojoj se zajednički održavala nastava za studente medicine i dake Srednje medicinske škole. Klinička nastava održavala se u Zemaljskoj bolnici osnovanoj 1894. godine u kojoj je tada radio kvalitetan zdravstveni kadar, od koga će vremenom biti promovisano mnogo naših znamenitih profesora. Bivša odjeljenja Opštih državne bolnice (Zemaljske bolnice) pretvorena su u klinike Medicinskog fakulteta. U periodu od 1947. do 1952. godine sagradeni su novi objekti (instituti) za pretkliničku nastavu po blok-sistemu, koji su i danas u funkciji, dok se paralelno odvijala intenzivna nastava. Nove klinike

Medicinskog fakulteta građene su prema glavnom projektu, sačinjenom 1949. godine. Skolske 1946/47. godine nastavni kadar činilo je svega 34 nastavnika i saradnika, dok je taj broj prošle godine premašio cifru od 500. Nastavni planovi i programi Medicinskog fakulteta kontinuirano su doživljavali kvalitativne promjene u skladu sa najsvremenijim konceptcijama nastave studija medicine u drugim zemljama Sviljet. Medicinski fakultet će 1974. godine, sa novoosnovanim Stomatološkim fakultetom (bijeli Stomatološki odjek Medicinskog fakulteta od 1960. godine), Farmaceutskim fakultetom i Visokom medicinskom školom, formirati Univerzitetski medicinski centar, koji će sve do prošle godine biti najveća i najjača zdravstvena institucija u BiH.

Postignuti rezultati u radu Medicinskog fakulteta tokom 45 godina opravdali su postojanje ove značajne institucije, čiji je ugled izvan naših prostora nesumnjiv.

Ključne riječi: Fakultet, Medicinski, Univerzitet, Edukacija.

MEDICAL FACULTY AS AN EMBRYO OF THE UNIVERSITY EDUCATION IN BOSNIA AND HERCEGOVINA IN THE MODERN TIME

Izet Masic, MD, PhD., Zoran Ridjanovic, MD.

Center of Medical Informatics, Medical Faculty, Sarajevo

The present University in Sarajevo (founded in the years 1949/50) and the other universities in Bosnia and Hercegovina had had a nucleus in the Medical Faculty in Sarajevo, which was established on the 16th of November 1946.

The War, to our regret, stopped the tradition to mark it every five years. This Symposium is an exceptional possibility instead of the forty five years celebration, to present a brief, historical survey of this well known institution.

The Medical Faculty was at the time founded by several well known people, mostly educated in Vienna, Krakow, Prague, Budapest, Zagreb, Beograd and other European towns. The pre clinical education started in November, 1946 in the building of the Elementary School (Nuriye Podzerca Street), where the courses for the medical students and the secondary medical school education took place. The clinical education was at the Regional Hospital, founded in the year 1894, where a highly qualified cadre was employed, who by time will be promoted as our most known professors. The former departments of the Regional Hospital became clinics of the Medical Faculty. In the course of the time 1947-1952 some new buildings came to existence (institutes) for the pre clinical education, block system and the intensive education took place. The new clinics of the Medical Faculty were built according to the general project, dating from the year 1949. In the course of the years 1946-47 the teaching staff consisted of only 34 professors, this number was more than 500 last year. The programs and plans had to undergo some changes according to the contemporary conceptions of the medical studies. The Medical Faculty in the year 1974, along with the newly established faculties of Stomatology and Pharmacy and the Medical High School formed the University Medical Centre, which until the last year, was the biggest health institution in Bosnia and Hercegovina.

The achieved results by the Medical Faculty in the course of the forty five years of the existence have justified it, while the reputation abroad is without a doubt.

Key words: Faculty, Medical, University, Education.

POJAVA I RAZVOJ PRVIH BIBLIOTEKA NA UNIVERZITETIMA U BOSNI I HERCEGOVINI I NJIHOVO UKLJUČIVANJE U SNTI

Mr Neda Ćukac

Narodna i univerzitska biblioteka BiH, Sarajevo

REZIME

Pojava i razvoj visokoškolskih i univerzitskih biblioteka u BiH nije pratio razvoj razvijanja u bibliotekarstvu na univerzitetima u Evropi i Americi. Naime, osnivanje niza novih univerziteta početkom šezdesetih godina pa nadalje u nekim zemljama (Velika Britanija, Njemačka, Skandinavske zemlje) pratile su temeljne pripreme i organizacija biblioteka tako da je na dan otvaranja univerziteta i njegova biblioteka spremno dočekala svoje korisnike što znači da su namjenska sredstva za početni fond bila osigurana na nacionalnoj razini što kod nas nije bio slučaj. Razlikujemo četiri faze u razvoju biblioteka ovog tipa u Bosni i Hercegovini: 1949-1960., 1960-1970., 1970-1980. i 1980-1990. Posljednja faza svakako je najznačajnija jer predstavlja period ulaska biblioteka u elektronsku eru kada počinje izgradnja SNTI, a taj pojam u literaturi i bibliotekarskoj praksi je vezan za UNISIST, svjetski program znanstvenih i tehnoloških informacija čiji je cilj bio da široj zajednici korisnika omogući lakše razumjevanje i kontrolu znanstvene grade radi dobrotibit cijelokupnog čovječanstva.

Ključne riječi: Biblioteka, Univerzitet, SNTI.

OCCURENCE OF THE FIRST UNIVERSITY LIBRARIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THEIR INCLUSION INTO THE SNTI

Mr Neda Cukac

National And University Library, Sarajevo

SUMMARY

The occurrence and development of the university and higher schools libraries in Bosnia and Herzegovina is not parallel with those in Europe and the world. The establishing of a number of the new universities, by the beginning of the sixties in some countries (UK, Germany and Scandinavian countries) was followed by basic preparations. On the day of opening of the universities, their libraries were ready to receive the users. That is to say, that the financial means for the initial work were provided on the national level, what was not the case here. There are four phases of the development of such libraries in Bosnia and Herzegovina: 1949-1960., 1960-1970., 1970-1980., 1980-1990. The last one is the most important one, because it is the time of entering into the electronic era and the SNTI came to existence. (System of Scientific and Technical Information). The concept in the library literature and practice is connected to the UNISIST, the world program of scientific and technologic information. The aim was to enable a wider circle of users an easier understanding and control of the scientific publications for the well-being of the humanity.

Key words: Library, University, SNTI.

NARODNA I UNIVERZITSKA BIBLIOTEKA BIH REKONSTRUKCIJA FUNKCIJA

Dr Tatjana Praštalo, Mr Neda Ćukac

Narodna i univerzitska biblioteka BiH, Sarajevo

REZIME

U toku ovog rata Narodna i univerzitska biblioteka BiH u Sarajevu doživjela je razaranje zgrade i uništenje većeg dijela svojih fondova, tako da su ugašene i njene najosnovnije funkcije. I pored toga, želja nam je da se što prije oživi djelatnost centralne republičke bibliotečke institucije i omogući budući razvoj u skladu s novom ulogom u društvu. Stoga smo u radu naveli minimum tradicionalnih funkcija ovakve biblioteke, što ne znači da neće preuzeti i neke dopunske funkcije. Na osnovu toga predložena je rekonstrukcija funkcija u 4 osnovne faze, što bi omogućilo oživljavanje radia Biblioteke i uspostavljanje osnovne komunikacije, koja je uskraćena od početka rata sa srodnim institucijama i svojim korisnicima. Centralna, odnosno nacionalna biblioteka nije izolovani organizam nego sastavni dio svakog društva, pa su država i njeni organi odgovorni za uspostavljanje funkcija i koncepta razvoja. Ukoliko bi se postavila dilema o daljem radu ove institucije, naglašavamo, da je prema svjetskim iskustvima usus postojanja centralne bibliotečke institucije.

Ključne riječi: Biblioteka, Funkcije, Rekonstrukcija.

NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY - RECONSTITUTION OF THE FUNCTIONS

Dr Tatjana Praštalo, Mr Neda Ćukac

National University Library B&H, Sarajevo

SUMMARY

In the course of the War the Library met the destructions of the building and lost a great deal of its collections. The essential functions were put to an end, in spite of this fact, our wish is to bring to life the activity of the central library in the Republic, as soon as possible, to enable the future development in accordance with the new role in the society. Therefore, we discussed in the work the minimum of the traditional functions of such a library and some complementary functions, as well. The reconstitution of the functions is suggested consisting of 4 main phases. To establish the elementary communication with the users and related institutions. The central library is not an isolated organism, but a part of the society is servs. The State and their organs are responsible for the reconstitution and the concept of the development. If there is a dilemma of the future of such an institution, in our oppinion, according the world experinces, the existance of such a library cannot come into question.

Key words: Library, Functions, Reconstitution.

KULTURNO-PROSVJETNI RAD NACIONALNIH DRUŠTAVA

Samija Sarić, Marija Divčić
Istorijski arhiv grada Sarajeva, Sarajevo

REZIME

U vremenu od 1892. do 1949. godine u Bosni i Hercegovini je djelovao veći broj nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava od kojih su najpoznatiji La benevolencija, Napredak, Prosvjeta, Gajret, Narodna uzdanica i Preporod. Rad tih društava bio je raznovrstan kako na kulturnom tako i na prosvjetnom polju i značajno je doprinio podizanju kulturnog i obrazovnog nivoa u širokim slojevima društva.

Kulturni rad nacionalnih društava odvijao se kroz razne oblike kulturnih manifestacija kao što su dramske i poetske večeri, muzičke priredbe, likovne izložbe, sportska takmičenja, predavanja iz raznih oblasti nauke, kulture i umjetnosti i slično. Prosvjetni rad ogledao se kroz razne obrazovne akcije kao što su tečajevi opismenjavanja i drugi tečajevi na kojima su sticana znanja iz raznih oblasti, ali i kroz veliku finansijsku pomoć učenicima i studentima. U okviru finansijske pomoći nacionalnih društava pored stipendija i periodičnih novčanih potpora, koje su dodjeljivane učenicima i studentima, vrlo značajan vid pomoći bili su dječki i studentski domovi, koja su imala sva značajnija društva kao na primer Napredak, Gajret, Prosvjeta, Narodna uzdanica. Na taj način olakšavalo se i širok proces obrazovanja, a time je rastao obrazovni nivo društva. Čak je kulturni rad bio u funkciji prosvjetiteljskog procesa što se vidi po sadržaju njihovih programa. Na osnovu toga s pravom se može reći da je veliki značaj nacionalnih društava u kulturno-prosvjetnim i obrazovnim procesima u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Društvo, Nacionalno, Kultura, Obrazovanje.

WORK OF THE NATIONAL SOCIETIES CONCERNING CULTURE AND EDUCATION

Samija Sarić, Marija Divčić
History Archive of Sarajevo City, Sarajevo

SUMMARY

In the course of the year 1892-1949, there existed a number of national cultural and educational societies. The most known were: La Benevolencia, Napredak, Prosvjeta, Gajret, Narodna uzdanica and Preporod. They exerted various activities in culture and education contributing a great deal to the raising of the cultural and educational level in the humbler walks of life.

The cultural work of the national societies was reflected in different manifestations, as play and poetry readings, musical performances, exhibitions, sport competitions, lectures in various fields of knowledge art and alike.

The educational work was reflected in the courses to teach the illiterates to read and write, some other courses for a qualification and support the pupils and students, financially. Besides of the scholarship and grants to the school children and students, a very good help were the students homes, owned by the known societies: Napredak,

Gajret, Prosvjeta, Narodna uzdanica. In this way the process of education was spreading and the educational level of the people increased. Even the cultural work was in the function of educational process evident from their programs. It can, really, be said that the national societies had a great importance in the educational and cultural process of Bosnia and Herzegovina.

Key words: Society, National, Culture, Education.

PROSVJETNI OBJEKTI OSMANSKOG PERIODA

Prof. dr Madžida Bećirbegović, dipl.ing. arh.
Arhitektonski fakultet, Sarajevo

REZIME

U kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine posebni prosvjetni objekti se prvi put javljaju u osmanskom periodu kada dolazi do urbanizacije čitavog ovog područja na novim orijentalnim principima. Islamska kultura uvodi u grad nove sadržaje među kojima značajno mjesto zauzimaju prosvjetni objekti mektebi - osnovne škole, medrese - srednje i više škole, hanikah - škola za mističnu filozofiju, tekije i biblioteke. Sve su to zadužbine pojedinaca obezbijedene sredstvima vakufa.

Tako su u novorazvijenim gradovima već od XVI vijeka jasno koncipirani školski objekti postavljeni uz džamije, kao dio duhovnog, kulturnog i obrazovnog centra mahale i čaršije. Svaka mahala ima mekteb, a svako naselje jednu ili više medresa što ne možemo naći ni u jednoj zemlji zapada toga doba. Medrese su bile dobro uređene škole internatskog tipa koje su mogle da zadovolje sve potrebe tadašnjeg društva. Neke su građene kao monumentalne građevine.

Uz mnoge medrese, tekije i džamije postojale su biblioteke, a u XVIII vijeku se grade posebne javne biblioteke. U XIX vijeku se osnivaju državne škole ruždije i neke druge i grade čitaonice koje se zovu kiraethane.

Impozantna cifra od oko 1.000 mekteba i preko 100 medresa izgrađenih u osmanskom periodu svjedoči da se obrazovanju poklanjala velika pažnja.

Ključne riječi: Zgrada, Obrazovanje, Kultura.

EDUCATIONAL BUILDINGS OF THE OTTOMAN PERIOD

Prof. dr Madžida Bećirbegović, dipl.ing. arh.
Faculty of Architecture, Sarajevo

SUMMARY

In the cultural history of Bosnia and Herzegovina, the separate educational buildings are met for the first time in the Ottoman period, when an urbanization of the entire area took place. The Islamic culture introduced some novelties in the town, where the educational building: mekteb - primary school, madrassa - secondary school and higher schools, hanikah schools and libraries were important. All of them are endowments of individuals supported by vakufs. So, in the newly developed town as early as the XVIIth century the school buildings were clearly defined, placed near the mosques, as a part of the spiritual life of the mahala (the residence quarter), čaršija (bazaar). Each

of the mahala had a mekteb and each of the settlements one or more madrassa. It could not be found in any other country in the West of that time. The madrassa were well organized boarding schools fulfilling all the needs of the society of that time. Some of them were built like monuments. Besides of madrassa, tekije, mosques and libraries existed, while in the XVIIIth century some public libraries, too. In the XIXth century the state schools and the reading rooms, named kiraethana came to existance. A great number, 1000 of mektebs and over 100 madrassa built up in the Ottoman period show that the attention was given to the education.

Key words: Building, Education, Culture.

KURŠUMLIJA, HANIKAH I ŠERIJATSKA SUDAČKA ŠKOLA U SARAJEVU

Snježana Mutapčić, prof.

Gradski zavod za zaštitu i korištenje kulturno - istorijskog i prirodnog naslijeđa, Sarajevo

REZIME

Svojim stilskim vrijednostima, bogatom izražajnošću, idejnom i historijskom funkcijom, ove prosvjetne ustanove su objekti najviše kulturno-historijske vrijednosti u BiH. Kroz izvanredni koncept odgoja i obrazovanja kao podloge za odnos čovjeka prema životu, Gazi Husref-beg je utemeljio stoljećima njegovane etičke i estetske vrijednosti izgradivanja i čovjeka i objekata, što je suština njegove zadužbine.

Prototip Medrese i Hanikaha nalazimo u osmansko-turskom graditeljstvu epohe. U izmijenjenim uslovima za gradenje iz austrougarskog perioda, kada su dominirali istoricizmi, odnosno nivo namjene pojedinih objekata, na Serijatskoj sudačkoj školi vidnu ulogu ima dekorativnost pseudomaurskog stila i prefinjeni spoj više izvora orientalne arhitektura.

Ključne riječi: Zgrade, Arhitektura, Umjetnost, Obrazovanje.

KURŠUMLIJA, HANIKAH AND THE ŠERIJAT JUDICIRAY SCHOOL IN SARAJEVO

Snježana Mutapčić, prof.

The Town's Institute for Protection and Use of the Cultural, Historical and Natural heritage, Sarajevo

SUMMARY

The style of educational institutions, rich in expressions of ideas and historical facts, represent the highest cultural and historical values here. Having and extraordinary concept of education, based on man to life relation, Gazi Husreff-beg ethic founded the ethic and esthetic values to last centuries. To educate a man and build up objects, what in fact is the essence of his endowments.

The prototype of Madrassa and Hanikah is to be found in the Ottoman architecture, which was based on the refined canons of the Islamic art of the classical epoch. Under the changed conditions for construction work, during the Austro-Hungarian time, the

historical elements dominated, namely the purpose of some of those buildings. At the Šerijat Judiciary School is evident the role of the decorative pseudo Mauverian style and a refined unity of various sources of the Oriental architecture.

Key words: Building, Architecture, Art, Education

ŠKOLSKI OBJEKTI AUSTRO-UGARSKOG PERIODA

Mr Gordana Vilušić

Zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, Sarajevo

REZIME

Izgradnja školskih objekata u vrijeme austro-ugarske uprave počinje od 1879. godine kada Zemaljska vlast otvara komunalne škole multikonfesionalnog karaktera i privatne. Sa radom su nastavile i konfesionalne škole, mektebi i srpske, dok su hrvatske, osim škola raznih redova milosrdnih sestara, postepeno pretvarane u komunalne.

Zemaljska vlast 1879. godine osniva Državnu gimnaziju, Prvu realnu, a 1893. godine i Klasičnu. Kao prvi namjenski objekat za potrebe škole 1881. godine izgrađena je zgrada Gimnazije sa Muškim osnovnim školama i preparandijom u stilu neorenesansa, te je ovaj kompleks postao uzorom za školske objekte u drugim gradovima Bosne i Hercegovine.

Stil neorenesansa sa aplikacijama klasičnog stilskog reda bio je zastupljen u izgradnji kulturno-prosvjetnih objekata zemaljskog značaja. Međutim, vremenom se monumentalnost ovih objekata ostvarila primjenom i drugih stilskih oblika. Školske objekte u periodu austro-ugarske uprave projektovani su arhitekti građevinskog odjela Zemaljske vlaste kao i inženjeri i tehničari odjela okružnih oblasti.

Nažalost, mnogi projekti školskih objekata, rađeni u ovom periodu nisu doživjeli svoju realizaciju.

Ključne riječi: Zgrada, Škola.

SCHOOL BUILDINGS OF THE AUSTRO-HUNGARIAN PERIOD

Gordana Vilusic, M.A.

The Institute for Protection of Historical and natural Heritage B&H, Sarajevo

SUMMARY

The construction of the school buildings at the time of the Austro-Hungarian rule began in the year 1879. The Regional Government opened the communal and private schools of multiconfessional character. The confessional schools, mektebs and Serbian schools continued with their work while the Croatian ones, except of the different nurns' schools, were transferred into the communal schools, gradually.

The Regional Government established the State Gymnasium (1879), first the "realka" (secondary school where modern languages and sciences are stressed), while "klasična" (classical), 1893. The first building on purpose was that of the Gymnasium, built up in the year 1881 in the Neo Renaissance style. It included the boys' elementary

schools and the Teacher's Training Scholl, as well. This block of buliding became as an example for the school buildings in some other towns in Bosnia and Hercegovina.

The Neo Renaissance style with the application of the style order was represented in the building up of the cultural and educational buildings having the importance for the entire region. By the time the monumentality of those buildings was realized by some other forms of style. The schools buildings were projected in the course of the Austro Hungarian rule by the architects form the Construction Department of the Governement, also by engeneers and technicians from other sections of this area. To our regret, many a project of a school building of that time was not realized.

Key words: Building, School.

SMJŠTAJNI OBJEKTI "PRVE GIMNAZIJE"

Mr Boro Spasojević, ing. arh.
Skupština opštine Centar, Sarajevo

REZIME

U radu je opisano stanje prije dolaska Austro-Ugarske i predistorijat otvaranja škole i potrebe smještajnog prostora. Prvobitno opredjeljenje je bilo privatna zgrada Vite Saloma. Kasnije dolazi do izgradnje prvog ovakvog objekta. Prva gimnazija se definitivno smješta u sadašnju zgradu, ali je riješen i kompleks Preparandije (Učiteljske škole). Vrlo moderna zgrada zidana je u stilu Renesanse (odlika javnih objekata tog vremena).

Ključne riječi: Zgrada, Gimnazija, Obrazovanje.

"FIRST GYMNASIUM" BUILDINGS

Mr Boro Spasojevic, Engin, arch.
Assembly of the town of Sarajevo

SUMMARY

The situation and the historical background of the opening of shools and need of space prior to the Austro-Hungarian arrival is described. First it was thought to move in the private house of Vito Salom. Later on came in existance the first building of the kind. I Gimnasium definately settled down in the present day building, but the problem of the Teacher's Training School was solved, too. A very modern building in a Renaissance style came to existance (being a characteristic of the public buildings of that time).

Key words: Building, Gymnasium, Education.

KULTURNI POLITIKA U SARAJEVU ZA VRIJEME II SVJETSKOG RATA (PREMA PISANJU "SARAJEVSKOG NOVOG LISTA")

mr Muhidin Pelesic
Institut za istoriju, Sarajevo

REZIME

Vrhovna i lokalne vlasti NDH od početka su pokazale poseban interes za područje kulture, pošto su bile svjesne da je davanje pečata ustaške politike u toj oblasti jedan od bitnih činilaca njihove cijelokupne uspješnosti. Diskreditiranje kulturne politike institucija Kraljevine Jugoslavije reflektiralo se i kroz pisanje ovoga "Sarajevskog novog lista", što je ukazivalo na namjeru NDH da eliminiira sve tragove koji su ukazivali na postojanje jugoslavenske države. Posebna pažnja bila je usmjerena na povijest Bosne i Hercegovine u smislu tendencioznog propagandističkog eksploatiranja određenih lica i događaja u cilju njihovog "urastanja" u integralne hrvatske nacionalne mitove koji su trebali važiti na cijelom teritoriju NDH.

Ustaše su posebnu pažnju posvećivali nižem i srednjem školstvu u cilju njihovog pretvaranja u važne poluge sistema. Shvaćajući značaj indoktrinacije mladih, ustaške vlasti su misiju školstva podredili potrebama formiranja budućih nosilaca režima. Kultura u NDH shvaćena je od strane nosilaca režima kao svojevrsno bojno polje na kome su se nastavljale, navodne, "dobjijene" bitke na političkom planu. U stvari, bilo je to manifestiranje jedne totalitarne vlasti koja je prezentirala ideje ne sa pozicija dokaza pravnatljivih na osnovu znanstvenih metoda, nego sa pozicija njihove ideološke ispravnosti.

Jedan od bitnih razloga neuspjeha ovoga koncepta bio je, na unutarnjem planu, negiranje osobnosti i ravnopravnosti kulture Bosanskih Muslimana, koji su bili proglašeni "cvijećem hrvatskog naroda". Negiranje njihove nacionalne osobnosti ustaške su vlasti nastojale kompenzirati naglašavanjem vjerskih razlika. Međutim, nacionalna svijest Bosanskih Muslimana suprotstavljala se kroatiziranju, prerastajući u otvoreni otpor, rušeći tako vještačku konstrukciju kulturne politike NDH na najosjetljivijem mjestu.

Ključne riječi: Kultura, Ustaše, Muslimani.

CULTURAL POLICY IN SARAJEVO DURING THE WORLD WAR II (ACCORDING THE WRITINGS OF SARAJEVSKI NOVI LIST)

mr Muhidin Pelesic
Institute of History, Sarajevo

SUMMARY

The top and local authorities of the Indenpendent Croatian State (ICS) from the very beginning had a great deal of interest in culture, being aware of the fact to be a success of the Ustasha policy. The discredit of the cultural institutions of the former Kingdom of Yugoslavia was to be found on the pages of Sarajevski novi list (Sarajevo New Gazette),

schools and the Teacher's Training Scholl, as well. This block of buliding became as an example for the school buildings in some other towns in Bosnia and Hercegovina.

The Neo Renaissance style with the application of the style order was represented in the building up of the cultural and educational buildings having the importance for the entire region. By the time the monumentality of those buildings was realized by some other forms of style. The schools buildings were projected in the course of the Austro Hungarian rule by the architects form the Construction Department of the Governement, also by engeneers and technicians from other sections of this area. To our regret, many a project of a school building of that time was not realized.

Key words: Building, School.

SMJŠTAJNI OBJEKTI "PRVE GIMNAZIJE"

Mr Boro Spasojević, ing. arh.

Skupština opštine Centar, Sarajevo

REZIME

U rādu je opisano stanje prije dolaska Austro-Ugarske i predistorijat otvaranja škole i potrebe smještajnog prostora. Prvobitno opredjeljenje je bilo privatna zgrada Vite Saloma. Kasnije dolazi do izgradnje prvog ovakvog objekta. Prva gimnazija se definitivno smješta u sadašnju zgradu, ali je riješen i kompleks Preparandije (Učiteljske škole). Vrlo moderna zgrada zidana je u stilu Renesanse (odlika javnih objekata tog vremena).

Ključne riječi: Zgrada, Gimnazija, Obrazovanje.

"FIRST GYMNASIUM" BUILDINGS

Mr Boro Spasojevic, Engin, arch.

Assembly of the town of Sarajevo

SUMMARY

The situation and the historical background of the opening of shools and need of space prior to the Austro-Hungarian arrival is described. First it was thought to move in the private house of Vito Salom. Later on came in existance the first building of the kind. I Gimnasium definately settled down in the present day building, but the problem of the Teacher's Training School was solved, too. A very modern building in a Renaissance style came to existance (being a characteristic of the public buildings of that time).

Key words: Building, Gymnasium, Education.

KULTURNA POLITIKA U SARAJEVU ZA VRIJEME II SVJETSKOG RATA (PREMA PISANJU "SARAJEVSKOG NOVOG LISTA")

mr Muhidin Pelesić

Institut za istoriju, Sarajevo

REZIME

Vrhovna i lokalne vlasti NDH od početka su pokazale poseban interes za područje kulture, pošto su bile svjesne da je davanje pečata ustaške politike u toj oblasti jedan od bitnih činilaca njihove cijelokupne uspješnosti. Diskreditiranje kulturne politike institucija Kraljevine Jugoslavije reflektiralo se i kroz pisanje ovoga "Sarajevskog novog lista", što je ukazivalo na namjeru NDH da eliminiра sve tragove koji su ukazivali na postojanje jugoslavenske države. Posebna pažnja bila je usmjerena na povijest Bosne i Hercegovine u smislu tendencioznog propagandističkog eksploriranja određenih ličnosti i dogadaja u cilju njihovog "urastanja" u integralne hrvatske nacionalne mitove koji su trebali važiti na cijelom teritoriju NDH.

Ustaše su posebnu pažnju posvećivali nižem i srednjem školstvu u cilju njihovog pretvaranja u važne poluge sistema. Shvaćajući značaj indoktrinacije mladih, ustaške vlasti su misiju školstva podredili potrebama formiranja budućih nosilaca režima. Kultura u NDH shvaćena je od strane nosilaca režima kao svojevrsno bojno polje na kome su se nastavljale, navodne, "dobijene" bitke na političkom planu. U stvari, bilo je to manifestiranje jedne totalitarne vlasti koja je prezentirala ideje ne sa pozicija dokaza prihvatljivih na osnovu znanstvenih metoda, nego sa pozicija njihove ideološke ispravnosti.

Jedan od bitnih razloga neuspjeha ovoga koncepta bio je, na unutarnjem planu, negiranje osobenosti i ravnopravnosti kulture Bosanskih Muslimana, koji su bili proglašeni "cvijećem hrvatskog naroda". Negiranje njihove nacionalne osobenosti ustaške su vlasti nastojale kompenzirati naglašavanjem vjerskih razlika. Međutim, nacionalna svijest Bosanskih Muslimana suprotstavljala se kroatiziranju, prerastajući u otvoreni otpor, rušeći tako vještačku konstrukciju kulturne politike NDH na najosjetljivijem mjestu.

Ključne riječi: Kultura, Ustaše, Muslimani.

CULTURAL POLICY IN SARAJEVO DURING THE WORLD WAR II (ACCORDING THE WRITINGS OF SARAJEVSKI NOVI LIST)

mr Muhidin Pelesic

Institute of History, Sarajevo

SUMMARY

The top and local authorities of the Indenpendent Croatian State (ICS) from the very beginning had a great deal of interest in culture, being aware of the fact to be a success of the Ustasha policy. The discredit of the cultural institutions of the former Kingdom of Yugoslavia was to be found on the pages of Sarajevski novi list (Sarajevo New Gazette).

Namely, the ICS wanted to eliminate all the traces and existence of the Yugoslav state. A special attention was given to the history of Bosnia and Herzegovina, some personalities and events were exploited for the sake of propaganda, placing them into the integral Croatian national myths for the entire territory of the ICS. The Ustasha took a special care of the elementary and secondary school education to transform it into an important tool of the system. Knowing the importance to indoctrinate the youth, the Ustasha authorities subordinated the mission of education to the creation of the future supporters of their regime. The culture in the ICS was understood by their leaders as a distinctive battle field, where the alleged fightings were "won" continuing on the political plan. Namely, a totalitarian power was shown, presenting the ideas not based on the scientific research, but ideologic reasons.

One of the essential reasons of the failure of the project was the denial of the specific characteristics and equality of the Bosnian Moslems, who were declared to be "the flowers of the Croatian people". The negation of the national identity the Ustasha authorities tried to compensate by stressing the religious differences. But, the national conscience of the Bosnian Moslems was opposed to the assimilation developing into an open resistance, destroying the artificial construction of the cultural policy of the ICS in the most sensitive place.

Key words: Culture, Ustasha, Moslems

GLAVNE TENDENCIJE USTROJSTVA NASTVNOOBRAZOVNIH PREDMETA U SREDNJIM ŠKOLAMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Doc. dr Fatima Lačević

Druga gimnazija, Sarajevo

REZIME

Istraživanje glavnih tendencija ustrojstva nastavnoobrazovnih predmeta u školama u Bosni i Hercegovini akcentira zadatak otkrivanja one opće i prve pretpostavke na kojoj se gradilo srednjoškolsko obrazovanje, ali i obrazovanje uopće. Definiranje obrazovanja jednim društvenim fenomenom sa kojim je trebalo činiti uvijek nešto novo u smislu su određenju sa drugim društvenim fenomenima, ishodište je ustanovljenja tri značajke obrazovanja: obrazovanje zato što je u službi razvoja socijalizma nužno se saobražava potrebama socijalističkog društva; podrazumijevana "bliskost" politike i obrazovanja vodila je organizirano obrazovanja po načelima upravljanja kojeg je pretpostavljala subordinacija pojma obrazovanja u opseg pojma socijalističkog društvenog uredjenja; pitanja o obrazovanju su stoga, "tehnološkog" značenja nastavnoobrazovnih predmeta koji čine nastavni proces.

Gubitak samoodređenja obrazovanja iz vlastitog ethosa i duha, njegova subordinacija općem, apstraktном "aspektu" ("progres socijalističke zajednice") u formulaciji "socijalističkog obrazovanja" reproducirali su glavne tendencije ustrojstva nastavnoobrazovnih predmeta u srednjim školama u BiH sa jednim zajedničkim rezultatom da u tom ustrojstvu nije ništa govorilo da je ostalo i traga veze obrazovanja i njegova duhovno historijskog prostora. Katastrofalni prekid te veze nije stvar koja pripada institucijama koje su sprovodile reforme obrazovanja. Obrazovanje čija su krhkost i tajna, njegov humanitet, založeni za opći, apstraktni principum jeste egzistencijalno povijesna odgovornost i opomena na nužnost priznanja da u određenju smisla obrazovanja sudimo i smisao čovjekova bivstovanja.

Istraživanje koje ne prihvata putokaze ka obrazovanju spolja (ideološke, političke, socijalističke, pragmatičke, itd.) nego samo obrazovanje dovodi u horizont pitanja

njegove katastrofalne istrgnutosti iz zbilje čovjekovog postojanja, imalo bi težinu i značaj nerazumijevanja obrazovanja iz njegova ethosa a samim tim osiguralo ishodište tendencijsku u ustrojstvu nastavnoobrazovnih predmeta relevantnih samom obrazovanju.

Ključne riječi: Obrazovanje, Škola, Poduka.

MAIN TENDENCIES OF ORGANIZATION OF TEACHING IN THE SECONDARY SCHOOLS IN BOSNIA AND HERCEGOVINA

Fatima Lačević, Ph.D. Senior Lecturer

Second Gymnasium, Sarajevo

The research of the main tendencies of organization of the teaching in the secondary schools in Bosnia and Herzegovina emphasizes the task of discovering the first assumption on which the secondary education was based and the education in general. To define the education by a social phenomenon, always to find something new determining other phenomena is starting point of the three meanings of education: education to serve the development of socialism is necessarily conformed to the needs of socialist society. The meaning of the proximity of politics and education led to the organization of education on principles of management being assumed the subordination of the education to the meaning of the socialist system. The questions of education are, therefore, of a "technologic" importance for the teaching process. The loss of self-determination of education, the own ethos and spirit, its subordination to the general "abstract aspect" (progress of the socialist community) formulated as the "socialist education" were the main tendencies of the organization of the teaching in the secondary schools in Bosnia and Herzegovina. The common result was that in the the teaching and its spiritual and historical influence. The catastrophic break of the linkage did not belong to the institutions which had introduced the reforms. The education being fragile and a secret, its humanism taken by the general abstract principles is an existence and historical responsibility and the warning to be recognized, that the education in a sense means the human existence.

The research work which does not accept the road signs to the external education (ideologic, political, socialist, pragmatic, etc.), but bringing the education in line of the questions of its catastrophic extraction form the reality of the man's existence. It could have the misunderstanding of the education and its ethics and in this way, the starting points of the tendencies in the organization of teaching subjects, relevant for the education, itself.

Key words: Education, Teaching, School.

ZEMALJSKI MUZEJ BOSNE I HERCEGOVINE U FUNKCIJI OBRAZOVANJA

Dr Rizo Sijarić

Zemaljski Muzej, Sarajevo

REZIME

Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine je osnovan u Sarajevu 1888. godine. Svoju muzeološku i naučnu -istraživačku djelatnost je počeo sa visokostručnim naučnim kadrom iz oblasti prirodnih, arheoloških, a nešto kasnije i etnoloških nauka.

Od početka svog rada, Muzej poklanja ozbiljnu pažnju obrazovanju mladih uz redovnu muzeološku i naučno - istraživačku djelatnost. Zato u prvih 25 godina rada, posjeti Muzeju su bile besplatne, a stručnjaci su tumačili zbirke i tijesno saradivali sa učiteljima i nastavnicima sa terena cijele Bosne i Hercegovine. Tada Muzej бесплатно опрема кабинete biologije sa područja cijele Bosne i Hercegovine. Između dva svjetska rata u Muzeju se uvodi dvokratno radno vrijeme prilagođeno sarajevskim školama.

Od 1952. godine u Muzeju postoji pedagoški odsjek. To je prva institucija kulture u tadašnjoj Jugoslaviji koja u svoju redovnu djelatnost uvodi službu čiji je osnovni zadatak obrazovanje mladih.

Tada pedagozi razvijaju mnogostruku saradnju sa osnovnim i srednjim školama sarajevskog regiona, a svoja predavanja grupama, koje organizovano dolaze u Muzej iz svih krajeva tadašnje Jugoslavije, prilagodavaju svim uzrastima i programima obrazovanja.

U poslijeratnom periodu obrazovna uloga Muzeja će biti još veća i toj djelatnosti će se pokloniti posebna pažnja, jer su zbirke Muzeja sačuvane, a kabineti mnogih sarajevskih škola opustošeni i učila uništena.

Ključne riječi: Muzej, Obrazovanje, Mladi, Kultura.

REGIONAL MUSEUM OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN A FUNCTION OF EDUCATION

Dr Rizo Sijaric

National Museum, Sarajevo

SUMMARY

The Regional Museum of Bosnia and Herzegovina was established in Sarajevo in the year 1888. The museologic and research activity began with a highly qualified scientific staff in the field of the natural sciences, archeology and later, ethnology. From the very beginnings the Museum took a special care of education of young people, besides the regular research work. Because of this fact, in the course of the first 25 years the entrance was free, the professional staff gave explanations and had a good cooperation with the school teachers in Bosnia and Herzegovina. At the time, the Museum provided free outfits of biology to all the school laboratories in Bosnia and Herzegovina. Between the two world wars the opening hours were in mornings and afternoons adapted to the schools in Sarajevo. Since the year 1952, there is a Pedagogic section. The Museum was the only institution of culture in Yugoslavia having a section of education of youth.

The pedagogues developed a good cooperation with the elementary and secondary schools in the region of Sarajevo. The lectures for the young people were planned according to the age of the pupils.

In the post War period the educational role of the Museum will be still more important, a special care will be taken of. The Museum's collections have been saved, while the laboratories of many schools in Sarajevo are devastated and the helping devices destroyed.

Key words: Museum, Education, Youth, Culture.

MJESTO KULTURNE BAŠTINE U OBRAZOVNOM SISTEMU

Tanja Najdhardt, dipl. inž. arh.
Arhitektonsko-Gradjevinska tehnička škola

REZIME

Autor analizira u najkraćim crtama međunarodne akte koji regulišu materiju kulturnog naslijeđa, te nastavne planove i programe osnovnih i srednjih škola u Bosni i Hercegovini posljednjih dvadesetak godina i konstatiše da edukacija nije bila dovoljna u smislu sticanja svijesti o vrijednostima vlastite sredine, naročito lokalne kulturne baštine, što je jedan od uzroka devastacije kulturnog naslijeđa BiH u ovom ratu.

Ključne riječi: Naslijeđe, Obrazovanje, Kultura.

PLACE OF THE CULTURAL HERITAGE IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Tanja Najdhart, Arch. eng.
School for Architectural Technicians

SUMMARY

The author analysed, briefly the international official files of the cultural heritage regulations. The programs of the elementary and secondary schools in Bosnia and Herzegovina were studied, too. It has to be said, that the education was not complete concerning the conscience of the values of the local cultural heritage. This is one of the reasons, why the devastation of the cultural heritage during the War in Bosnia and Herzegovina took place.

Key words: Heritage, Education, Culture.

PRILOG OSMIŠLJAVANJU BUDUĆE PEDAGOŠKE AKADEMIJE U SARAJEVU

Prof. dr Azra Jaganjac
Pedagoška akademija, Sarajevo

REZIME

Društveno-politički sistem u SFRJ je izvršio više reformi školstva u nas, a da te odluke nisu bile dovoljno osmišljene. Sadaje evidentno, da nisu ni poticale iz stručnih krugova na osnovu naraslih naučnih i pedagoških potreba. Prosvjetno-pedagoški kadrovi, t.j. oni koji su to trebali da sprovode u djelo, nisu bivali ni pripremljeni niti "naoružani" znanjem, a ni materijalnim uslovima za to. Drastičan primjer tih dešavanja je proces ukidanja učiteljskih škola, otvaranje viših pedagoških škola i dalje pedagoških akademija. Na brzinu оформljene, one su čak izmještene u druge, po pravilu, neuslovne

Sve je rezultiralo padom kvaliteta obrazovanja, a u slučaju učitelja i kvantitetom. Dakle, život je dokazao neopravdanost takvih reformi školstva i potrebu za ozbiljnom prilazu rješavanju ovog problema.

U radu se posebno opisuje Pedagoška akademija u Sarajevu sa ovog aspekta i daje se konkretan prijedlog za njenosmisljavanje sa vizijom njenog budućeg razvoja.

Ključne riječi: Pedagogija, Škola, Budućnost.

ABOUT THE FUTURE OF THE PEDAGOGIC ACADEMY IN SARAJEVO

Prof. dr Azra Jaganjac
Pedagogic Academy, Sarajevo

S U M M A R Y

The political system in the SFRJ (Socialist Federative Republic of Yugoslavia) carried out a number of reforms in education, but the decisions had not been studied thoroughly. It is now evident, that they were not initiated by the professionals, based on the scientific and pedagogic demands. The educators, who were in charge to realize the programs, were neither prepared nor "armed" by knowledge. The financial conditions were poor. A drastic example is the closing up of the teacher's training schools, opening of the pedagogic academies. They were opened in haste, displaced into unappropriate buildings. The classes for training of the students were apart the schools. The teachers and their students had the pedagogic and metodologic training somewhere else.

The result was the decrease of the quality of education concerning the teachers and in their number, too. Thus, the life has shown that such reforms have no excuse, the need for a serious approach to solve the problem exists. The work deals with the Pedagogic Academy and some suggestions and ideas for the future.

Key words: Pedagogy, School, Future.

S A D R Ž A J

PROLOG

S. Huković: Pozdravni govor prilikom naučnog skupa na temu: "Prilog historiji kulturno-obrazovnog razvoja BiH"	3
A. Kovačić: Pučko školstvo bosansko-hercegovačkih Hrvata do 1878. godine	9
S. Henda: Neki pogledi na mektebe-pučke škole u BiH	10
M. Nezirović: Sefardsko školstvo u BiH	11
M. Bevanda: Hrvatsko (katoličko) školstvo u Hercegovini od sredine XIX i početkom XX stoljeća	13
K. Jurić: Prósvjetno-odgojna djelatnost sestara Družbe "Kćeri božje ljubavi"	14
M.I. Krištić: Školska djelatnost sestara Družbe "Klanjateljica krvi Isusove"	15
I. Tomašević: Školsko-obrazovna djelatnost Trapističkog samostana "Marija zvijezda" kod Banja Luke	16
Z. Katić: Školska djelatnost sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskog	18
M.J. Lacić: Obrazovno-odgojna djelatnost sestara Družbe "Služavki Malog Isusa"	19
M. Memija: Tekije kao obrazovne ustanove	20
A. Kasumović: Škole učenja Kur'ana i islamske tradicije (Daru l-qurra i Daru l-hadis)	21
A. Omanić: Osrt na razvoj sestrinstva u BiH	22
B. Nilević: Neka zapažanja o duhovnom stanju i pogledima u Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Osmansko-turskom vremenu	23
M. Majdandžić: Srednjoškolsko obrazovanje u Franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj do kraja XIX stoljeća	24
Z. Milošević: Nadbiskupska Klasična gimnazija u Travniku	25
P. Vujića: Franjevačka Klasična gimnazija Visoko kao internacionalna školsko-obrazovna institucija	26
I. Kasumović: Ustanove sufijskog obrazovanja u BiH u Osmanskom periodu	27
Z. Marendić: Počeci i razvoj predškolskog vaspitanja u BiH	29

CONTENTS

S. Ferović: Osnovne odrednice muzičke nastave u osnovnim i srednjim školama od 1878-1990. godine	30
E. Imamović: Osrv na podatke koji upućuju da je u Srednjovjekovnoj Bosni postojao i djelovao Univerzitet	31
Lj. Lucić: Filozofsko-teološka učilišta provincije Bosne Srebrenе	33
F. Topić: Vrhbosanski fakultet	34
O. Nakičević: Školstvo Osmanskog perioda u BiH sa posebnim osvrtom na Gazi Husref-begovu medresu	35
H. Demirović: Gazi Husref-begova biblioteka	37
O. Nakičević: Šerijatska sudačka škola u Sarajevu (mekteb-I-Nuvab)	38
L. Hadžiosmanović: Čitaonica (kiraethana) kao obrazovna ustanova bosanskih Muslimana	39
I. Mašić, Z. Riđanović: Medicinski fakultet kao embrio visokoškolskog obrazovanja u BiH u novijem periodu	40
N. Ćukac: Pojava i razvoj prvih biblioteka na univerzitetima u BiH i njihovo uključivanje u SNTI	42
T. Praštalo, N. Ćukac: Narodna i univerzetska biblioteka BiH - rekonstrukcija funkcija	43
S. Sarić, M. Divčić: Kulturno-prosvjetni rad nacionalnih društava	44
M. Bećirbegović: Prosvjetni objekti Osmanskog perioda	45
S. Mutapčić: Kuršumlija, Hanikah i šerijatska sudačka škola u Sarajevu	46
G. Vilušić: Školski objekti Austro-Ugarskog perioda	47
B. Spasojević: Smještajni objekti "Prve gimnazije"	48
M. Pelesić: Kulturna politika u Sarajevu za vrijeme Drugog svjetskog rata (prema pisanju "Sarajevskog novog lista")	49
F. Lačević: Glavne tendencije ustrojstva nastavno-obrazovnih predmeta u srednjim školama u BiH	50
R. Sijarić: Zemaljski muzej BiH u funkciji obrazovanja	51
T. Najhardt: Mjesto kulturne baštine u obrazovnom sistemu	53
A. Jaganjac: Prilog osmišljavanju buduće Pedagoške akademije u Sarajevu	53

PROLOGUE	5
S. Huković: Adress on the occasion of the scientific meeting: A contribution to the history of the cultural and educational development of B&H	8
A. Kovačić: Elementary education of the croats in B&H to the year 1878	9
S. Henda: Some views of the mekteb-elementary schools in B&H	11
M. Nezirović: Sephardic education in B&H	12
M. Bevanda: Croatian (Catholic) education in Herzegovina from the middle of the 19th to the beginning of the 20th century	13
K. Jurić: Educational activity of the sisters of the society "Daughters of God's Love"	15
M.I. Krištić: Educational activity of the society of the sisters "Reverance to Jesus' Blood"	16
I. Tomašević: Educational activity of the Trappist monastery "Maria Star" near Banja Luka	17
Z. Katić: Educational activity of the sistem of St. Vincent the Paulus	18
M.J. Lacić: Educational activitas of the sisters of the society "Servants of the Little Jesus"	19
M. Memija: Tekije as educational institutions	20
A. Kasumović: Schools of the Koran and the Islamic tradition	21
A. Omanić: Review of the health - visitorsheep in B&H	22
B. Nilević: Some observations on the spiritual state and views of the Serbian orthodox church in B&H during the Ottoman time	23
M. Majdandžić: Secondary school education in the Franciscan province of Bosna Srebrena to the end of the 19 century	24
Z. Milošević: Archibispacial classical gymnasium at Travnik	26
P. Vujica: Franciscan classical gimnasium at Visoko as an international educational institution	27
I. Kasumović: Institutions of the sufi education in B&H in the Ottoman period	28
Z. Marendić: Beginning and development of the pre school education in B&H	29

S. Ferović: Main facts of the music education in the secondary schools in the period 1878-1990. A view of the educational programs in connection to the cultural inheritance of B&H	31
E. Imamović: Analysis of data concerning the existande of a university in the medieval Bosnia	32
Lj. Lucić: Philosophical and theological schools of the province Bosna Srebrena	33
F. Topić: Vrhbosnian faculty	35
O. Nakićević: Education of the Ottoman period in B&H an especiaall analysis of the Gazi Husreff-beg's madrassa	36
H. Demirović: Gazi Husreff-beg's library	37
O. Nakićević: Šerijat judiciary school in Sarajevo (Mekteb-i-Nuvab)	38
L. Hadžiosmanović: Reading room (Kiraethana) as an educational institution of the Bosnian Moslems	40
I. Mašić, Z. Ridanović: Medical faculty as an embryo of the university education in B&H in the modern time	41
N. Ćukac: Occurrence of the first university libraries in B&H and their inclusion into the SNKI	42
T. Praštalo, N. Ćukac: National and university library - reconstitution of the functions	43
S. Sarić, M. Divčić: Work of the national societies concerning culture and education	44
M. Bećirbegović: Educational buildings of the Ottoman period	45
S. Mutapčić: Kuršumlija, Hanikah and the Šerijat judiciray school in Sarajevo	46
G. Vilušić: School buildings of the Austro-Hungarian period	47
B. Spasojević: First gymnasium ^a buildings	48
M. Pešelić: Cultural policy in Sarajevo during the World War II (According the writings of Sarajevski novi list)	49
F. Lačević: Main tendencies of organization of teaching in the secondary schools in B&H	51
R. Sijarić: Regional museum of B&H in a function of education	52
T. Najdhardt: Place od the cultural heritage in the educational system	53
A. Jaganjac: About the future of the Pedagogic academy in Sarajevo	53

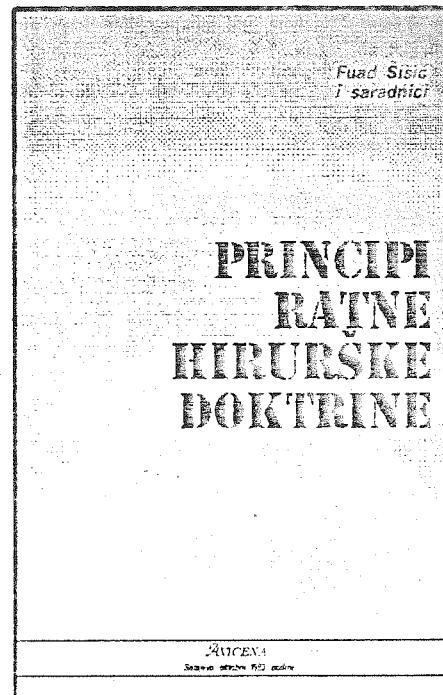
Sadržaj ove monografije je sastavni dio istraživačkog projekta "Povezati u odarambenom ratu Bosne i Hercegovine" iz tematske oblasti "Organizacija hirurške službe u ratu" koji je u fazi realizacije.

Autor:

Prof. dr Fuad Šilić

Saradnici:

Prof. dr Faruk Konjhodžić
Prof. dr Osman Durić
Doc. dr Esed Dina
Prim. dr Abdulah Nakšić
Prim. dr Mehmed Ljuta

Rješenjem Ministarstva za zdravje Republike Bosne i Hercegovine pod brojem C-1-5-2/93 od 31. jula 1993. godine ova monografija se daje na upotrebu kao udžbenik u zanimljavanju povjerenih i oboljelih u ratu na području R. BiH.

AVICENA Vam predstavlja prvi udžbenik iz sociologije medicine u Bosni i Hercegovini.

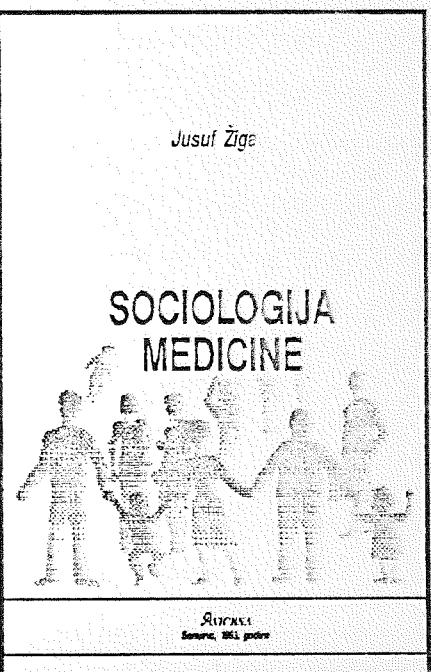
POGLAVLJA:

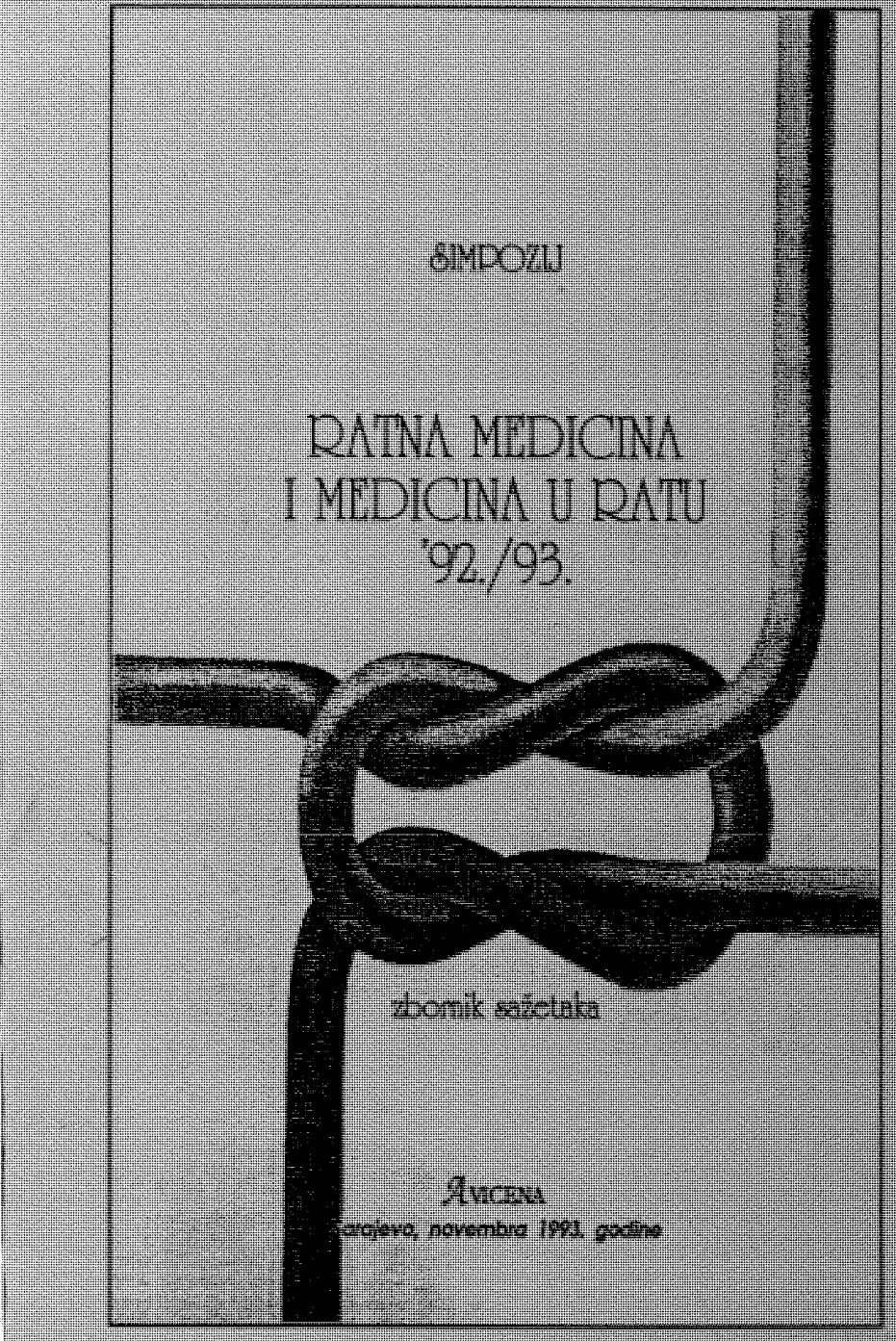
- Nastanak i razvoj posebnih sociologija
- Sociologija medicine i druge znanosti
- Medicina i društvo
- Čovjek, radnje i eko-sistem
- Normalno i devijantno u društvu
- Medicina, zdravlje i društvo
- Zdravstvo i društvo

Sve informacije na telefon
663 - 611 lok. 252

Jusuf Žige

SOCIOLOGIJA MEDICINE

KAJALIĆI RAKNI I IZDANJU IZDAVAČKE KUĆE "MICEVNA"

BIOMEDICINSKE PUBLIKACIJE

MUDŽEZ AL-KANUN

Alaudin ibn al-Nafis

SOCIOLOGIJA MEDICINE

Josif Žiga

MEDICINSKA INFORMATIKA

Ilija Mašić, Zoran Ridanović

MEDICINSKO ODLUČIVANJE

Zoran Ristanović, Ilija Mašić

ZDRAVSTVENI ODGOJ

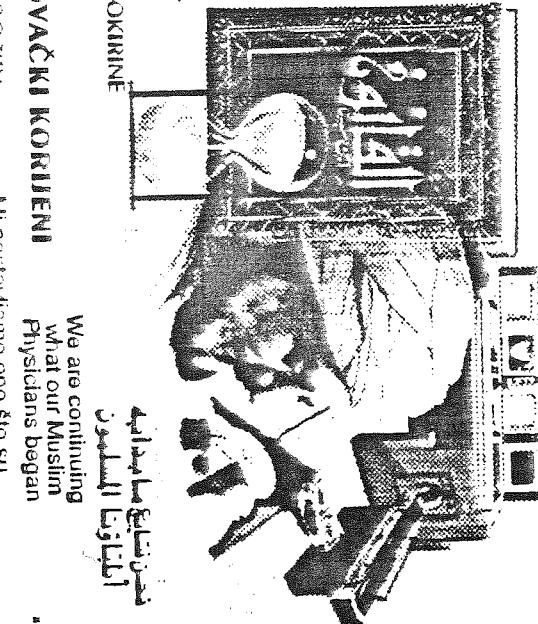
Ilija Mašić

KLJUDNIČKA DIONIOLOGIJA

Ilija Mašić

PRINCIP RAINE HURUŠKI DOKIRINE

Ivad Šikić i saradnici

SJEĆANJA I OPOMENE

MOJE CLEDANJE NA VELESILE SVETA
Muhammed Mašić

BELETINSTIKA

MUNEVVERA
Gazić Sabri

EDUKATIVNI VIDEO MATERIJAL

AMPULACIJA I REKONSTRUKCIJA
U RAKTIM USLOVIMA

NAUCNI I STRUČNI SKUPOV

"NOMENKLATURE I KLASIFIKACIJI
SISHEMI U ZDRAVSTVENOJ DELATNOSTI."

"HISTORIJA ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE
KULTURE BOSNE I HERCEGOVINE,"

"RAINA MEDICINA I MEDICINA U RAIU '92/93."

"PRILOG HISTORII KULIJUNO-OBRZAOVNOG
RAZVJICA BOSNE I HERCEGOVINE."

"SIMPOZIJ
SAMOVOVANJE
ZDRAVSTVENI INFORMACIONI SISHEMI."

"PRILOZI ZA PROUČAVANJE MUZIČKE KULTURNE
BAŠLINE U BOSNI I HERCEGOVINI."

"BIBLIOGRAFIJE
SIMPOZIJ
SAJEDOVANJE
BOSNI I HERCEGOVINI."

"BOSANSKOHERCEGOVACKI KORIJENI
GRADSKA KUĆA ORUŽJANOG RIPA
ALMIJA ILAKOVIC
IL NASHI MAJALA I AVIJA
ALMIJA ILAKOVIC
BIBLIOGRAFIJE
NUJANKIĆ D KESUMIĆ
Eduč Končević
NUJAKINSKI FAKULTET
UNIVERZITETA U SARAJEVU
1946.-1993.

U OKVIRU DIJELA FARMACEUTSKOG ASORTIMANA *bosnalijek* PROIZVODI:

Bolesti kožne:	FAVISTAN (anestetik)
Bolesti metabolizma i življene:	CEVICALCIT (kombinacija kalcijuma i vitamina C)
	ESSENTIALE FORTE (EPL-VIT-B12)
Bolesti nervnog sistema:	NICOTIKOFAN, PARACETAMOL (antagonist piracetama)
	SANDOMIGRAN, AVAMIGRAN (antimigraini)
Bolesti kardiovaskularnog sistema:	KINIDIN DURULE, VERAPAMIL
	XYLOCAIN 2% (antiatomični)
	NITROGlicerol RET (antanginika)
	XYLOCAIN / LIDOCAIN / (lok. anestetik)
Bolesti srca:	ESSAVEN (venot. dijastol.)
	XYLOPROCT (antihemoroid. sredstvo)
Bolesti respiratornog sistema:	RELUKAP (nasalni dekongresiv.)
	KARSOCISTEIN (bronhosekretol)
Bolesti digestivnog sistema:	LYSOSACT (oralni antisept. stomatologija)
	STOMATIDIN (oralni antisept.), NAF (nuridazija),
	AVACAN (spazmostika), AVAFORTAN (spasmotični-antitoksički),
	RODANAN (antiemetski), ERCEFURYL (antidiaretički),
	ESSENTIALE FORTE (hepatoprotectiv.)
Bolesti kože i počkočnica:	GATOX (antiseptički, sekušući)
	PILFUD (antialopelički)
Bolesti genitourinarnog sistema:	ALBOTHYL (vag. antisepтик)
Bolesti kostano-mišić. sistema:	KAMIFART, KETOPROFEN (nest. analgetik.)
Neuroleptici (antipsihotika):	MELLERETTE, MELLERIL
	MELLERIL-RET, (neuroleptik)
	SULPIRID, LEPODEX (antipsihotik)
	DIAZEPAM (antipsihotik)

bosnalijek-Ltd

Design: M. Šćepović

Pharmaceuticals
Cosmetics
Cosmetics
Cosmetics

SIMPOZIJ

RATNA MEDICINA I MEDICINA U RATU '92/'93

zbornik sažetaka

AVICENA

Sarajevo, novembra 1993. godine

**BIBLIOTEKA
NAUČNI I STRUČNI SKUPOV**

Knjiga IV

Glavni urednik: Zoran Riđanović

Predsjednik Izdavačkog savjeta: Izet Mašić

Tehnički urednici:

Ljubomir Kravec
Zelimir Nastić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

617.355.01

SIMPOZIJ Ratna medicina i medicina u ratu '92/93 (1993 ; Sarajevo)

Zbornik rezimea / Simpozij Ratna medicina i medicina u ratu '92/93, Sarajevo, novembra 1993. - Sarajevo : Avicena, 1993. - 72 str. ; 20 cm.
- (Biblioteka Naučni i stručni skupovi ; knj. 4)

Sva prava zadržana. Bez pismenog odobrenja Izdavačke kuće AVICENA nije dozvoljeno da se ova publikacija ili pojedini njeni dijelovi prevedu na druge jezike ili da se reproducuju u bilo kakvom obliku- mehaničkim ili elektronskim sredstvima, uključujući fotokopiranje, tonsko snimanje, mikrokopiranje, ili upotrebu računara.

Izdaje i štampa:

AVICENA, D.D. Sarajevo

Tiraž: 300 primjeraka

ORGANIZATORI:

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Medicinski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Klinički centar Univerziteta u Sarajevu

Društvo za medicinsku informatiku R BiH

POKROVITELJI:

Ministarstvo zdravljia Bosne i Hercegovine

Republički fond za zdravstvenu zaštitu, Sarajevo

SPONZORI:

Izdavačka kuća " AVICENA", Sarajevo

P.P. "IKO", Sarajevo

"LA BENEVOLENCIA", Sarajevo

"BOSNALIJEK" D.D. Sarajevo

"VRANICA", Sarajevo

"FABRIKA DUVANA SARAJEVO"

"HIDROGRADNJA", Sarajevo

"SARAJEVSKA PIVARA", Sarajevo

"BH" Banka, Sarajevo

ORGANIZACIONI ODBOR:

Izet Mašić, predsjednik

Naim Kadić, potpredsjednik

Faruk Konjhodžić, potpredsjednik

Zoran Riđanović, generalni sekretar

Huda Firdus-Hajir, sekretar

Ljubomir Kravec, tehnički sekretar

Ensad Adilović, tehnički sekretar

Želimir Nastić, blagajnik

ČLANOVI:

Edin Arslanagić

Mustafa Beganović

Ismet Ceric

Franko Cetinić

Safet Ćibo

Goran Čorić

Osman Durić

Mahmut Đapo

Mirko Grujić

Muhamed Hadžimejlić

Youssef Hajir

Lutvo Hodžić

Seid Huković

Fahrudin Kulenović

Faruk Kulenović

Ljiljana Milanović

Nedžad Mulabegović

Alija Mulaomerović

Abdulah Nakaš

Bakir Nakaš

Željka Rukavina

Arif Smajkić

Srećko Simić

Fuad Šišić

Mahir Tokić

Branko Vujović

Irfan Zulić

Šukrija Zvizdić

PROLOG

Simpozij RATNA MEDICINA I MEDICINA U RATU '92/93 organizujemo nakon 20-mjesečnog rata u Bosni i Hercegovini, s jednim ciljem: da prezentiramo naša bogata iskustva koja smo stekli obavljajući častan i human posao zdravstvenih radnika, tokom agresije na našu Državu. Žalosna je, ali istinita tvrdnja da smo kao medicinari, za ovo, u našoj profesiji kratko, ali ipak dosta dugo ratno vrijeme, proživjeli veoma brojna i raznolika profesionalna iskustva koja se ne mogu steći u cijelom radnom vjećku.

Ovaj simpozij je upravo, najadekvatniji način putem kojeg možemo razmijeniti ova iskustva i time dati naučni, praktički i edukacijski doprinos medicinskoj nauci i struci, ne samo u ratnim uslovima, nego i uopće. Unatoč karakteru naše prirodnno-naučne i biomedicinske profesije i struke, ne možemo ostati čisti neutralni i potpuno trezveni nad fizičkim i psihičkim traumama koje proživjava naš bosanski narod u cjelini.

Naša etika i moralna evalvacija naših medicinskih nalaza i njihovog saniranja u imu mira i čovječnosti uopće nam neće nam potrebu da izrazimo i proslijedimo, ne samo medicinskoj, već i kulturnoj i političkoj javnosti svijeta naš strahobno čuđenje i ozlojeđenost zbog njegove političke i indirektne saučesničke uloge u nevidjenom masaku nad našim narodom, kojem su oduzeli historijsko i ljudsko pravo na naoružanje za sopstvenu samoodbranu. Mi u imu naše plemenite profesije i u imu svoga naroda mirovornom svijetu moramo uputiti naš najdublji protest zbog ravnodušnosti, pa i cinizma jednog dijela međunarodne zajednice u njenoj držanju prema fašizmu koji pustoši našu Žemalu i uništava naš narod. Sutra može biti potpuno kasno za sve, kao što je Theodor Adorno, ugledni svjetski antifašistički filozof rekao: sva kultura posljice Aušvica, skupa s neophodnom kritikom njega je smrć. Manjaca, Dretelj, Kratera, Poča, Ahatovići, Stupni Do itd., jasan su dokaz da svijet, posebno Evropa nisu izvukli pouke iz Aušvica, Nürnberga i svega što je uslijedilo neposredno nakon toga.

Predsjednik Organizacionog odbora

Izet Mašić

VELEFARMACIJA

DIONIČARSKO DRUŠTVO ZA PROMET LJEKOVIMA I DRUGOM MEDICINSKOM ROBOM
SARAJEVO, Kundurđiluk 2

"VELEFARMACIJA" obavlja slijedeće djelatnosti:

- promet lijekovima i drugom medicinskom opremom,
- poslovi maloprodaje (kozmetika, dječja hrana),
- spoljna trgovina lijekovima i medicinskom opremom,
- pružanje besplatnih zdravstvenih usluga građanima u ratnim ambulantama primarne zdravstvene zaštite "Kundurđiluk" i "Takovska".

Design: ADYKNA

ULOGA AKADEMIJE NAUKA U ZDRAVSTVENOJ ZAŠТИ TOKOM RATA U BiH

S. Huković

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo

S A Ž E T A K

Akademija nauka i umjetnosti BiH (ANU BiH) sa svojim Odjeljenjem za medicinske nauke (OMN) uključila se u zdravstvenu zaštitu (ZZ) ratom pogodene zemlje i stanovništva. To se je pretežno sastojalo u organizaciji znanstvenog rada u medicini i neposrednom naučno-istraživačkom radu. ANU BiH je suorganizator pet velikih projekata i neposredni realizator tri programa. U prvoj grupi su skraćeno nazvani projekti sa atributom ratni:

- 1.Hirurgija
- 2.Psihijatrija
- 3.Socijalna medicina
- 4.Izbjeglice
- 5.Interna medicina.

U drugoj grupi su:

- 1.Terapija otrovanja sa otrovima
- 2.Galenski lijekovi
- 3.Cirkulacija.

Mada je u ANU BiH bilo mnogo drugih aktivnosti u naužoj vezi sa odbranom predominira aktivnost u vezi sa ZZ u ratu. Neki članovi OMN su se brzo uključili u segmente gdje su najviše mogli učiniti a to su znanstvena istraživanja, medicinska edukacija, relevantni vidovi ZZ i konzultacije. U medicinskom istraživanju treba pomenuti naučne opservacije, deskripcije i klasifikacije, te određena naučna otkrića u uslovima odbrambenog rata, izolacije i svake vrste opasnosti. Što se tiče naučnih otkrića definišu se i formulišu, te spremaju sljedeće publikacije u vezi sa liječenjem politraumatzizma, upotreba oksigeniziranih otopina, masovna terapija, nove doktrine i sl. Pored toga stecena su iskustva da se mijenja medicinska edukacija i naglasak stavlja ne samo na znanja i vještine nego i na stavove. Potrebno je ugraditi tzv. "osigurač" medicinaru da je ZZ odbrana od ratnih pustošenja a ne smije biti sredstvo rata i njegovo oružje. Ranija upozorenja najpoznatijih filozofa i zastupnika postmoderne, te njihove suicidalne prognoze se ostvaruju i počele su u BiH. Rat je ne samo među ljudima, nego je rat sa prirodom i sa duhom i katastrofa čovječanstva je na pomolu. Poslanici u ZZ i njihova aktuelnost u BiH daju nade da se katastrofalne prognoze neće ostvariti, jer ima ljudi koji će se odhrvati neumitnom trendu

uništenja. Oni su odbranili dostojanstvo ne samo svoje profesije, nego i drugih educiranih ljudi. Stvara se nova ideologija blagostanja i tolerancije. Saveznik poslenicima ZZ je bila biološka i mentalna sposobnost našeg napačenog stanovništva. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (ANU BiH) je po zakonu najviša naučna i umjetnička državna ustanova u BiH i ima u svom sastavu Odjeljenje medicinskih nauka (OMN) sa devet članova. Od pomenutih devet članova su danas u Sarajevu 2/3, dok je od ostalih članova ANU ostalo u Sarajevu u ratnim danima nešto više od 1/3. Po svojoj namjeni ANU BiH je imala dvije uloge, jedna je bila radna, a druga je bila reprezentativna, te je obje uloge zadržala i u odbrambenom ratu u RBiH.

Odmah nakon početka rata i tokom 20 mjeseci rata, pojedini članovi Akademije su se svim svojim snagama uključili u sve oblike života i rada, a posebno u zdravstvenu zaštitu (ZZ). Uključivanje i saradnja se odnosi na segmente kao što su naučno-istraživački rad u medicini, medicinska edukacija, relevantne oblike ZZ i organizaciju naučnih skupova za horizontalni transfer medicinskih ratnih saznanja. Pojedini vidovi ZZ su se u ratu znatno pomjerili u desno od promocije i prevencije prema liječenju, eventualnoj rehabilitaciji i u onaj oblik što oficijelna medicina zanemaruje, dostojanstvenu smrt neizlječivih. Razumljivo je da je Akademija bila angažirana u drugim naučnim oblastima od ekologije, rekonstrukcijom porušene privrede, humanitarnim aktivnostima a u području nauke o umjetnosti u spašavanje kulturne baštine, kulturnih spomenika, literature, zatim u planovima za unapređenje edukacije i brojnim drugim aktivnostima. Ipak je dominirala aktivnost u vezi sa zdravstvenom zaštitom u ratu od strane lječara, farmaceuta, veterinara i brojnih saradnika koji su bili saradnici OMN i pojedinih članova.

DOKTRINARNI POGLEDI NA ODBRANU DRŽAVE OD AGRESIJE

M. Fetahagić

Ministarstvo narodne odbrane Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo

S A Ž E T A K

Rat koji vodi Republika Bosna i Hercegovina protiv agresora iz Srbije, Crne Gore i Hrvatske, te ekstremnih Srba i Hrvata iz Bosne i Hercegovine ima karakter opštenarodnog odbrambenog rata u kome je glavnina snaga napadača skoncentrisana prema gradovima (rat okruženjem). Primjer ovakvog načina vođenja rata zabilježeni su u svjetskoj historiji, no u ovakvom odnosu snaga napadača i napadnutog, do sada nema primjera.

Opštenarodni karakter rata izražava puni subjektivitet naroda u vođenju ratnih djeljstava, i u njemu treba ravnomjerno da učestvuju svi narodi i narodnosti naše zemlje. Odbrambeni koncept ratovanja treba da ima razvijene sfere teorije i doktrine, sfere organizacije, materijalne sfere, dobro organizovan sistem funkcionisanja državne vlasti, te poseban

način suprotstavljanja agresoru. O tim elementima autor raspravlja u ovom radu, pri čemu upoređuje specifičnosti vođenja rata u okruženju, koji sada vodimo, s primjerima iz drugih ratova u svijetu. Autor također govori o osobenostima organizacije zdravstvene službe u ratovima u okruženju.

Ključne riječi: Rat, Okruženje, Doktrina.

RATNO-MEDICINSKA DOKTRINA

F. Šišić

Institut za vaskularnu hirurgiju i transplantaciju organa, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Ratna medicinska doktrina kao koncepcija organizacije i metodologije rada zdravstvene službe u specifičnim uslovima rata je jedan od osnovnih uslova uspješnog zbrinjavanja povrijeđenih i oboljelih.

Ona se stvara i formira prije ratnih djeljstava, a predstavlja odraz spremnosti države i njenih Oružanih snaga za vođenje rata, očekivanog karaktera rata, kadrovske, materijalne i stručne sposobnosti medicinske službe, te ciljeva i zadatka koje sebi postavi.

Država Bosna i Hercegovina, mada međunarodno priznata, dočekala je i vodila rat objektivno bez izgrađenih i funkcionisanih osnovnih elemenata jedne države (politički, državni, vojni, ekonomski), posebno za vođenje rata. Prema tome i zdravstvena služba je bila bez izgrađene koncepcije (doktrine), organizacije i funkcionisanja u ratnim uslovima. Ratna medicinska doktrina stvarana je i stvorena je u toku rata kao rezultat sopstvenih iskustava, procjene realnih uslova i okolnosti, potreba i mogućnosti.

Cilj rada je analizirati i ukazati na osnovna obilježja i karakteristike ratne medicinske doktrine, stvorene u toku rata, koja će biti osnova za dogradnju i definisanje doktrine.

Sa organizacionog aspekta ova doktrina definiše ko, gdje i šta treba raditi u odnosu na oblik, obim i nivo medicinske pomoći; sa taktičkog aspekta ko, gdje i kako vrši trijažu, evakuaciju, liječenje i obezbjeđuje dokumentaciju; sa stručnog aspekta definiše šta se mora, treba i može pružiti svakom povrednom i oboljelom.

Ključne riječi: Rat, Doktrina, Medicina.

RATNI POLITRAUMATIZAM U OKRUŽENJU (vlastita iskustva)

O. Durić

Klinika za glandularnu hirurgiju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Kada projektil visokih energija povrijeđi možak izaziva takvu destrukciju da je smrt u visokom procentu neminovna ali ranjenik u visokom procentu dolazi živ hirurgu; kada isti uzrok povrijeđi medijastinum i magistralne krvne sudove smrt nastaje na licu mjesta ili u transportu; ali kada isti uzrok višestruko povrijeđi ostale sisteme ili organe bolesnik dolazi živ ali smrtno ugrožen što je profesionalni izazov svakom hirurgu! Lenec-ova klasifikacija traumatzizma u 8 grupa po težini je primjenjiva i u ratu, dok je Borchardt-Schmieden-ova podjela bazirana po regijama ovisno od putanje projektila. Analizom hospitalizovanih ranjenika u sarajevskim hirurškim ustanovama dolazi se do podatka da je politraumatizam bio zastupljen u visokom procentu od 23%, od čega su 8% bili sa povrijedjenim 10 ili više funkcionalnih jedinica organizma - ekstenzivni politraumatizam. Ova grupa ranjenika je zahtijevala dobru organizaciju hirurško-anestezioološke službe, multidisciplinarni pristup i promptnu intervenciju kojom se u prvom redu mora obezbijediti kontrola krvarenja kao i baždarenje hidro-mineralnog balansa, negativnog bilansa azota i prevođenje patološkog katabolizma u anabolizam u sva tri hidro-medija organizma, tim prije što laboratorijske analize nisu realan odraz stanja kataboličkih tokova prema smrti.

Visok procenat preživjelih iz ove grupe, sa tolerantnim invaliditetom je znak, da je Sarajevo, mada u okruženju imalo dobre hirurško-reanimatološke kadrove, relativno brzu dopremu bolesnika do definitivne ustanove i da je imalo na raspolaganju neophodna sredstva za zbrinjavanje politraumatizovanih ranjenika, u odnosu na iskustva drugih ratova i ratišta.

■ Ključne riječi: Rat, Ekstenzivni politraumatizam, Zbrinjavanje.

PROTRAHIRANO TRAJANJE ŠOKA KOD NAŠIH RANJENIKA

A. Durić

Centar za anesteziju i reanimaciju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Patofiziološki fundirana a klinički jasna tri stadija šoka su osnova za terapiju svakog reanimatologa.

Specifični uslovi života svih građana u okruženju, kao i ranjenika te populacije projektilima visokih energija su uz masovnost, imali i niz drugih nepogodnosti koje su uticale na razvoj trećeg stadija šoka u kojem je ranjenik priman na reanimatološke punktove Kliničkog centra u Sarajevu. Među negativnim faktorima koji utiču na razvoj šoka su dominantni: kasni početak reanimacije, slaba hemostaza, nedostatna imobilizacija, analgezija i neadekvatan transport, intervalni gubitak vremena koji je mogao biti znatno kraći do definitivne ustanove, kao i meteo faktor i neadekvatna trijažna mjesta u masovnom ranjavanju.

Sve ovo je uticalo da se u velikom broju traumatzizovanih, a posebno politraumatizovanih razvije slika protrahiranog šoka u kojoj se za stabilizaciju moralno upotrijebiti znatno više perfuzionih tečnosti i medikamenata nego što to predviđaju standardi, a iz toga slijedi i klinička slika velikog broja liječenih kojih odgovara stanje protrahiranog šoka.

Ključne riječi: Politraumatizam, Protrahirani šok.

FUNKCIIONISANJE TRANSFUZIOLOŠKE SLUŽBE U RATNIM USLOVIMA

M. Haračić, V. Koblar, V. Bašić, J. Kurilić, M. Kalajlić, E. Landžo

Zavod za transfuziologiju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Cilj transfuziološke službe u ratu je obezbjeđenje dostatnih količina krvi, komponenata i stabilnih produkata iz krvi za potrebe liječenja povrijeđenih i oboljelih. U proteklih 18 mjeseci rata u okruženom i izolovanom Sarajevu ovaj zadatak je realizovan obezbjeđenjem preko 35000 doza krvi koja je razdjeljena u komponente čime su stvoreni uslovi za aplikaciju preko 55000 pojedinačnih doza. Time je ostvaren koncept obezbjeđenja

dostatnih količina krvi ali i strateško opredjeljenje da krv "treba da čeka pacijenta, a ne pacijent krv".

Da bi se ovaj koncept ostvario neophodno je bilo uvećati rad za preko 400% i to kroz:
izradu koncepta animacije davalaštva krvi u ratnim uslovima;
definisanje optimalne organizacione sheme uključujući rad mobilnih ekipa;
procjenu mogućnosti i selekciju optimalnog načina konzervacije krvi;
mogućnost pripreme komponenata krvi u ratnim uslovima;
čuvanje krvi i stokiranje pojedinih komponenata u ratnim uslovima (posebno u periodima nedostatka električne energije i drugih energetika);
eliminaciju bakteriološke kontaminacije krvi u ratnim uslovima, a sve sa ciljem:
Izrade koncepta ukupnog funkcionisanja transfuziološke službe u ratnim uslovima.

Ključne riječi: Rat, Transfuziološka služba, Ciljevi i zadaci, Komponentne krvi.

RATNA STOMATOLOGIJA

T. Gojkov, H. Sulejmanagić, Š. Begluk

Klinika za oralnu hirurgiju, Stomatološki fakultet Sarajevo

S AŽETAK

U radu je preporučen način rada mobilnih ratnih stomatoloških ekipa na ratom zahvaćenim područjima uz opis potrebne opreme, materijala i medikamenata, te način sprovođenja ratne stomatološke doktrine na ratištu.

Autori se pored vlastitih iskustava u radu koriste i iskustvima ekipa sa ratišta, te relevantnom medicinskom dokumentacijom i literaturom.

Ključne riječi: Ratna, mobilna stomatološka ekipa, Oprema, Doktrina.

FARMACEUTSKO SNABDIJEVANJE U RATU

I. Zulić, E. Mahmutović, A. Škrbo, A. Dervišefendić, V. Čorić

Institut za farmakologiju i toksikologiju, Medicinski fakultet Sarajevo

S AŽETAK

Rat koji traje nastao je bez najave, kao katastrofa, te su institucije nadležne za rad s lijekovima zatećene nespremne. Međutim, sistem odbrane uključivao je i zdravstvenu službu, odnosno institucije za proizvodnju i promet lijekova i drugih medicinskih materijala. Zahvaljujući jedinstvenoj organizaciji prvih mjeseci rata, farmaceutsko snabdijevanje odvijalo se bez zastoja i iz velikih rezervnih resursa, od kojih su neki stokirani prije rata (prijenos ratnih rezervi s Pala u Sarajevo, što je izvršila Velefarmacija 1991. godine i dr.). Raspadom SOUR-a UMC na pojedine dijelove nastao je izvjestan poremećaj u snabdijevanju lijekovima, koji je nakon nekoliko mjeseci otklonjen formiranjem Komisije za distribuciju lijekova iz humanitarnih resursa. Pojavom više snabdjevača lijekovima, naročito dobrovornih društava, naišlo se na nove probleme i nesporazume između postojećih institucija za proizvodnju i promet lijekova i novonastalih, koji još uvijek traju.

Velika iskustva koja smo stekli sigurna su garancija da bismo se u bilo kakvo većoj katastrofi mogli snaći. U ovom radu bit će predstavljene namjere za dobru organizaciju farmaceutskog snabdijevanja.

Ključne riječi: Rat, Katastrofe, Farmaceutske potrebe, Lijekovi, Medicinski resursi.

SPECIFIČNOSTI PREVENCIJE ZARAZNIH BOLESTI U TOKU AGRESIJE NA RBiH

A. Amautović, Š. Čelik, S. Balta, A. Preljević

Regionalni zavod za zdravstvenu zaštitu, Sarajevo

Republički zavod za zdravstvenu zaštitu, Sarajevo

S AŽETAK

Činjenica, da zarazne bolesti mogu predstavljati opasnost za ljude, kako u neposrednoj okolini, tako i u najudaljenijim krajevima zemaljske kugle, govori u prilog, da Svet danas predstavlja skoro u potpunosti jedinstvenu epidemiološku cjelinu.

Razlozi nastanka zaraznih oboljenja kriju se u etiološkim agensima, ali i u uslovima životne i socijalne sredine, koja je zbog ratnih posljedica u našoj Državi katastrofalno narušena.

Autori prezentiraju statističke parametre opšteg morbiditeta zaražnih bolesti za 1991-92. godinu u BiH, kao i prvih devet mjeseci 1992. godine i 1993. godine, za grad Sarajevo.

Od 37 vrsta zaražnih bolesti u BiH 1991. godine registrovano je 25 339 slučajeva sa morbiditetom, 589,27, a 1992. godine te vrijednosti za 32 zaražne bolesti iznosile su registrovanih 10 741, morbiditet 499,58 na 100 000 stanovnika.

Za prvih devet mjeseci 1992. godine u Sarajevu je oboljelo od 17 zaražnih bolesti 2 520 lica, morbiditet je iznosio 697,71, a mortalitet 0,98, dok je za isto vrijeme 1993. godine oboljelo 7 086, sa morbiditetom 1 961,90 i mortalitetom 0,27 na 100 000 stanovnika (ovako visok morbiditet rezultat je masovne epidemije enterokolitisa i virusnog hepatitisa).

Specifičnosti prevencije karakteriše nemogućnost poduzimanja adekvatnih protuepidemijskih i drugih preventivnih mjera, zbog nedostatka "svega i svačega", naročito sredstava i opreme za rad na terenu, kao i imunobioloških preparata za specifičnu zaštitu. Prilagođavali smo velike zahtjeve malim mogućnostima, vezanih za bakteriološku analizu vode, registraciju oboljelih, dispoziciju otpadnih materija, imunizacije, itd.

Uz velike napore zdravstvenih radnika, saniteta Armije BiH, te aktivista mjesnih zajednica, civilne zaštite, Crvenog krsta i drugih, uspjeli smo održati epidemiološku situaciju pod kontrolom.

Ključne riječi: Rat, Kretanje zaražnih bolesti, Epidemije, Etiologija, Morbiditet, Mortalitet, Prevencija.

PRELIMINARNE SOCIO-MEDICINSKE POSLJEDICE AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

A. Smajkić, A. Filipović, F. Šećerbegović, Z. Puvačić, S. Zec

Zavod za zdravstvenu zaštitu Bosne i Hercegovine, Sarajevo

S A Ž E T A K

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu izvršena je nanadano na više područja, rušilački i ubitačno. Iako agresija traje već 20 mjeseci, ona se može kvalifikovati kao zades i najveća ljudska katastrofa.

U radu se pouzdano navode argumenti o trajanju ove katastrofe nesmarjenim, bolje rečeno progresivnim intenzitetom ubijanja, prilikom čega broj ubijenih sustiže broj povrijedenih, a broj izbjeglica i protjeranih lica se primiče broju stabilnog stanovništva.

U radu se daju podaci o individualnoj i društvenoj bijedi, koju izaziva potpuna obustava privrede na svega 10 % zaposlenih i smanjeni nacionalni dohodak sa 2700 na svega 370 USA \$. Agresija je uništila 35 % stambenog fonda, 20 % školskog, privrednog, infrastruk-

turnog i zdravstvenog sistema. Biološki potencijal ljudske populacije je potpuno i djelimično uništen više od 18 % (ubijeni, nestali, invalidirani, teško ranjeni, u logorima gladi iznurenici i iscrpljenici).

Smrtnost stanovništva je usedmostručena, a 80 % nasilna i to baš u dekadu SZO u kojoj se čitav svijet obavezao na prevenciju i suzbijanje nasilne smrti. Pri tome se najviše mislio na prevenciju smrtnosti na poslu, u saobraćaju i poljoprivredi. Siromaštvo, gladi, fizičkim i psihičkim iscrpljivanjem imunobiološki mehanizam stanovništva je potpuno uništen, pa su pored povreda koje teško zacijeljuju, ozbiljno zaprijetile zaražne bolesti, masovna akutna i hronična oboljenja od kojih danas pati preko 240 000 građana naše Zemlje. Zdravstvena služba u Republici je sa svim svojim resursima smanjena za 30-40 %.

Zdravstvene službe i zdravstveno snabdijevanje organizovani su spontano. Zdravstveni radnici su se brzo adaptirali iznenadnim ratnim uslovima. Sve zdravstvene ustanove trajno rade na rezervi s oskudnim energentima, visokim rizikom nesigurnosti i primjenom neadekvatne medicinske doktrine.

Ključne riječi: Agresija, Ljudske katastrofe, Smrtnost stanovništva, Zdravstvena služba.

SOCIJALNI I PSIHOLOŠKI ASPEKTI OSLOBODILAČKOG RATA 1992/93. GODINE U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI

F. Kulenović, I. Papović, Š. Papović, I. Mašić, H. Mulaibrahimović

Regionalni zavod za zdravstvenu zaštitu, Sarajevo

Centar za medicinsku informatiku,

Medicinski fakultet Sarajevo

Fakultet političkih nauka, Sarajevo

S A Ž E T A K

Svaki rat predstavlja najdublji izraz političkih sukoba koji se izražava oružanim sredstvima u cilju međusobnog biološkog, ekonomskog, socijalnog, političkog i kulturnog uništenja strana koje su u sukobu. Agresija koja je izazvala rat na bosanskohercegovačkim prostorima, ima sve ove odlike. Agresori su u prvom redu Srbija i Hrvatska, a zatim i ekstremni Srbi i Hrvati koji žive u Bosni i Hercegovini, s ciljem uništenja bosanske države, odnosno njene podjele po, za Bošnjake, neprihvativim etničkim kriterijima i stvaranja Velike Srbije i Velike Hrvatske.

Ovaj nenormalan prijava rat (jer ga ne vode dvije vojske, već je to rat protiv civila, genocidni rat, u cilju uništenja jednog naroda) donosi pored povreda, posebna narušavanja zdravlja, kao i produbljivanje starih. On donosi burne, žestoke socijalno-ekonomske promjene, koje iz temelja mijenjaju ustaljene navike življenja populacije, što frapantno utiče na promjene duševnog zdravlja ljudi. Najizraženiji fenomen koji se javlja kod ljudi u ratu jeste strah za opstanak - vlastiti, porodični i društveni.

Osnovna karakteristika rata u kome smo jeste izražavanje najbrutalnijih formi nasilja: zločinačko bezumno ubijanje naroda, silovanje, zatvaranje i mučenje ljudi po koncentracionalnim logorima (logorima smrti) razaranje dobara, pljačkanje opštih i kulturnih vrijednosti, materijalnih i ljudskih dobara, protjerivanje stanovništva s njegovog ognjišta. Ovo je rat protiv civilizacije.

Krajnje konsekvence svih nabrojanih atributa jesu duboke emocionalne promjene kod pojedinaca i grupa, što jeste i bit će ogroman socijalni i zdravstveni problem zajednice. O tome autori iscrpno raspravljaju u radu.

Ključne riječi: Rat, Agresija, Nasilje, Egzistencijalni strah, Emocionalne promjene, Duševno zdravlje populacije.

ISHRANA U RATNIM USLOVIMA

S. Zec, O. Sljepčević, B. Telebak

Institut za higijenu, Medicinski fakultet Sarajevo

Institut za epidemiologiju, Medicinski fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

Grad Sarajevo je blokiran 20 mjeseci, i u tom vremenu ne postoji protok namirnica - hrane. Ishrana stanovništva se mijenja po strukturi namirnica i količini iz dana u dan. Dolazak humanitarne pomoći u grad ponovo mijenja strukturu pojedinih obroka i navika stanovništva. Nutritivne vrijednosti, količina i kvalitet namirnica utiče na uhranjenost stanovništva. Praćeni antropometrijski parametri se mijenjaju kod pojedinih kategorija stanovništva. Rizične grupe djeca, trudnice, dojilje, stari, ranjenici su posebno ugroženi. Dobiveni rezultati u radu će biti prezentirani.

Ključne riječi: Rat, Ishrana stanovništva, Rizične grupe, Antropometrijski parametri.

SPECIFIČNOSTI MEDICINSKE EDUKACIJE U RATNIM USLOVIMA

N. Mulabegović, H. Kulenović, I. Mašić, O. Durić

Medicinski fakultet, Sarajevo

S A Ž E T A K

Medicinski fakultet u Sarajevu je održao kontinuitet svoje nastavnoučne, naučno-istraživačke i zdravstvene djelatnosti u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu. Specifičnosti medicinske edukacije u ratnim uslovima su prvenstveno posljedica ograničenih materijalnih uslova - oštećenja nastavnih prostora i opreme, te nedostatka rezervnih dijelova i sredstava. Struktura nastavnog osoblja je djelomično poremećena uslijed odlaska manjeg broja nastavnika i saradnika i enormnog angažovanja nastavnog osoblja u zdravstvenoj djelatnosti i Oružanim snagama RBiH.

Specifičnost medicinske edukacije ogleda se, s jedne strane, u insistiranju na dosljednom ispunjavanju neredučiranih nastavnih programa, što obezbeđuje referentni nivo teoretskog znanja i osvajanja odgovarajućih vještina, a s druge strane, u realizaciji nastavnog plana u cijelosti adaptiranog ratnim uslovima. Osnovna karakteristika te realizacije jeste fleksibilan raspored i organizacija nastave u blokovima. Blok nastave podrazumijeva intenzivnu nastavu u kojoj studenti u kontinuitetu ispunjavaju sve nastavne obaveze iz jednog predmeta do kompletne realizacije usvojenog nastavnog programa tog predmeta za odgovarajući semestar ili cijelu nastavnu godinu. Kontrola realizacije ovakvog specifičnog režima edukacije je permanentna i zahtijeva intenzivnu saradnju Dekanata i šefova katedri. Rezultati su potvrđili ovaj model adaptacije funkcije Fakulteta u ratnim uslovima. Pred rat u školskoj 1991/92 godini na Fakultet je upisano 1.875 studenata, sa početkom ratnih dejstava u aprilu već je počela adaptacija realizacije, te je ta školska godina završena bez značajnih poremećaja. U školskoj 1992/93 godini upisano je ukupno 415 studenata, od čega je samo u prvoj ratnoj generaciji upisano 177 studenata, a 102 studenata su te godine apsolvirala. U školskoj 1993/94 godini upisano je 80 studenata u I semestar. Od aprila 1992. godine do septembra 1993. godine promovirano je 95 doktora medicine. Postdiplomska adaptacija je specifično provedena o čemu svjedoče 12 odbranjenih magisterskih radova i 6 doktorskih disertacija. Prezentirani model medicinske edukacije u ratnim uslovima na Medicinskom fakultetu u Sarajevu se kontinuirano evaluira uz usavršavanje kao rezultat neposredno stičenih iskustava.

Ključne riječi: Medicinska edukacija, Ratni uslovi.

RATNA MEDICINA IZ UGLA MEDICINSKIH INFORMATIČARA

I. Mašić, Z. Riđanović

Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

Agresija i rat koj nam je nametnut u Bosni i Hercegovini izvanredna je potvrda značajnosti informacije kao resursa današnjice. Bolje rečeno, informacija je postala značajniji resurs od materije ili energije, jer je blokadom sistema informisanja i komunikacije agresor uspio do maksimuma angažovati i iskoristiti svoje ostale resurse, a naše znatno blokirati i staviti van funkcije.

Zdravstveni sistem, kao najznačajniji društveni sistem poslije Oružanih snaga i državne vlasti, morao je odmah s početka rata graditi svoj vlastiti informacioni sistem i staviti ga u funkciju zaštite zdravlja stanovništva uopće, te pripadnika Oružanih snaga. S druge strane, indikatori stepena agresije i svih njenih negativnih atributa (poginuli borci, ubijeni i ranjeni civilni, način, karakter i stepen bestijalnosti prilikom nanošenja povreda žrtvama i dr.) nejednako se tretiraju u našim, agresorskim i inostranim medijima i strukturama od kojih zavisi i daljnji ishod rata. I najzad, svi događaji u sistemu zdravstva, od pružanja zdravstvene zaštite, primjene metoda, tehnika, tehnologija, resursa, lijekova i dr. imaju i svoju edukativnu vrijednost, tim prije što je ovaj rat, koji se vodi na našim prostorima, po svom karakteru i specifičnostima do sada nezabilježen u svjetskoj historiji. Naročito vrijedna iskustva stečena su sferi liječenja i zbrinjavanja povrijeđenih i oboljelih na terenu i u stacionarnim zdravstvenim ustanovama.

Autori iznose svoja iskustva i viđenja Ratne medicine i kritičke opaske u organizaciji i funkcionisanju sistema zdravstva, zbog dezorganizovanog Zdravstvenog informacionog sistema u Republici, te daju prijedloge što bi trebalo učiniti na njihovom poboljšanju.

Ključne riječi: Agresija, Zdravstveni sistem, Zdravstveni informacioni sistem.

PENETRANTNE SPINALNE POVREDE

F. Konjhodžić

Neurohirurška klinika, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Penetrantne spinalne povrede su među najtežim povredama ovog rata, jer ostavljaju strahoviti invaliditet, u velikom procentu su smrtnе, a po principima hirurške doktrine nisu u prvom redu hitnosti, ako su udružene sa povredama vitalnih organa trbuha ili grudnog koša, što je prije pravilo nego izuzetak.

U toku rata su posmatrane 84 spinalne penetrantne povrede što čini 7,67% svih neurohirurških povreda. Autor konstatiра da dosadašnja doktrina ne zadovoljava i izlaže vlastiti stav, baziran na iskustvima rata, u tretiranju ovih povreda. Izloženi su svi statistički relevantni podaci o penetrantnim spinalnim povredama, operativni pristup i rezultati, te se predlaže nešto modificiran stav u liječenju ovih povreda u odnosu na dosadašnja iskustva iz prethodnih ratova u kome operacija ne igra dominantnu ulogu.

Ključne riječi: Rat, Penetrantne spinalne povrede, Operativni pristup.

URGENTNA STANJA MAKSILOFACIJALNE REGIJE KOD RATNIH POVREDA

H. Piranić, S. Dautović, H. Hukić, R. Dizdarević, J.-S. Šagi, M. Kovačević

Klinika za maksilofacijalnu hirurgiju, Stomatološki fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

Teške povrede maksilofacijalne regije ratnog tipa karakterišu se velikim razaranjima i destrukcijom tkiva, što rezultira sekundarnim deformacijama koje imaju za posljedicu funkcionalne i estetske poremećaje. Međutim, i pored toga što sve povrede treba posmatrati s aspekta ugroženosti čovječjeg života, postoje povrede koje su u direktnoj vezi sa preživljavanjem. Urgentna stanja zahtjevaju i brzu intervenciju koja, ma koliko mi to željeli, neće dati definitivan dobar rezultat, ali će zato omogućiti preživljavanje što je u biti najvažnije. Poznato je da predio maksilofacijalnog područja u svom sadržaju obuhvata važne organe čije povrijeđivanje može biti fatalno za povrijeđenog. Najčešće su to povrede krvnih sudova koje dovode do teških krvarenja, a često, uslijed neadekvatne intervencije, do potpune iskrvavljenosti. Međutim, potrebno je naglasiti da neke povrede maksilofacijalne regije, iako na izgled banalne, predstavljaju urgentna stanja, pa se prema njima mora postupati sasvim ozbiljno.

Ključne riječi: Rat, Povrede maksilofacijalne regije.

KLINIČKA SLIKA RATNIH RANA MAKSILOFACIJALNE REGIJE

H. Hujić, H. Piranić, S. Dautović, R. Dizdarević, M. Kovačević

Klinika za maksilosfajalnu hirurgiju, Stomatološki fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

Ratne rane maksilosfajalne regije mogu se podijeliti u opštem smislu na izolovane i udružene povrede, zatvorene i otvorene, te povrede mekih struktura bez ili sa povredama kostiju lica.

Izolovane zatvorene povrede lica izazvane eksplozijom karakteristične su stvaranjem otoka i hematoma, oštećenjem vida i sluha različitog stepena, a ponekad i poremećajem svijesti.

Otvorene povrede su zastupljene od multiplih ekskoracija i opeketina, preko rana očnih kapaka i usana perforativnog tipa, do avulzija lica i razaranja sa velikim nedostacima dijelova i pokrovnih i koštanih struktura. Nerijetko se radi o traumatskim amputacijama bradnog dijela lica, nosa, usana, itd.

Po lokalizaciji, izolovane povrede maksilosfajalne regije shematski se mogu podijeliti na tri lokaliteta, i to:

povrede gornje trećine lica gdje dominiraju povrede orbite i orbitalnog sadržaja, paraorbitalna regija i dijelovi nosa;

srednja trećina lica je lokalitet destruktivnih rana svih struktura nosa, gornje vilice i zuba, paranasalnih šupljina, viličnog zgloba i povrede n.facialisa;

najzastupljenija grupa su ustrelno prostrelne rane donje trećine lica i gornjeg vrata (52%), sa razarenjem usne šupljine u širem smislu (usne, jezik, orofarinks), donje vilice sa Zubima i povrede većih krvnih sudova.

Ključne riječi: Rat, Povrede maksilosfajalne regije, Klinička slika.

KARAKTERISTIKE RATNE RANE MAKSILOFACIJALNE REGIJE

R. Dizdarević, H. Piranić, S. Dautović, H. Hujić, M. Kovačević

Klinika za maksilosfajalnu hirurgiju, Stomatološki fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

Ratne rane maksilosfajalne regije se razlikuju od rana ostalih predjela, po nekim svojim karakteristikama. To su anatomske-fiziološki i emocionalno-psihički faktori u patologiji i klinici ove vrste povreda.

Osobenost ovog predjela čine slijedeće okolnosti: lice čini fisionomiju ličnosti i glavni je element socijalnog kontakta, pa njegovo unakaženje izaziva teške emocionalno-psihičke promjene i komplekse. Unakaženo lice impresivno djeluje pa može da unese zabunu u ocjeni pravog stanja povrijedjenog i odvuci pažnju od povreda drugih važnih organa. Orofacijalni sistem predstavlja funkcionalno jedinstvo organa za žvakanje i govora te ove povrede imaju posebne karakteristike.

Bogata mikroflora u ustima i paranasalnim šupljinama i njihov bliski kontakt sa kranijumom kod povrijedjenog otvara put infekciji endokranijalnih struktura. U ovom predjelu na relativno malom prostoru nalaze se vrlo važni organi i anatomske strukture: čulo vida, sluha, veliki krvni sudovi i živci, putevi za disanje i ishranu, čije povrede još više komplikuju ishod maksilosfajalnih povreda. Posebne anatomske struktura lica, kao što su bogata vaskularizacija i inervacija, tanak sloj mekih tkiva, postojanje lokalnog imuniteta, funkcionalna sposobljenost i otpornost tkiva usne šupljine na razne mikroorganizme, male traume, itd, omogućuju brzo i uspješno zarađivanje rana i dozvoljavaju izvjesna odstupanja od principa liječenja ovog područja i lokalizacije.

Ratne rane ovog predjela najčešće su polimorfne i impresionirajuće. Često zahvataju meka i koštana tkiva, usnu šupljinu, nosnu sa paranasalnim sinusima, orbitu, cerebralni dio glave i vrat. Rane su velike i duboke često sa primarnim i sekundarnim projektima i nekrozama tkiva. Ogoromi hematomi zatvaraju očne kapke i spuštaju se na vrat. Često su prisutni asfiksija, velika krvavljenja, šok i infekcija. Usta najčešće ne mogu da se zatvore i uslijed obilnog izljevanja pljuvačke dolazi do dehydratacije organizma. Ranjenici često ne mogu da govore a uzimanje hrane pa i tečnosti je vrlo otežano pa i nemoguće. Tešku kliničku sliku traume maksilosfajalnog predjela često komplikuje ranjavanje drugih dijelova tijela. Najčešće su udružene sa kraniosfajalnim povredama, povredama vrata, grudnog koša, ekstremiteta, itd.

Ključne riječi: Rat, Rane maksilosfajalne regije, Karakteristike.

POVREDE TEMPORALNE REGIJE

J. Alagić-Smailbegović, I. Bušić, S. Žarković, A. Kapidžić

Klinika za bolesti uha, nosa i grla, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U ovom radu prikazana su 83 pacijenta koja su zadobili ratne povrede temporalne regije i to bilo djelovanjem tuge sile ili direktnim djelovanjem vatrenog oružja. Povrede su obrađene u protekljoj ratnoj godini i to od 01. 04. 1992. godine do 01. 04. 1993. godine, po principu primarnog zbrinjavanja ratnih povreda glave i vrata.

Metode korišćene prilikom obrade ovih pacijenata su: anamneza, inspekcija, palpacija, RTG dijagnostika, praćenje vitalnih znakova, te lokalni status (otoskopija).

Kod akutne traume glave prisutnost otorinolaringologa je neophodna, kako radi adekvatnog dijagnosticiranja politraumatizovanog, tako i zbog prevencije mogućih komplikacija.

Ključne riječi: Temporalna regija, Ratna povreda, Tretman, Timski rad.

BLAST POVREDE UHA

S. Žarković, I. Bušić, J. Alagić, A. Kapidžić

Klinika za bolesti uha, nosa i grla, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U toku godinu dana od početka rata pregledano je 255 pacijenata koji su bili u neposrednoj blizini pri eksploziji granata raznog porijekla i kalibra. U ovoj pilot studiji obuhvaćeno je 197 slučajeva. Isključeni su pacijenti sa teškim povredama glave i mozga kao i slučajevi sa ranijim kroničnim upalama uha, oštećenjima sluha i poremećajima vestibularne funkcije. Nisu obuhvaćeni ni pacijenti preko 55 godina starosti.

Ovaj rad prezentira posljedice djelovanja blasta na uho, vrstu i stepen oštećenja sluha. Metodologija rada uključuje anamnezu, klinički ORL pregled, funkcionalne testove sluha, ispitivanje vestibularne funkcije i praćenje pacijenta.

Ispitivanja su pokazala da je najveći broj ispitanika bio sa senzorineuralskim oštećenjem sluha iz čega se može zaključiti da je blast u većoj mjeri uzorkovao efekat na senzorne strukture unutarnjeg uha nego na srednje uho.

Ključne riječi: Blast, Oštećenja sluha, Ratna povreda, Rupture membrane tympani.

ZBRINJAVANJE RATNIH POVREDA NOSNOG KOMPLEKSA

A. Kapidžić, I. Bušić, S. Milutinović, S. Banjin

Klinika za bolesti uha, nosa i grla, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Prominentan položaj nosnog kompleksa uzrok je čestih povreda posebno u ratnim uslovima. Nažalost, te su povrede u isto vrijeme zanemarene, što dovodi do velikih funkcionalnih i estetskih ispadova. Inspekcijom, palpacijom, rinoskopijom i radiološkim metodama pretrage može se dobro informirati o vrsti i obimu lezije, te shodno tome primjeniti odgovarajući hirurški metod zbrinjavanja. U radu se iznosi retrospektivna analiza povreda nosnog kompleksa u prvih 12 mjeseci rata. Ove povrede su zastupljene sa 37.00% u ukupnom ranjavanju ORL regije. Po vrsti povrđivanja vode otvorene nepentirane povrede, a visok je procenat izolovanih (42.6%). Većina je ranjenika povrijeđena projektilima artiljerijskog naoružanja.

Ključne riječi: Nosni kompleks, Ratne povrede, Hirurško zbrinjavanje.

ZBRINJAVANJE MEKOTKIVNIH DEFEKATA RATNIH POVREDA

A. Kapidžić, I. Bušić, S. Milutinović, S. Banjin

Klinika za bolesti uha, nosa i grla, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U radu se prikazuje problem zatvaranja defekata kožno-potkožnog sloja nastalih kao rezultat ratnih povrđivanja. U retrospektivnu analizu uključeno je 120 pacijenata koji su, nakon primarne hirurške obrade, nastavili liječenje na ORL klinici. Najbrojnija dobna skupina je između 30 i 39 godina (32.50%).

Povrđivanje je nastupilo uglavnom projektilima artiljerijskog oružja. Ekstenzitet, intenzitet, kao i primarna kontaminacija su karakteristike ratne rane koje usporavaju brzo ozdravljenje. Zato je od 275 defekata primarno odložno zbrinuto 16.54%, a sekundarno 67.80% defekata. Spontanim zarastanjem sanirano je 14.18%. Direktnim suturama zatvoreno je 16.00%, slobodnim kožnim transplatinama 23.26%, raznim tehnikama rotirajućih i transpozicionih flapova 46.52% defekata. Mali broj komplikacija objašnjavamo aktivnim tretmanom u postoperativnoj pripremi, pri čemu je fizikalno-hemijskim putem

rana pripremljena do faze "clean and dry". Strogo smo se pridržavali principa plastično-rekonstruktivne hirurgije.

Ključne riječi: Ratna rana, Defekti kože i potkože, Hirurško zbrinjavanje.

RATNE IZOLIRANE POVREDE GRUDNOG KOŠA

M. Budalica, S. Guska, A. Hadžismailović, M. Kacila, Z. Ćerimagić, E. Hajdarević

Klinika za grudnu hirurgiju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Iz vlastitog kliničkog materijala autori su obradili i analizirali izolirane povrede grudnog koša nastalih zbog ratnih djejstava. Rezultate su komparirali sa rezultatima drugih autora, prema dostupnoj literaturi za ove uslove.

Autori zaključuju da je esencijalna što brža evakuacija takvih ranjenika do prve hirurške ustanove, uz usputnu nadoknadu gubitka volumena cirkulirajuće krvi ako je moguće i oživljavanje i drenažu pleuralnog kavuma, ako je potrebno.

Taksativno se navode medicinsko-tehničke radnje koje je neophodno što brže poduzeti u bolničkoj prijemnoj ambulanti. Na osnovu rezultata autori izoštavaju indikacije za operativni tretman, za ranu i odložnu torakotomiju i posebno ukazuju na kontraindikacije za torakotomiju. Isto tako je jako značajna intenzivna njega koja mora da bude interdisciplinarna, permanentna i agresivna.

Posebno poglavje je analiza logistike kod tretmana slučajeva sa povredom grudnog koša gdje autori iznose svoja iskustva i daju prijedloge za razrješavanje problema.

Ključne riječi: Penetracija, Hematopneumotoraks, Drenaža, Torakotomija.

UČESTALOST PLUĆNIH OBOLJENJA I POVREDA U DRŽAVNOJ BOLNICI SARAJEVO ZA PERIOD MAJ 1992 - MAJ 1993.

N. Čivić, S. Agić

Državna bolnica Sarajevo

S A Ž E T A K

U periodu od maja 1992 - 1993. godine u Dispanzeru za plućne bolesti Državne bolnice Sarajevo učinjeno je 8 274 pregleda.

Sa patološkim nalazom bilo je 4 724 pregleda (57,5 %).

U protekljoj ratnoj godini najučestalija su akutna oboljenja respiratornog trakta, čiji broj iznosi 1 562 (33,0 %), povrede grudnog koša - 1 362 (29,0 %), hronične opstruktivne plućne bolesti - 1 144 (24,0 %), aktivna tuberkuloza pluća - 167 (3,5 %), sekundarna tuberkuloza - 443 (9,5 %) i maligna oboljenja pluća - 49 (1,0 %).

Ukazuje se na strukturu patoloških nalaza, te povećanu učestalost povreda grudnog koša i aktivne tuberkuloze pluća, kao i na značaj ranog prepoznavanja vitalno ugrožavajućih sindroma i hitno preduzimanje adekvatnih terapijskih mjera.

Ključne riječi: Plućna oboljenja, Povrede grudnog koša, Tuberkuloza.

BRONHOSKOPIJA KOD RATNIH POVREDA

S. Agić, L. Kljenjak

Državna bolnica Sarajevo

S A Ž E T A K

U radu su iznešena naša vlastita iskustva iz bronhoskopije kod ratnih povreda. U periodu od 10.05.1992. do 10.05.1993. godine urađeno je oko 350 bronhoskopija (110 pacijenata). Pomenute pretrage su radene u najvećem broju slučajeva kod ratnih penetrantnih povreda: toraksa, abdomena, torakoabdominalnih povreda, kao i povreda glave i vrata.

Bronhoskopija je rađena prvenstveno u terapijske svrhe (101 pacijent) a kod određenog broja slučajeva i u dijagnostičke (9 slučajeva). Ova metoda je potvrdila svoju ulogu u reanimaciji postoperativno respiratorno ugroženih bolesnika. Također, bila je značajna u razriješavanju komplikacija respiratornog sistema kod određenog broja povrijeđenih.

U terapijske svrhe bronhoskopija je bila upotrijebljena u cilju dezopstrukcije bronha i aspiracije stranog sadržaja iz traheobronhealnog stabla, koji je kod torakalnih povreda najčešće bila krv. Bronhoskopski nalaz je varirao i otkriva je različite patološke promjene traheobronhealnog stabla: od poremećaja endotorakalnih topografskih odnosa, preplavljenosti bronha sadržajem krvi ili sekreta pa do potpune opstrukcije obično više anatomske jedinice pluća.

Ključne riječi: Ratne povrede, Bronhoskopija, terapijska.

RATNE POVREDE JETRE

E. Pinjo, D. Radnić, A. Zećo, D. Radnić

Klinika za abdominalnu hirurgiju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U toku prvih devet mjeseci rata na Kliniku za abdominalnu hirurgiju primljeno je 138 ranjenika sa povredom jetre koja je dijagnostikovana u toku operacije. Na osnovu Moor-ove klasifikacije povredje jetre su podijeljene u pet grupa po težini lezije. Teže povrede jetre su tretirane korištenjem slijedećih hirurških zahvata: duboke suture jetre ili debridman sa hemostazom i dubokim suturama jetre, resekcija jetre, tamponada, hepatotomija. Analizirani su pojedini hirurški zahvati. Najčešći način zbrinjavanja težih povreda jetre je bio korištenjem dubokih sutura jetre sa ili bez prethodnog debridmana. S obzirom na nisku stopu mortaliteta od 7,2% i mali procenat javljanja komplikacija od 3,2%, ovakav način zbrinjavanja težih povreda jetre je ocijenjen kao zadovoljavajući uz uslov da se pridržavamo indikacija za korištenje ovog metoda.

Ključne riječi: Ratna povreda jetre, Operativni tretman.

NEKE KARAKTERISTIKE REPRODUKCIJE STANOVNIŠTVA ZA VRIJEME RATA U SARAJEVU

S. Šimić, S. Idrizbegović, S. Mehmedbašić, K. Begić, H. Boloban, J. Puvačić

Ginekološko-akušerska klinika, Klinički centar Sarajevo

Drastičan pad mjesecnog broja poroda izražen je u januaru i februaru 1993.god. (u decembru 1992. poroda N 198, a u februaru 1993. poroda N 77). Ovo je posljedica početka ratnih djejstava u aprili 1992.god. i odluke žena (možda zajedno sa supružnicima)

da u aprilu i maju 1992.god. prekinu ranu trudnoću ili kontracepcijom spriječe nastajanje trudnoće. Istovremeno sa padom broja poroda tako je porastao broj prekida trudnoće (u avgustu 1992. pobačaja N 112, a u januaru 1993. pobačaja N 195). Jako nizak trend poroda zadržan je i tokom proljeća i ljeta 1993.god. pad nataliteta dosegao je najniži nivo 5,4% (1990.god. u BiH je bio 15,3%).

Sa padom nataliteta došle su do izražaja i druge negativne karakteristike reprodukcije stanovništva i inicirale potrebu detaljnijeg istraživanja.

Istraživanjem je obuhvaćeno 920 porodilja sa njihovom novorođenčadi, koje su se porodile na Klinici u IX,X,XI,XII mjesecu 1992.god. i u I,II mjesecu 1993.god.

Perinatalni mortalitet u 1991.god. je bio 15,8%, a u ovom uzorku 29,9%. U 1991.god. mrtvorodnčadi je bilo 7,5%, a u ovom periodu 12,3%. Kongenitalne malformacije u 1990.god. su se javljale sa 0,37%, da bi se sada taj procenat popeo na 0,71%. Procenat nedonošadi u 1991.god. je bio 5,3%, a sada se javlja u 12,3%. Tjelesna težina novorođenčadi ima izraziti trend smanjenja, tako da je u julu 1992.god. prosječna težina novorođenčadi bila 3700 grama, da bi posljednjih mjeseci bila ispod 3000 grama. U posljednjem trimestru trudnoće 85% trudnica ima izrazitu anemiju, hematokrit je za 29,8%, eritrociti za 22,2% i hemoglobin za 28,83% ispod donjih fizioloških granica. Na Klinici se izvodi detaljno istraživanje o etiologiji ovih katastrofalnih trendova reprodukcije stanovništva. Prvi rezultati neosporno pokazuju da se svi, ili skoro svi etiološki momenti nalaze u dvije velike skupine. Na prvom mjestu je u najširem smislu "deficitarna ishrana" i u nekim parametrima možda i značajnija skupina "stresne psihosocijalne situacije". Rezultati istraživanja moraju odgovoriti na opće pitanje: Koje su to ratne prilike odgovorne za ovako katastrofalna zbijanja u reprodukciji stanovništva u Sarajevu? Detaljni rezultati se mogu očekivati koncem ove godine (kompjuterska obrada).

Ključne riječi: Humana reprodukcija, Rat.

FETUS SPASIO ŽIVOT MAJKE

Z. Godinjak, A. Kapetanović, R. Juričić, K. Begić

Ginekološko-akušerska klinika, Klinički centar Sarajevo

Klinika za abdominalnu hirurgiju, Klinički centar, Sarajevo

S A Ž E T A K

Drugorotka starosti 31 godinu sa trudnoćom od 38 sedmica ranjena je u abdomen gelerima granate, te dovežena na Kliniku u hemoragičnom šoku. Nakon hitne reanimacije trudnice i laparotomije učinjena je totalna histerektomija sa adneksetomijom s lijeve strane. Fetus je nađen među abdominalnim organima s placentom, a trbušna šupljina je

bila puna krvi. Geler je izazvao rupturu uterusa, usmrtilo fetus, te je ovakva situacija izuzetno rijetka, odnosno do sada neopisana u nama dostupnoj literaturi. Fetus je bio težak 3 000 grama, dužine 50 cm., a u predjelu čitave okcipitalne regije je imao ranu koja doseže u dubinu do kostiju lobanje i do kičme s pokidanim mekim strukturama vrata. Geler je naden u zidu debelog crijeva (colon transversum) trudnice u projekciji velikih krvnih sudova, koji je odstranjen iz zida crijeva i učinjena je sutura. Zaključili smo da je uterus s plodovom vodom i fetus amortizirao udarac gelerom i tako sprječio povredu velikih krvnih sudova majke, te joj na taj način spasio život. Geleri granate su trudnici još učinili frakturu ulne i ilične kosti s lijeve strane. Majka je otišla kući nakon 40 dana.

Ključne riječi: Fetus, Ratna trauma, Ruptura uterusa.

PRIMIJENJENA SPOLJNA FIKSACIJA U RATNIM USLOVIMA

Z. Hadžiahmetović, F. Kulenović, M. Lazović, D. Torbica

Traumatološka klinika, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Prospektivno-retrospektivnom studijom pratili smo 293 spoljne fiksacije primijenjene kod ranjenika u 13-to mjesecnom periodu rata na Traumatološkoj klinici u Sarajevu.

Sve ispitanike smo podijelili u tri grupe prema kojima je provedeno liječenje:

I - samo spoljnom fiksacijom, i uz nju sa minimalnom osteosintezom;

II - spoljna fiksacija sa gipsanom protekcionom;

III - spoljna fiksacija zamijenjena internom fiksacijom u nastavku liječenja.

Prateći osnovne parametre istraživanja najbolje rezultate smo postigli u I grupi koja je činila 41,3% ispitanika i prema provedenome scoru učinak je ocijenjen kao odličan. II grupa sa 39,8% ispitanika je imala vrlo dobar rezultat, a III grupa sa 18,6% je imala povoljan sanacioni tok.

Zaključak je ovoga istraživanja da eksterna fiksacija predstavlja jednu prelaznu fazu u liječenju ratnih povreda ekstremiteta. Bolji sanacioni tok kao i funkcionalni rezultat postignut je u situacijama duple fiksacije kao i primjenom aktivnih drenažnih postupaka.

Ključne riječi: Spoljna fiksacija, Ratna povreda.

ONKOLOŠKI BOLESNIK: TREĆA DIMENZIJA RATA U OKRUŽENJU

O. Durić

Klinika za glandularnu hirurgiju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Svakog građanina u okruženju je mogla pogoditi granata ili projektil vatrenog oružja sa smrtnim ili invalidskim posljedicama. Onkološki bolesnik je svojom bolešću bez liječenja imao samo jedan ishod.

Izbijanjem ratnih dejstava je službeno bilo zabranjeno da se hirurški liječe onkološki slučajevi u Sarajevu! Ne ulazeći u sve razloge te odluke ja sam na svojoj Klinici zbrinuo sve one, koji su se javili sa onkološkim oboljenjem.

Onkološki multidisciplinarni tim za određenu problematiku, kojom se bavila ova Klinika bio je koncipiran i funkcionalisan je besprekorno po svim svjetskim normativima za liječenje a sačinjavali su ga: hirurg-onkolog, radiolog, internista-onkolog, internista onkolog-imunolog, patolog i svi naslonjeni na dobru dijagnostiku, laboratorij i detekciju. Početkom rata su energenti počeli da igraju presudnu ulogu u kontinuitetan rad ovog tima, pa su ključni u dijagnostici, patolog i dijelom dijagnostika, bili isključeni 2/3 vremena za svoj rad, kao i radioterapeut. Osnovna terapija je i u normalnim uslovima hirurška, u onkološkoj kazuistici uobičenih tumora sa osnovnim ciljem radikalnosti i rada u istom aktu. Tu se interponira fatalna *e tempore* biopsija koja je nedostajala.

Hirurg je bio ostavljen svojoj savjesti i znanju da u takvim uslovima donosi presudnu ocjenu o bolesniku i njegovoj prognozi. Svi slučajevi su riješeni po principima hirurške doktrine za zbrinjavanje oboljelih iz onog doba, kada nije bilo adjuvantne i radio-terapije. Rezultati se apsolutno slažu sa onim koji su bili, kada je samo hirurg liječio neoplastični proces.

Ključne riječi: Rat, Onkološki bolesnik, Klinička etika, Kliničko odlučivanje, Operativni tretman.

KOLIKO JE KRVI POTREBNO ZA TRANSFUZIOLOŠKO ZBRINJAVANJE POVRIJEĐENIH U RATU?

M. Begović, D. Mazlagić, S. Štraus, B. Mazlagić

Stanica za transfuziju krvi Državne bolnice "Sarajevo"

Hirurško odjeljenje Državne bolnice "Sarajevo".

S A Ž E T A K

Autori su ovom retrospektivnom studijom utroška krvi u zbrinjavanju povrijeđenih pripadnika oružanih snaga (OS) i civila, u ratu, željeli dati svoj doprinos izradi ratnih normi utroška krvi za cijekupno stanovništvo. Analizirano je 3.215 slučajeva povrijedivanja (1.815 civila i 1.400 pripadnika OS), koji su u vremenskom periodu od 11. maja do 31. oktobra 1992. godine primljeni u hiruršku ambulantu Državne bolnice "Sarajevo". Autori su pratile utrošak krvi u toku prvog, prvih sedam i prvih trideset dana njihovog liječenja. Rezultati su grupisani, statistički obradeni i prikazani u dvije tabele. Na osnovu analize je zaključeno da je u uslovima brze evakuacije povrijeđenih, raspolažanja dovoljnim količinama krvi i suženih indikacija za njihovu primjenu, u prvih 30 dana liječenja potrebno obezbijediti 0,302 litara krvi po povrijeđenom. Kako samo 16% povrijeđenih prima transfuziju krvi tako bi se svakom od njih obezbijedilo 1,912 litara krvi. Najveći dio te količine (68%) bi se utrošio u toku prvog dana po njihovom prijemu u bolnicu.

Ključne riječi: Transfuzija krvi, Povrijeđeni u ratu, Ratna norma krvi.

ORGANIZACIJA FIZIKALNE MEDICINE I REHABILITACIJE U RATNIM USLOVIMA

Ž. Mišanović, N. Zjuzin

Institut za fizijatriju i rehabilitaciju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Organizacija fizikalne medicine i rehabilitacije provodi se u ratnim uslovima kroz hospitalni i ambulantni rad. Hospitalni dio su svi bolnički kreveti na kojima se nalaze ranjenici (oko 2.400) a koji pripadaju traumatologiji, ortopediji, neurologiji, neurohirurgiji. Tako "krevet" postaje "centar za rehabilitaciju".

U nekim bolnicama izdvajaju se kreveti za rehabilitaciju (ukupno 105) kao privremeno rješenje rehabilitacije. Medicinska rehabilitacija se uglavnom obavlja kroz kineziterapiju, manji broj ranjenika je obuhvaćen i fizikalnom terapijom.

Rehabilitacija u ambulantnim uslovima obavlja se na punktovima za fizikalnu terapiju (oko 400 pacijenata) sa fizikalnom i kineziterapijom.

U jednom dijelu grada, udaljenom od ambulantu za fizikalnu terapiju odvija se rehabilitacija u kućnim uslovima pod kontrolom fizijatra, a fizioterapeut obavlja kineziterapiju. Broj ranjenika i posljedice ranjavanja uslovljavaju izgradnju centra za rehabilitaciju.

Ključne riječi: Rehabilitacija, Ratni uslovi, Organizacija.

LEZIJE PERIFERNIH NERAVA NAKON RANJAVANJA

N. Zjuzin, A. Buljina

Institut za fizijatriju i rehabilitaciju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Na ispitivanom uzorku od 102 pacijenta nađena su 123 oštećenja nerava nakon ranjavanja. Kod 27,0 % slučajeva nije postavljena dijagnoza lezije nerva. Na elektrodijagnostiku u prva tri mjeseca nakon ranjavanja upućeno je 24,0 % pacijenata, sve ostalo, 76,0 % upućeno je nakon 4-14 mjeseci iza povrede nerva. U prva dva mjeseca nakon ranjavanja operisano je 15,0 % pacijenata, a 85,0 % 4-16 mjeseci nakon ranjavanja. Jatrogene lezije zbog fiksatora i ekstenzije javile su se kod 32,0 % pacijenata, i to u području radijalisa i fibularisa. Kompletnih lezija nerava je bilo 60,0 %, a djelimičnih 37,0 %, što je u skladu sa urađenim operativnim zahvatima na nervima: 58,0 % neurorafija, 37,0 % neuroliza i samo 5,0 % transplantacija. Sve neurorafije su sekundarne.

Ključne riječi: Periferni nervi, Lezija, Elektrodijagnostika, Kvantitativna analiza.

DOKTRINARNI PRISTUP PROCJENI POSLJEDICA KRANIOCEREBRALNIH POVREDA

M. Gavranović, I. Cerić, L. Oruč, M. Hmjica

Neurološka klinika, Klinički centar Sarajevo

Psihijatrijska klinika, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Procjenu posljedica poslike teških kraniocerebralnih povreda (TKCP) treba provoditi 1-2 godine nakon povrede. Evaluacija mora počivati na određenim postulatima, koji moraju biti obavezni za tim stručnjaka (neuropsihijatar, otolog, oftamolog, neuroradiolog, klinički psiholog), koji moraju raditi simultano, jer se samo tako može ustanoviti tačan sindrom oštećenja.

Dosadašnja klinička praksa pokazala je mnoge insuficijentnosti. Prvi postulat je **Informacija o zdravstveno stanju prije povrede**: ranije povrede i njihove sekvele, psihopatološka ispoljavljivanja, alkoholizam, poremećaji svijesti, vrtoglavice, smetnje sluha i vida i dr.

Dруги постулат је **uvid u medicinsku dokumentaciju iz akutne faze povrede**: kvalifikacija povrede, dužna besvesnog stanja i posttraumatske amnezije, fokalni neurološki znaci, psihički poremećaji, EEG, CT i dr.

Treći postulat је **bržljiv klinički pregled sa parakliničkim parametrima**: neurološki pregled (fokalni neurološki znaci, hemisferalni sindrom, veoma rijetko parkinsonizam) sa konsultacijom otologa (vestibularis, audiogram), oftalmologa (visus, fundus, campus, očni tlak), EEG (longitudinalno praćenje), eventualno evocirani moždani potencijali. Sindrom epilepsije treba da počiva na kliničkom i EEG kriteriju, a selekcija mora biti stroga. Pomoć neuroradiologa je važna ako postoje strukturalne promjene na mozgu.

Psihičke promjene: pseudoneurastenia, pseudopsihopatija i dosta rijetko organski psihički sindrom. Utvrđivanje je kliničko, ali uz testove psihologa, a kod organskog psihičkog sindroma i CT-om mozga. Traumatska neuroza ne spada u sekvele kraniocerebralne povrede.

Sinteza svega navedenog uz cijelovito i sveobuhvatno razmatranje i kritičko procjenjivanje, može obezbijediti odgovarajuće osnove za tačan sindrom oštećenja poslike kraniocerebralne povrede.

Ključne riječi: Ratna kraniocerebralna povreda, Procjena sekvele, Doktrinarni pristup.

REHABILITACIJA RANJENIKA POSLIJE PRIMJENE FIKSATORA NA TRAUMATOLOŠKOJ KLINICI U USLOVIMA RATA

D. Avdić, Z. Hadžiahmetović

Traumatološka klinika, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Savremena metoda spoljne fiksacije sa minimalnom osteosintezom, otvorila je novo poglavlje u rehabilitaciji traumatskih lezija lokomotornog aparata. Ova konstatacija se osobito potvrđuje u programu provođenja rehabilitacije u ratnim uslovima. Naime, mogućnosti za provođenje rehabilitacije u ratnim uslovima su svedene na minimum, a zahtjevi za rezultativnu rehabilitaciju su povećani, u smislu što ranije početka i što kraćeg vrijeme trajanja, odnosno što bržeg završetka. Ovo je razumljivo, jer je od 89% ispitanika, koji su muškarci, najveći broj boraca. Rezultati liječenja, odnosno provedenog programa rehabilitacije, se najbolje potvrđuju odlukom V.LJ.K.-VOJNO SPOSOBAN, koju je dobila većina naših pacijenata.

Ključne riječi: Lokomotorni aparat, Spoljna fiksacija, Rehabilitacija.

MOGUĆNOSTI IZRADE MAGISTRALNIH I GALENSKIH LIJEKOVA KAO NADOPUNA ILI SUPSTITUCIJA ZA GALENSKE LIJEKOVE U RATNIM USLOVIMA

S. Hadžović, A. Bilić, A. Mehmedagić

Farmaceutski fakultet, Sarajevo

S A Ž E T A K

Izrada magistralnih i galenskih lijekova često je predstavljala nužnu zamjenu za deficitarne gotove lijekove u kratkom vremenskom periodu, dok u uslovima rata, može nadopuniti nedostatak gotovih lijekova.

Kao informaciju o gotovim lijekovima koristili smo temeljni raspored - Farmakoterapijski priručnik i Registrar osnovnih podataka farmakoinformatike, dok su metode izrade većeg broja ovih oblika utvrđene opštim propisima Farmakopeje IV i Formula magistralis II. Pojedini oblici lijekovitih preparata svrstani su radi preglednosti u tri grupe: tekući, polučvrsti i čvrsti. Rezultati su predstavljeni tabelama u kojima su prikazane mogućnosti nadopune i substitucije za gotove lijekove. Naša želja je, što je cilj rada da se u praksi

reafirmiše postojeća mogućnost materije medike, nadopuni ponuda magistralnim i galenskim lijekovima, te ublaži sve veća nestašica gotovih lijekova.

Ključne riječi: Magistralni lijekovi, Galenski lijekovi, Nadopuna, Supsticija, Gotovi lijekovi.

KLINIČKO - BIOHEMIJSKA DIJAGNOSTIKA U RATU '92/93.

E. Suljević, B. Cico

Institut za kliničku hemiju i biohemiju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Analizirali smo aktivnosti u jednogodišnjem periodu u Institutu za kliničku hemiju i biohemiju Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu (KCU), koji obavlja biohemijsko-hematošku djelatnost za pacijente klinika i instituta KCU. Podaci ukazuju na pad zahtjevanih analiza za 79% u odnosu na mirodopski period. U toku ratne '92/93 godine obrađeno je ukupno 982 547 analiza od kojih je 34,5% urgentnih analiza što ukazuje na veliki broj obrađenih pacijenata sa urgentnim i komplikovanim stanjima. Iz obrađenih podataka uočljivo je da su lječari-ordinari su zahtjevali najviše elektrolite, acidobazne statuse, enzime, hematološke parametre, analize urina, ureje i glukoze.

Prezentiran je pregled obrađenih analiza po statusima - opšti biohemski status primarnog nivoa, opšti biohemski status sekundarnog nivoa i dijagnostički statusi. I pored velikih problema po osnovu nedostatka hemikalija, repromatenjala i rezervnih dijelova za mjerne i druge instrumente uspješno je dat odgovor klinikama i institutima KCU na zahtjevane analize.

Ključne riječi: Biohemijsko-hematološki laboratorij, Ratna aktivnost, Analiza zahtjevanih biohemijskih statusa.

ODRŽAVANJE KVALITETA I KONTINUITETA RADA KLINIČKOG LABORATORIJA U RATNIM USLOVIMA

E. Suljević, J. Čorić, A. Kalajlić, B. Mujović, I. Bureković, Dž. Čatović

Institut za kliničku hemiju i biohemiju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Institut za kliničku hemiju i biohemiju KCU u Sarajevu u toku rata '92/'93. godine našao se u izuzetno teškoj situaciji zbog nedostatka hemikalija i reagenasa. Medicinski bilo-hemici Instituta, u takvoj situaciji, postepeno su se pripremali i razradivali odredene probleme po pitanju pripravljanja i obezbjeđenja reagenasa za laboratorijske analize. Posvećena je pažnja izradi reagenasa za laboratorijske analize koje su u programu prioriteta laboratorija u ratnim uvjetima a za koje su postojale hemikalije. Pripravljeni su i korišteni supstrati za analize glukoze, ALT, LDH, ureje, zatim reagensi i otopine bez kojih mjeri i drugi instrumenti ne bi mogli raditi, kao što su kalibratori i puferi za acidobazne analizatore ABL 30 i ABL 4, analizator za elektrolite E2A Beckman i Beckman-ove analizatore za određivanje kreatinina i ureje. Također su pripravljeni i korišteni reagensi za kvalitativno i kvantitativno određivanje parametara urina kojim je supstituiran postupak test trakama, odnosno suha hemija. Zadovoljavajući rezultati statističke obrade ukazali su na mogućnost korištenja navedenih reagenasa. Na ovaj način je omogućen kontinuitet rada kliničkog laboratorija u ratnim uslovima.

Ključne riječi: Rat, Reorganizacija rada, Reagensi, Kalibratori, Puferi, Analizatori.

MOGUĆNOSTI KORIŠĆENJA VLASTITIH RESURSA U DOMENU LABORATORIJSKE DIJAGNOSTIKE NA PRIMJERU ODREĐIVANJA GLUKOZE

B. Mujović, M. Buljina, J. Fočo

Institut za kliničku hemiju i biohemiju, Klinički centar Univerziteta u Sarajevu

S A Ž E T A K

Za određivanje glukoze u tjelesnim tečnostima, koriste se reagensi visokog kvaliteta, koji nismo imali u jednom periodu, uslijed agresije na našu zemlju i presijecanja linija snabdijevanja, pa smo se odlučili da jedan ovakav dijagnostikum sami proizvedemo

koristeći izvjesne, manje rezerve hemikalija, što nam je omogućilo rad ove značajne analize, za jedan period.

Po metodologiji i principu rada, reagens je jako specifičan za glukozu, a zasniva se na djelovanju heksokinaze uz prisustvo glukoza-6-phosphat dehidrogenaze i NAD-a, pri čemu se prati porast absorbancije.

Ova indikatorska metoda je pogodna za manuelno izvođenje, a može se adaptirati i na analizatorima. Količina uzorka za analizu je minimalna, a brzina reakcije zadovoljava postavljene zahtjeve.

Obradom statističkih podataka, koji su dobijeni ispitivanjem pouzdanosti rezultata, vidimo da se radi o jednom pouzdanom reagensu, a analizom materijalnih troškova pri izradi, dobijamo uvid u red veličine ušteda ostvarenih na ovaj način, pogotovo ako se ima u vidu da se nabavka ovih obavlja isključivo iz uvoza.

Ključne riječi: Glukoza, Heksokinaza, Reagens, Proizvodnja.

PROIZVODNJA HEMATOLOŠKIH, CITOLOŠKIH, MIKROBIOLOŠKIH, BIOKEMIJSKIH I KEMIJSKIH OTOPINA I REAGENASA

H. Merdić, N. Merdić

"SEMIKEM" SARAJEVO

S A Ž E T A K

Ovom temom "SEMIKEM" Sarajevo želi korisnicima naših proizvoda za dijagnostiku ćelija, mikroskopiju kao i kliničku biokemijsku dijagnostiku, pružiti pregled naših proizvoda: bojila, otopina bojila, reagencija za kliničku biokemijsku dijagnostiku i pomoćnih sredstava i indikatora za medicinu i industriju. Također, želimo ukazati na naš doprinos u nastavljanju procesa proizvodnje, uprkos agresiji i uništavanju kompletног procesa proizvodnje u okupiranom dijelu Sarajeva, te razvoj novih proizvoda kako bi se omogućio nesmetan rad zdravstvenih ustanova na teritoriji RBiH u ratnim uslovima.

Ključne riječi: Laboratorijske otopine i reagensi, Ratna proizvodnja.

ZNAČAJ BRZE DIJAGNOSTIKE HEMORAGIČNE GROZNICE SA BUBREŽnim SINDROMOM (HFRS) U RATU

A. Markotić, A. Šarčević, D. Hlača

Katedra za mikrobiologiju, Medicinski fakultet u Sarajevu

S A Ž E T A K

Hemoragična groznica sa bubrežnim sindromom (HFRS) predstavlja važan vojni problem zbog velikih epidemija među vojnicima u prošlim ratovima.

ELISA test za detekciju protu-hantavirusnih IgM protutijela se pokazao kao metod izbora za brzu dijagnostiku HFRS. S obzirom da je BiH jedno od najvećih endemskih žarišta HFRS u Evropi, ratni uvjeti u kojima se nalazimo, mogu dovesti kako do pojave epidemije, tako i sporadičnih slučajeva ove bolesti.

Stoga smo željeli analizom IgM OD (*optical density*) vrijednosti dobivenih ELISA testom ispitati dijagnostički potencijal ovog testa na našim serumima, u ranoj fazi bolesti.

Visoke OD vrijednosti IgM protutijela u prvih 10 dana bolesti jasno demonstriraju dijagnostički potencijal ELISA IgM testa. Time smo potvrdili spremnost naše laboratorije za brzu dijagnostiku HFRS.

Značaj je tim veći što oboljeli, dijagnosticirani u prvih 7 dana bolesti mogu biti uključeni u terapiju ribavirinom, što smanjuje smrtnost i skraćuje tok HFRS.

Ključne riječi: HFRS, ELISA IgM test, Protuhantavirusna IgM protutijela, Ribavirin, Ratna djejstva.

ISPITIVANJE POSTOPERATIVNIH KONTAMINACIJA RANA U PERIODU APRIL-SEPTEMBAR 1992. GODINE

F. Aganović, B. Telebak, S. Ćibo, E. Aganović

Republički zavod za zdravstvenu zaštitu Sarajevo Institut za epidemiologiju,
Medicinski fakultet Sarajevo Ortopedska klinika, Klinički centar
Univerziteta u Sarajevu

S A Ž E T A K

U ovom radu autori su analizirali slučajan uzorak 108 nozokomijalnih infekcija u hirurškim ambulantama Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu i Državnoj bolnici u Sarajevu od mjeseca aprila do septembra 1992. godine.

Opšta stopa nozokomijalnih infekcija postoperativnih rana bila je 69,45 %. Najčešće su izolirane gram negativne bakterije. *Pseudomonas aeruginosa* nađen je u 20,37 % svih inficiranih rana, *E.coli* i *Klebsiella sp.* u 12,96 % a *Staphylococcus pyogenes* u 12,03 % analiziranih slučajeva.

Bez kontinuirane kontrole hospitalne flore nije moguća primjena antibiotika. *Pseudomonas* je najznačajniji nozokomijalni patogen i to sugerise da se epidemiologija nozokomijalnih infekcija razlikuje od epidemijskih infekcija.

Ključne riječi: Nozokomijalne infekcije, Etiologija, Postoperativne rane.

STRES U RATU

M. Hadžimejlić

Klinika za endokrinologiju, dijabetes i bolesti matabolizma, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Ukazali smo na činjenicu da je svaki rat stresogena situacija, razdvojili smo akutni i hronični stres. U ratnim uslovima u svakom trenutku srećemo se sa strahom, uzbudenjem, različitim povredama, gnjevom, ogorčenosti, razočarenjem, naglim termičkim i klimatskim promjenama, brigom, teškim fizičkim naporima, požarima, raznim hirurškim zahvatima, gladovanje, teške psihičke traume, te pojačano uživanje duhana.

Sve, nabrojane okolnosti dovode do akutnog ili hroničnog stresa. Navedena stanja rezultiraju pojačanim lukačnjem kateholamina i noradrenalina, zajedno ili je jedan od njih u predominaciji.

U čitavom sistemu dolazi do aktivacije tzv. stresnih hormona: ACTH, glukokortikoida kortizola, hidrokortizona i srodnika, histamina i serotonina, što je od vitalnog značaja za alarmnu situaciju i preživljavanje raznih stresnih situacija koje su uvek praćene sa izvesnim stepenom hipertenzije, diabetes mellitus, (novonastali ili pogoršani), različitim psihičkim poremećajima i drugih akutnih i hroničnih stanja. Često se sreće i amenoreja. Na kraju treba zaključiti da dugotrajno izlaganje stresnim ratnim situacijama proizvodi hronični stres koji je siguran rizik faktor u nastajanju irreverzibilnih gore pomenutih i drugih oboljenja.

Ključne riječi: Rat, Stres, Kateholamini, Glukokortikoidi, Adrenokortikotropni hormon.

DEFICIT VITAMINA C U RATU

J. Ćorak, S. Bekić, Z. Robović, S. Beganović, M. Dragojević, A. Arslanagić, J. Berbić, N. Mešanović, D. Jergović, J. Džirlo, A. Šlaković

Klinika za hematologiju Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U ovoj studiji je analizirano 9 pacijenata sa deficitom vitamina C koji su ležali na Klinici za hematologiju Kliničkog centra Univerziteta Sarajevo u ratnom periodu od novembra 1992. do maja 1993. godine. Vodeći uzrok hospitalizacije su bili razni oblici kožnih krvarenja, teži oblik malokrvnosti i edemi potkolijenica prisutni kod svih ispitanika. Koagulacioni skrining testovi nisu pokazivali nikakve druge abnormalnosti izuzev patološkog testa kapilarne fragilnosti (Rumpel-Leed). Odličan terapijski odgovor na intravensku odnosno peroralnu aplikaciju askorbinske kiseljine potvrđuje deficit vitamina C kao uzrok krvarenja. Korekcija malokrvnosti je kod sedam bolesnika zahtijevala dodavanje ostalih deficitarnih dijetalnih sastojaka neophodnih za normalnu eritropozu (željezo, folian, kobalamin, bjelančevine). Ovo zapožarje potvrđuje činjenicu da se klinički deficit vitamina C javlja udružen sa deficitom ostalih dijetalnih sastojaka što daje znatno težu kliničku sliku nego izolovana deplecija askorbinske kiseljine. U zaključku ističemo da se u ratnim uslovima opšte dijetarne deficijencije mora misliti i na nedostatak vitamina C i njegovu pravilnu nadoknadu.

Ključne riječi: Vitamin C, Nedostatak, Ratni uvjeti.

NUTRITIVNE ANEMIJE UZROKOVANE NEDOSTATKOM FOLNE KISELINE, VITAMINA B12 I VITAMINA C U RATNIM USLOVIMA

S. Beganović, S. Bekić, Z. Robović, N. Mešanović, A. Arslanagić, J. Čorak, N. Selimović

Klinika za hematologiju Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U "normalnim" uslovima osobe koje se hrane isključivo konzerviranim hranom često razviju nutritivnu megaloblastnu anemiju uslijed deficit folne kiseline. Svaka osoba koja hranom (jetra, svježe voće i povrće) ne unosi folnu kiselinsku razvije megaloblastnu anemiju za oko četiri mjeseca. Suprotno tome, zalihe vitamina B12 u normalnom organizmu traju 3 do 5 godina. U ratnim uslovima deficit folne kiseline postaje značajan uzrok nastanku megaloblastnih anemija.

U radu se analiziraju podaci 14 slučajeva megaloblastnih anemija koji su u ratnim uslovima liječeni na Klinici za hematologiju u periodu od godinu dana (septembar 1992./1993.). U analizu su uključeni samo pacijenti kod kojih su urađene sve raspoložive laboratorijske pretrage uključujući i pregled koštane srži. U navedenim slučajevima postignut je adekvatan hematološki odgovor poslije primjene folne kiseline i vitamina B12. Hrana koja sadrži folate sadrži i vitamin C pa je deficit ova vitamina često udružen. Na Klinici za hematologiju je tokom prošle zime (1992.) dijagnosticiran prvi slučaj skorbuta (u ratnim uslovima) u gradu Sarajevu koji je prijavljen Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji.

U radu su posebno prikazana dva tipična slučaja nutritivnih anemija uzrokovanih kombinovanim deficitom vitamina C i folne kiseline.

Ključne riječi: Nutritivna megaloblastna anemija, Ratni uvjeti.

SARAJEVO U RATU 1992-1993. I ULKUSNA BOLEST

M. Gribajčević, Z. Krupež, V. Čuljak, N. Borovac

Klinika za gastroenterohepatologiju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Ispitana je pojavnost, lokalizacija ulkusne bolesti, komplikacije te popratna patološka stanja uočena u toku ezofagogastrroduodenoskopije (EGD) kod ambulantnih i hospitaliziranih pacijenata u ratnoj 1992-1993. godini u okruženom Sarajevu. Od 26 općina koje su

tendirale ovom Kliničkom centru obrađena je populacija samo četiri okružene općine. Niz okolnosti je modifcirao broj ispitanika a najznačajnije od njih su nedostatak električne energije te preraspodjela kapaciteta internih klinika za lakše ranjene borce.

Rezultati pokazuju značajne razlike u pojavnosti ulkusne bolesti, značajan porast duodenalne ulkusne bolesti osobito kissing tipa u odnosu na predratnu 1991. godinu.

Pitanje efekta terapije i vrste primjenjenih lijekova ostalo je otvoreno osobito za ambulantno tretirane pacijente s obzirom na nedostatak lijekova, polimorfizam, etc. Kod hospitaliziranih pacijenata terapija je bila konzistentnija te su se mogli izvući zaključci.

Uočene komplikacije su također obrađene kod hospitaliziranih pacijenata a manifestne gastrointestinalne hemoragiјe su upućivane direktno na intenzivnu njegu.

Ovo je preliminarni izvještaj a podaci koji slijede su modelirani ulaskom većih količina električne energije u grad te smanjenjem ratnih djelstava. Ovi podaci najavljuju enorman porast broja ispitanika te patologije gastroduodenalne regije, osobito pojavnosti ulkusa na želuču.

Ključne riječi: Ulkusna bolest, Rat, Okruženje, Ezofagogastrroduodenoskopija.

UZROCI AKUTNIH GASTROINTESTINALNIH KRVARENJA UTVRĐENIH URGENTNOM ENDOSKOPIJOM KOD PACIJENATA LIJEČENIH NA KLINICI ZA ABDOMINALNU HRIRGIJU U TOKU RATNE 1992/93. GODINE

I. Bratović, D. Radnić, Z. Vukobrat-Bijedić, F. Pašić, M. Bašagić

Klinika za gastroenterohepatologiju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Prikazani su i statistički obrađene dvije grupe bolesnika sa akutnim gastrointestinalnim krvarenjem liječenih na Klinici za abdominalnu hirurgiju Sarajevo u periodu kraj marta 1991. - kraj marta 1992. godine (predratni period) i kraj marta 1992. - kraj marta 1993. (ratni period).

Zapaženo je slijedeće:

- S obzirom na broj gravitirajućih pacijenata došlo je do porasta bolesnika s akutnim gastrointestinalnim krvarenjem u ratnom u odnosu na predratni period.

- Bolesnici u tzv. ratnom periodu, u odnosu na predratni, su mlađi u prosjeku: muškarci za 7,4 a žene za 5,4 godine.
- Broj teških akutnih krvarenja iz ulkusnih lezija koji je u predratnom periodu iznosio 14% je u značnom porastu (24%) a također i broj operisanih bolesnika.
- Zapažen je veliki procenat tzv. gigantskih ulkusa.
- Smrtnost je također lagano porasla.

Ključne riječi: Akutna gastrointestinalna krvarenja, Urgentna endoskopija, Ratni period.

INCIDENCIJA ULCEROZNOG KOLITISA U RATNIM UVJETIMA /

F. Pašić, V. Kesić, N. Zubčević, E. Čaušević

Klinika za gastroenterohepatologiju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U nastanku ulceroznog kolitisa pored nasljedne predispozicije i infektivnih agenasa, veliki značaj se pridaje imunološkim i psihosomatskim poremećajima.

Cilj rada je analiza incidencije ove bolesti u uvjetima agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Korišten je vlastiti materijal u dvogodišnjem vremenskom periodu, a dijagnoze su zasnovane na standardnim i visoko diferentnim dijagnostičkim pretragama (kolonoskopija i biopsija).

Rezultati našeg istraživanja su statistički obrađeni i tabelarno prikazani, te je lako uočljivo da je u uvjetima agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu došlo do značajnog povećanja ($p<0.01$) novootkrivenih slučajeva ulceroznog kolitisa, kao i slučajeva recidiva ($p<0.05$) u odnosu na njihovu pojavu u uvjetima prije rata.

U godini agresije na našu Republiku dokazali smo 11 slučajeva ulceroznog kolitisa - novootkrivenih i 38 recidiva na oko 200.000 stanovnika starijih od 14 godina u okupiranom Sarajevu. Dakle, dokazali smo 5,5 slučajeva na 100.000 stanovnika. Prema tome, incidencija ulceroznog kolitisa u uvjetima agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu bila je veća nego u najrazvijenijim zemljama zapada, gdje je učestalost ove bolesti neobično velika u odnosu na našu sredinu.

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu je značajno povećala broj novootkrivenih slučajeva ulceroznog kolitisa, kao i slučajeva recidiva, u odnosu na njihovu pojavu u uvjetima prije rata. Prema tome, uzročni agensi su vjerovatno psihogeni, premda ne treba zanemariti ni nutritivne, mogući gubitak imuniteta, kao i nedostatak djelotvornih lijekova.

Ključne riječi: Ulcerozni kolitis, Agresija na Bosnu i Hercegovinu, Psihosomatski poremećaji.

HOSPITALIZIRANI BOLESNICI NA KLINICI ZA ENDOKRINOLOGIJU, DIJABETES I BOLESTI METABOLIZMA SARAJEVO U JEDNOGODIŠNJEM RATNOM PERIODU OD 15. 04. 1992. DO 15. 04. 1993. GODINE

M. Hadžimejlić, M. Grujić, I. Suljević, D. Šakambet, E. Kučukalić-Selimović, M. Blagojević, B. Horozić, A. Dizdarević, J. Stijepić

Klinika za endokrinologiju, dijabetes i bolesti metabolizma, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Pratili smo u jednogodišnjem ratnom periodu strukturu primljenih bolesnika na odjeljenjima Klinike za endokrinologiju, dijabetes i bolesti metabolizma. Konstativali smo da je primljeno, odnosno ispitivano i liječeno 439 bolesnika, od toga 247 (56%) internističkih bolesnika i 192 (44%) ranjenika. Taj broj smo uporedili s analizom prethodnog petogodišnjeg perioda naših bolesnika, kada je bilo hospitalizirano 2969 pacijenata, odnosno u prosjeku 593 pacijenta. Zaključujemo da je u ratnom periodu primljen nešto manji broj, zbog dužeg zadržavanja bolesnika u ratnim uslovima, zbog nemogućnosti izmještanja bolesnika na kućno liječenje ili drugi azil, iz razloga ratnog okruženja. Od 439 bolesnika imali smo 161-og dijabetičara (37%). Među dijabetičarima bilo je 26 (6%) pacijenata sa ketoacidozom, novootkrivenih dijabetičara 30 (7%), hipoglikemija 28 (6%), endokrinskih oboljenja 174 (40%), hipertenzija 46 (10%).

Pored dijabetesa, među endokrinskim oboljenjima najčešća su bila oboljenja štitne žlezde. Potrebno je ovdje naglasiti da smo pored bolesnika koji su primljeni u hipoglikemiji, imali svakodnevno, što nije uobičajeno, pojave hipoglikemijskih reakcija kod bolesnika sa standardnim, već ranije određenim inzulinskim dozama, pa smo bili prisiljeni doze snižavati i do 50%, a u izvesnim slučajevima, kod starijih bolesnika (a dugogodišnjih dijabetičara) prelaziti i na peroralne antidijabetike. Ovu činjenicu smo objasnili neadekvatnom ishranom, kalorijski manje vrijednom i jednoličnom.

Zabilježili smo jedan slučaj kod bolesnice sa 29 godina koja je na terapiji inzulnom od svoje 6. godine, da je hipoglikemija postala gotovo trajna do februara 1993. godine, te je umjesto inzulina potrebno davati koncentrovanu glukozu, pa se opservacija bolesnice nastavlja.

Zaključili smo da je ubuduće neophodno obezbjediti odgovarajuće azile za izlijecene bolesnike, kako ne bi zauzimali toliko potrebne bolesničke krevete.

Ključne riječi: Hospitalizacija, Endokrina oboljenja.

INTERNISTIČKA OBOLJENJA SA SPECIFIČNOSTIMA I POSEBNIM OSVRTOM NA ENDOKRINA OBOLJENJA U RATNIM USLOVIMA

M. Hadžimejlić, I. Suljević, D. Šakambet

Klinika za endokrinologiju, dijabetes i bolesti metabolizma, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Iznijeli smo vlastito iskustvo stečeno u toku jedne godine rata u R BiH. Uočili smo promjene brojnih faktora koji su promjenili sliku mnogih oboljenja, njihovu učestalost, karakter i intenzitet pa prema tome dijagnostiku i terapiju.

U te faktore kao najčešće ubrojali smo: pad lične i opšte higijene, pad životnog standarda sa opštom oskudicom u svim oblicima ishrane, česta fizička naprezanja, izloženost psihotraumatizmima, izlaganje termičkim i klimatskim promjenama, život u zbjegovima i u okruženju, stalne migracije stanovništva, boravci u logorima, maltretiranja i zarobljavanja, razbijanje porodice, emocije vezane za poginule i dr.

Istakli smo teškoće zdravstvene službe koja zajedno sa stanovništvom ima još teže probleme. Naročito se registriraju "prehladna oboljenja" disajnog trakta, aktiviraju se peptičke grizlice, razvijaju se dispepsije, gastritis, eneterokolitis i tuberkuloza.

Najčešća endokrina oboljenja su ili se pogoršavaju: diabetes, tireotoksikoza, hipertenzije, a česta je i amenoreja.

Klinički smo se osvrnuli na nepotrebno zadržavanje ranjenika i bolesnika i po 6-7 mjeseci zbog čekanja na transport u inostranstvo ili do svojih kuća zbog čega je smještaj akutnih bolesnika onemogućen.

Ključne riječi: Rat, Bolesti, Migracije, Okruženje.

NEKE SPECIFIČNOSTI KOD PACIJENATA SA DEKOMPENZOVANOM JETRENOM CIROZOM LIJEĆENIH NA OVOJ KLINICI U TOKU RATNE 1992./93. GODINE U ODNOŠU NA PREDRATNI PERIOD

I. Bratović, Z. Vukobrat-Bijedić, V. Kesić, M. Pozderac, N. Hadžijahić, B. Gogov

Gastroenterohepatološka interna klinika, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U radu se obraduju neke specifičnosti koje smo zapazili kod pacijenata sa dekomponziranim jetrenom cirozom lijećenih na ovoj Klinici u toku ratne 1992./93. godine u odnosu na predratni period.

Obradili smo dvije grupe pacijenata lijećenih na ovoj Klinici u periodu 31.3.1991. godine do 31.3.1992. godine (jednogodišnji predratni period) i u periodu od 01.4.1992. godine do 01.4.1993. godine (jednogodišnji ratni period). Napominjemo da su u obje grupe uzeti u obradu samo pacijenti koji u cijelosti ispunjavaju sve kriterije dekompenzovane jetrene ciroze.

U obje grupe broj muških bolesnika je znatno veći. U predratnoj grupi bolesnika bilo je 57 muškaraca sa prosječnom starosnom dobi 61,2 godine. Ženskih bolesnika je bilo 9 sa prosječnom starosnom dobi 66,1 godina.

U drugoj grupi bolesnika koji leže na Klinici u jednogodišnjem ratnom periodu bilo je 56 muškaraca sa prosječnom starosnom dobi 54,8 godina i 16 žena sa prosječnom starosnom dobi 56,8 godina. Osim znatnog porasta broja ženskih bolesnika u ratnom periodu (77,8%), evidentno je da su bolesnici sa dekompenzovanom jetrenom cirozom u ratnom periodu u prosjeku mlađi i to kod muškaraca 7,4 a kod žena 9,2 godine.

U jednogodišnjem ratnom periodu u odnosu na jednogodišnji predratni period došlo je do povećanja broja oboljelih od dekompenzovane jetrene ciroze, povećan je broj recidiva leženja, starosna dob bolesnika znatno niža i znatno povećan broj egzitusa.

Ključne riječi: Dekompenzovana ciroza jetre, Ratni period.

MANIFESTACIJE KORONARNE BOLESTI U RATNIM USLOVIMA NA KLINICI ZA BOLESTI SRCA I REUMATIZAM

E. Rajjević, A. Arslanagić, M. Bukša, Ž. Raić

Klinika za bolesti srca i reumatizam, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Praćene su manifestacije koronarne bolesti u ratnim uslovima kod bolesnika liječenih na Klinici za bolesti srca i reumatizam.

U toku prvih dvanaest mjeseci ratnog stanja kroz Intenzivnu njegu za koronarne bolesnike prošlo je 239 bolesnika s koronarnim oboljenjem u dobi od 30 do preko 80 godina starosti. Od toga je bilo 179 oboljelih od infarkta miokarda i 60 oboljelih od angine pektoris. U grupi sa nalazio 181 bolesnik (74,9%) i 58 bolesnica (21,7%). Sa anginom pektoris bio je 41 muškarac (68,3%) i 19 (31,7%) žena. Grupa oboljelih od infarkta miokarda imala je 140 muškaraca (78,2%) i 39 (21,0%) žena.

Oboljela grupa u ratnom periodu upoređivana je s grupom bolesnika koji su ležali u Intenzivnoj njezi u toku 6 mjeseci predratnog perioda. Grupa bolesnika u mirnom periodu imala je 270 oboljelih, od toga 212 (72,7%) muškaraca i 58 (27,3%) žena, također u dobi od 30 do preko 80 godina.

Vršena je statistička obrada podataka i upoređivane su obje grupe bolesnika. U ratnoj grupi nađen je signifikantan porast oboljelih s anginom pektoris ($p < 0,01$). U kontrolnoj grupi oboljelih od infarkta miokarda bio je veći, ali nije bio signifikantne razlike.

Nije bilo značajnih razlika u odnosu na dob i spol kod oboljelih u ratnoj grupi u odnosu na kontrolnu grupu.

Ključne riječi: Angina pektoris, Infarkt miokarda, Rat.

KARAKTERISTIKE HOSPITALIZIRANIH NESPECIFIČNIH UPALA PLUĆA U DOSADAŠNJEM PERIODU AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU

H. Hamzagić, B. Mehic, E. Ćatović

Klinika za nespecifična plućna oboljenja, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Poredili smo neke parametre vitalne statistike, te simptome i kliničke nalaze pacijenata hospitaliziranih zbog primarno nespecifičnih upala pluća, u dosadašnjem periodu agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Učestalost hospitalizacije zbog bronhopneumonija, te pleuropneumonija bila je češće u ratu oko tri puta, dok je učestalost liječenja od pneumonija bila ista kao i prije rata.

Ratna populacija hospitaliziranih odlikuje se starijim osobama i osobama koje već pate od hroničnih oboljenja, osobito alkoholizma, hroničnog hepatitisa, itd.

Uopšte gledajući, simptomi i fizikalni znaci bili su signifikantno izraženiji u ratnoj, nego u predratnoj populaciji hospitaliziranih. Osobito se ističu klinički nalazi pada vrijednosti alfa-1 globulina, eritrocita i lak porast vrijednosti leukocita u ratnoj, u odnosu na predratnu populaciju hospitaliziranih od nespecifičnih upala pluća.

Značajno su produženi vrijeme trajanja liječenja, vrijeme rendgenološke regresije nalaza kao i vrijeme normalizacije hematoloških nalaza, uz češći nalaz akutnih komplikacija (apsces, empijem) u ratnoj, nego u predratnoj poredenoj populaciji.

Ključne riječi: Rat, Bronhopneumonija, Pleuropneumonija, Pneumonija.

TUBERKULOZA - ZNAČAJ VELIČINE PROBLEMA I TREND OVI KRETANJA

Z. Dizdarević, A. Konjicija, S. Dizdarević, V. Lovre, A. Ciganović, M. Pečanac

Klinika za nespecifična plućna oboljenja "PODHRASTOVI" i Dermatološka klinika Kliničkog centra Sarajevo

S A Ž E T A K

Nakon drugog svjetskog rata epidemiološka situacija u Republici Bosni i Hercegovini bila je znatno poboljšana, ali daleko ispod očekivanog. U R BiH 1988. godine susreli smo se sa najtežom epidemiološkom situacijom u Evropi sa stopom incidence 87,3, a u dobroj skupini iznad 60 godina 265,2, dok je srednji tempo pada bio izrazito spor. Rat, koji se danas vodi u R BiH protiv civilnog i necivilnog stanovništva, stvara takve epidemiološke uslove i činioce, koji omogućavaju nastanak tuberkuloze svih oblika u širim razmjerama. Neophodno je dati okvirne doktrinarne stavove za pravilno i uspješno rješavanje problema tuberkuloze, kao i postavljanje epidemiološke dijagnoze. Epidemiološko proučavanje tuberkuloze pod uslovom da je bazirano na evaluaciji maksimalno standardizovanih podataka o njenoj rasprostranjenosti i kretanju, omogućava sagledavanje veličine ovog socijalno medicinskog problema i planiranje obima i intenziteta antituberkulozne djelatnosti. Potrebno je pronaći najefikasnije mјere za sprečavanje endogene reinfekcije, kao i onemogućiti uslove za nastanak tuberkuloze kroz egzogenu superinfekciju. Tuberkulozu u našoj sredini treba shvatiti kao problem društva, a ne pojedinca.

Ključne riječi: Tuberkuloza, Ratni uslovi, Značaj problema, Epidemiološka situacija.

MORBIDITET I MORTALITET NA PEDIJATRIJSKOJ KLINICI KLINIČKOG CENTRA U SARAJEVU U RATNOJ 1992/93. GODINI

L. Hodžić, E. Hasanbegović, L. Sporišević

Klinika za dječje bolesti, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U radu se analizira oboljevanje i smrtnost djece u okupiranom Sarajevu liječene na Pedijatrijskoj klinici u 1992/93. godini, u odnosu na oboljevu dječu u prethodnoj kalendarskoj godini.

U prijemnoj ambulanti pregledano je 3 627 bolesnika. Vodeće bolesti bile su: respiratorna oboljenja sa učestalošću od 57,0 %, akutni proliv sa učestalošću od 23,7 %, zatim infekcije bubrega i mokraćnih puteva, čija procentualna zastupljenost je iznosila 2,4 %. Ukupno je na Klinici liječeno 1 138 bolesnika i to: zbog respiratornih oboljenja 31,0 %, akutnog proliva - 26,95 %, bolesti CNS-a - 8,34 %, te ostalih bolesti - 33,71 %.

Vodeći uzrok smrtnosti bile su respiratorne bolesti (50,0 %), urodene mane i bolesti srca (28,6 %) i ostale bolesti (21,4 %).

U Sarajevu je u posmatranom periodu umrlo 28-oro bolesne djece, a ubijeno 1 401 dijete. Tako nasilna smrtnost bila je 50 puta veća od prirodne. U gradu je ranjeno 13 598-oro djece, odnosno 4 puta više nego što je pregledano u prijemnoj ambulanti Pedijatrijske klinike.

Ključne riječi: Djeca, Oboljevanje, Smrtnost, Ranjavanje, Ubijanje.

ULTRASONOGRAFIJA U ISPITIVANJU ANOMALIJA URIŇARNOG TRAKTA KOD DJECE

E. Čemerlić-Zečević, A. Trebinjac-Marić, D. Milišić

Klinika za dječje bolesti, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Koristeći ultrazvučnu sivu skalu i real-time metodu pregledali smo 90-oro djece sa različitim bubrežnim oboljenjima.

Između tih bolesnika sa anomalijom izvodnog sistema urinarnog trakta bilo je 22 djece i to: šestoro djece sa unilateralnom opstrukcijom uretero-pelvičnog spoja, te konsekventnom hidronefrozom različitog stepena, desetoro djece sa udvojenim ili rascijepljenim izvodnim sistemom, a petoro djece sa pozitivnim vezikoureteralnim refluksom.

Ultrasonografija je postala značajna metoda u dijagnosticiranju i praćenju, kako struktura bubrega, tako i njegovom izvodnog sistema.

U ratnim uslovima korištenjem ove metode uspjelo se ubrzati dijagnostiku, te pružiti odgovarajuću terapiju našim pacijentima.

Ključne riječi: Ultrazvuk, Urinarne anomalije, Visoka stenoza.

KARAKTERISTIKE BRONHOOPSTRUKTIVNE PLUĆNE BOLESTI KOD DJECE U TOKU RATA

N. Arifhodžić, J. Šator, I. Tahmišćija, D. Miličić

Klinika za dječije bolesti, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Od ukupno 1137 bolesnika hospitaliziranih na Dječiju kliniku u Sarajevu u toku ratne 92/93 godine, analizirano je 208 bolesnika liječenih pod dijagnozom bronhoopstruktivne plućne bolesti. Najveći procenat oboljele djece (50,5%) otpadao je na prematuruse, novorođenčad i mladu dojenčad, oboljelu od akutnog bronholitisa. Odgovor na terapiju kod ove djece bio je najslabiji, tok protrahiran a mortalitet izrazito visok. Na ovakve rezultate uticali su veoma nepovoljni životni uslovi u toku rata, koji su pogodovali bržem nastanku i lakšem širenju respiratoričnih infekcija. Učestalost, klinička slika i tok bolesti kod opstrukтивnog bronhitisa i astme nisu značajnije promjereni, pa je 98% ove djece već nakon 24 sata pokazivalo jasne kliničke znakove poboljšanja. Ipak podatak da je 72% djece sa opstrukтивnim bronhitisom svoju prvu krizu imao u ratnom periodu sugerira uticaj nepovoljnih varjantskih faktora i na ovu skupinu djece, od kojih su najvažniji neuslovne stambene prilike, loša zagrijanost prenatrpanih, neprozračenih i vlažnih prostorija, loša ishrana, što je sve skupa pogodovalo bržem nastajanju i širenju virusnih respiratoričnih infekcija.

Ključne riječi: Djeca, Bronhoopstruktivna bolest, Ratni period.

TEŠKOĆE ODRŽAVANJA METABOLIČKE KONTROLE KOD DJECE SA INSULIN ZAVISNIM DIJABETES MELITUSOM U TOKU RATA

N. Arifhodžić, D. Miličić, I. Tahmišćija, F. Čatibušić

Klinika za dječije bolesti, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Analiziran je kvalitet metaboličke kontrole kod 42 dijabetična djeteta starosti 5-20 godina ($x=14 \pm 5,1$ godina) u toku rata 92/93. godine. Metabolička kontrola UH procjenjivana je tradicionalnim metodama: dnevni profil glikemije (svaka tri mjeseca), 24-satna glikozurija i samokontrola glikozurije kućnim monitoringom (4 x dnevno). Glikozirani HbA1C i druge savremene metode nisu radene ni kod jednog djeteta. Metabolička kontrola kod ispitivane djece bila je nezadovoljavajuća u veoma visokom procentu (69,2 %) posebno

kod onih kod kojih je bolest trajala duže od 5 godina. Zadovoljavajuća metabolička kontrola ustanovljena je samo kod 19,1 % dijabetičara. Na visoke vrijednosti glikemije najvjerovaljnije je uticala neusklađenost doza visokoprečišćenih humaniziranih insulinova sa kvalitativno i kvantitativno loše usklađenom ishranom u toku rata, što će vjerovatno uticati na rani razvoj mikrovaskularnih komplikacija.

Ključne riječi: Djeca, Ratni period, Dijabetes, Insulin, Glikozurija.

SEDIMENTACIJA ERITROCITA: IZVRSTAN TEST ZA RAZDVAJANJE VIRUSNIH HEPATITISA U RATNIM OKOLNOSTIMA

Z. Ridanović, B. Kapetanović, V. Hadžiosmanović

Klinika za infektivne bolesti, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Pregledane su liste 405 hospitaliziranih bolesnika od virusnih hepatitisa u ratnom periodu 1992/93. godine u cilju procjene vrijednosti sedimentacije eritrocita u preliminarnom diferenciraju virusnih hepatitisa A, B i NANB. Analizom podataka nadena su dva dijagnostička "vrha" - jedan koji odgovara hepatitisu B i NANB, i drugi koji govori u prilog hepatitisa A. Rezultati sugeriraju da sedimentacija eritrocita može pomoći liječnicima u odlukama između presumpтивnih dijagnoza hepatitisa A, B i NANB, osobito u oskudnim, ratnim vremenima.

Ključne riječi: Sedimentacija eritrocita, Virusni hepatitisi A, B, NANB, Diferencijalna dijagnoza.

UČESTALOST UZROČNIKA BOLESTI KOJE SE PRENOSE SEKSUALNIM KONTAKTOM U RATNOJ 92/93.

Š. Zvizdić, Z. Riđanović, K. Šerić

Institut za mikrobiologiju,

Klinika za infektivne bolesti, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Iznijeta su kratka saznanja o uzročnicima negonoročnog uretritisa, s osvrtom na klasifikaciju, morfologiju, kao i kulturne i biohemijske osobine pojedinih uzročnika.

Od 81-og pacijenta, liječenih u toku ratne 92/93.godine, s kliničkim slikama koje su se manifestirale upalnim promjenama sluznice urogenitalnog sistema, uzeti su uretralni, cervicalni i vaginalni brisevi. Uz bris uretre, kod muškaraca je uzeta i sjemena tečnost u cilju izolacije potencijalnih uzročnika bolesti koji se prenose seksualnim kontaktom (STD). Kontrolnu skupinu predstavljali su pacijenti, ispitivani u istoj laboratoriji, u predratnom periodu, sa sličnim kliničkim slikama.

Ispitanici su obradivani u periodu od 1.10.1992. do 1.5.1993.godine, i svi su imali negativne nalaze na pokušaj izolacije *N.gonorrhoeae*. Kod određenog broja ispitanika izolovane su uslovno patogene bakterije, ali bez značajnog nalaza upalnih celularnih elemenata u direktnom mikroskopskom preparatu. Kod određenog broja ispitanika izolovana je normalna urogenitalna flora, dok su kod 18 (22,2%) ispitanika izolovane ili dokazane *M. hominis*, *U. urealyticum*, *G. vaginalis* i u najvećem procentu *Ch. trachomatis*.

Ch. trachomatis je dokazana kod 15 (18,5%) ispitanika, *M. hominis* i *U. urealyticum* kod 2 (2,4%) a *G. vaginalis* kod 1 (1,2%) ispitanika.

U odnosu na predratni period učestalost izolacija uzročnika STD-a smanjena je preko 50%.

Ključne riječi: STD, Etiologija, Klinika, Ratne okolnosti.

HIGIJENSKO-EPIDEMIOLOŠKE KARAKTERISTIKE VODA MANJIH VODOOPSKRBNIH OBJEKATA SA PODRUČJA SARAJEVA TOKOM 1992. GODINE

B. Telebak, F. Aganović, O. Slijepčević, S. Hotić, D. Močibob

Institut za epidemiologiju, Medicinski fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

Tokom 1992. godine analiziran je 441 uzorak piјače vode. Analize su pokazale dobre rezultate u periodu do 6.4.1992. godine. Međutim, nakon tog perioda, rezultati pokazuju smanjenje kvaliteta piјače vode. Autori naglašavaju ulogu bunara u snabdijevanju vodom i traženje novih bunara u regionu Sarajeva. Takoder je značajna zaštita i kontinuirana kontrola snabdijevanja vodom.

Ključne riječi: Kvalitet piјače vode, Analiza, Bunari.

ANALIZA MORBIDITETA U RĀTNIM USLOVIMA SA DERMATOVENEROLOŠKOG ASPEKTA

N. Arslanagić, N. Pojakić, S. Dizdarević, A. Berberović, A. Šećerbegović

Dermatovenerološka klinika, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Analiziran je morbiditet kožnih i spolnih oboljenja za prvi dvanaest mjeseci agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Dobiveni podaci upoređeni su sa istom takvom analizom godinu dana prije rata. Znatnija odstupanja u porastu morbiditeta imale su neinfektivne bolesti dlake, virusne bolesti kože i promrzline. Pad morbiditeta uočen je kod kontaktnog alergijskog dermatitisa i urtikarija. Bakterijske, parazitarne, gljivične i polne bolesti nisu pokazale znatnije odstupanje u porastu oboljevanja. Skabijes je čak u padu. Nije isključeno da je jedan broj oboljelih bio zbrinjavan u mjesnim i vojnim ambulantama.

Ključne riječi: Kožne bolesti, Polne bolesti, Rat.

UTJECAJ NUTRITIVNE DEFICITARNOSTI NA STATUS KORJENA DLAKE (TRIHOGRAM)

N. Mutevelić-Arslanagić

Dermatovenerološka klinika, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U radu su prikazane posljedice nutritivne deficitarnosti na status korjena dlake kod dvije grupe ispitanika: dermatoloških bolesnika i bolesnika nakon ranjavanja i/ili operacije, a bez manifestnih znakova alopecije. Vrijednosti serumskog željeza, faktora zasićenja željezom, Hb, hematokrit i status metabolizma proteina nisu bili u svim slučajevima komplementarni sa nalazom trihograma. I u slučajevima normalnih (fizioloških) vrijednosti navedenih parametara nađen je telogeni defluvium, distrofični ili miješani, kao posljedica velike osjetljivosti dlačnog bulbusa na tako minimalne deficite koje nije moguće detektovati laboratorijskim pretragama. U grupi bolesnika nakon ranjavanja i/ili operacije nađen je veći procenat distrofičnog i miješanog efluviјuma kao posljedica težeg oštećenja bulbusa dlake. Procenat telogenih defluviјuma podjednak je u obje grupe. Za sada su ovo uglavnom reverzibilna oštećenja bulbusa pod uslovom da se što prije normalizuje ishrana i odstrani faktor psihičkog i fizičkog stresa.

Ključne riječi: Nutritivna deficijencija, Trihogram, Stres.

POLIETILOŠKE DERMATOZE U RATNIM USLOVIMA U SARAJEVU

A. Korić

Klinika za kožne i venerične bolesti, Ambulantno-polikliničko odjeljenje,
Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U toku jednogodišnjeg, izuzetno surovog rata u Sarajevu zapažena je povećana frekvencija novih slučajeva psorijaze, alopecije, urticarie, rosacee, lichen rubera, pruritus generalisatus sine materiae, morbus Duhringa i hipertrichose. S obzirom da se radi o polietiološkim dermatozama, analiza pozicije i dominacije etiološkog faktora otkriva da dva ili više faktora mogu pojedinačno ili simultano uticati na organ locus minoris resistentiae.

Za psorijazu i pruritus dominantan faktor je stres. Poremećena i deficitarna ishrana je u zajednici sa drugim faktorima od posebnog značaja. Stres je dominantan etiološki faktor i za alopeciju. Locus minoris resistentiae organ je koža i njeni adneksi.

Urticaria, rosacea, dermatitis herpetiformis i lichen ruber stoje prvenstveno pod uticajem nutritivnog faktora, a on upućuje na digestivni trakt kao organ locus minoris resistentiae. Pod uticajem stresa i deficitarne ishrane dolazi do imunoloških promjena koje olakšavaju infektičnom agensu mogućnost dodatnog djelovanja. Ova zapažanja daju široku osnovu za dalje ispitivanje pacijenata sa navedenim dermatozama u povoljnijim uslovima. Gubitak zaštitnih mehanizama organizma u relativno kratkom vremenu govori da je ovakva vrsta agresije nesagleđiva po svojim posljedicama za zdravlje čovjeka. Podaci o poziciji faktora uzročnika bolesti i njihovoj usmjerenosti prema pojedinim organima ukazuju na mogućnost prevencije i liječenja ovih dermatoza kako u ratu tako i u miru.

Ključne riječi: polietiološke dermatoze, Etiološki faktori, Rat.

POSTTRAUMATSKI STRESOGENI POREMEĆAJ U SVJETLU DSM-III-R KLASIFIKACIJE

I. Cerić, L. Oruč, M. Gavranović

Psihijatrijska klinika, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Zbog traume izazvane ratnim djejstvima kao najtežim oblikom katastrofičnog zbivanja pojavili su se brojni psihički poremećaji. Među tim psihičkim poremećajima najčešći i najozbiljniji su PTSD.

U ovom radu prikazane su neke rjeđe varijacije PTSD-i, kompleksni PTSD-i, granični poremećaj ličnosti i disocijativni poremećaji.

Ilustraciju ovih poremećaja predstavljaju pojedini tretirani slučajevi u skladu sa DSM-III-R dijagnostičkim kriterijima.

U radu se raspravlja o nedostacima korištene klasifikacije.

Ključne riječi: PTSD, DSM-III-R.

PRILOG FARMAKOLOŠKOJ PROFILAKSI POSTTRAUMATSKE EPILEPSIJE

M. Gavranović, K. Džirlo, A. Zubčević

Neurološka klinika, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Posttraumatska epilepsija (PTE) je u stalnom porastu zbog sve većeg broja i sve težih povreda glave, a ovo će biti posebno u odbranbenom ratu Republike Bosne i Hercegovine. U kliničkim i bazičnim istraživanjima PTE aspekt farmakološke profilakse često je razmatran, ali naučno zanemarivan. Problem je i dalje otvoren jer indikacije i doze nisu u potpunosti jasne. Prije 40 godina javila se prva sugestija da se farmakološkom profilaksom može prevenirati PTE. U kasnijim studijama predlaže se profilaksa kod "ozbiljnih povreda".

Incidencija u I., II., svjetskom ratu, kao i ratu u Koreji kretala se od 28 do 38,2%. Općenito govoreći, kod zatvorenih povreda glave iznosi 2-5%, a kod otvorenih 40-60%.

Faktori koji izazivaju kasnu PTE (epi napadi sedam dana nakon traume i kasnije): rana PTE (napadi u prvih 7 dana nakon traume), impresivna frakturna, intrakranijalni hematomi, posttraumatska amnezija (PTA) duža od 24 sata, fokalni neurološki znaci, ruptura dure. Ako je postojala rana PTE, PTA duža od 24 sata, fokalni neurološki znaci prilikom povrede, vjerovatnoća za pojavu kasne PTE iznosi oko 60%. Ukoliko je postojala PTA duža od 24 sata, fokalni neurološki znaci, ruptura dure, onda je mogućnost za pojavu kasne PTE oko 40%.

Imajući u vidu ove informacije lječari mogu identifikovati visok rizik kod traumatiziranih i preporučiti profilaksu.

U posljednje vrijeme pitanje farmakološke profilakse ponovo pobuđuje interes lječara koji se bave traumatiziranim, jer postoji tzv. latentni period "sazrijevanja" epileptične lezije, koji može da potraje od nekoliko mjeseci do nekoliko godina. Antiepileptika mogu suprimirati ovaj proces, što je pokazalo nekoliko eksperimentalnih i kliničkih studija. U profilaksi se predlaže carbamazepine, phenytoin, natrijum vaproat u vremenu od 6 mjeseci do 2 godine. Međutim, prospektivne studije sa dobro kontrolisanim parametrima još uvek nema. Nama se čini logičnim da se treba orijentisati na osnovu faktora rizika kod svakog pojedinog traumatiziranog i primjeniti profilaksu carbamazepinom, eventualno phenobarbitonom u srednjim dozama.

Ključne riječi: Posttraumatska epilepsija, Farmakološka profilaksa.

SOCIJALNO-MEDICINSKO ZBRINJAVANJE STANOVNIŠTVA U RATNIM USLOVIMA

N. Behić-Basara, E. Kapetanović-Bunar, A. Hadžibajrić, T. Željić, M. Novković, Z. Dvizac, S. Razavac

Univerzitetski Centar za mentalno zdravlje, Odsjek za alkoholizam i narkomanije; Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Do izbijanja rata, Zavod za alkoholizam i druge toksikomanije funkcioniše kao samostalna zdravstvena institucija u okviru Neuropsihijatrijskih disciplina bivšeg UMC. Svoj rad koji obuhvata sve vidove zdravstvene zaštite, zasniva na principima savremene socijalne psihijatrije. Već u maju mjesecu 1. ratne godine, osoblje i pacijenti ove ustanove gube svoj matični radni prostor nakon nasilnog agresorskog protjerivanja sa lokaliteta Jagomir. U novonastaloj situaciji, psihijatri sa saradnicima stavljaju svoje znanje u službu medicine uključujući se u Projekat "Psiho-socijalni aspekti rata u BiH", posebice u rad sa izbjeglim i raseljenim licima, koja utočišta nalaze po kolektivnim izbjegličkim centrima na četiri slobodne opštine grada Sarajeva.

Ovaj izvještaj predstavlja sintezu radnih iskustava više psihijatrijskih timova koji su preventivno-terapijski djelovali u više izbjegličkih lokaliteta grada, dajući tako svoj doprinos zaštiti mentalnog zdravlja stanovništva izloženog ratnim nedaćama.

Ključne riječi: Rat, Izbjeglice, Skloništa, Psihijatrijsko zbrinjavanje.

STUDIJA PRAĆENJA MORBIDITETA NA REPREZENTATIVNOM UZORKU STANOVNIŠTVA TOKOM PRVA TRI MJESECA RATA U SARAJEVU

Z. Puvačić, J. Puvačić, B. Puvačić, I. Ibrahimagić, S. Puvačić

S A Ž E T A K

Praćen je morbiditet među 2910 stanovnika opštine Novi Grad Sarajevo koji je po svojim demografskim i migracionim karakteristikama bio reprezentativan uzorak. Zbog blizine ratnih sukoba, najučestaliji zahtjev za pružanjem zdravstvene zaštite bilo je ranjavanje. U strukturi morbiditeta u toku prva tri mjeseca rata povrede nastale zbog ratnih operacija su iznosile 25,81% i bile prve u odnosu na sva ostala stanja. U posmatranoj grupi civilnog stanovništva ranjeno je 149 osoba ili od ukupnog broja stanovnika 5,12%. Zbog dobro

organizovane zdravstvene zaštite nije došlo do porasta oboljenja vezanih za slične oblike stradanja, kao što su morbili, dijarealne bolesti, smrtnost dojenčadi i trudnica.

Ključne riječi: Rat, Morbiditet, Lokalitet općine.

POTROŠNJA LIJEKOVA U ORDINACIJI PRIMARNE ZDRAVSTVENE ZAŠTITE PREMA ANATOMSKO-TERAPEUTSKO-HEMIJSKOJ KLASIFIKACIJI LIJEKOVA

A. Omanić, E. Kapić, N. Huković

Institut za socijalnu medicinu, Medicinski fakultet Sarajevo

Institut za farmakologiju i toksikologiju, Medicinski fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

U radu se prikazuje potrošnja lijekova u ordinaciji primarne zdravstvene zaštite, analizirana prema Anatomsko-terapeutsko-hemijskoj klasifikaciji (ATC) lijekova. Period analize potrošnje obuhvata šest mjeseci, za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu. Usluge ove ordinacije koristilo je domicilno i izbjegličko stanovništvo, uključujući i pripadnike Oružanih snaga.

Tabelarni prikaz obuhvata starosnu i polnu strukturu korisnika zdravstvenih usluga, dijagnostiku, terapiju i kontraindikacije prema ATC klasifikaciji.

Ključne riječi: Primarna zdravstvena zaštita, Indikacije, Kontraindikacije za upotrebu lijekova, Anatomsko-terapeutsko-hemijska klasifikacija lijekova.

KONGRESI LIJEKARA U RATU NA NAŠEM TLU

A. Omanić, I. Mašić

Medicinski fakultet, Sarajevo

S A Ž E T A K

Prema prikupljenim podacima od stručnih udruženja zdravstvenih radnika, brojni ljekari i drugi zdravstveni radnici aktivno su bili uključeni u oslobođilačke ratove u prošlosti naše zemlje. Veliki broj tih radnika poginuo je na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine.

Početkom drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini bilo je 380 ljekara, od kojih je 105 preživjelo rat i još nekoliko desetina ostalih zdravstvenih radnika. Za vrijeme rata uništene su bolnice, Domovi zdravlja i druge zdravstvene ustanove, a veliki broj zdravstvenih radnika je poginuo.

Ostali su se suočili sa novim zadacima: obnova i izgradnja zemlje, aktivna pomoć Vladi u organizovanju zdravstvene zaštite, obrazovanju zdravstvenih radnika i drugim vanzdravstvenim aktivnostima.

Za vrijeme II svjetskog rata organizovana su tri kongresa ljekara. Sada, u vrijeme brutalne agresije na Bosnu i Hercegovinu organizujemo kongres ljekara pod nazivom Ratna medicina. U radu će biti prikazane i glavne teme, ciljevi i zaključci prethodnih kongresa ljekara.

Ključne riječi: Kongres, Ljekari u ratu, Ratna medicina, Sanitetska služba.

RATNE POVREDE GUŠTERAČE (naša iskustva)

E. Pinjo

Klinika za abdominalnu hirurgiju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Od 5.aprila 1992.godine do 5.aprila 1993.godine na Kliniku za abdominalnu hirurgiju primljen je 41 ranjenik sa povredom gušterače. S obzirom na težinu, povrede gušterače smo klasifikovali u 4 grupe. Drugu, treću i četvrtu grupu povreda gušterače smo okarakterisali kao teže povrede i one su bile predmet naše analize. Šesnaest ranjenika sa oštećenjem gušterače (grupa II) su tretirana debridmanom povrijedene gušterače, suturama i drenažom. Kod ove grupe ranjenika u postoperativnom toku su se javljale komplikacije. Treća grupa povreda gušterače sa oštećenjem ductus pancreaticus majus (DPM) su tretirane resepcionim metodama (kaudalna pankreatektomija, hemipankreatek-

tomija i subtotalna pankreatektomija). Pokušaj da se očuva distalni neoštećeni dio gušterače i da se drenira preko pankreatikojejunale anastomoze nije korišten. Razlog tome je teško stanje ranjenika pri dolasku na Kliniku i potreba za što bržim definitivnim zbrinjavanjem povrđenih.

Ranjenici sa povredom gušterače (grupa III) koji su tretirani resepcionim metodama bez pokušaja da se očuva distalni neoštećeni dio gušterače nisu imali komplikacija u postoperativnom periodu, te ovakav način zbrinjavanja povreda gušterače smatramo zadovoljavajućim.

Ključne riječi: Povrede gušterače, Operativni tretman.

REHABILITACIJA RANJENIKA NA LOKALITETU DOBRINJA U RATNOJ 1992/93. GODINI

Y. Hajir, N. Čorović, S. Trebinjac, M. Begić

Bolnica Dobrinja Sarajevo

S A Ž E T A K

Osnovni cilj rada je da se prikažu problemi organizacije rehabilitacije kao i ishod rehabilitacije ranjenika u ratnoj 1992/93. godini na lokalitetu Dobrinje. U naselju Dobrinja koje je od početka rata u neprijateljskom okruženju, osniva se bolnica u čijem djelokrugu rada je i fizička terapija i rehabilitacija. Rehabilitirani su stacionarni hirurški pacijenti praktično od momenta ranjavanja. Kasnije se organizuje služba za ambulantnu fizičku terapiju, a zatim i patronažna fizička terapija. U radu su prikazani obim i rezultati ovakvog pristupa rehabilitaciji.

Ključne riječi: Rehabilitacija ranjenika, Organizacija.

REHABILITACIJA PACIJENATA SA LEZIJAMA PERIFERNIH NERAVA UZROKOVANIH DEJSTVIMA VATRENOG ORUŽJA

S. Trebinjac, N. Čorović, M. Begić, S. Bećirević, K. Dervić, S. Sarić

Institut za fizijatriju i rehabilitaciju, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Klinička iskustva pokazuju da je veliki broj ratnih povreda praćen lezijom perifernih nerava gornjih i donjih ekstremiteta. Od ukupno 44 pacijenta sa povredama ruku, kod 29 su zapažene takve promjene, a od 125 pacijenata sa povredama nogu, oštećenja nerava su oučena kod 41 pacijenta. U ovom radu prikazane su metode fizičkog liječenja oštećenih nerava i problemi sa kojima se autori susreću prilikom njihovog zbrinjavanja u ratnim uslovima.

Ključne riječi: Ratne povrede, Lezije perifernih nerava, Rehabilitacija.

PROBLEMI REHABILITACIJE PACIJENATA NAKON OSTEOSINTEZE VANJSKIM FIKSATOROM KOD RATNIH POVREDA

S. Trebinjac, M. Begić, N. Čorović, S. Sarić, K. Dervić, S. Bećirević

Institut za fizijatriju i rehabilitaciju Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Osnovni cilj rada je naznačiti glavne probleme sa kojima se autori susreću za vrijeme rehabilitacije pacijenata nakon vanjskih fiksacija. U 6-mjesečnom periodu u Centru za rehabilitaciju rehabilitirano je ukupno 236 pacijenata, od toga 57 kod kojih je apliciran vanjski fiksator na gornje i donje ekstremitete. Osteosinteza vanjskom fiksacijom nadkoljenice primijenjena je kod 35 pacijenata. Ovi pacijenti imali su tešku kontrakturu koljena, što je bio i najveći problem u funkcionalnom ospozobljavanju. Upornom fizičkom terapijom došlo je do poboljšanja i kod onih kontraktura koje bi se u mirnodopskim uslovima smatrале definitivnim.

Ključne riječi: Vanjski fiksator, Sekvele nakon osteosinteze, Rehabilitacija.

PRIMJENA ULTRAZVUKA U BRZOJ DIJAGNOSTICI AKUTNIH I HRONIČNIH PEDIJATRIJSKIH OBOLJENJA U RATNIM USLOVIMA

A. Marić-Trebinjac

Pedijatrijska klinika Univerziteta u Sarajevu

S A Ž E T A K

Ultrazvuk se pokazao kao veoma egzaktna, efikasna i korisna dijagnostička metoda u dijagnosticiranju akutnih i hroničnih oboljenja u pedijatriji u ratu. Primjenom savremene real-time Color-doppler tehnike bilo je moguće veoma brzo i pouzdano dijagnosticirati mnoga teška akutna stanja kod djece koja su zahtijevala hitan hirurški tretman, hitan internistički pristup pacijentu ili hitnu evakuaciju pacijenta, u uslovima kada je primjena drugih dijagnostičkih postupaka i upotreba laboratorijskih metoda bila ograničena nedostatkom hemikalija, struje i opreme. U periodu od 17. marta 1993. do oktobra 1993. godine pregledano je 130 pacijenata od toga je kod 71,63% pronađen patološki nalaz, a kod 32% pregledanih bio je indiciran hitan hirurški zahvat. Sedam pacijenata je nakon pregleda zahtijevalo hitnu evakuaciju i dalje liječenje u inostranstvu. Primjenom Color-doppler tehnike dijagnosticirali smo dva slučaja progresivne ciroze jetre sa portalnom hipertenzijom od kojih posljednji slučaj trenutno čeka na evakuaciju.

Ključne riječi: Djeca, Ultrazučna dijagnostika, Ratni uslovi.

AMPICILIN REZISTENTNE ŠIGELOZE U EPIDEMIJI ENTEROKOLITISA U RATNIM USLOVIMA U SARAJEVU U PERIODU MAJ 1992 - APRIL 1993. GODINE

A. Marić-Trebinjac, F. Čatibušić, L. Hodžić

Klinika za dječje bolesti, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

U periodu maj 1992 - april 1993. godine ali i u narednim mjesecima sporadično sve do oktobra 1993. godine na Gastroenterološkom odjelu Dječje klinike u Sarajevu registrovali smo epidemiju enterokolitisa sa tipičnim dizinteričnim sindromom. Ukupno je oboljelo 370 djece dok je kod 32 djece (11%) izolovano više različitih tipova šigele rezistentnih na konvencionalnu antibiotsku terapiju.

Svi izolovani sojevi pokazali su apsolutnu rezistenciju na ampicilin (100%), visoku rezistenciju na trimetoprim (91,3%) i izvjestan stepen rezistencije na cefalosporine (26,08%). Senzitivnost na aminoglikozidnu terapiju bila je apsolutna kod svih izolovanih spojeva (100%): 34,78% sojeva pokazalo je osjetljivost na cefalosporine, a 26,08% je bilo senzitivno na chloramfenikol a svega 8,7% je bilo senzitivno na trimetoprim.

Cilj rada je da se ukaže na značaj ranog otkrivanja rezistentnih sojeva u cilju poduzimanja što efikasnijih mjera za sprječavanje širenja bolesti i uspostavu kontrole bolesti u ratnim uslovima.

Ključne riječi: Enterokolitis, Shigella, Rezistencija na ampicilin

DIJAREALNA OBOLJENJA U HOSPITALIZIRANIH PACIJENATA NA KLINICI ZA INFЕKTIVNE BOLESTI U SARAJEVU U PERIODU APRIL 1992. - APRIL 1993. GODINE

S. Telalbašić, Z. Čardaklija, F. Pinjo

Klinika za infektivne bolesti i febrilna stanja, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Ukupno je hospitalizirano 213 bolesnika. Glavni uzročnici su razni tipovi Shigella (159 ili 74,6%). Najčešći izolirani tip je Sh. sonnei (82 ili 51,6%), zatim Sh. flexneri 3 (23 ili 14,5%). Bacilarna dizenterija (Shigellosis) se klinički manifestirala kao Gastroenteritis acuta u 60 ili 37,7%. U istom broju oboljenje se manifestiralo kao akutni enterokolitis, te u 39 ili 24,5% kao Enterocolitis acuta haemorrhagica. Pacijenti su bili tretirani najčešće simptomatskom i dijetalnom terapijom (69 ili 43,4%), te specifičnom terapijom uz slijedeće medikamente: Trimetoprim sulfametoksazol (36 ili 22,6%), Chloramphenicol (28 ili 17,6%), Pefloxacin (Abactal) (24 ili 15,1%), a preostali Nifuroksazidom (Ercefuryl). Na osnovu antibiograma izolirani uzročnici su pokazali najveću osjetljivost na Pefloxacin (100%), Aminoglikozide (99,4%), chloramphenicol (96,9%), Cefalosporine (60,4%), a najmanju u identičnom postotku na Ampicillin i Trimetoprim sulfametoksazol (6,9). Svi hospitalizirani pacijenti su izlijеčeni. Komplikacije nisu zabilježene. U pacijenata sa bakteriološki neutvrdenim uzročnicima oboljenje se manifestiralo kao Gastroenterocolitis acuta (28 ili 13,1%), te Enterocolitis acuta (17 ili 8,0%). Salmoneliza je registrovana samo u deset pacijenata ili 4,3%.

Ključne riječi: Hospitalizacija, Dijarealna oboljenja, Antibiotogram.

PEFLOXACIN U INICIJALNOJ TERAPIJI POSTTRAUMATSKIH MENINGITISA

N. Koluder, Dž. Čengić

Klinika za infektivne bolesti, Klinički centar Sarajevo

S A Ž E T A K

Analizom je obuhvaćeno 12 bolesnika sa posttraumatskim upalama centralnog nervnog sistema liječenih u jedinici za intenzivnu njegu Klinike za infektivne bolesti u periodu aprila 1992.-oktobra 1993. godine. Karakterišu ih:

- vrlo dramatična klinička slika;
- deficitama dijagnostika;
- ograničene terapijske mogućnosti;
- visoka smrtnost.

Etiološku potvrdu smo imali u 9 pacijenata gdje dominiraju gram negativne bakterije senzitivne na pefloxacin. Budući da postojeće terapijske sheme nisu idealne s aspekta univerzalnosti antibakterijskog spektra djelovanja i kliničke efikasnosti, to se ljekaru nameće obaveza stalnog istraživanja terapijskih alternativa. Na osnovu ranijih pozitivnih rezultata sa pefloxacinom u terapiji *Pseudomonas* meningitisa, konzultovane literature, izolovanih uzročnika i antibiograma, te raspoložive lepeze antibiotika, u terapiju je uveden pefloxacin, bilo kao monoterapija, bilo u kombinaciji s nekim antibiotikom šireg spektra djelovanja. Od 5 pacijenata liječenih pefloxacinom, tri su izliječena, dok je kod dva, i pored poboljšanja likvorskog nalaza, nastupio egzitus letalis.

Ključne riječi: Posttraumatski meningitis, Pefloxacin

PATOGENETSKE NEJASNOĆE U AGRESIJOM MODELIRANOM DIABETES MELLITUSU

A. Pleho, B. Heljić, N. Višo

Institut za patofiziologiju, Medicinski fakultet, Sarajevo

S A Ž E T A K

Ispitivano je djelovanje snažnog psihosocijalnog stresa i podhranjivanja u kome je hrana sadržavala 40 % proteina, 56 % masti i 58 % ugljenih hidrata od dnevnih potreba. Ove

uslove je nametnula blokada grada Sarajeva. U grupi dugo praćenih insulin ovisnih bolesnika od *diabetes mellitus* uočeno je poboljšanje kliničke slike i povoljna promjena biohemijskih parametara, među kojima: sadržaja IgG, insulinских antitijela, šećera u krvi, triglicerida, Hb1C, C peptida, T-limfocita i holesterola. Ovalni rezultati su registrovani tako je terapija zbog ratnih dejstava bila nerедовна, a stres i ishrana u kojoj su dominirali ugljeni hidrati su prema očekivanjima djelovali glikogenetski.

U nastanku promjena, sudeći po rezultatima, odlučujuću ulogu imaju promjene sadržaja proteina, imuniteta i neuroendokrine komponente. Za utvrđivanje preciznog mehanizma ovih promjena potrebna su daljnja istraživanja, osobito istraživanja insulinских receptorova, dinamike kortizola, kreatin kinaze i antitijela koja se sreću u ovoj bolesti.

Ključne riječi: Diabetes mellitus, Psihosocijalni stres, Podhranjivanje, Promjena kliničke slike.

NERAZJAŠNJENA UMIRANJA POVRIJEĐENIH U AGRESIJI NA BIH

A. Pleho, N. Višo

Institut za patofiziologiju, Medicinski fakultet, Sarajevo

S A Ž E T A K

U radu je istraživan uzrok neočekivanih umiranja povrijedjenih vatreñim oružjem agresora na BiH. Analizom svojstava povrede, vremena zbrinjavanja, stanja razorenosti tkiva i stepena narušenosti funkcija, moglo se zaključiti da su prisutni brojni faktori koji su svojstveni za uslove agresije, a različiti od onih faktora koji se sreću u incidentima u miru. Povrede u toku agresije karakteriše snažno razaranje tkiva, nerijetko udruženo sa trovanjem bojnim otrovima, različit kvalitet prve pomoći, uglavnom zakašnjeli transport, multiorganska narušenost morfoloških struktura i funkcija, te snažniji razvoj medijatora koji dovode do ove narušenosti. Nedostatak hemijskih dijagnostičkih sredstava je onemogućio utvrđivanje postojanja indikatora prijeće smrti tamo gdje klinički nema znakova za fatalan ishod. Snažan priliv povrijedjenih je ometao blagovremenost kontrole biohemizma i tako doprinio uvećanju broja neočekivanih umiranja.

Ključne riječi: Povrede, Šok, Nasilna smrt.

„Semikem”

p.p za proizvodnju, export - import, unutrašnju trgovinu
i usluge p.o. Sarajevo
Sarajevo, ul. 6. proleterske brigade 47
tel./fax: 00387 71 655 - 585, 657 - 912

PROIZVODI ZA HEMATOLOGIJU:

- reagencije za manuelno brojanje krvnih tjelešaca
- reagencije za prebrojavanje krvnih tjelešaca na automatu
- otopine bojila za hematologiju
- ostale proizvode i pomoćna sredstva za hematologiju

PROIZVODI ZA HISTOLOGIJU:

- otopine bojila za histologiju
- ostali proizvodi i pomoćna sredstva za histologiju

PROIZVODI ZA CITOLOGIJU:

- otopine bojila za citologiju
- ostali proizvodi i pomoćna sredstva za citologiju

PROIZVODI ZA MIKROSKOPSKU BAKTERIOLOGIJU:

- otopine bojila za bakteriologiju
- ostali proizvodi i pomoćna sredstva za mikroskopsku bakteriologiju

„Semikem”
U OKVIRU PROIZVODNOG
PROGRAMA PRUŽA KORISNICIMA
ZA DIJAGNOSTIKU ĆELIJA,
MIKROSKOPIJU I KLINICKU
BIOHEMIJSKU DIJAGNOSTIKU
SLIJEDEĆE PROIZVODE:

PROIZVODI ZA KVANTITATIVNA I KVALITATIVNA ODREĐIVANJA:

- otopine i reagensi za kemijsku analizu
- otopine i reagensi za kemijski pregled likvora

PUFERI:

- fosfatne puferne
- puferi za elektroforezu proteina
- puferi za elektroforezu lipoproteina

PROIZVODI ZA KLINIČKU BIOKEMIJSKU DIJAGNOSTIKU:

- reagensi za enzime (ALT, AST, albumine)
- reagensi za suprate (glukozu, biliрубин, urea, kreatinin, mokraćnu kiselinu, holesterol i protein e7)
- reagensi za elektrolite (kalcij ukupni, željezo kloride)

ACIDIOMETRIJSKE INDIKATORE:

- indikatori pH(1,2 - 13,0) u vodenim otopinama

OSTALI PROIZVODI I POMOĆNA SREDSTVA U MEDICINI I INDUSTRIJI

SADRŽAJ

PROLOG	5
S. Huković: ULOGA AKADEMIJE NAUKA U ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI TOKOM RATA U BIH	7
M. Fetahagić: DOKTRINARNI POGLEDI NA ODBRANU DRŽAVE OD AGRESIJE	8
F. Šišić: RATNO-MEDICINSKA DOKTRINA	9
O. Durić: RATNI POLTRAUMATIZAM U OKRUŽENJU (vlastita iskustva)	10
A. Durić: PROTETRHIRANO TRAJANJE ŠOKA KOD NAŠIH RANJENIKA	11
M. Haračić, V. Koblar, V. Bašić, J. Kurilić, M. Kalajlić, E. Landžo: FUNKCIONISANJE TRANSFUZIOLOŠKE SLUŽBE U RATNIM USLOVIMA	11
T. Gojkov, H. Sulejmanagić, Š. Begluk: RATNA STOMATOLOGIJA	12
I. Zulić, E. Mahmutović, A. Škrbo, A. Dervišefendić, V. Čorić: FARMACEUTSKO SNABDIJEVANJE U RATU	13
A. Arnautović, Š. Čelik, S. Balta, A. Preljević: SPECIFIČNOSTI PREVENCIJE ZARAZNIH BOLESTI U TOKU AGRESIJE NA RBH	13
A. Smajkić, A. Filipović, F. Šećerbegović, Z. Puvačić, S. Zec: PRELIMINARNE SOCIO-MEDICINSKE POSLJEDICE AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU	14
F. Kulenović, I. Papović, Š. Papović, I. Mašić, H. Mulaibrahimović: SOCIJALNI I PSIHOLOŠKI ASPEKTI OSLOBODILAČKOG RATA 1992/93. GODINE U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI	15
S. Zec, O. Slijepčević, B. Telebakić: ISHRANA U RATNIM USLOVIMA	16
N. Mulabegović, H. Kulenović, I. Mašić, O. Durić: SPECIFIČNOSTI MEDICINSKE EDUKACIJE U RATNIM USLOVIMA	17
I. Mašić, Z. Riđanović: RATNA MEDICINA IZ UGLA MEDICINSKIH INFORMATIČARA	18
F. Konjhodžić: PENETRANTNE SPINALNE POVREDE	19
H. Hujić, H. Piranić, S. Dautović, R. Dizdarević, M. Kovačević: KLINIČKA SLIKA RATNIH RANA MAKSILOFACIJALNE REGIJE	20
R. Dizdarević, H. Piranić, S. Dautović, H. Hujić, M. Kovačević: KARAKTERISTIKE RATNE RANE MAKSILOFACIJALNE REGIJE	21
J. Alagić-Smailbegović, I. Bušić, S. Žarković, A. Kapidžić: POVREDE TEMPORALNE REGIJE	22
S. Žarković, I. Bušić, J. Alagić, A. Kapidžić: BLAST POVREDE UHA	22
A. Kapidžić, I. Bušić, S. Milutinović, S. Banjin: ZBRINJAVANJE RATNIH POVREDA NOSNOG KOMPLEKSA	23
A. Kapidžić, I. Bušić, S. Milutinović, S. Banjin: ZBRINJAVANJE MEKOTKIVNIH DEFEKAT RATNIH POVREDA	23
M. Budalica, S. Guska, A. Hadžisrnailović, M. Kacila, Z. Čerimagić, E. Hajdarević: RATNE IZOLIRANE POVREDE GRUDNOG KOŠA	24
N. Čivić, S. Agić: UČESTALOST PLUĆNIH OBOLJENJA I POVREDA U DRŽAVNOJ BOLNICI SARAJEVO ZA PERIOD MAJ 1992 - MAJ 1993.,	25
S. Agić, L. Kljenjak: BRONHOSKOPIJA KOD RATNIH POVREDA	25
E. Pinjo, D. Radnić, A. Zečo: RATNE POVREDE JETRE (naša iskustva)	26
S. Šimić, S. Idrizbegović, S. Mehmedbašić, K. Begić, H. Boloban, J. Puvačić: NEKE KARAKTERISTIKE REPRODUKCIJE STANOVNIŠTVA ZA VRIJEME RATA U SARAJEVU	26

Z. Godinjak, A. Kapetanović, R. Juričić, K. Begić: FETUS SPASIO ŽIVOT MAJKE	27	M. Hadžimejlić, I. Suljević, D. Šakambet: INTERNISTIČKA OBOLJENJA SA SPECIFIČNOSTIMA I POSEBNIM OSVRTOM NA ENDOKRINA OBOLJENJA U RATNIM USLOVIMA	44
Z. Hadžiahmetović, F. Kulenović, M. Lazović, D. Torbica: PRIMIJENJENA SPOJNA FIKSACIJA U RATNIM USLOVIMA	28	I. Bratović, Z. Vukobrat-Bijedić, V. Kesić, M. Pozderac, N. Hadžijahić, B. Gogov: NEKE SPECIFIČNOSTI KOD PACIJENATA SA DEKOMPENZOVAROM JETRENOM CIROZOM LIJEĆENIH NA OVOJ KLINICI U TOKU RATNE 1992/93. GODINE U ODНОСУ NA PREDRATNI PERIOD	45
O. Durić: ONKOLOŠKI BOLESNIK: TREĆA DIMENZIJA RATA U OKRUŽENJU	29	E. Raljević, A. Arslanagić, M. Bukša, Ž. Raić: MANIFESTACIJE KORONARNE BOLESTI U RATNIM USLOVIMA NA KLINICI ZA BOLESTI SRCA I REUMATIZAM	46
M. Begović, D. Mazlagić, S. Straus, B. Mazlagić: KOLIKO JE KRVI POTREBNO ZA TRANSFUZIOLSKO ZBRINJAVANJE POVRIJEĐENIH U RATU ?	30	H. Hamzagić, B. Mehić, E. Čatović: KARAKTERISTIKE HOSPITALIZIRANIH NESPECIČNIH UPALA PLUĆA U DOSADAŠNJEM PERIODU AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU	47
Ž. Mišanović, N. Zjuzin: ORGANIZACIJA FIZIKALNE MEDICINE I REHABILITACIJE U RATNIM USLOVIMA	30	Z. Dizdarević, A. Konjicija, S. Dizdarević, V. Lovre, A. Ciganović, M. Pečanac: TUBERKULOZA - ZNAČAJ VELIČINE PROBLEMA I TRENDOVNI KRETANJA	48
N. Zjuzin, A. Buljina: LEZIJE PERIFERNIH NERAVA NAKON RANJAVA	31	L. Hodžić, E. Hasanbegović, L. Sporišević: MORBIDITET I MORTALITET NA PEDIJATRJSKOJ KLINICI KLINIČKOG CENTRA U SARAJEVU U RATNOJ 1992/93. GODINI	48
M. Gavranović, I. Cerić, L. Oruč, M. Hrnjica: DOKTRINARNI PRISTUP PROCJENI POSLJEDICA KRANIOCEREBRALNIH POVREDA	32	E. Čemerlić-Zečević, A. Trebinjac-Marić, D. Milićić: ULTRASONOGRAFIJA U ISPITIVANJU ANOMALIJA URINARNOG TRAKTA KOD DJECE	49
D. Avdić, Z. Hadžiahmetović: REHABILITACIJA RANJENIKA POSLIJE PRIMJENE FIKSATORA NA TRAUMATOLOŠKOJ KLINICI U USLOVIMA RATA	33	N. Arifhodžić, J. Šator, J. Tahmišćija, D. Milićić: KARAKTERISTIKE BRONHOOPSTRUKTIVNE PLUĆNE BOLESTI KOD DJECE U TOKU RATA	50
S. Hadžović, A. Bilić, A. Mehmedagić: MOGUĆNOSTI IZRADE MAGISTRALNIH I GALENSKIH LIJEKOVA KAO NADOPUNA ILI SUPSTITUCIJA ZA GALENSKE LIJEKOVE U RATNIM USLOVIMA	33	N. Arifhodžić, D. Milićić, J. Tahmišćija, F. Čatibusić: TEŠKOĆE ODRŽAVANJA METABOLIČKE KONTROLE KOD DJECE SA INSULIN ZAVISnim DIJABETES MELITUSOM U TOKU RATA	50
E. Suljević, B. Cico: KLINIČKO - BIOHEMIJSKA DIJAGNOSTIKA U RATU '92/93.	34	Z. Ridanović, B. Kapetanović, V. Hadžiosmanović: SEDIMENTACIJA ERITROCITA: IZVRSTAN TEST ZA RAZDVAJANJE VIRUSNIH HEPATITISA U RATNIM OKOLNOSTIMA Š. Zvizdić, Z. Ridanović, K. Šerić: UČESTALOST UZROČNIKA BOLESTI KOJE SE PRENOSE SEKSUALNIM KONTAKTOM U RATNOJ 92/93.	51
E. Suljević, J. Čorić, A. Kalajlić, B. Mujović, I. Bureković, Dž. Čatović: ODRŽAVANJE KVALITETA I KONTINUITETA RADA KLINIČKOG LABORATORIJA U RATNIM USLOVIMA	35	B. Telebaf, F. Aganović, O. Sljepčević, S. Hotić, D. Močibob: HIGIJENSKO-EPIDEMIOLOŠKE KARAKTERISTIKE VODA MANJIH VODOOPSKRBNIH OBJEKATA SA PODRUČJA SARAJEVA TOKOM 1992. GODINE	53
B. Mujović, M. Buljina, J. Fočo: MOGUĆNOSTI KORIŠĆENJA VLASTITIH RESURSA U DOMENU LABORATORIJSKE DIJAGNOSTIKE NA PRIMJERU ODREĐIVANJA GLUKOZE	35	N. Arslanagić, N. Pojskić, S. Dizdarević, A. Berberović, A. Šećerbegović: ANALIZA MORBIDITETA U RATNIM USLOVIMA SA DERMATOVENEROLOŠKOG ASPEKTA, N. Mutevelić-Arslanagić: UTJECAJ NUTRITIVNE DEFICITARNOSTI NA STATUS KORJENA DLAKE (TRIHOGRAM)	53
H. Merdić, N. Merdić: PROIZVODNJA HEMATOLOŠKIH, CITOLOŠKIH, MIKROBIOLOŠKIH, BIOKEMIJSKIH I KEMIJSKIH OTOPINA I REAGENASA	36	A. Korić: POLIETIOLOŠKE DERMATOZE U RATNIM USLOVIMA U SARAJEVU	54
A. Markotić, A. Šarčević, D. Hlača: ZNAČAJ BRZE DIJAGNOSTIKE HEMORAGIČNE GROZNICE SA BUBREŽNIM SINDROMOM (HFRS) U RATU	37	I. Cerić, L. Oruč, M. Gavranović: POSTTRAUMATSKI STRESOGENI POREMEĆAJ U SVJETLU DSM-III-R KLASIFIKACIJE	55
F. Aganović, B. Telebaf, S. Čibo, E. Aganović: ISPITIVANJE POSTOPERATIVNIH KONTAMINACIJA RANA U PERIODU APRIL-SEPTEMBAR 1992. GODINE	38	M. Gavranović, K. Džirilo, A. Zubčević: PRILOG FARMAKOLOŠKOJ PROFILAKSI POSTTRAUMATSKE EPILEPSIJE	56
M. Hadžimejlić: STRES U RATU	38	N. Mehjić-Basara, E. Kapetanović-Bunar, A. Hadžibajrić, T. Željić, M. Novković, Z. Dvizić, S. Razavac: SOCIJALNO-MEDICINSKO ZBRINJAVANJE STANOVNIŠTVA U RATNIM USLOVIMA	57
J. Čorak, S. Bekić, Z. Robović, S. Beganović, M. Dragojević, A. Arslanagić, J. Berbić, N. Mešanović, D. Jergović, J. Džirilo, A. Šlaković: DEFICIT VITAMINA C U RATU	39	Z. Puvačić, J. Puvačić, B. Puvačić, I. Ibrahimagić, S. Puvačić: STUDIJA PRAĆENJA MORBIDITETA NA REPREZENTATIVNOM UZORKU STANOVNIŠTVA TOKOM PRVA TRI MJESECA RATA U SARAJEVU	57
S. Beganović, S. Bekić, Z. Robović, N. Mešanović, A. Arslanagić, J. Čorak, N. Selimović: NUTRITIVNE ANEMIJE UZROKOVANE NEDOSTATKOM FOLNE KISELINE, VITAMINA B12 I VITAMINA C U RATNIM USLOVIMA	40		
M. Gribajević, Z. Krupež, V. Čuljak, N. Borovac: SARAJEVO U RATU 1992-1993. I ULKUSNA BOLEST	40		
I. Bratović, D. Radnić, Z. Vukobrat-Bijedić, F. Pašić, M. Bašagić: UZROCI AKUTNIH GASTROINTESTINALNIH KRVARENJA UTVRĐENIH URGENTNOM ENDOSKOPIJOM KOD PACIJENATA LIJEĆENIH NA KLINICI ZA ABDOMINALNU HRIRGIJU U TOKU RATNE 1992/93. GODINE	41		
F. Pašić, V. Kesić, N. Zubčević, E. Čaušević: INCIDENCIJA ULCEROZNOG KOLITISA U RATNIM UVJETIMA	42		
M. Hadžimejlić, M. Grujić, I. Suljević, D. Šakambet, E. Kučukalić-Selimović, M. Blagojević, B. Horozić, A. Dizdarević, J. Stijepić: HOSPITALIZIRANI BOLESNICI NA KLINICI ZA ENDOKRINOLOGIJU, DIJABETES I BOLESTI METABOLIZMA SARAJEVO U JEDNOGODIŠ NJEM RATNOM PERIODU OD 15. 04. 1992. DO 15. 04. 1993. GODINE	43		

A. Omanić, E. Kapić, N. Huković: POTROŠNJA LIJEKOVA U ORDINACIJI PRIMARNE ZDRAVSTVENE ZAŠTITE PREMA ANATOMSKO-TERAPEUTSKO-HEMIJSKOJ KLASIFIKACIJI LIJEKOVA	58
A. Omanić, I. Mašić: KONGRESI LIJEKARA U RATU NA NAŠEM TLU	59
E. Pinjo: RATNE POVREDE GUŠTERAČE (naša iskustva)	59
Y. Hajir, N. Čorović, S. Trebinjac, M. Begić: REHABILITACIJA RANJENIKA NA LOKALITETU DOBRINJA U RATNOJ 1992/93. GODINI	60
S. Trebinjac, N. Čorović, M. Begić, S. Bećirević, K. Dervić, S. Sarić: REHABILITACIJA PACIJENATA SA LEZIJAMA PERIFERNIH NERAVA UZROKOVANIH DEJSTVIMA VATRENOG ORUŽJA	61
S. Trebinjac, M. Begić, N. Čorović, S. Sarić, K. Dervić, S. Bećirević: PROBLEMI REHABILITACIJE PACIJENATA NAKON OSTEOSINTEZE VANJSKIM FIKSATOROM KOD RATNIH POVREDA	61
A. Marić-Trebinjac: PRIMJENA ULTRAZVUKA U BRZOJ DIJAGNOSTICI AKUTNIH I HRONIČNIH PEDIJATRIJSKIH OBOLJENJA U RATNIM USLOVIMA	62
A. Marić-Trebinjac, F. Čatibušić, L. Hodžić: AMPICILIN REZISTENTNE ŠIGELOZE U EPIDEMIJI ENTEROKOLITISA U RATNIM USLOVIMA U SARAJEVU U PERIODU MAJ 1992 - APRIL 1993. GODINE	62
S. Telalbašić, Z. Čardaklija, F. Pinjo: DIJAREALNA OBOLJENJA U HOSPITALIZIRANIH PACIJENATA NA KLINICI ZA INFJEKTIVNE BOLESTI U SARAJEVU U PERIODU APRIL 1992. - APRIL 1993. GODINE	63
N. Koluder, Dž. Čengić: PEFLOXACIN U INICIJALNOJ TERAPIJI POSTTRAUMATSKIH MENINGITISA	64
A. Pieho, B. Heljić, N. Višo: PATOGENETSKE NEJASNOĆE U AGRESIJOM MODELIRANOM DIABETES MELLITUSU	65
A. Pieho, N. Višo: NERAZJAŠNJENA UMIRANJA POVRIJEDENIH U AGRESIJI NA BIH	65

INDEKS AUTORA

A

- Aganović E. 38
Aganović F. 38,53
Agić S. 25,25
Alagić-Smailbegović J. 22
Arifhodžić N. 50
Arnautović A. 13
Arslanagić A. 39,40
Arslanagić Amila 46
Arslanagić N. 53,54
Avdić D. 33

B

- Balta S. 13
Banjin S. 23
Bašagić M. 41
Bašić V. 11
Bećirević S. 61
Beganović S. 39,40
Begić K. 26,27
Begić M. 60,61
Begiuk Š. 12
Begović M. 30
Bekić S. 39,40
Berberović A. 53
Berbić J. 39
Bilić A. 33
Blagojević M. 43
Bošoban H. 26
Borovac N. 40
Bratović I. 41,45
Budalica M. 24
Bukša M. 46
Buljina A. 31
Buljina M. 35
Bureković I. 35
Bušić I. 22, 23

C

- Cerić I. 32,54
Cico B. 34
Ciganović A. 48

Č

- Čerimagić Z. 24
Čibo S. 38
Čorak J. 39,40
Čorić V. 13
Čorović N. 60,61

Č

- Čatović E. 47
Čatović Dž. 35
Cardaklija Z. 63
Čatibušić F. 50,62
Čaušević E. 42
Čelić Š. 13
Čemerlić-Zečević E. 49
Čengić Dž. 64
Čorić J. 35
Čivić N. 25
Čuljak V. 40

D

- Dautović S. 20, 21
Dervić K 61
Dervišefendić A. 13
Dizdarević A. 43
Dizdarević R. 20,21
Dizdarević S. 48
Dizdarević S. 53
Dizdarević Z. 48
Dragojević M. 39
Durić A. 1,1
Durić O. 10,29
Dvizac Z. 57

DŽ

- Džirlo J. 39
Džirlo K. 56

F

- Fetahagić M. 8
Filipović A. 14
Fočo J. 35

G

- Gavranović M. 32,55,56
Godinjak Z. 27
Gogov B. 45
Gojkov T. 12
Gribajčević M. 40
Grujić M. 43
Guska S. 24

H

- Hadžiahmetović Z. 28,33
Hadžibajrić A. 57
Hadžijahić N. 45
Hadžimejlić M. 38,43,44
Hadžiosmanović V. 51
Hadžismailović A. 24
Hadžović S. 33
Hajdarević E. 24
Hajir Y. 60
Hamzagić H. 47
Haračić M. 11
Hasanbegović E. 48
Heljić B. 64
Hlača D. 37
Hodžić L. 48,62
Horozić B. 43
Hotić S. 53
Hrnjica M. 32
Hujić H. 20,21
Huković N. 58
Huković S. 7

I

- Ibrahimagić I. 57
Idrizbegović S. 26

J

- Jergović D. 39
Juričić R. 27

K

- Kacila M. 24

- Kalajlić A. 35
 Kalajlić M. 11
 Kapetanović A. 27
 Kapetanović B. 51
 Kapetanović-Bunar E. 57
 Kapilć E. 58
 Kapidžić A. 22,23,23
 Keslić V. 42,45
 Kljenjak L. 25
 Kolar V. 11
 Koluder N. 64
 Konjhodžić F. 19
 Konjicija A. 48
 Korić A. 54
 Kovačević M. 20,21
 Kruež Z. 40
 Kučukalić-Selimović E. 43
 Kulenović F. 15
 Kulenović F. 28
 Kulenović H. 17
 Kurilić J. 11
- L**
 Landžo E. 11
 Lazović M. 28
 Lovre V. 48
- M**
 Mahmutović E. 13
 Marić-Trebinjac A. 49,62
 Markotić A. 37
 Mašić I. 15,17,18,59
 Mazlagić B. 30
 Mazlagić D. 30
 Mehjić B. 47
 Mehjić-Basara N. 57
 Mehmedagić A. 33
 Mehmedbašić S. 26
 Merdić H. 36
 Merdić M. 36
 Mešanović N. 39,40
 Milićić D. 49,50
 Milutinović S. 23
 Mišanović Ž. 30
 Močibob D. 53
 Mujović B. 35,35
 Mulabegović N. 17
 Mulabrahimović H. 15
- N**
 Novković M. 57
- O**
 Omanić A. 58,59
 Oruč L. 32,55
- P**
 Papović I. 15
 Papović Š. 15
 Pašić F. 41,42
 Pećanac M. 48
 Pirjo E. 26,59
 Pirjo F. 63
 Piranić H. 20,21
 Pleho A. 64
 Pojskić N. 53
 Pozderac M. 45
 Preljević A. 13
 Puvačić B. 57
 Puvačić J. 26,57
 Puvačić S. 57
 Puvačić Z. 14,57
- R**
 Radnić D. 26,41
 Raič Z. 46
 Raljević E. 46
 Rasavac S. 57
 Ridanović Z. 18,51,52
 Robović Z. 39,40
- S**
 Sarić S. 61
 Selimović N. 40
 Slijepčević O. 16,53
 Smajkić A. 14
 Sporišević L. 48
 Stijepić J. 43
 Sulejmanagić H. 12
 Suljević E. 34,35
 Suljević I. 43,44
- Š**
 Šakambet D. 43,44
 Šarčević A. 37
 Šator N. 50
- Šećerbegović A. 53
 Šećerbegović F. 14
 Šerić K. 52
 Šimić S. 26
 Šlišić F. 9
 Škrbo A. 13
 Šlaković A. 39
 Straus S. 30
- T**
 Tahmiščija J. 50
 Telalbašić S. 63
 Telebak B. 16,38,53
 Trebinjac S. 60,61
 Torbica D. 28
- V**
 Vukobrat-Bijedić Z. 41,45
 Višo N. 64
- Z**
 Zec S. 14,16,
 Zećo A. 26
 Zjuzin N. 30,31
 Zubčević A. 56
 Zubčević N. 42
 Zulić I. 13
 Zvizdić Š. 52
- Ž**
 Žarković S. 22,22
 Željić T. 57

Iz biblioteke
 BIOMEDICINSKE PUBLIKACIJE
AVICENA VAM PRESTAVLJA
Medicinska informatika

Šesnaest poglavija
 uključujući i rečnik
 informacijskih termina.

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranica: 776

Referenci: 601

Slika: 129

Tablica: 44

CIP - 61:681.3(075.6)

Medicinsko odlučivanje

Dvanaest poglavija

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranica: 291

Referenci: 328

Slika: 17

Tablica: 13

CIP - 616-035(075.8)

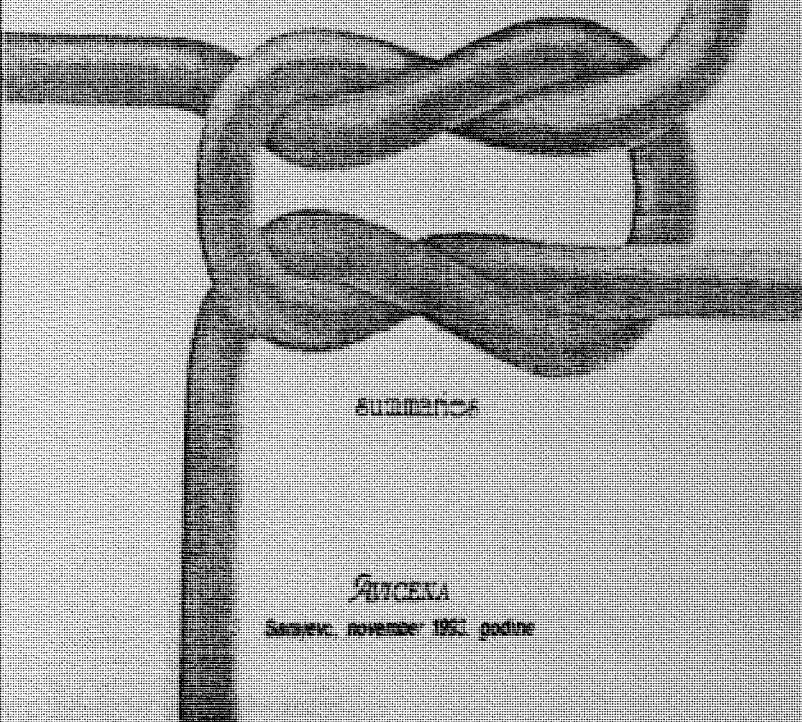
SYNODIUM

WAR MEDICINE AND MEDICINE IN WAR '92/93.

Sarajevo, novembar 1993. godine

SIMPOZIJUM

SARAJEVO

Katalog ratnih izdanja Izdavačke kuće AVICENA: BIOMEDICINSKE PUBLIKACIJE

MUDRŽE AL-MANUN

Alzadid, Abu Al-Nuhs

SOCIOLOGIJA MEDICINE

Jadž Ziqi

MEDICINSKA ETIČKA

Ibn Madi, Zoravni Bedžesović

MEDICINSKO OPTUŽIVANJE

Zoravni Bedžesović, Ibr. Madi

ZDRAVSTVENI OPĆOJ

Ibr. Madi

MENČEVSKA DEONTOLOGIJA

Ibr. Madi

PRIMJERI RALJNE HERCEGOSKE DOKTORIRBE

Fund Štak, J. Sandžić

BOŠANSKO HERCEGOVACKI KORHENI

GRADSKA KUĆA ORIENTALNOG TIPA

Alenov Hadžimuhamed

IZ NASTAVNIH MATERIJALA I AVIMIK

Alenov Hadžimuhamed

adresa: Sarajevo, I. Mučakova 16
telefon/fax: 43 43 18, 31 45 06

SJEĆANIA I OPOMENE

MOJE ČLEDANJE NA VELESLU SMRTA
Muhammed Madić

BELETRISTIKA

NUNJEVERA
Cataldo, Sabet

EDUKATIVNI VIDEO MATERIJAL

AMBULANTNA I KONSTRUCIJSKA
URADNINA USLOVIMA

AUČNI I STRUČNI SKUPOV

PREGAŠENI IZDRASLINU
BOSNE I HERCEGOVINE

"ISPOZIJA Z DRASLJENJE
I SOCIJALNE KULTURE
BOSNE I HERCEGOVINE"

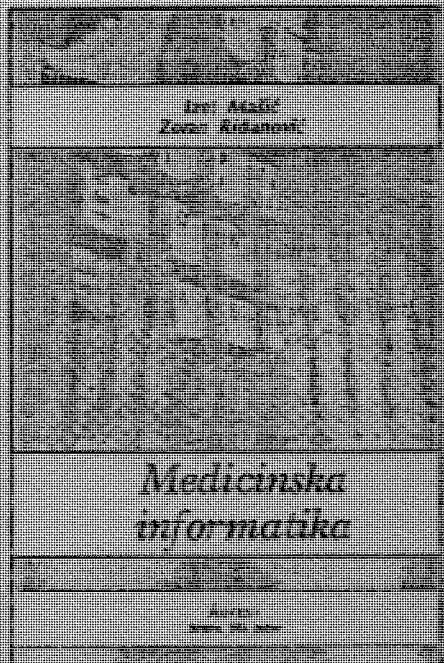
SIMPOZIJU
"PRIMOG HISTORIJI
KULTURNO-OBRAZOVNOG RAZVITKA
BOSNE I HERCEGOVINE"

SIMPOZIJU
"RATNA MEDICINA I MEDICINA
U ROKU '92/93."

Mill nastašvamo ono što su
naši muslimani
zaštitili Musliman
i pak započeli

UNIVERZITETA U SARAJEVU
1945.-1995.

"RATNA MEDICINA I MEDICINA
U ROKU '92/93"

iz biblioteke
Biomedicinske publikacije
AVICENA VAM prezentuje
Medicinska informatika

Sadržaj: poglavje
uslužnosti i metode
informacijskim temama.

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranice: 770

Referenci: 601

Slike: 129

Tablice: 44

CIP - 61.6x / 3/075.8

Medicinsko odlučivanje

Odvanaest poglavja

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranice: 128

Referenci: 328

Slike: 17

Tablice: 12

CIP - 616-005/075.6

SYMPOSIUM

WAR MEDICINE AND MEDICINE IN WAR '92/93.

summaries

AVICENA
Sarajevo, november 1993. godine

LIBRARY
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL MEETINGS

Book IV

Editor-in-chief: Zoran Riđanović

President of the Publishing Board: Izet Mašić

Technical editors:

Ljubomir Kravec

Želimir Nastić

Translated by

Tatjana Praštalo

Huda Firdus-Hajir

CIP - Cataloguing in Publication
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

UDK 61:355.01(063)(082)

SYMPOSIUM War medicine and medicine in war '92/93 (1993 ; Sarajevo)

Summaries / Symposium War medicine and medicine in war '92/93, Sarajevo, november
1993. - "Avicena" : Sarajevo, 1993. - 66 str. ; 21 cm.
- (LIBRARY Scientific and Professional Meetings ; book 4)

1. WAR medicine and medicine in war '92/93

All rights reserved. The papers should not be copied
or otherwise reproduced translated without a
premission of "AVICENA".

Published and printed by

AVICENA, D.D. Sarajevo

Circulation: 200

ORGANIZING COMMITTEE:

Izet Mašić, president

Naim Kadić, vice president

Faruk Konjhodžić, vice president

Zoran Riđanović, general sekretary

Huda Firdus-Hajir, sekretary

Ljubomir Kravec, technical sekretary

Ensad Adilović, technical sekretary

Želimir Nastić, treasurer

MEMBERS:

Edin Arslanagić

Mustafa Beganović

Ismet Čerić

Franko Cetinić

Safet Ćibo

Goran Corić

Osman Durić

Mahmut Đapo

Mirko Gruić

Muhamed Hadžimejljić

Youssef Hajir

Lutvo Hodžić

Seid Huković

Fahrudin Kulenović

Faruk Kulenović

Ljiljana Milanović

Nedžad Mulabegović

Alija Mulaomerović

Abdulah Nakaš

Bakir Nakaš

Željka Rukavina

Arif Smajkić

Srećko Simić

Fuad Sišić

Mahir Tokić

Branko Vujović

Irfan Zulić

Sukrija Žvizdić

ORGANIZERS:

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
Medicinski fakultet Univerziteta u Sarajevu
Klinički centar Univerziteta u Sarajevu
Društvo za medicinsku informatiku R BiH

SPONSORSHIPS:

Ministarstvo zdravlja Bosne i Hercegovine
Republički fond za zdravstvenu zaštitu, Sarajevo

SPONSORS:

Izdavačka kuća "AVICENA", D.D., Sarajevo
P.P. "IKO", Sarajevo
Hotel "HOLIDAY INN", Sarajevo
"BOSNALIJEK" D.D. Sarajevo
"VRANICA", Sarajevo
"FABRIKA DUHANA SARAJEVO"
"HIDROGRADNJA", Sarajevo
"SARAJEVSKA PIVARA", Sarajevo
"BH" BANKA, Sarajevo
"VELEFARMACIJA", Sarajevo

PROLOGUE

The Symposium WAR MEDICINE AND MEDICINE IN WAR, 1992/1993, we are organizing after the 20 months of War in Bosnia and Herzegovina with a solemn aim to present our rich experiences, which we have achieved performing a honourable and human work of medical people during the Aggression on our Country. It is a sad, but an authentic assertion, that we, as medical people for a short, but a long wartime, have had in our profession a lot of numerous and different professional experiences otherwise impossible to be achieved during one's lifetime active service.

The Symposium is the most suitable way to exchange our experiences and present the practical and educational contributions to the medicine, as a science and profession, not only in the wartime, but in general. Notwithstanding the character of our biomedical profession, we cannot be ethically neutral and totally untouched by the physical and psycho trauma, which the entire Bosnian population has to live through.

Our ethics and moral evaluation of our medical findings and their healing, in the name of peace and humanity, we need to express and transmit, not only to the medical world but the cultural and political public, our terrible astonishment because of their policy and indirect participation in an unbearable massacre of our people, who are deprived of historical and human rights to defend itself. On behalf of our noble profession and on behalf of our people we have to convey to the peaceloving World our most profound protest because of their indifference, even cynism of a part of the international community for their attitude towards the fascism, which devastates our country and destroys our people. Tomorrow may be very late for all, as Theodor Adorno, the eminent world antifascist philosopher said: the culture altogether after Auschwitz with an unavoidable criticism of it is a trash. Manjača, Drčelić, Keratović, Foča, Ahatovići, Stupni Do, etc. are a clear proof that the World and Europe, particularly have not been taught by Auschwitz, Nurenberg and all that what follows later.

Izet Mašić

Organizing Board President

VELEFARMACIJA

DIONIČARSKO DRUŠTVO ZA PROMET LIJEKOVIMA I DRUGOM MEDICINSKOM ROBOM
SARAJEVO, Kundurdžiluk 2

"VELEFARMACIJA" obavlja slijedeće djelatnosti:

- promet lijekovima i drugom medicinskom opremom,
- poslovi maloprodaje (kozmetika, dječja hrana),
- spoljna trgovina lijekovima i medicinskom opremom,
- pružanje besplatnih zdravstvenih usluga građanima u ratnim ambulantama primame zdravstvene zaštite "Kundurdžiluk" i "Takovska".

Design: ANTENA

THE ROLE OF ACADEMY OF SCIENCE AND ART IN HELTH PROTECTION DURING THE WAR IN R BH

S. Hukovic

Academy of Scieance and Art of Republic Bosnia and Herzegovina,
Sarajevo

S U M M A R Y

Academy of science and art of R BH with its section for medical science took part in heith protection during this war. Its way of working was in organisation of science work in medicine and direct science-resurching work. The Academy was coorganisator 5 great projects and direct realisator of three. First group are projects called war projects:

1. Surgery
2. Psychiatrics
3. Social medicine
4. Refugees
5. Internal medicine

Second group:

1. Therapy of poisoning
2. Galen medicines
3. Circulation

Althought the Academy had many other activities, most important activity is about helth protection in war. Some members of OMN took part in activities like science resurching, medical education, important parts of heith protection and consultations. In medical resurching science observations, descriptions and classifications, and some resurching should be noticed in this kind of war and isolation. Conserning the science discoveries it is defintited and formulate and ready publications of polytraumatism, traeting with oxygenation solution mass therapy, new doctrinas etc. We also got experiences for medical education, its changing and cosider about theory, pratice and opinion. It is necessary for medical worker to know that helth protection is defence of war desert, and not the way of war and its wepon. Earlier warnings of some philosophers, and their selfkilling prognoses are going on and started in BH. War is not only between people, but with nature and spirit and world cataclism is very near. Activity helth protection people give us some hope, because there are men who will try to stop distroying. They defended the dignity of their profession and other educated people. New ideology of tolerance is birthing. Biologic and mental ability of our population helped those people. The Academy

of science and art of R BH is highest science and art formation in R BH and has section for medical science which has 9 members. 2/3 those members are in Sarajevo now. The Academy has two roles, one is working and other representative, also in war. When the war started and during 20 months some members of Academy with their own forces took part in all kinds of activities which needed, specially in health protection. It considers medical education, science research in medicine, main forms of health protection and organisation of science meeting for horizontal transfer of medical knowledge. Some kinds of health protection went right from promotion and prevention in treatment, eventual rehabilitation, and dignity death. It is understandable that the Academy took part in other forms like ecology, reconstruction of destroyed economy, humanitarian activities and in art saving the cultural treasure, monuments, literature and planning the education and other activities. The most important was activity with health protection in war by medical staff working with members of the Academy.

DOCTRINAL VIEWS ON DEFENCE OF THE STATE FROM AGGRESSION

M. Fetahagic

Ministry of defence of the Republic Bosnia and Herzegovina

SUMMARY

The war that leads RBH against the aggressors from Serbia and Montenegro and Croatia, and extreme Serbs and Croats from BH, has national defence character and the main force of aggressor is concentrated around towns (war by surrounding). The examples of this kind of war are noticed in world's history, but not in this relation in forces of the aggressor and victim. The national defence character of this war shows full subjection of the nation in guiding the war, and all nationalities are taking part in it. The defence concept of war should have built subjects of theory and doctrine, subject of organisation material of war, good organisation of State government, and special way of fighting the aggressor. Those are elements of discussion on this project, comparing specific war leading in surroundings, with examples of other wars in the world. The authors also discuss the specific organisation of medical service in wars in surroundings.

Key words: War, Surroundings, Doctrine.

WAR MEDICAL DOCTRINA

F. Sasic

Institute of vascular surgery and transplantation of organs Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

The war medicine doctrina as a concept of organisation and methodology of medical service in specific war circumstances is one of the main conditions of a success concerning the injured and ill persons. It was established before the war, and presents the way of readingss of the State and the Army for guiding the war, expecting character of war, material and professional competencies of medical service, purpose. The State of BIH led the war, without built and functioning main elements of the state (political, state, military, economic). Considering that the medical service had no formed conception, organisation and functioning in war occasions. It was made and built in war as result of our own experience, real conditions and occasions, need and possibilities. The purpose of this paper is to show and analyse the main characteristics of the war medicine doctrina, made in war, what is going to be the fundament for definition of conception. It shows, from organisational aspect , where and what to do considering the quantity and level of medical service, tactic aspect where and how to clasify, evacuate, treatment, from professional aspect what has to be done and given to each of the injured and ill persons.

Key words: War, Doctrina, Medicine.

WAR POLYTRAUMATISM IN SURROUNDING (Experiences from Sarajevo)

O. Duric

Clinic for glandular surgery Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

The Brain wounds by projectiles of high energies go with such a destruction of tissue that's resulting in death, but wounded in high percentage arrive alive to surgeon. When such projectile injures mediastinum and main arteries, death is immediate or in transport; but when such a projectile injures other systems or organs, the patient arrives alive, but near death, needs a surgeon. Lenec classification traumatism in 8 groups is accepted in war, although Borchardt-Schmieden is based in regions depending of road of projectiles. Analysing the hospitalized wounded persons in Sarajevo's clinics, we arrive to datas, that polytraumatism has been in high procent 23% from which 8% had been injured in

more functional parts of organism extensive polytrauma. This group needed a good organisation surgery-anesthetics service, multidisciplinary surch and urgent intervention, which means control of bleeding, ABS, negative nitrogen balanse, and converting catabolism in anabolism of the organism. A high percentage from this group are alive with a tolerant invalidity is the sign that Sarajevo, even surrounded, has a good medical service, and good organisation of transport the wounded persons and other things, comparing the experiences of other wars and battlefields.

Key words: War, Extensive polytraumatism, Care.

LONG LASTING SHOCK IN WOUNDED PERSONS

A. Duric

Centre for anaesthesia and reanimation Clinical Centre, Sarajevo

SUMMARY

Pathophysiologic funded, and clinicly clear three phases of shock are basis for the therapy of each reanimatologist. The specific conditions of life of all citizens in surrounding and wounded and population by projectiles with high energy are massive, and they have many other unpleasenties depending on developing the third phase of shock of wounded accepted in our Centre. Among the negative facts influencing development of shocks are: late begining of reanimation, bad haemostasis, week imobilisation, analgesia, inadequat transport, waisting the time to definitive place of treatment, weather factor and inadequat triage in mass wounding. Those are facts making developing long lasting shock in which we have to applicate more perfusion solutions and medixaments than noticed in standards, and clinic finding is adequate.

Key words: Polytraumatism, Long lasting shock.

FUNCTIONING OF TRANSFUSIOLOGIC SERVICE IN WAR

M. Haracic, V. Koblar, V. Basic, J. Kurilic, M. Kalajlic, E. Landzo

Institute of Transfusiology Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

The purpose of transfusioologic service in war is to protect enough blood, components and stable product from blood for treating injured and ill persons. In the last 18 months of

war in sourounded Sarajevo this purpose is realised by protecting more than 35000 doses of blood divided in components by what we made conditions for application more than 55000 each doses. That made concept of protecting enough blood and our purpose that blood has to wait the patient, not patient the blood.

For this purpose we had to work harder for more than 400% through:

- making concept of animation of giving blood in war conditions,
- definition of best organisational scheme considering the work of mobile service,
- see the possibility and selection of optimal way of conserving the blood,
- possibility of preparing components of blood in war conditions,
- saving the blood and stocking some components in war conditions (specially in loss of electricity and other emergents)
- elimination of bacterial contamination of blood in war conditions, and all with purpose:
MAKING CONCEPT OF FUNCTIONING THE TRANSFUSIOLOGIC SERVICE IN WAR CONDITIONS.

Key words: War, Transfusioologic service, Purpose, Components of blood.

STOMATOLOGY IN THE WAR

T. Gojkov, H. Sulejmanagic, S. Begluk

Clinic for Oral Surgery, Faculty of Stomatology Sarajevo

SUMMARY

In the report it is recommended the way of work of war mobile stomatology teams in the war district, giving description of necessary equipment, material and medicaments. It is also presented the way how to carry out the war stomatology doctrine on seat of the war. The authors, besides the personal experience use also the experience of the doctor medicine documentation and literature.

Key words: War mobile stomatology team, Equipment, Doctrine.

PHARMACEUTIC SUPPLYING IN WAR

I.Zulic, E.Mahmutovic, A.Skrbo, A.Dervisevic, V.Coric

Institute for pharmacology and toxicology Medical faculty, Sarajevo

S U M M A R Y

The war which lasts started without announcement, as cataclism, so the institutions working with medicines had no supplies. The system of defence contented the health service, and also our institutions for making and delivering the medicines and other medical materials. Thanks to unique organisation in the first months of war, pharmaceutic supplying had been made from great reserve resources, which were stocked before war (transport of war reserves from Pale to Sarajevo, done by Velefarmacija 1991 etc.). Dividing the UMC SOUR on pieces there were some troubles with supplying with medicines, which are finished by forming the team for distribution of medicines from humanitarian resources. Appearance of new suppliers, we had some troubles and misunderstandings between existing institutions for making and delivering the medicines, which are still going on.

The great experiences we made are a sure garant that we could expresses be ready for any cataclism. In this project the author the wishes for a good organisation of pharmaceutic suppling.

Key words: War, Cataclism, Pharmaceutic needs, Medicines, Medical resourses.

SPECIFIC ASPECT OF INFECTIOUS DISEASES PREVENTION DURING THE AGGRESSION ON BOSNIA AND HERZEGOVINA

A. Amautovic, S. Celik, S.Balta, A.Raljevic

Regional institute for health protection, Sarajevo

Institute for health protection of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo

S U M M A R Y

The fact that infectious disease can be dangerous for people in near souraundings and far off places speaks in favour that the world is a unique epidemiologic entity. Reasons for appearance infectious deseases are in ethiologic agenses as in conditions of life and social environment which is destroyed because of war here. The authors presented

statistic paramethars general of morbidity of infectious deseases for 1991/92. in BiH and the first 9 months 1993 for Sarajevo.

From 37 kinds of infectious deseases in BiH 1991 were registered 25 339 cases with morbidity of 589,27 and in 1992 for 32 infectious deseases registered 10 741, morbidity 499,58 for 100.000 population.

In the first 9 months 1992 from 17 infectious diseases got ill 2520 people, morbidity was 697,71 and in the same time 1993 were ill 7086 with morbidity 1961,90 on 100.000 population (as result of enterocolitis and virus hepatitis). Specific preventions caraterises impossibility of making adequate anti-epidemic and other preventive measures because of missing equipment and other important things for work. We made great efforts to bring the epidemiologic situation under the control.

Key words: Prevency, Morbidity, Ethyology.

PRELIMINARY SOCIO-MEDICAL CONSEQUENCES OF THE AGGRESSION ON REPUBLIC BOSNIA AND HERZEGOVINA

A. Smajkic, A. Filipovic, F. Šećerbegovic, Z. Puvacic, S. Zec

Institute of health protection of Bosnia and Herzegovina

S U M M A R Y

The aggression on Bosnia and Herzegovina was sudden on more points, killing and destroying. Alough it lasts more than 20 months, can be qualified as accident and the great human catastrophe.

Arguments about lasting this catastrophe with its intensity and progress killing, and number of murdered people is close to the number of injured persons and number of refugees to the number of stable population, are given in this project.

Data about individual and collective poverty, made by stopping the economy on 10% employees and less national income from 2700 to 370 USA \$. The aggression destroyed 35% apartment fond, 20% schools, economy, infrastructural and health system. Biologic potential of human population is destroyed more than 18% (murdered, dissapeared, invalids, hard wounded, in concentration camps).

Mortality of population is more than 7 times bigger than in place, and 80% is forced, in time when WHO works on prevention of forced death. It means death prevention on work, in traffic, etc. Hunger, physical and psychological destroying imunobiology mechanics is destroyed. We have injured with hard recorvalsention, and infectious deseases, acute

and chronic disease, and 240000 of ill people in our country. Health service is less for 30-40%.

Health service and its supplying is organised spontaneously. The Medical staff is adapted to war conditions properly. All health institutions work on reserve with energy, high risk unsureness and inadequate medical doctrine.

Key words: Aggression, Catastrophe, Mortality, Medical service.

SOCIAL AND PSYCHOLOGIC ASPECTS OF THE WAR IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

F. Kulenovic, I. Papovic, S. Papovic, I. Masic, H. Mulaibrahimovic

Regional institute for health protection, Sarajevo

Medical faculty, Sarajevo

Faculty of political sciences, Sarajevo

SUMMARY

Every war is the deepest compassion of political fightings turned out with weapon in purpose of biological, economic, social, political and culture destroying of people. This aggression has all these components. Aggressors are Serbia and Monte Negro, and Croatia, and extreme Serbs and Croats living in Bosnia and Herzegovina, and their purpose is the destroying of Bosnian State, and its division into ethnic ruls, and making great Serbia and Croatia. This informal dirty war (war against the civilians, there are no two armies, genocid war, destroying one population) makes injuries, illnesses. It makes hard social economic changes, which change the whole life of the population, making striking changes of spirit and life of people. The most important fact which the people have in war is fear for own family and social survival.

Main characteristics of the war is the horrible violence: killing people, raping, kidnapping and torturing in the concentration camps, robbing everything that worth, and making people refugees. This is the war against the civilisation. The last consequences of all these are deep emotional changes in people and groups, and this is the biggest social and medical problem of the community. That is the theme of this project.

Key words: War, Aggression, Existential fear, Emotional changes, Spirit health of population.

POPULATION NUTRITION IN WAR

S. Zec, O. Slijepcevic, B. Telebak

Institute for hygiene, Medical faculty Sarajevo

Institute for epidemiology, Medical faculty Sarajevo

SUMMARY

During twenty months of Sarajevo blockade there is no circulation of food. Day after day the nutrition of the population is changed in regard to quantity and structure. The structure and nutrition habits have been changed by the arrival of humanitarian aid to the city. The nutrition status depends on nutritive values quality and quantity. The anthropometric parameters are changed in certain categories of population. The malnutrition is evident particularly with children, pregnant women, wet nurses, aged persons and wounded. The obtained results will be presented in the study.

Key words: Population nutrition, War.

SPECIFICITY OF MEDICAL EDUCATION IN WAR CIRCUMSTANCES

N. Mulabegovic, H. Kulenovic, I. Masic, O. Duric

Medical faculty, Sarajevo

SUMMARY

Medical Faculty in Sarajevo has preserved the continuity of educational, scientific, research work and health activities in the course of the aggression on the Republic of Bosnia and Herzegovina. The specificities of medical education under the war circumstances resulted primarily from the destruction of education spaces and equipment, the insufficiency of spare parts and means, and naturally an enormous engagement of the educational personnel on the tasks in health care and within the Republic of Bosnia and Herzegovina defence forces. The specificity of medical education also reflects, on one hand, in the fulfillment of unreduced educational programs which provide a referential level of theoretical knowledge and skills, and on the other hand in realization of the educational process in the system of block-lectures. Block-system of educational process assumes the intensive courses within which the students continuously fulfil all their duties up until the realization of the entire educational program for each separate subject. The control of realization of such a specific regime of education demands a permanent intensive coordination through the dean's office and the heads of the departments. In the

1991/92. school year, with the beginning of combat activities, already in April of 1991, the modification to a new sort of realization of the educational process was introduced, therefore this school year has been completed without any significant disturbances. In the 1992/93 school year there was a total of 415 students enrolled in all the years of studies. Out of this number in the first war generation there were 177 students enrolled, and 102 students have absolved all their duties. In the 1993/94, 30 students were enrolled in the I semester. Since April 1992, until September 1993 there were 95 students promoted to doctors of medicine. Postgraduate studies have also been specifically realized. Twelve master's theses and six doctoral theses were successfully defended.

The presented model of medical education in war circumstances at the Medical Faculty in Sarajevo is continuously evaluated with its remodeling on the basis of the current experience obtained.

Key words: Medical education, War conditions.

WAR MEDICINE FROM THE VIEW POINT OF MEDICAL INFORMATICS

I. Masic, Z. Ridjanovic

Centre for Medical informatics, Medical faculty Sarajevo

SUMMARY

The aggression and the war that has been imposed on Bosnia and Herzegovina is an excellent confirmation for the necessity of information as a resource of today. To be more specific, the information became a resource more important than the material or the energy, since it was exactly through the freedom of the information system and communications that the aggressor has managed to maximally engage and use all the other resources, and to considerably block our own and put it out of function. The health system, as the most important social system after the Defence Forces and the state authorities, had to create its own information system immediately at the beginning of the war and put it into function of health protection of the population in general, and at the disposal of the BH Army soldiers. On the other hand the indicators of the aggression level and all of its negative attributes (killed soldiers, murdered or injured civilians, mode, character and the level of brutality during injuring the victims and the like) are significantly repercussions towards ours, the aggressors' and the foreign media and the structures from which depends further outcome of the war. And, finally, all the actions within the system of health activities, from offering health protection, through the application of methods, techniques, technologies, resources, medicaments etc., also have its educative quality and value, furthermore, since the war which still lasts on these grounds, according to its character and specificity, has been so far unregistered in human history of the world. Particularly

important experiences were obtained in the sphere of treatment and incapacitation of the injured and the sick in the field and in the stationary health care units.

The authors present their experience and introspection into the war medicine and their criticism concerning the failures in organization and functioning of the system of health, due to the disorganized information system throughout the Republic, and present the proposal of what should be done in its improvement.

Key words: Aggression, Health care system, Health information system.

PENETRANT SPINAL INJURIES

F. Konjhodzic

Clinical for Neurology Clinical Centre, Sarajevo

SUMMARY

The penetrant spinal injuries are among the most difficult injuries of this war, because they make a terrible invalidity, in big procent are deathly and consuming the surgical doctrine they are not in first degree of urgencies, if they are joined with injuries of vital systems as abdomen or thorax.

During this war we treated 84 patients with spinal penetrant injuries which makes 7.67% of all neuro-surgical injuries. The author's conclusion is that doctrine by now is not satisfying, so he makes his own attitude, based on experiences of war in treating this injuries. All statistic relevant bases are made about penetrant spinal injuries, operative treatment and results so he proposes modified attitude in treating this injuries considering experiences by now in past wars in which operation had not a dominant role.

Key words: War, The penetrant spinal injuries, Operative treatment.

URGENT CONDITIONS OF THE MAXILOFACIAL REGION WITH WAR INJURIES

H. Piranic, S. Dautovic, H. Hujic, R. Dizdarevic, J. S. Sagi, M. Kovacevic

Clinic for maxillofacial surgery Faculty of stomatology, Sarajevo

S U M M A R Y

Hard maxillofacial injuries of the war type are significant with huge destruction of tissue what is resulting in secondary deformations which cause functional and esthetic anomalies. But except the aspect of human life dangerous with those injuries there exist the injuries in direct connection with the human survival. The urgent conditions demand a prompt intervention which, nevertheless, we wish, wouldn't give definite (final) good result, but would provide survival, what is, in fact, most important. It is known that maxillofacial region contains very important human organs which wounding may be lively dangerous. Mostly those are injuries of blood vessels which are proceeding to heavy blood wasting, and often, as a consequence of inadequate and on time intervention, lead to a complete blood deficit. We point out that some maxillofacial region injuries, although banal on the first sight, are very urgent conditions and have to be treated very seriously.

Key words: War, Maxillofacial region injuries.

CLINICAL IMAGE OF WAR INJURIES OF THE MAXILOFACIAL REGION

H. Hujic, H. Piranic, S. Dautovic, R. Dizdarevic, M. Kovacevic

Clinic for maxillofacial surgery Faculty of stomatology, Sarajevo

S U M M A R Y

The war wounds of the maxillofacial region can divide on isolated and combine injuries, closed, open and the injuries of the soft structures without or with injuries of the bones face. The isolated closed injuries of the face after explosion are typical because swelling and haematoma, the damage sight and hearing of different grade and sometimes with the confusion conscience. The open injuries are of the multiple excoriations and burns, the wounds of the eye-lids and lips of the perforation type to the avulsion of the face with the destructions and the large defects of the soft tissues and the bones.

Sometimes that are the traumatic amputations of the chin, nose and the lips. The isolated injuries of the maxillofacial region can be divided into the three locations: The injuries of the upper one third face where are the injuries of the orbita and of the orbital contents,

the paraorbital region and the parts of the nose. The middle one third of the face is the location of the destructive wounds, of every structure of the nose, of the upper jawbone and the teeth, of the sinuses, of the temporomandibular joint, and the injuries of the facial nerve.

The most representative groups are the shooting wounds of the lower one third face and of the upper neck (52%). With the destruction of the oral cavity (the lips, tongue, oropharynx) of the lower jawbone with the teeth and the injuries of bigger blood vessels.

Key words: War, Maxillofacial region injuries

CHARACTERISTICS OF WAR INJURIES OF THE MAXILOFACIAL REGION

R. Dizdarevic, H. Piranic, S. Dautovic, H. Hujic, M. Kovacevic

Clinic for maxillofacial surgery, Sarajevo Stomatology faculty, Sarajevo

S U M M A R Y

At the Clinic for Maxillo-facial surgery more than 1000 (one thousand) patients have been operated, because of injuries made by firearms, for the time of 18 months of the War effects. The injuries are in most cases, caused by shells, civil victims dominate than soldiers. Wounded people were different according to sex and age. All of the wounded have definitely been treated immediately after their arrival, the reconstruction of both bony and soft tissues has been made. There were infections but in a small percentage, although the conditions were not adequate at all. We consider that, beside attentive treatment of a wound and antibiotics, postoperative care is very important.

War wounds of the Maxillo-Facial Region are different compared to wounds of the other locations by anatomic-physiological and emotional-psychological factors. These wounds are impressive. Organs of speech and chewing form functional entirety which make these wounds more specific. In that region, in small space, there are very important organs and anatomic directions, as well as the rich microflora in mouth and paranasal cavities, and close contact with endocranial region, which all make result of maxillo-facial injuries more complicate. This region is vascular and full of nerves, with the existence of local immunity, which provides deviations from certain principles of a treatment of war injuries of the other regions.

Key words: War, Maxillofacial injuries region, Characteristics.

INJURIES OF THE TEMPORAL REGION

J. Alagic-Smailbegovic, I. Basic, S. Zarkovic, A. Kapidzic

Clinic for diseases of ear, nose and throat Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

In this paper we presented 83 patients with war injuries of the temporal area. They got the injuries directly with gun shoots or by blunt force. These patients were observed during the war from April 1st 1992 - April 1st 1993.

The methods used in this paper were: anamnesis, inspection, palpitation, X-ray diagnosis, following vital signs, and a local status (otoscopi). The acute head trauma need an ENT specialist because of the exact diagnosis and prevention of further complications.

Key words: Temporal area, War injuries, Treatment, Team work.

EAR BLAST INJURIES

S. Zarkovic, I. Basic, J. Alagic, A. Kapidzic

Clinic for diseases of ear, nose and throat Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

Since the beginnings of the war, during the last year, we have examined 255 patients who were exposed to shelling of different origin and caliber. Our pilot study included 197 of patients. We have excluded patients having serious head and brain injuries, as well as cases previously having chronic ear infection, hearing damage and disturbances of vestibular functions. Patients over 55 years of age were also not included in our study.

Our paper presents the consequences of blast injuries to the ear, as well as type and degree of hearing damage. Acquired data are based on anamnesis, ENT examinations, functional hearing tests, examinations of vestibular function and patient follow-up. Our examinations have pointed out that the majority of the examined patients had sensory neural hearing damage. On the basis of that, we can conclude that the blast had a greater effect on the sensory structures of the inner ear than the middle ear.

Key words: Blast, Hearing damage, War injuries, Tympany membrane rupture.

CARE OF THE WAR INJURIES OF THE NOSE COMPLEX

A. Kapidzic, I. Basic, S. Milutinovic, S. Banjin

Clinic for diseases of ear, nose and throat Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

Prominent position of nose and paranasal sinuses (nose complex) is one of the most percentage of war injuries (37.00% of ORL region). Unfortunately, this wounds are badly observed. So late we have big functional and aesthetical disorders. Using simple methods like inspection, palpation, rhinoscopy and some radiologic examination we could have a good information about kind and lesion extension. It's very important in operating planning. This paper is retrospective analyses of nose complex war injuries in a first 12 months of aggression. They are open nonpenetrans in less than a half cases and high percent of isolated injuries (42.60%). Most of them are from artillery projectiles.

Key words: Nose complex, War injuries, Surgical, Treatment.

CARE OF THE SOFT TISSUES DEFECTS OF THE WAR INJURIES

A. Kapidzic, I. Basic, S. Milutinovic, S. Banjin

Clinic for diseases of ear, nose and throat Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

The paper analyzed our experiences with repairing the skin defects in 120 wounded patients in the first war year. After primarily surgical observations patients were hospitalized in the ORL clinic for a further care. Most of wounds were by artillery projectiles. Extensivity, intensivity and primary contamination are three characteristics of war wounds that makes problems in definitely repairing of defects. This is because of the secondary repair 67.80% defects. Spontaneous reepithelisation is noticed in 14.80% defects. By direct sutures we closed 16.00%, free skin tissues grafts 23.26%, used various techniques of rotation and transposition flaps 46.52% defects. Correct plastic reconstructive planning and active physical-chemical preoperative treatment eliminated big postoperative complications.

Key words: War injuries, Skin repair, Surgical, Treatment.

ISOLATED WAR INJURIES OF THORAX

M. Budalica, S. Guska, A. Hadzismailovic, M. Kacila, Z. Serimagic, E. Hajdarevic

Clinic for thoracal surgery Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

From own clinical material the authors examined and analysed isolated injuries of thorax made by war injuries. The results are compared with the same from other authors in same conditions.

Conclusion is that the fast evacuation to the first hospital urgent and if it is possible compensate the volume of blood, reanimation and drainage of pleural cavum. Considering the results the authors are making clear the indications for operative treatment for early and last thoracotomy and specially noticed contraindications for thoracotomy. The intensive care is also very important and it has to be interdisciplinary, permanent and aggressive. The separate part is analysis of logistics in treatment of cases injury of thorax where the authors are showing their own experiences and making suggestions for solving the problem.

Key words: Penetration, Hematopneumothorax drainage, Thoracotomy.

FREQUENCY OF LUNG DISEASES AND INJURIES IN THE STATE HOSPITAL, SARAJEVO, MAY 1992-MAY 1993.

N. Civic, S. Agic, L. Kljenak

State hospital, Sarajevo

S U M M A R Y

In the period from May 1992-1993, in the Dispensary for Pulmonary Diseases in the State hospital, Sarajevo we did 3274 interventions. 4727 patients had pathologic find (57,6%).

In the last war year most frequent were the acute infections of respiratory tractus 1562 (33%), injuries of thorax 362 (29%), chronic obstructive pulmonary diseases 1144 (24%), active tuberculose 167 (3,5%), secondary tuberculose 443 (9,5%) and malignity of lungs 49 (1%).

The structure of pathologic findings and frequency of growth of thorax injuries and active tuberculose of lungs is noticed. It is very important to make an early recognition of the vital destroying syndroms. The adequate therapeutic treatment is urgent.

Key words: Pulmonary injuries, Thorax tuberculose.

BRONCHOSCOPY IN WAR INJURIES

S. Agic, L. Kljenak

State hospital, Sarajevo

S U M M A R Y

We have presented our experiences in bronchoscopy in war injuries. In the period from 10.05.92. to 10.05.93. we did 350 bronchoscopies (110 patients). This resources have been done in most cases in war penetrant injuries of thorax, abdomen, thoracoabdominal injuries, and Injuries of head and neck. It was done in therapeutic purpose (101 patient) and in 9 cases as diagnostic way. This method certified its role in reanimation of patients who se postoperative respiratory is in danger. It was very important to decide of complications of respiratory system in some injured persons. As therapy, bronchoscopy chosen as a method of desobstruction of tracheobronchial system, and it was blood mostly. Bronchoscopy finding was different and it showed various pathologic changes: change of endotracheal topography, lot of blood in bronchil, and an obstruction of greater parts of lungs etc.

Key words: War injuries, Bronchoscopy, Therapeutic.

WAR INJURIES OF LIVER

E. Pinjo, D. Radnic

Clinic for abdominal surgery Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

In first 9 months of the war, on our Clinic we accepted 138 wounded with injury of liver, diagnosed during the operation. Injuries of liver are classified (Moor) on 5 groups. Harder injuries are treated using: deep suture of liver or debrideman with haemostasis, with deep suture, resection of liver, tamponade of hepatotomia. Each surgery is analysed. The most frequent way of treating was with deep suture with or without debrideman.

Concerning the small mortality 7.2%, and rare complications 3.2%, this way of treating is accepted under condition to analyse indications for using this method.

Key words: War injury, Liver, Operative treatment.

SOME CHARACTERISTICS OF REPRODUCTION OF POPULATION IN SARAJEVO DURING THE WAR

S. Simic, S. Idrizbegovic, S. Mehmedbasic, K. Begic, H. Boloban, J. Puvacic

Clinic for gynecology and obstetrics, Sarajevo Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

A drastic fall of month progeny was noticed in January and February 1993 (in December 1992 - 198 progenies, and in February 1993 - 77). It is a consequence of war activities started in April 1992, and women's decision (maybe together with their husbands), that in April and May stop the early pregnancy or with contraception prevent the pregnancy. Both with fall of number of progeny, number of stopping the pregnancy grow (in August 1992 - 112 abortions, in January 1993 - 195). A very small trend of progeny continued through Spring and summer 1993, and fall of natality was 5.4% (1990 in BiH 15.3%).

With the fall of the natality other negative characteristics of reproduction are shown, and need a new research.

Researching took 920 women with their babies on our Clinic in 9,10,11,12 month 1992 and in 1 and 2 month 1993. The perinatal mortality in 1991 was 15.8%, and in this case 29.9%. In 1991 was 7.5%, and in this period 12.3%. Congenital malformations in 1990 appeared in 0.37%, and it grow to 0.71%. Percentage of aborted children in 1991 was 5.3%, and now it appears in 12.3%. Weight of delivered children is smaller, in June 1992 in average weight was 3700 gr, and last few months was less from 3000 gr. In last trimester of pregnancy 85% women has anemia, hematocrite for 29.8%, erythrocytes for 22.2% and haemoglobin for 28.83% less from physiologic. Etiology is researched on our Clinic. First results show that all or almost all etiologic moments make two big groups. First, is lack of food and second, stress psycho-social situation. Results of research have to answer the general question, which war occasions are responsible for such a catastrophic situation in reproduction of population from Sarajevo, some detail results can be expected at the end of this year.

Key words: Human reproduction, War.

FETUS SAVED MOTHER'S LIFE

Z. Godinjak, A. Kapetanovic, R. Juricic, K. Begic

Clinic for gynecology and obstetrics Clinical Center, Sarajevo

Clinic for abdominal surgery Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

A 31 years old woman, whose second pregnancy was of 38 weeks, was wounded in the abdomen by the shells so that she was taken to the Clinic in the state of chemorurgical a shock. After the urgent reanimation of the pregnant woman and after laparothomia, the total histerectomy with adnexitomia by the left side was undertaken. The fetus was found among the abdominal organs with placenta, and the pregncial caviti was full of blood. A shell caused the rupture of uterus, killed the fetus. The situation that has not ever been noted in the literature, we faced up to. The fetus weighed 3000 gr with the length of 50 cm having a wound in the area of the whole occipital region. The wound got through to bones of the skull and to the spine with the torn tender structures of neck. The shell was found in the barrier of the large intestine (colon transversum) of the pregnant woman in the projection of large blood vessels which was removed from the barrier of the intestine and the sutura was undertaken. We concluded that the uterus with the embryo's water and the fetus amortized the blow of the shell and prevented the injuring large blood vessels of the mother, in that the way her life was saved. Beside these wounds, the shell caused the fractura of ulnae and osis iliacia by the left side.

The mother went home 40 days later.

Key words: Fetus, Trauma, Rupture of uterus.

APPLICABLE EXTERNAL FIXATION IN WAR'S OCCASIONS

Z. Hadziahmetovic, F. Kulenovic, M. Lazovic, D. Torbica

Clinic for Traumatology Clinical Centre, Sarajevo

SUMMARY

We studied 294 external fixations at wounded people during 13 war months at Traumatological department in Sarajevo (04.04.92.-04.05.93.). All patients were divided in three groups:

I - only external fixation with a minimal osteosynthesis,

II - external fixation with plaster immobilisation.

III - external fixation removed with internal fixation and reconstructive processes.

The best results were in the first group with 41,3% - EXCELLENT score, II group with 39,8% had very good score, and III group with 18,6% had GOOD score. The conclusion of this study is that external fixation is crossing level in the treatment of the limb war injury with external fixations. Better functional results are as in the situations with double fixation as with active drainage procedures.

Key words: External fixation, War injury.

ONCOLOGIC PATIENT: THIRD DIMENSION OF WAR IN OURROUNDING

O. Duric

Clinic for Glandular surgery Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

Every citizen could be injured by shells or projectile weapon with death or invalid consequences. An oncologic patient with his illness without treating had only one choice.

During the war it was formally forbidden treating surgery oncologic patients in Sarajevo. Without discussion about that decision, on my Clinic all oncologic patients have been considered.

An oncologic multidisciplinary team for some problems on our Clinic and functioned with no mistake, through world normatives for treating and it was made by surgeon-oncologist, radiologist, internist-oncologist, internist-oncologist-immunologist, pathologist and all of them with good diagnostics, laboratory and detection. At the beginning of the war emergents had the main role in continuing work of the team, so the most important are pathologist and diagnostics were 2/3 out of their work, and radiotherapist, too. Main therapy is surgery, as in normal conditions, in oncologic casuistics of tumors with main purpose radicality and working in the same time. The fatale tempore biops which missed, interpone there. The surgeon was been left to conscience and knowledge to make judge about the patient in that conditions. All the cases are solved through surgery doctrine for the ill from that time when there was no adjuvant and radio-therapy. Results are similar with the results when surgeon treated oncologic cases.

Key words: War, Oncologic, Ethics, Decission, Operative treatment.

HOW MUCH BLOOD IS NECESSARY FOR THE TREATMENT OF THE INJURED IN THE WAR?

M. Begovic, D. Mazlagic, S. Straus, B. Mazlagic

State Hospital, Sarajevo

Transfusiology Unit Department of Surgery

SUMMARY

In this retrospective study the authors analysed the usage of blood in the treatment of the injured in the war, soldiers as well as civilians. By this study we want to give our contribution to establishing war standards of the blood utilization for whole population. We analysed 3.215 injured persons (1.815 civils and 1.400 military casualties) who were received in Surgery department for outpatients of the State Hospital "Sarajevo", in the period from May 11th to October 31th, 1992. The authors observed blood usage rates on the first, in the period of the first seven days and thirty days of hospitalized patients. The results are grouped, statistical elaborated and showed by the two tables. After the elaboration of these data, we concluded that during the super prompt rescue, disposal of sufficient quantity of blood and limited indications of its use, in the period of the first thirty days, it is necessary to provide 0,302 liter of blood per each injured. As only 16 per cent of all injured required blood transfusion, every of them needed 1,912 liter of blood (68 per cent) will be used during the first day of the patient's hospitalization.

Key Words: Blood transfusion, War casualties, War standard blood.

ORGANIZATION OF PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION IN WAR CONDITIONS

Z. Misanovic, N. Zjuzin

Institute of physiatrics and rehabilitation Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

Organisation of Physical Medicine and Rehabilitation in conditions of war in through hospital and out-patients clinics. Hospital part are all hospital beds in which are wounded patients (around 2.400), and are part of Traumatology, Orthopedic, Neurology and Neurosurgery. So the "BED" becomes "CENTER FOR REHABILITATION". In the hospitals there are beds for rehabilitation (in total 105) as a temporary solution. Medical rehabilitation is mainly through kinesitherapy and small number of wounded have physical therapy.

Rehabilitation in out-patients clinics is in Unit for Physical Therapy (around 400 patients) with physical and kinesitherapy.

In some parts of the town, away from out-patients clinics for physical therapy, rehabilitation at home is performed under control of specialist for Physical Therapy and physiotherapist is doing the kinesitherapy. A number of wounds and injury consequences is a major factor for building a Rehabilitation centre.

Key words: Rehabilitation, War condition, Organisation.

LESION OF PERIPHERAL NERVES AFTER INJURIES

N. Zjuzin, A. Bujina

Institute for physiatrics Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

In a sample of 102 patients 123 lesions of peripheral nerve due to injurie were found. Diagnosis was not established in 27,0% cases. In the course of three months after injuries 24,0% of patients were sent on electrodiagnostic procedures, the rest of 76,0% 4 - 14 months after peripheral nerve injury. 15,0% of patients were treated surgically in course of two months after injury and 85,0% of patients 4 - 16 months after injury. 32,0% were iatrogenic lesions, due to external fixator and extension, in field of distribution of n. radialis and n. fibularis. Complete lesion of peripheral nerve was found in 60,0%, and partial lesion of nerve in 37,0% of cases, that is in correlation with results of surgery. 58,0% neurorapfias, 37,0% neurolysis and only 5,0% transplantation of nerves. All neuroraphias were secondary.

Key words: Peripheral nerve, Lesion, Electrodiagnostics, Quantitative analysis.

DOCTRINARY APPROACH TO THE EVALUATION OF THE CONSEQUENCES OF HEAD INJURIES

M. Gavranovic, I. Ceric, L. Oruc, M. Hrnjica

Neurologic Clinic

Psychiatrics Clinic

Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

The consequences of the severe head injuries should be estimated 1-2 years following the injury. The evaluation must be based upon certain postulates which are to be obligatory for the team of experts (neuropsychiatrist, otologist, ophtalmologist, neuro-radiologist, clinical psychologist). They must work simultaneously as a team for it is the only way to establish the precise qualification of the damage in question. The clinical work up to now has shown many weak points.

The first postulate is the information on the state of health prior to the injury: previous injuries and their sequelae, psychopathological manifestations, alcohol abuse, disturbances of the consciousness, vertigo, disturbances of the sight and hearing etc.

The second postulate is the review of the case history regarding the acute period of the injury: the qualification of the injury, the duration of the state of unconsciousness and post-traumatic amnesia, focal neurological signs, psychological disturbances, EEG, CT etc. The third postulate is a detailed clinical examination including paraclinical parameters: neurological examination (focal neurological signs, hemispherical syndrome and very seldom-parkinsonism) with consultation of otologist (vestibularis, audiogram) and ophthalmologist (visus, fundus, campus, intraocular pressure), EEG (longitudinal follow-up), possible evoked cerebral potentials. The epilepsy syndrome must be based upon clinical and EEG criteria, while the selection must be very strict. In there are structural brain changes the collaboration with the neuroradiologist is important.

Psychological disorders: neurasthenic neurosis, personality disorders, and rarely dementia. It should be clinically confirmed accompanied by psychological tests. The case of dementia sequel of head injury. The synthesis of all the above mentioned with integral and comprehensive analysis along with cortical evaluation, might provide the appropriate basis for the exact diagnosis of the damage following the head injury.

Key words: Doctrinary evaluation, Head injuries.

REHABILITATION OF THE WOUNDED PERSONS AFTER THE EXTERNAL FIXATION APPLICATION AT OUR CLINIC DURING THE WAR

D. Avdic

Clinic for traumatology Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

The modern method of external fixation with minimal osteosynthesis opened the new part in rehabilitation of traumatised lesions of locomotoric system. As to the program of rehabilitation our wounded were accepted at first in kinesitherapeutic procedure, isotonic and isometric exercises. Motion in free joints injured member we made functional considering the possibility of permanent visual control, so the manual muscle test, the quality of tonus and trophics of muscles it had not been reduced. In cases of pain appearance or oedema and there was electricity, we could use galvanic and diadynamic current. This is very specific for war conditions. Possibilities for making the rehabilitation in war conditions are minimal, and demands are great concerning earlier beginning and less timing. It is understandable because 89% examined, mens, are soldiers. The results of rehabilitation are seen at the Military commission READY mark which most of our patients have got.

Key words: Rehabilitation, External Fixation, Wounded.

POSSIBILITIES OF MAGISTRAL AND GALENIC DRUG PRODUCTION AS A SUPPLEMENT OF SUBSTITUTION FOR GALENIC DRUGS IN WAR

S. Hadzovic, A. Mehmedagic

Faculty of stomatology, Sarajevo

S U M M A R Y

The galenic drugs manufacture often represented necessary substitution in the commercial products deficiency, for a short time-period, whereas in a war conditions could supplement and/or substitute some commercial products.

As information about commercial products we used the Pharmacotherapeutical handbook and the Basic pharmacoinforming data register, whereas the manufacturing of the galenic drugs are established by the general instructions of the Yugoslav Pharmacopeia.

In this paper particular dosage forms of drug products were classified in tables in which the possibilities of the commercial products substitution were shown. The aim of the paper was to reaffirm existing *materia medica* performances, supplement the existing offer of galenic drugs, and alleviate increasing lack of commercial drug products.

Key words: Galenic drugs, Supplement, Substitution, Commercial.

CLINICAL-BIOCHEMIC DIAGNOSTICS IN THE WAR 1992-1993.

E. Suljevic, B. Cico

Institute for clinical chemistry and biochemistry Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

The authors have analysed the activities of the Institute of Clinical Chemistry and Biochemistry Clinical Center University of Sarajevo, performing the biochemical haematologic analyses during one-year period. The data show the decrease of the requested analyses for 79% relating to the peaceful period. During 1992/93, the total of 574470 analyses were performed, indicating the great number of investigated patients with urgent and complicated conditions. The most frequent parameters for the analyses were: electrolytes, acid-base states, enzymes, haematologic parameters, analyses of urine, urea and glucosid. The presentation of the analyses according to the statuses-general biochemical status of the primary level, general biochemical status of secondary level and diagnostic statuses. Besides great problems with chemicals, material and spare parts, the response to clinics and institutes of Clinical Center has been adequate for the requested analyses.

Key words: Status, General biochemical, Primary level, Status, Secondary, Diagnostic.

MAINTAINING OF QUALITY AND CONTINUITY OF THE CLINICAL LABORATORY IN THE WAR

E. Suljevic, J. Soric, A. Kalajlic, B. Mujovic, I. Burekovic, Dz. Satovic

Institute of clinical chemistry and biochemistry Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

The institute of Clinical Chemistry and Biochemistry from the Clinical Center University of Sarajevo (KCU) during the war period '1992/'93 have found itself in a exceptionally hard situation because of chemicals and reagents shortage. Medical biochemists from the Institute in such a situation, gradually prepared themselves and worked out certain problems about preparing and providing reagents for laboratory test.

An attention has been to payed to preparing reagents for laboratory test which are in priority program at laboratory work in conditions and which for chemicals exists. Substrats for determination et glucosae, ALT, LDH, ureae have been prepared and used, than reagents and solutions which without measuring and other laboratory instruments couldn't work, such as calibrators and buffer solutions for acid-base analizators ABI 30 and ABL 4, analizator for electrolyte determination E2A Beckman and Beckman's analizators for urea and creatinine determinations.

Also, reagents for qualitative and quantitative determinations of urine specimens were prepared and used as a substitute for urine test-strips and dry chemistry. Statistorty results of statistical data processing pointed out the possibility to utilize such a reagents. In that way continuity of laboratory work at war conditions have been made possible.

Key words: Reagents, Calibrators, Puffers, Analizators.

POSIBILITIES OF USE OF OUR OWN RESOURCES IN GLUCOSE DETERMINATING IN LABORATORY DIAGNOSTICS

B. Mujovic, M.Buljina

Institute of clinical chemistry and biochemistry Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

For glucose determining in body fluids must be used high quality reagents. At one period of time we hadn't these reagents because of agression on our country and the broken ways of supplying so we succeeded in resolving a shortage for defining the glucose, for a certain period of time.

In metodology and work principle, this reagent is very specific for defining of glucose. The reagent was determined, according to its principle of work on the effects of hexokinase in a company of glucose-6-phosphate dehydrogenase and NAD as a coenzymes, so we are following the increase of absorbance. The indicated method is very convenient for manual work and can be adapted on the analysers. The quantity of the sample is minimal, yet the speed of reaction completely satisfied previously fixed requests.

Elaborating of statistics it can be seen, that we have got one reliable reagent. Here also should be mentioned the financial effects and savings realised through this process particularly we imported all the needed suppliers.

Key words: Glucose, Hexokinase, Reagent, Production.

PRODUCTION OF HAEMATOLOGIC, CYTOLOGIC, MICROBIOLOGIC, BIOCHEMICAL AND CHEMICAL SOLUTIONS AND REAGENTS

H. Merdic, N. Merdic

"SEMIKEM" Sarajevo

S U M M A R Y

By this subject "SEMIKEM" Sarajevo wants, to the users of our products for cell diagnostics, microscopy and clinical biochemical diagnostics as well, to offer the summary of our products: dyers, dyers solutions, reagenses for the clinical biochemical diagnostics and accessory means and indicators for the medicine and industry.

We also want to point out to our contribution in continuing the production process, in spite of the aggression and destruction of the complete production process in the occupied part of Sarajevo, as well as to the developing the new products in order to enable the undesturbed work of health facilities on the territory of the Republic of BH in the war conditions.

Key words: Haematologic, Cytologic, Microbiologic, Biochemical, Chemical solutions.

SIGNIFICANCE OF A RAPID DIAGNOSTICS OF THE HAEMORRHAGIC FEVER WITH RENAL SYNDROME (HFRS) DURING THE WAR

A. Markotic, A. Sarcevic, D. Hlaca

Department of microbiology Medical Faculty, Sarajevo

S U M M A R Y

The haemorrhagic fever with renal syndrome (HFRS) represented a significant military problem in wide-spread epidemics among soldiers in previous wars.

ELISA test for detection of the anti-hantaviral IgM antibodies has proved as a method of choice for rapid diagnostics of the HFRS. Since the Republic of Bosnia and Herzegovina is one of the greatest endemices focuses of the HFRS in Europe, the war circumstances in which we live at the present time, could easily bring about, both breaking up of the epidemic, and the sporadic cases of this disease.

Therefore we wanted to investigate the diagnostic potentials of this test on the own sera, in the early stage of the disease, through the analysis of the IgM OD (optical density) values, obtainend through the ELISA test.

The high OD values of the IgM antibodies within the first ten days of the disease, clearly demonstrates the diagnostic potential of the ELISA IgM test. Through this we have reconfirmed the ability and readiness of our laboratory for rapid diagnostics of the HFRS.

This is even mor significant since the patients diagnosed within the first seven days of the outbreak of disease can be included to the ribavirin therapy which decreases the mortality rate and abbreviates the course of the HFRS.

Key words: HFRS, ELISA IgM test, Anti-hantaviral IgM antibodies, Ribavirin, War.

EXAMINATIONS OF THE POSTOPERATIVE WOUNDS CONTAMINATION IN THE PERIOD APRIL-SEPTEMBER,1992.

F. Aganovic, B. Telebak, S. Cibo, E. Aganovic

Institute of health protection, Sarajevo

Institute of epidemiology, Sarajevo

Medical faculty, Sarajevo

Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

In this paper we have analyzed random sample of 108 nosocomial infections at a surgical services of Clinical the Center of the University and the State Hospital in Sarajevo during April-Septembar of 1992.

The overall rate of nosocomial infections of postoperative wounds was 69,45%. Gram negative bacteris were more frequently isolated then gram positive bacteria. *Pseudomonas aeruginosa* was detected at 20,37% of all wound infections, *E.coli* and *Klebsiella* sp. with 12,96% and *Staphylococcus* piogenes with 12,03%.

Without a continuous germ control of the hospital flora no calculated antibiotic is possible. *Pseudomonas* has emerged an important nosocomial pathogen and this suggest that the epidemiology of nosocomial infections differs from epidemics infections.

Key words: Postoperative wounds contamination.

STRESS IN WAR

M. Hadzimejlic

Clinic for endocrinology, diabetes and metabolism diseases Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

The fact that each war increases stress situations has been pointed out. The acute and chronical stress have been treated separately. In war conditions we are faced, in every moment, with fear excitement, different injuries, anger, bitterness, dissapointment,

sudden temperature and climatic changes, anxiety, severe physical strain, conflagrations, all kinds of surgical operations, starvation, severe physical traumas and more smoking.

All the above circumstances result in either acute, or chronological stress. These stress-conditions result in the increased production of catecholamine, adrenaline, noradrenaline all together, or, in some cases, one of them predominates. The so called "Hormones of stress": ACTH, glucocorticoids, cortisol, Hydrocortisone or the parallel histamines and SEROTONIN, are activated in the entire system, which is of vital importance in alarming situations and survival in various stress of hypertension, diabetes mellitus (newly acquired of deterioration of the existing), different psychic disturbances and other acute and chronological situations.

In the end it should be concluded that the long lasting exposure to the stress situations, caused by war, results in chronic stress, which is a definite risk-factor in the appearance of the irreversible above mentioned, and other diseases.

Key words: Stress, Catecholamines, Glucocorticoids, ACTH.

VITAMIN C DEFICIENCY IN WAR

J. Sorak, S. Bekic, Z. Robovic, S. Beganovic, M. Dragojevic, A. Arslanagic, J. Berbic, N. Mesanovic, D. Jergovic, J. Dzirlo, A. Slakovic

Hematology Clinic Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

Nine patients with vitamin-C deficiency treated at Hematology Clinic, Sarajevo during the war period from November 1992 to May 1993 were analyzed in this study. The main reasons for hospitalization were skin hemorrhages, severe anaemia and pretibial edema observed in all patients. Coagulation screening tests showed no abnormalities except pathological capillary fragility (Rumpel Leed test). Successful treatment with intravenous or per os ascorbic acid disclosed the vitamin C deficiency as the cause of skin bleeding. The supplement of other deficient dietary constituents necessary for normal erythropoiesis (iron, folic acid, cobalamin, proteins) was needed for correction of anemia in seven patients. This observation confirms the well-known fact that clinical vitamin C deficiency occurs in association with deficiencies of other dietary constituents which results in more severe clinical features than in isolated vitamin C depletion. In conclusion we emphasize that during the wartime conditions of overall dietary deficiencies we must also think of ascorbic acid deficiency and its correct repetition.

Key words: Vitamin C, Deficiency, Wartime.

NUTRITIONAL ANEMIAS CAUSED BY DEFICIENCIES OF FOLIC ACID, VITAMIN B12 AND VITAMIN C IN WAR CONDITIONS

S. Beganovic, S. Bekic, Z. Robovic, J. Berbic A. Arslanagic, J. Corak, N. Selimovic

University Clinical Centres

Hematology Clinic

SUMMARY

In general, individuals who subsist primarily on canned foods are likely to develop folic acid deficiency. With ingestion of a diet lacking in folic acid megaloblastic anemia develops in about 4 months. This contrasts with the 3 to 5 year normal storage supply of vitamin B12. In war, people subsist mainly on canned foods without fresh fruits and vegetables and folic acid deficiency may play a significant role in the etiology of megaloblastic anemias. In this paper records of 14 patients with megaloblastic anemia who were seen (in war conditions) at Hematology Clinic Sarajevo from September 1992 through September 1993 were reviewed. Blood and bone marrow smears were done for all subjects included in the analysis. In all cases full hematologic response occurred after treatment with folic acid and vitamin B12. Many foods which contain vitamin C also contain folate and combined deficiencies of both vitamins are common. During this war the diagnosis of first case of scurvy in the city of Sarajevo was made at Hematology Clinic (Winter 1992). We reported this case to WHO. This paper contains a report of two typical cases of nutritional anemias caused by combined deficiencies of folic acid and vitamin C.

Key words: Nutritional megaloblastic anemia, War conditions.

SARAJEVO IN THE WAR 1992-1993 AND ULCER DISEASES

M. Gribajcevic, Z. Krupež, V. Culjak, N. Borovac

Clinic for Gastroenterology Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

We examined appearance, localisation and complications of ulcer diseases of stomach and duodenum and concomitant pathological states revealed during esophagogastroduodenoscopy (EGD) among patients in internal hospital and outpatients unit during the war

year 1992/1993 in besieged Sarajevo. We could examined only populations from 4 communities out of 26 which belong to this Clinical Center. Several conditions influenced on the number of examined patients: the lack of electricity, intensity of bombardment and at the beginning on the war internal hospital capacity were occupied with not heavily injured patients. The results show significant difference in appearance of ulcer diseases, especially of simplex and kissing ulcer of duodenum in comparison with pre war period 1991. The kind and the effect of the therapy remain an open question because of the lack of the drugs and theirs polymorphism especially among the outpatients. We could made only conclusions from the results obtained in the Hospital. Clear gastrointestinal hemorrhage were treated in Intensive Care Unit. These are preliminary report, next is going to be modified with better working and living conditions. These results show enormous increase of the number of patients with gastroduodenal pathology.

Key words: Ulcer disease, War, Besieged, Esophagogastroduodenoscopy.

CAUSES OF ACUTE GASTROINTESTINAL BLEEDING PROVED BY URGENT ENDOSCOPY TREATED AT THE CLINIC FOR ABDOMINAL SURGERY DURING THE WAR 1992/93.

I. Bratovic, D. Radnic, T. Vukobrat-Bijedic, F. Pasic, M. Basagic

Clinic for gastroenterohepatology

Clinic for abdominal surgery

Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

Two categories of patients suffering from acute gastrointestinal bleeding, treated at the Clinic for abdominal surgery in Sarajevo in the period from the end of March 1991. to the end of March 1992. (the period before the war) and from the end of march 1992. to the end of March 1993 (the period of war-fare) were shown and statistically elaborated.

The following has been found out:

- Regarding the number of the gravitating patients, the number of patients suffering from acute gastrointestinal bleeding has increased, when comparing the period of warfare with the period before the war.
- Patients in the so-called period of warfare in relation to the period before the war are averagely younger: men to 7,4 and women to 5,4 years.

- The number of serious acute bleeding from ulcus laesia, which amounted to 14% in the period before the war is significantly increasing (24%), and the same applies to the number of surgically treated patients.

The significant percentage of so-called gigantic ulcer has been recorded.

Mortality has also slightly increased.

Key words: Gastrointestinal bleeding, Urgent endoscopy.

INCIDENCE OF COLITIS ULCEROUS IN WAR CONDITIONS

F. Pasic, V. Kesic, N. Zubcevic, E. Causevic

Clinic for gastroenterohepatology

Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

In the development of Colitis Ulcerous besides Inherited predisposition and infectious agents, a considerable importance is attached to immunologic and psychosomatic disorders.

The aim of this study is the incidence analysis of the disease in the circumstances of the aggression upon Bosnia and Herzegovina.

It was used the own material of two years period, while diagnoses were based on standard and highly differential diagnostic examination (colonoscopy and biopsy). Results of our investigation have been statistically processed and shown tabularly so it is easily noticeable, that in the circumstances of the aggression upon Bosnia and Herzegovina, it came to a considerable increase ($p < 0,01$) of newly discovered cases of Colitis Ulcerous, as well as of relapses ($p < 0,05$) compared to their appearance before the war.

In the year of the aggression upon our Republic we proved 11 cases of Colitis Ulcerous - newly discovered and 38 relapses out of about 200.000 citizens of occupied Sarajevo, all of them 14 years old. Accordingly, Colitis Ulcerous incidence in the circumstances of the aggression upon the Republic of Bosnia and Herzegovina was greater than in the most developed countries of the West, where the frequency of the disease is unusually high compared to its frequency in our regions.

The aggression upon the Republic of Bosnia and Herzegovina increased considerably the number of newly discovered cases of Colitis Ulcerous, and of relapses as well, in relation to their appearance in the circumstances before the war. Therefore, injurious agents are

probably psychogenous, although neither nutritive, nor possible loss of immunity, nor lack of efficacious medicines be should neglected.

Key words: Colitis Ulcerous, Aggression, Psychosomatic Disorders.

HOSPITALIZATION OF PATIENTS IN THE CLINIC FOR ENDOCRINOLOGY, DIABETES AND METABOLISM DISEASES IN SARAJEVO DURING THE WARTIME 15TH APRIL 1992 TO 15TH APRIL 1993.

M. Hadzimejlic, M. Grujic, I. Suljevic, D. Sakambet, E. Kucukalic-Selimovic, M. Blagojevic, B. Horozic, A. Dizdarevic, J. Stijepic

Clinic for endocrinology, diabetes and metabolism diseases

Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

Statistics show that during the annual war period, the structure of the received patients at the Clinic for Endocrinology, Diabetes and Metabolism was as follows: out of 439 patients, who were hospitalised and cured, 247 (56%) were patients with internal diseases, while 192 (44%) were wounded persons. The number was compared with the analysis of the proceeding five-year-period, when 2969 patients were hospitalised, that is 593 per year. It is obvious that the number of received patients in the war period is lower, due to longer keeping patients at the Clinic, because of war conditions and the impossibility to remove them to their houses or other destinations to be treated there, due to the besieged Sarajevo. Out of 439 patients, 161 (37%) were diabetics. Among the diabetics, 26 (6%) were patients with hypoglycemia, 174 (40%) with endocrine disease, high frequency of thyroid gland's disease could be noticed. It is very important to point out that apart from patients, that were received with hypoglycemia there were also hypoglycemic reactions daily, by patients, who had been previously prescribed insulin doses, what is not usual. Thus, we were forced to reduce the doses over 50%, and in certain cases, when the patients were older people who had diabetes for quite a long time, we had to give them antidiabetic drugs. Such a fact could be explained, for it is known how inadequate and of low calories our food is. There was a case when hypoglycemia has become almost permanent since February, 1993. The girl who was 29 years old had been taking insulin since she was six years old. Because of that hypoglycemia she ought to take now concentrated glucose instead of insulin. She is still under observation. It can be concluded, that it is necessary that they are provided with suitable asylums for the cured patients, so that they would not occupy beds that are really necessary for other patients.

Key words: War, Patients, Wounded, Hypoglycemia.

INTERNAL DISEASES WITH PARTICULARITIES AND A SPECIAL REFERENCE TO ENDOCRINE DISEASES

M. Hadzimejlic, I. Suljevic, D. Sakambet

Clinic for endocrinology, diabetes and metabolism diseases Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

Our own experience acquired in the course of one war-year in the Republic of Bosnia and Herzegovina is here presented. Numerous factors that have altered the picture of a number of diseases, their diagnostics and therapy, have been noticed.

Most frequent factors are the following: poorer personal and general state of hygiene, lower standard living with general lack of food of all kinds, physical strains, exposure to psychotraumas, temperature and climatic changes, life in collective centres and siege, constant migrations of the population, captivity molesting and stay in prisoners camps.

The problems, that the health service have, are greater than those of the population, have been pointed out. The following diseases have been registered: "Common colds" which affect respiratory tract, peptic ulcers, dyspepsia, gastritis, malnutrition, enterocolitis and TBC. The most frequent diseases of endocrine glands are: diabetes mellitus, thyrotoxicosis and hypertension. The prolonged hospital stay of the wounded and the patients, as long as 6-7 months, because of their waiting to be transported abroad, or to their homes, is criticised, because as a result of that hospitalisation of the acute patients have been impossible.

Key words: Internal, War, Diseases, Migrations, Siege.

SOME SPECIFIC OCCURANCES WITH PATIENTS SUFFERING FROM DECOMPENSATED LIVER CIRRHOSIS TREATED AT THE CLINIC IN THE COURSE OF THE WAR 1991/1993 IN RELATION TO THE PRE WAR PERIOD

*I. Bratovic, Z. Vukobrat-Bijedic, V. Kesic, M. Pozderac, N. Hadzijahic,
B. Gogov*

Clinic for gastroenterohepatology Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

A very difficult war days with constant shelling (the very Clinic has been target on several occasions) could not ensure either physical or psychological tranquility. The entire population of the town has been brought to the very edge of starvation. The meal has been provided in hospitals, but one could not even speak of hyperprotein and multivitamin diet. As you know medicine in the warfare period has been mostly insufficient, in ambulance conditions in particular.

All the aforesaid caused the increase of the number of patients suffering from decompensated liver cirrhosis, the number of recidive cases has also increased, and as far as the age of patients is concerned, it has declined and the number of exitus has significantly increased, when comparing a year long period of warfare to a year long period before the war.

Key words: Decompensation liver cirrhosis, Wartime.

MANIFESTATION OF CORONAR DESEASE IN WAR CONDITIONS ON CLINIC FOR HART DESEASE AND REUMATISM

E. Rajevic, A. Arslanagic, M. Buksa, Z. Raic

Clinic for heart diseases and rheumatism Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

We followed the manifestation of coronary desease at patients treated on our Clinic.

During the first 12 months of the war 239 patients with coronary desease went through intensive care, age 30 to 80 years. 179 had infarctus myocardii and 60 angina pectoris. There were 181 man (74,9%) and 58 women (21,7%). With angina pectoris there were

41 man (68,3%) and 19 (31,7%) women. Group with infarctus had 140 man (78,2%) and 39 (21,0%) women.

Patients in the war period have been compared with a group who were in intensive care 6 months before the war. Group in place had 270 patients, 212 (72,7%) man and 58 (27,3%) women age 30 to 80.

The statistic treatment has been done and both groups are compared. In the war group we found the significant growth of patients with angina pectoris. In controlo group patients with infarctus were more, but with no significant difference.

There were no important differences considering the sex and age between groups.

Key words: Angina pectoris, Infarctus myocardii, War.

CHARACTERISTICS OF THE HOSPITALIZED NON SPECIFIC BRONCHOPNEUMONIA IN THE FORMER PERIOD OF AGRESSION ON BOSNIA AND HERZEGOVINA

H. Hamzagic, B. Mehic, E. Catovic

Clinic for Hung diseases Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

We compared some paramethers of vital statistics and symptoms and clinical findings of patients hospitalised for primary non specific pneumonia during the war with patients hospitalised before the war.

Incidence of hospitalizing for bronchopneumonia and pleuropneumonia in war was three time more, and incidence of treating pneumonia was the same as before the war. War population of hospitalised is older people and people with chronic desease specially alcoholism, chronic hepatitis etc.

Generally, symptoms and clinical findings were significantly seen in war than in population before war. It is specially significant clinical findings, loss of alfa -1 globuline, erytrocites and leucocytes more in the war than in population hosoitalized for non specific pneumonia. It is very important to notice long time of reconvalescence, time of RTG regression of pneumonia and time for normalising blood tests, and more present acute complications (absceussus, empyema) in the war than the population before the war.

Key words: War, Bronchopneumonia, Pleuropneumonia, Pneumonia.

TUBERCULOSIS-THE IMPORTANCE OF THE PROBLEM IN THE WAR CONDITIONS IN THE REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA TRENDS

Z. Dizdarevic, A. Konjicija, S. Dizdarevic, V. Lovre, A. Ciganovic, M. Pecanac

Clinic for lung diseases Dermatovenereal Clinic

Clinical Center of University in Sarajevo

SUMMARY

After Second World War, epidemic situation in the Republic of Bosnia and Herzegovina was improved considerable, but we have been expecting a better state. In our country, in 1988 we met with the worst epidemic situation in Europe, the incidence rate was 87,3 and in the group above 60 ages was 265,2, while middle trend of fall was especially slow.

The present war, in the Republic of Bosnia and Herzegovina and is directed against civil population make negative epidemic conditions and factors, which enable appearance of all forms tuberculosis in a larger ratio. It is necessary to give doctrinaire postures for correct and successful solution of tuberculosis problem and to set epidemic diagnosis.

Tuberculosis epidemic investigations which are based on evaluation of maximal standardized data about its spread and trends, enable recognition of the dimension that social and medical problem and planning of antituberculosis activity scope.

It is necessary to find the most effective measures against endogenous reinfection and to disable tuberculosis appearance through exogenous superinfection. In our circles, tuberculosis should be studied as society problem, not only individual one.

Key words: Tuberculosis, War, Epidemic Situation.

MORBIDITY AND MORTALITY AT THE PEDIATRICS CLINIC OF THE CLINICAL CENTER, SARAJEVO DURING THE WAR 1992/1993.

L. Hodzic, E. Hasanbegovic, L. Sporisevic

Pediatrics Clinic Clinical Centre, Sarajevo

SUMMARY

We have analisised morbidity and mortality in materials of Pediatrics Clinic Sarajevo during the occupation of city. As a control group we used cohort of patients in 1991. In acception department we have examined 3627 children. The most frequent diseases are: respiratory diseases (57%), acute diarrhoea (23,7%), infections of kidney and urinary system (2,4%).

We treated 1138 patients: 31% diseases of respiratory system, acute diarrhoea (26,9%), diseases of central nervous system (8,34%), and others diseases (33,71). The most frequent causes of mortality were diseases of respiratory system (50%), congenital malformations and heart diseases (28,6%), and others diseases (21,4%).

In Sarajevo, in this period died 28 children and 1401 children were killed.

Mortality of violence were 50 times more then mortality of natural. There were 13598 wounded children, 4 times more then we examined in our acception department.

Key words: Morbidity, Mortality, Wounding, Killing.

ULTRASONOGRAPHY IN EXAMINATIONS OF URINARY TRACT ANOMALIES WITH CHILDREN

E. Cemerlić-Zecević, A. Trebinjac-Maric, D. Milisic

Pediatrics Clinic Clinical Centre, Sarajevo

SUMMARY

Using echosonography gray scale and real time method we examined 90 children with kidney deseases. Among them there are patients with anomalies of ureters and pyelon 22,6 with unilateral obstruction ureteropelvic connection and consequent hydronephrosis of different degree. 10 children with double or spilted system. 5 children with positive vesico-ureteral reflux. Echosonography made very important method in diagnostics examination kidney structures and following system. In war conditions using this method made diagnostics faster and gave adequate therapy to our patients.

Key words: Echosonography, Urinar anomaly, High stenosis.

CHARACTERISTICS OF BRONCHOBSTRUCTIVE LUNG DISEASES WITH CHILDREN DURING THE WAR

N. Arifhodzic, J. Sator, I. Tahmiscijsa, D. Milicic

Pediatrics Clinic Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

During the war 92/93 year we hospitalized 1137 children in the Clinic. We analyzed 208 of them to whom we set up diagnosis of bronchoobstructive lung diseases. The great number of those children (50,5%) were prematures, newborns and young infants with the symptoms of acute bronchiolitis. This group of children showed the worst therapeutical response, protracted course of the illness and extremely high mortality.

These results were influenced by very bad life conditions during the war, which enabled progression and spreading of respiratory infections.

Incidence, clinical features and course of the illness in obstructive bronchitis and asthma were not significantly changed. Just, after 24 hours treatment even 98% of those sick children showed the evident clinical signs of improvement. But, the data that 72% of children with obstructive bronchitis had their first crisis in the war period points out the influence of bad external factors especially on this group of children.

All this facts together with insufficient food enabled quicker generating and spreading of virus infections.

Key words: Bronchobstructive lung disease, Children, War.

DIFFICULTIES OF KEEPING METABOLIC CONTROL WITH CHILDREN SUFFERING FROM DIABETES MELITUS DEPENDANT ON INSULIN DURING THE WAR

N. Arifhodzic, D. Milicic, I. Tahmiscijsa, F. Catibasic

Pediatrics Clinic Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

In this study we analyzed the quality of metabolic control in 42 diabetic children aging 5-20 years ($x \bar{x} 14+5,1$) during the war 92/93 year. We estimated metabolic control in these patients by traditional methods: 24 hours glycaemia (every 3 months), 24 hours glycosuria and home monitoring of glycosuria (selfcontrol 4 time daily). Glycylized HbA1C and the other up to date laboratory findings we were not able to do in any of diabetics. Metabolic control in all analyzed patients was unsatisfactory in very high percent (69,2%, especially in those patients who had suffered of diabetes longer than 5 years. We found out satisfactory metabolic control only in 19,1% of diabetics. High level of blood glucose were influenced by in coordinated doses of human insulin and bad correlated food intake during the war. Long duration of hyperglycemia would have high influence onto early development of microvascular complications.

Key words: Children, War, Diabetes, Insulin, Glycosuria.

FREQUENCY OF CAUSES OF THE DISEASES TRANSMISSED BY SEXUAL CONTACT DURING THE WAR, 1992-93.

S. Zvizdic, Z. Ridjanovic, K. Seric

Institute of Microbiology Medical Faculty, Sarajevo

Clinic for Infective diseases Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

Short experiences about causes of non gonorrhoeal urethritis are noticed with point classification, morphology and culture and biochemistry properties each cause. From 81 patient treated in the war 92/93 with clinical findings manifested by inflammation of mucous urogenital system spread of uretra, cervix and vagina are taken. Sperma is taken a to isolate potential causes of illness transmitted by sexual contact (STD). Control group were patients examined in the same laboratory before the war, with similar clinic findings.

Patients are followed in the period from 1.10.92. to 1.5.93. and they all had negative find on N.gonorrhoeae. Some patients had isolated conditionaly pathogenic bacteries, but no important inflammatory elements in direct microscope find. Some patients had normal urogenital flora and 18 (22,2%) had M.hominis and U.urealyticum, G.vaginalis and mostly Ch.trachomatis.

Comparing the situation before the war incidence of isolating causes STD is less more than 50%.

Key words: STD, Ethiology, Clinic, War.

HYGIENIC-EPIDEMIOLOGIC CHARACTERISTICS OF SMALLER WATER SUPPLIES PLACES IN THE SARAJEVO AREA DURING THE YEAR 1992

B.Telebak, F.Aganovic, O.Slijepcevic, S.Hotic, D.Mocibob

Institute of epidemiology Medical Faculty, Sarajevo

SUMMARY

During 1992 were analyzed 441 samples of drinking water. The results of analisies have shown good results in the period till April 6th 1992. But after that period, the results showed decrease in the quality of drinking water. The authors suggest the more important role of wells for suply and looking for new wells in the area of Sarajevo. It is important to keep protect and continous control for water suply.

Key words: Hygienic, Epidemiologic, Water supply, War.

ANALYSIS OF MORBIDITY IN THE WAR TIME FROM THE DERMATOVENEROLOGIC ASPECT

N.Arslanagic, N.Pojakic, S.Dizdarevic, A.Berberovic, A.Secerbegovic

Dermatovenerologic Clinic Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

Morbidity of skin and veneral diseases has been analysed for the war year in Bosnia and Herzegovina. This data are compared with the same analyses for the year before.

We can see morbidity increase of noninfective pilose skin virus diseases and frost bites. Morbidity of contact alergic dermatitis and urticaria is in decrease. Bacterial, parasitic, yeast and veneral diseases has shown the same increase in both years. What is more, scabies falling in war year.

This are data of Dermatology and Veneral Clinic. Some of the patients are treated at army and civil province ambulances.

Key words: Bacterial, Fungal, Sexually, Scabies, Urticaria, Hair loos, War.

INFLUENCE OF NUTRITIVE DEFICIENCY ON STATUS OF PILISEBACEOUS FOLLICLE (TRICHOGRAM)

N. Mutevelic-Arslanagic

Dermatovenerologic Clinic Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

In this study, we have presented consequences of nutritive deficit on status of pilosebaceous follicle at two groups of examinees, dermatological patients and patients who were wounded and/or operated, and without manifest signs of alopecia. Values of serum's iron, factors of saturation of iron, Hb, hematocrit and state of metabolism protein, were not in all cases, complementary with prescription of trichogram. Telogenetic defluvium, distrophic or mixed, has been found even at cases with normal (physiologic) values of those parameters, as consequences of high sensitive hair follicle to minimal deficit which is hard to detect lab test. At group of patients who were wounded and/or operated it was found higher percent distrophic and mixed effluvium as consequence of hard damage of hair follicle. Percent of telogenetic defluvium is the same at the both groups of patients. At this time, those damages are reversible in condition which permit normal diet and remove physical and psychical factors of stress.

Key words: Nutrition deficiency, Trichogram, Stress.

POLYETHIOLOGIC DERMATOSIS IN THE WAR CONDITIONS IN SARAJEVO

A. Koric

Dermatovenerologic Clinic Ambulance Civision Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

During the one year war time of exceptional brutal life condition in Sarajevo we observed more frequent new cases of Psoriasis, Alopecia, Urticaria, Rosacea, M. Duhring, Lichen ruber, Pruritus generalisatus sine materiae and Hrysutismus. These polyethyological dermatoses are caused by two or more factors whose position and domination needs analysis according to organs of locus minoris resistent. Whether causal factor acts as only one or together with others is not resolved. To define the main ethyological factor and organ of its action which is responsible for developing dermatoses is task of this paper.

The most important ethyological factor for Psoriasis, Alopecia, Pruritus generalisatus and Hypertrichosis is stress. The organ od its locus minoris resistentiae is skin and skins appendices.

Urticaria, Rosacea, Dermatitis herpetiformis and Lichen ruber are under the most influenced factor of nutrient. The stress is second class factor. Digestive tract is one of locus minoris resistentiae responsible for this group. The immunological system changes under stress condition and nutritious insufficiency make easy entrance for infectious agents as a possible cause of disease.

The most important ethyological factors leading to these dermatoses focused the fact that the protective mechanism exhausting during relative short time period and that kind of aggression has shownen Invincible consequences for man's health.

The knowing the position of ethyological factors and their direction of action to organ system of locus minoris resistentiae gives us the possibility to prevent and cure under war life and peace life condition.

Key words: Polyethiologic, Dermatoses, War.

POSTTRAUMATIC STRESS CHANGES IN DSM-III CLASSIFICATION

I. Ceric, L. Oruc, M. Gavranovic

Psytriatic Clinic Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

Trauma cosed by war activities as hardest way of catastrophe, made lot of psychologic changes. Most important and most frequent are PTSD.

This project shows some rare varietes of PTSD, complex PTSD bordered disorder of person, and dissociative disorders. Some cases treated on our Clinic illustrate this disorders with DSM-III-R diagnostic classes. This project shows deficiency of used classifications.

Key words: PTSD, DSM-III-R.

AN APROACH TO PHARMACOLOGICAL PROPHYLAXIS OF POST TRAUMATIC EPILEPSY

M. Gavranovic, K. Dzirlo, A. Zubcevic

University Neurological Clinic, Clinical Center Sarajevo

S U M M A R Y

As a result of an increased number and more severe head injuries, post traumatic epilepsy (PTE) is recording continous growth, which will be specially emphasized in the defensive war in BH. The aspect of pharmacological prophylaxis (PP) of PTE has oftenly been discussed during basic and clinical investigations but scientifically neglected. This problem is still open since indications and dosas haven't been clearly set up yet. A pioneer suggestion to prevent PTE by means of PP was offered 40 years ago. In later studies this prophylaxis has been suggested only with "serious injuries". Incidence within I and II WW as same as in Coreian war ranged from 28-38,2%. Generally speaking within closed head injuries it varies in betwen 2-5% and within open head injuries in betwen 40-60%.

Factors causing late PTE (epi attacks 7 days after trauma) and later early PTE (attacks within first 7 days after trauma) impressive fracture, intracranial haematomas, post traumatic amnesia (PTA) longer than 24 hours, focal neurological signs, the dure rupture. If early PTE was noted, PTA longer than 24h focal neurological signs after injury, possibility for late PTE to appear is 60%. If we had PTA longer than 24h, focal neurological signs and

the dure rupture then this possibility would be 40%. Having these information in sight, physicians may identify high risk with patients who suffered trauma and recomend prophylaxis. Later, the question of PP is regaining interest of psysicians dealing with those who suffered trauma experience, since development of socalled "maturing" period of epileptic lesion may last from few months to few years. Antiepileptics may supress this process which has been shown through experimental and clinical studies. For prophylactic reasons it is suggested to use carbamazepine, phenytoin, natrium vaproat through period ranging from 6 months up to 2 years. However, prospective study with well controled parameters is still lacking. It seems logical to us that one should be oriented to the basis of risk factors with each individual traumatised and to apply prophylaxis with carbamazepine, eventually phenobarbiton in medium dosas.

Key words: Post traumatic epilepsy, Pharmacological prophylaxis.

SOCIO-MEDICAL CARE OF POPULATION IN WAR CONDITIONS

N. Mehic-Basara, E. Kapetanovic-Bunar, A. Hadzibajric, T. Zeljic, M. Novkovic, Z. Dvizac, S. Razavac

University Center for Mental Health

Division for Alcoholism and Narcomania

Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

Until the beginning of the war, the Institute for Alcoholism and other toxicomanies worked as Health institution in Psychiatric clinic. It is established on principles of social psychiatry. In May 1992 workers and patients of this institution lost their working place because the aggressor us from Jagomir. In that situation expelled psychiatrists and their coleagues joined the Project "Psycho-social Aspects of War in BiH", especially work with refugees who lives in refugee camps in four free communes of Sarajevo.

This work is synthesis of work expiriences more psychiatric teams making preventive-therapeutic work in that camps and made people mental health better.

Key words: War, Refugees, Camps, Psychiatric care.

A STUDY OF MORBIDITY ON A REPRESENTATIV SAMPLE OF POPULATION DURING THE FIRST THREE MONTHS IN WAR

Z. Puvacic, J. Puvacic, B. Puvacic, I. Ibrahimagic, S. Puvacic

Institute of epidemiology, Medical faculty, Sarajevo

S U M M A R Y

We have followed a morbidity of 2910 inhabitants in the community Novi grad - Sarajevo, which was a representative sample with its demographic and migration characteristics. The most frequent requires to offer health care have been injuries because of closeness to offer for health care have been injuries because of closeness front line. During the first three months of the war, the injuries by war-operations were 25.81% in the structure of morbidity. In observed group civic inhabitants, 149 persons have been injured, or 5.12% of total inhabitants number. It has not been increasing diseases which are in connection with similar form of suffering, as measles, diarrheal diseases, infant mortality and pregnant women mortality, because of we had a well organisation a health care.

Key words: Morbidity, Sample, Population, War.

THE CONSUMPTION OF DRUGS IN THE AMBULANCE OF PZZ ACCORDING TO ANATOMIC-THERAPEUTIC-CHEMICAL CLASSIFICATION OF DRUGS (ATC)

A. Omanić, E. Kapic, N. Hukovic

Medical Faculty, Sarajevo

S U M M A R Y

This article presents the consumption of drugs in the PZZ ambulance which is analysed according to the Anatomyc - Therapeutic - Chemical Classification (ATC). The analysis has been done for the 6 months lasting period, during the aggression on the Republic of B & H. This ambulance services have been used by the domicils and refugees, including the Army subjects.

The tabular survey is including the consumers age and sex, diagnosis, therapy and contraindications, all according to ATC Classification.

Key words: Anatomyc - Therapeutic - Chemical Classification Drugs (ATC), Indications.

CONGRESSES OF PHYSITIANS IN WAR TIME ON THE TERRITORY OF THE REPUBLIC BOSNIA AND HERZEGOVINA

A.Omanic, I.Masic

Medical Faculty, Sarajevo

S U M M A R Y

According to the data collected from the professional associations of health workers, numerous physicians and other health workers were actively included in the former wars for liberation of our country. A great number of them was killed on the territory of the Republic of Bosnia and Herzegovina.

An the beginning of the World War II in Bosnia and Herzegovina were 380 physicians out of which 105 survived the War with a few tenth of other health workers. During the war hospitals, health center, other health institutions and a number of medical personell were destroyed and rarefied. The rest faced a new duties: restoration and revival of the County, active help to the Government in organization of the health system, health workers education and out-door activities.

During the World War II 3 physician congresses were organized. Now, at the time of brutal agression on B&H we organized the Congress of Physicians named "War Medicine". Topics, formerly elaborated on the previous Congresses of the former was participant physicians will present the aims and the conclusions of the Congress.

Key words: Congress, Physicians, War, Medicine.

WAR INJURIES OF PANCREAS - OUR EXPERIENCES -

E. Pinjo, A. Zeco, D. Radnic

Clinic for abdominal surgery Clinical Centre, Sarajevo

S U M M A R Y

Since the 5th April 1992 to April 5th 1993 at our Clinic 41 patient was with injury of pancreas. Considering the hardness we classified the injuries in 4 groups. Second, third and fourth group we classified as hard injuries and they were object of our analysis. 16 wounded (group II) are treated with debridman injured pancreatic, sutureae and drainage. We had some complications in postoperative treatment in that group. Third group of wounded had injured ductus pancreaticus majus, and treated with resection methods. We didn't try to save distal health part of pancreas because in very hard condition of wounded and neccessity for definitive treatman. Those wounded had no postoperative complications, so we have considerate this treatment successfull.

Key words: Injuries pancreas, Operative treatment.

THE REHABILITATION OF THE WOUNDED AT DOBRINJA SETTLEMENT IN THE WAR YEAR 1992/93.

Y. Hajir, N. Corovic, S. Trebinjac, M. Begic

Dobrinja Hospital, Sarajevo

S U M M A R Y

The main goal of this paper is to stress the problems of organization of the rehabilitation, as well as to show the results of rehabilitation of wounded people in the war year 1992/93, at the Dobrinja region. At the Dobrinja settlement which is from the begining encircled sorounded by enemy, the Hospital which includes the department for physical medicine and rehabilitation was established. There were rehabilitated surgery inpatients, practically, from the moment of injuring. Later it was organized the service for outpatients physical therapy and after that the service for home physical therapy. In this paper the range and results of this approach to the rehabilitation have been shown.

Key words: Rehabilitation, Organization, Hospital.

REHABILITATION OF THE PATIENTS WITH PERIPHERAL NERVE LESIONS DUE TO FIRE ARMS

S. Trebinjac, N. Corovic, M. Begic, S. Becirevic, K. Dervic, S. Saric

Institute of phisiatrics and rehabilitation Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

The clinical experiences show that a great number of war wounds is followed by peripheral nerve lesions of the upper and lower extremities. Among the 44 patients with arms wounds 29 had such lesions, and among 125 patients with legs wounds the nerve damages have been noticed by 41 patients. In this paper has been stressed the methods of the nerve damages treatment by physical therapy, as well as the problems the authors were facing to, during the care in the war conditions.

Key words: Rehabilitation, Peripheral nerve, Lesion.

THE PROBLEMS OF REHABILITATION OF PATIENTS AFTER OSTEOSYNTHESIS WITH EXTERNAL FIXATURE BY WAR INJURIES

S. Trebinjac, M. Begic, N. Corovic, S. Saric, K. Dervic, S. Becirevic

Institute of physiatrics and rehabilitation Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

The main intention of this paper is to note the problems, the authors are faced with during the rehabilitation, of the patients after external fixature implantation. During the 6-month period in the Centre for rehabilitation 236 patients have been rehabilitated, among them 57 with external fixature application on the upper and lower extremities. Osteosynthesis with external fixature of the thigh region was applied at 35 patients. These patients suffered from severe contractures of the knees, that was the greatest problem in the functionale fitting. With recalcitrant physiotherapy, no improvement occurred even by contractures that would be deemed definitive before this war.

Key words: External fixture, Osteosynthesis, War Rehabilitation.

THE APPLICATION OF ULTRASOUND IN THE RAPID DIAGNOSTIC OF ACUTE AND CHRONIC PEDIATRIC DISEASES IN THE WAR CIRCUMSTANCES

A. Maric-Trebinjac

Pediatrics Clinic Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

The Ultrasound has been shown to be a very exact, efficient and useful diagnostic method in the diagnostic procedure of the acute and chronic diseases in pediatrics. With the application of the modern real-time Color-doppler technique it was possible to pose a diagnosis, very quickly and reliably, of a great number of difficult and severe acute states in children that needed an urgent surgical treatment, an urgent medical approach to the patient or urgent evacuation of the patient, in the situation when the usage of other diagnostic procedures or the usage of laboratory methods was limited by the shortage of chemicals, electric power or equipment. In the period from 17th March 1993, until October 1993, 130 patients have been examined; of that 71,63% had pathological findings, at 32% of the examined an urgent surgical treatment was indicated. 7 patients after examination needed an urgent evacuation and further treatment in other countries. With the use of Color-doppler technique we have diagnosed two cases of progressive liver cirrhosis with developed portal hypertension of which the second one is this moment needs an evacuation.

Key words: Children, Ultrasound diagnostic, War circumstances.

AMPICILLIN RESISTENT SHIGELLOSIS IN THE EPIDEMY OF ENTEROCOLITIS IN THE WAR CIRCUMSTANCES IN SARAJEVO, PERIOD MAY 1992 - APRIL 1993.

A. Maric-Trebinjac, F. Catibasic, L. Hodzic

Pediatrics Clinic Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

In the period from May 1992 till April 1993, but in the next months also, sporadically, up to the October 1993, in the Gastroenterology ward of Pediatric Clinic in Sarajevo, an epidemic of enterocolitis with typical dysenteric syndrome was registered. The total number of the sick was 370; while at 32 children (11%) several different strains of Shigella have been isolated, all resistant to the conventional antibiotics therapy.

All isolated strains showed an absolute resistance to ampicillin (100%), a high resistance to trimetoprim (91,3%), and a certain degree of resistance to cephalosporines (26,08%).

The sensitivity to aminoglycoside therapy was absolute in all isolates of Shigella strains (100%); 34,78% strains showed susceptibility to cephalosporines, 26,08% were susceptible to cloramphenicol and only 8,7% was susceptible to trimetoprim.

The aim of the paper is to emphasise the importance of the early discovery of the resistant strains that will help undertaking all efficient and necessary measurement to put the disease under the control and to protect its further spreading in the war circumstances.

Key words: Enterocolitis, Shigella, Resistance to ampicillin.

ACUTE DIARRHOEA HOSPITALIZED PATIENTS DURING THE FIRST YEAR OF THE WAR

S. Tela basic, Z. Cardaklja, F. Pinjo

Clinic for Infectious Diseases, Sarajevo Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

During the period from April 1992 to April 1993 at the Clinic for Infectious Disease in Sarajevo were hospitalized 213 patients. The major causative agents were different kinds of Shigella. Shigella sonnei with 159 (74,6%) was the most frequent isolated organism, then subsequent Shigella species with 38(23,9%) and Shigella flexneri 3 with 23 (14,5%). Bacillary dysentery (Shigellosis) was manifested as acute gastroenteritis with 60 patients (37,7%). This disease was manifested in the form of acute enterocolitis in the same number and there were also 39 cases or 24,5% of enterocolitis acuta haemorrhagica.

The patients were treated with symptomatic or dietary regimen in 69 (43,4%). As a specific therapy 36 (22,6%) patients were received Trimethoprim-sulfamethoxazol, 28 (17,6%) Chloramphenicol and 24 (15,1%) Pefloxacin, 56 patients were treated with Nifuroxazid (Ercefuryl) only. The most sensitivity of isolated organism were shown up against Pefloxacin (100%), aminoglicosides (99,4%), Chloramphenicol (96,9%) and Cephalosporines (60,4%). The lowest sensitivity, at the same rate had Ampicillin and Trimethoprim sulfamethoxazol. All patients were recovered, there were no complications.

The diseases were manifested as acute gastroenterocolitis (28 or 13,1%), and acute enterocolitis (17 or 8,0%) at the patients with bacteriological unknown causative agents. *Salmonella* was recorded at 9 patients.

Key words: Bacillary dysentery, Clinic form, Therapy, Sensitivity causative agents, Resistance.

PEFLOXACIN IN THE INITIAL THERAPY OF THE POST-TRAUMATIC MENINGITIS

N. Koluder, Dz. Cengic

Clinic for infectious diseases Clinical Center, Sarajevo

SUMMARY

Pefloxacin is DNA-gyrase inhibitor which exhibits a high activity against Gram-negative bacteria, mainly Enterobacteriaceae, *Pseudomonas* and *S. aureus*. Showing interesting pharmacokinetic properties, it is widely distributed in the body after parenteral or oral administration. Pefloxacin crosses well into CSF. This study presents results of the treatment with pefloxacin in 12 adults with posttraumatic bacterial inflammations CNS in Intensive Care Unit, of the Clinic Sarajevo, during the period April 92 - October 1993. In 9 patients we find bacterial isolations and Gram-negative prevalence, sensitive on pefloxacin.

According to our experience with results in *Pseudomonas* meningitis we used pefloxacin in monotherapy or in association with ampicillin or cefotaxim. 3 patients of 5 treated with pefloxacin single were sanitized, in 2 patients CSF findings became normal and bacterial eradication, but fatal exit was caused by heavy head injuries.

Those features suggest its usage in several clinical situations when considering the severe infections caused by multiresistant organism.

Key words: Post-traumatic meningitis, Pefloxacin.

PATHOGENIC UNCLARITIES IN THE AGGRESSION MODIFIED DIABETES MELLITUS

A. Pleho, B. Heljic, N. Viso

Medical Faculty, Sarajevo

SUMMARY

We have investigated the influence of the strong psycho-social stress and malnutrition in which the food contained 48% of proteins, 56% of fats and 58% of carbo-hydrates of the daily needs. These conditions were imposed by the blockade of Sarajevo. In the group of the long followed cases of the insulin dependant patients suffering from diabetes mellitus we have observed the improvement of clinical status and favourable changes of biochemical parameters, among which the contents of IgG, insulin antibodies, sugar in blood,

triglycerides, HbA1C, C peptides, T-lymphocytes and cholesterol. Such results were registered even though the therapy, due to the circumstances of war, was irregular and stress and nutrition which was rich in carbo-hydrates had, according to our expectations acted as glycogenes.

In creation of this change, judgeing by results, the leading role is that of the changes of the protein content, immunity and neuro-endocrine components. For determination of the precise mechanisms of these changes, further investigations of the insulin receptors, the dynamic of cortisol and creatinin kinase and antibodies present in this disease are needed.

Key words: Diabetes mellitus, Psycho-social stress, Malnutrition, Improvement.

UNCLARIFIED CASES OF DEATHS IN WOUNDED PERSONS DURING THE AGGRESSION ON BOSNIA AND HERZEGOVINA

A. Pleho, N. Viso

Medical Fackulty, Sarajevo

S U M M A R Y

The paper presents the research in cases of the unexpected and sudden deaths of the patients injured by fire-arms, during the aggression on BH. On the basis of the results of the origins of injury, the period of providing medical aid, the level of tissue damage and the function disturbancy, it could be concluded, that numerous factors which are typical for the state of war are included compared to the influencing factor of injuries observed in the incidents in the times of peace. The injures in the course of the aggression are characterized by a severe tissue damage which is frequently followed by the poison gases poisoning, the quality of the first aid given, delayed and aggravated transportation, multi-organic disbalance of the morphological structures and functions, as well as an increased development of these mediators, which bring about this type of disbalance. The lack of chemical diagnostic means prevents the determination of existance of the indicators of threatening deaths in the cases, where there are no clinical signs for a fatal outcome. The frequency of casualties has prevented the prompt control of the bio-chemistisms and this resulted in the increase of the number of unexpected and unclarified deaths.

Key words: Injury, Shock, Sudden death.

ERYTHROCITE SEDIMENTATION: AN EXCELLENT TEST TO DIVIDE THE VIRUS HEPATITISIDES IN THE WAR CONDITIONS

Z.Ridjanovic, B.Kapetanovic, V.Hadziosmanovic

Clinic for Infectious Diseases

Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

The lists of 405 hospitalized patients suffering from virus hepatitis in the War Period, 1992-1993 were checked wanting an evaluation of erythrocite sedimentation in the preliminary differentiation of virus hepatitis A, B, NANB. Analysing the datas two diagnostic peaks were found, one corresponding the hepatitis B and NANB, the other one to hepatitis A. The results suggest erythrocite sedimentation maybe of a help to the doctors in decision between the presumptive diagnosis of hepatitis A, B, NANB, particulary in the poverty of wartime.

Key words: Sedimentation Erythrocite, Hepatitis, Diagnosis.

CLASSICAL APPLICATION OF THE BOSNIAN WAR FIXATOR SARAFIX IN THE STATE HOSPITAL, SARAJEVO

S.Djozic, R.Salihefendic, E.Baralic

State hospital, Sarajevo

S U M M A R Y

The authors present their experiences with their own construction of the extemal war fixator made at the beginning of the War in Bosnia. It is a unilateral bay planus fixator having a satisfactory stability in all the segments of the loco motor apparatus using only one bar, which enables the free contact to the injury later on. Relating to all the external fixators the simple construction gives a wide range of application. The application was done in 256 cases, war injuries, shooting injuries, extremity breakage, 89 of upper legs, 103 lower leg, 38 upper arm, 26 lower arm. From the beginning of the War some 1000 external fixators - SARAFIX were built in the wounded persons in the town of Sarajevo and Republic of Bosnia and Herzegovina.

Key words: Sarafix Fixator, Application, War.

WAR INJURIES OF THE EYE AND THE POSTTRAUMATIC GLAUCOMA

R.Alajbegovic, J.Alajbegovic, Al Hasan Nebil

Clinic for eyes diseases

Clinical Center, Sarajevo

S U M M A R Y

The authors present a problem secondary posttraumatic glaucoma caused by perforative eye injuries or contusions of the eyeball. Posttraumatic glaucoma after perforative injuries appears in high percentage 25-67%, with the postcontusion glaucoma is rare, and appears in 2-5% cases. It can appear near after injury but also after 10 years. This type of glaucoma has specific clinic finding, inversive type of tonometry curve, retention type of curve and long intervals without rise intraocular pressure. Prognosis of this glaucoma is very difficult and unsure. Most cases finish with blindness and enucleation because of the constant torpid inflammation, pains and danger of sympathetic ophthalmia. Prevention is in early microsurgery and reconstructive treatment of wound and correct conservative treatment of postcontusion glaucoma.

Key words: Posttraumatic glaucoma, Perforative injuries, Contusions of eye.

CONTENTS

S. Hukovic:THE ROLE OF ACADEMY OF SCIENCE AND ART IN HELTH PROTECTION DURING THE WAR IN R BH	7
M. Fetahagic:DOCTRINAL VIEWS ON DEFENCE OF THE STATE FROM AGGRESSION	8
F. Sisic:WAR MEDICAL DOCTRINA	9
O. Duric:WAR POLYTRAUMATISM IN SURROUNDING (Experiences from Sarajevo)	9
A. Duric:LONG LASTING SHOCK IN WOUNDED PERSONS	10
M. Haracic, V. Kobilj, V. Basic, J. Kurilic, M. Kalajlic, E. Landzo:FUNCTIONING OF TRANSFUSIOLOGIC SERVICE IN WAR	10
T. Gojkov, H. Sulejmanagic, S. Begluk:STOMATOLOGY IN THE WAR	11
I.Zulic, E.Mahmutovic, A.Skrbo, A.Dervisevic, V.Coric:PHARMACEUTIC SUPPLYING IN WAR	12
A. Arnautovic, S. Celik, S.Balta, A.Rajevic:SPECIFIC ASPECT OF INFECTIOUS DISEASES PREVENTION DURING THE AGGRESSION ON BOSNIA AND HERZEGOVINA	12
A. Smajkic, A. Filipovic, F. Šećerbegovic, Z. Puvacic, S. Zec:PRELIMINARY SOCIO-MEDICAL CONSEQUENCES OF THE AGGRESSION ON REPUBLIC BOSNIA AND HERZEGOVINA	13
F. Kulenovic, I. Papovic, S. Papovic, I. Masic, H. Mulaibrahimovic:SOCIAL AND PSYCHOLOGIC ASPECTS OF THE WAR IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	14
S. Zec, O. Slijepcevic, B. Telebaci:POPULATION NUTRITION IN WAR	15
N. Mulabegovic, H.Kulenovic, I.Masic:SPECIFICITY OF MEDICAL EDUCATION IN WAR CIRCUMSTANCES	15
I. Masic, Z. Ridjanovic:WAR MEDICINE FROM THE VIEW POINT OF MEDICAL INFORMATICS	16
F. Konjhodzic: PENETRANT SPINAL INJURIES	17
H. Piranic, S.Dautovic, H.Hujic, R. Dizdarevic, J. S. Sagi, M. Kovacevic:URGENT CONDITIONS OF THE MAXILOFACIAL REGION WITH WAR INJURIES	18
H. Hujic, H.Piranic, S.Dautovic, R.Dizdarevic, M.Kovacevic:CLINICAL IMAGE OF WAR INJURIES OF THE MAXILOFACIAL REGION	18
R. Dizdarevic, H. Piranic, S. Dautovic, H. Hujic, M. Kovacevic:CHARACTERISTICS OF WAR INJURIES OF THE MAXILOFACIAL REGION	19
J. Alagic-Smailbegovic, I. Busic, S. Zarkovic, A.Kapidzic:INJURIES OF THE TEMPORAL REGION	20
S. Zarkovic, I. Busic, J. Alagic, A. Kapidzic:EAR BLAST INJURIES	20
A. Kapidzic, I. Busic, S. Milutinovic, S. Banjin:CARE OF THE WAR INJURIES OF THE NOSE COMPLEX	21
A. Kapidzic, I. Busic, S. Milutinovic, S. Banjin:CARE OF THE SOFT TISSUES DEFECTS OF THE WAR INJURIES	21
M. Budalica, S. Guska, A. Radzismalovic, M. Kacila, Z. Serimagic, E. Hajdarevic:ISOLATED WAR INJURIES OF THORAX	22
N. Civic, S. Agic, L. Klijenak:FREQUENCY OF LUNG DISEASES AND INJURIES IN THE STATE HOSPITAL, SARAJEVO, MAY 1992-MAY 1993.	22
S. Agic, L. Klijenak:BRONCHOSCOPY IN WAR INJURIES	23

E. Pinjo, D. Radnic:WAR INJURIES OF LIVER	23	M. Hadzimejlic, M. Grujic, I. Suljevic, D. Sakambet, E. Kucukalici-Selimovic, M. Blagojevic, B. Horozic, A. Dizdarevic, J. Stijepic:HOSPITALIZATION OF PATIENTS IN THE CLINIC FOR ENDOCRINOLOGY, DIABETES AND METABOLISM DISEASES IN SARAJEVO DURING THE WARTIME 15TH APRIL 1992 TO 15TH APRIL 1993.	40
S. Simic, S. Idrizbegovic, S. Mehmedbasic, K. Begic, H. Boloban, J. Puvacic: SOME CHARACTERISTICS OF REPRODUCTION OF POPULATION IN SARAJEVO DURING THE WAR	24	M. Hadzimejlic, I. Suljevic, D. Sakambet:INTERNAL DISEASES WITH PARTICULARITIES AND A SPECIAL REFERENCE TO ENDOCRINE DISEASES	41
Z. Godinjak, A. Kapetanovic, R. Juricic, K. Begic:FETUS SAVED MOTHER'S LIFE	25	I. Bratovic, Z. Vukobrat-Bijedic, V. Kesic, M. Pozderac, N. Hadzijahic, B. Gogov: SOME SPECIFIC OCCURANCES WITH PATIENTS SUFFERING FROM DECOMPENSATED LIVER CIRRHOSIS TREATED AT THE CLINIC IN THE COURSE OF THE WAR 1991/1993 IN RELATION TO THE PRE WAR PERIOD	42
Z. Hadziahmetovic, F. Kulenovic, M. Lazovic, D. Torbica:APPLICABLE EXTERNAL FIXATION IN WAR'S OCCASIONS	25	E. Rajcevic, A. Arslanagic, M. Buksa, Z. Raic:MANIFESTATION OF CORONAR DISEASE IN WAR CONDITIONS ON CLINIC FOR CARDIOPATHY AND REUMATISM	42
O. Duric:ONCOLOGIC PATIENT: THIRD DIMENSION OF WAR IN OURROUNDING	26	H. Hamzagic, B. Mehic, E. Catovic:CHARACTERISTICS OF THE HOSPITALIZED NON SPECIFIC BRONCHOPNEUMONIA IN THE FORMER PERIOD OF AGRESSION ON BOSNIA AND HERZEGOVINA	43
M. Begovic, D. Mazlagic, S. Straus, B. Mazlagic:HOW MUCH BLOOD IS NECESSARY FOR THE TREATMENT OF THE INJURED IN THE WAR?	27	Z. Dizdarevic, A. Konjicija, S. Dizdarevic, V. Lovre, A. Ciganovic, M. Pecanac:TUBERCULOSIS-THE IMPORTANCE OF THE PROBLEM IN THE WAR CONDITIONS IN THE REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA TRENDS	44
Z. Misanovic, N. Zjuzin:ORGANIZATION OF PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION IN WAR CONDITIONS	27	L. Hodzic, E. Hasanbegovic, L. Sporisovic:MORBIDITY AND MORTALITY AT THE PEDIATRICS CLINIC OF THE CLINICAL CENTER, SARAJEVO DURING THE WAR 1992/1993.	45
N. Zjuzin, A. Buljina:LESION OF PERIPHERAL NERVES AFTER INJURIES	28	E. Cemerlio-Zecevic, A. Trebinjac-Maric, D. Milisic:ULTRASONOGRAPHY IN EXAMINATIONS OF URINARY TRACT ANOMALIES WITH CHILDREN	45
M. Gavranovic, I. Ceric, L. Oruc, M. Hrmjica:DOCTRINARY APPROACH TO THE EVALUATION OF THE CONSEQUENCES OF HEAD INJURIES	29	N. Arifhodzic, J. Sator, I. Tahmisić, D. Milicic:CHARACTERISTICS OF BRONCHOBSTRUCTIVE LUNG DISEASES WITH CHILDREN DURING THE WAR	46
D. Avdic:REHABILITATION OF THE WOUNDED PERSONS AFTER THE EXTERNAL FIXATION APPLICATION AT OUR CLINIC DURING THE WAR	30	N. Arifhodzic, D. Milicic, I. Tahmisić, F. Catibusic:DIFFICULTIES OF KEEPING METABOLIC CONTROL WITH CHILDREN SUFFERING FROM DIABETES MELLITUS DEPENDANT ON INSULIN DURING THE WAR	47
S. Hadzovic, A. Mehmedagic:POSSIBILITIES OF MAGISTRAL AND GALENIC DRUG PRODUCTION AS A SUPPLEMENT OF SUBSTITUTION FOR GALENIC DRUGS IN WAR	30	S. Zvizdic, Z. Ridjanovic, K. Seric:FREQUENCY OF CAUSES OF THE DISEASES TRANSMISSED BY SEXUAL CONTACT DURING THE WAR, 1992-93.	47
E. Suljevic, B. Cico:CLINICAL-BIOCHEMIC DIAGNOSTICS IN THE WAR 1992-1993.	31	B. Telebak, F. Aganovic, O. Slijepcevic, S. Hotic, D. Mocibob:HYGIENIC-EPIDEMIOLOGIC CHARACTERISTICS OF SMALLER WATER SUPPLIES PLACES IN THE SARAJEVO AREA DURING THE YEAR 1992	48
E. Suljevic, J. Soric, A. Kalajlic, B. Mujovic, I. Burekovic, Dz. Satovic:MAINTAINING OF QUALITY AND CONTINUITY OF THE CLINICAL LABORATORY IN THE WAR	31	N. Arslanagic, N. Pojakic, S. Dizdarevic, A. Berberovic, A. Secerbegovic:ANALYSIS OF MORBIDITY IN THE WAR TIME FROM THE DERMATOVENEROLOGIC ASPECT	48
B. Mujovic, M. Buljina:POSIBILITIES OF USE OF OUR OWN RESOURCES IN GLUCOSE DETERMINATING IN LABORATORY DIAGNOSTICS	32	N. Mutevelio-Arslanagic:INFLUENCE OF NUTRITIVE DEFICIENCY ON STATUS OF PILISEBACEOUS FOLLICLE (TRICHOGRAM)	49
H. Merdic, N. Merdic:PRODUCTION OF HAEMATOLOGIC, CYTOLOGIC, MICROBIOLOGIC, BIOCHEMICAL AND CHEMICAL SOLUTIONS AND REAGENTS	33	A. Koric:POLYETHIOLOGIC DERMATOSIS IN THE WAR CONDITIONS IN SARAJEVO	50
A. Markotic, A. Sarcevic, D. Hlaca:SIGNIFICANCE OF A RAPID DIAGNOSTICS OF THE HAEMORRHAGIC FEVER WITH RENAL SYNDROME (HFRS) DURING THE WAR	34	I. Ceric, L. Oruc, M. Gavranovic:POSTTRAUMATIC STRESS CHANGES IN DSM-III CLASSIFICATION	51
F. Aganovic, B. Telebak, S. Cibo, E. Aganovic:EXAMINATIONS OF THE POSTOPERATIVE WOUNDS CONTAMINATION IN THE PERIOD APRIL-SEPTEMBER,,1992.	35	M. Gavranovic, K. Dzirlo, A. Zubcevic:AN APPROACH TO PHARMACOLOGICAL PROPHYLAXIS OF POST TRAUMATIC EPILEPSY	51
M. Hadzimejlic:STRESS IN WAR	35	N. Mehio-Basara, E. Kapetanovic-Bunar, A. Hadzibajric, T. Zeljic, M. Novkovic, Z. Dvizac, S.Razavac:SOCIO-MEDICAL CARE OF POPULATION IN WAR CONDITIONS	52
J. Sorak, S. Bekic, Z. Robovic, S. Beganovic, M. Dragojevic, A. Arslanagic, J. Berbic, N. Mesanovic, D. Jergovic, J. Dzirlo, A. Slakovic:VITAMIN C DEFICIENCY IN WAR	36	Z. Puvacic, J. Puvacic, B. Puvacic, I. Ibrahimagic, S. Puvacic:A STUDY OF MORBIDITY ON A REPRESENTATIV SAMPLE OF POPULATION DURING THE FIRST THREE MONTHS IN WAR	53
S. Beganovic, S. Bekic, Z. Robovic, J. Berbic A. Arslanagic, J. Corak, N. Selimovic:NUTRITIONAL ANEMIAS CAUSED BY DEFICIENCIES OF FOLIC ACID, VITAMIN B12 AND VITAMIN C IN WAR CONDITIONS	37		
M. Gribajcevic, Z. Krupež, V. Culjak, N. Borovac:SARAJEVO IN THE WAR 1992-1993 AND ULCER DISEASES	37		
I. Bratovic, D. Radnic, T. Vukobrat-Bijedic, F. Pasic, M. Basagic:CAUSES OF ACUTE GASTROINTESTINAL BLEEDING PROVED BY URGENT ENDOSCOPY TREATED AT THE CLINIC FOR ABDOMINAL SURGERY DURING THE WAR 1992/93.	38		
F. Pasic, V. Kesic, N. Zubcevic, E. Causevic:INCIDENCE OF COLITIS ULCEROUS IN WAR CONDITIONS	39		

A. Omanic, E. Kapic, N. Hukovic: THE CONSUMPTION OF DRUGS IN THE AMBULANCE OF PZZ ACCORDING TO ANATOMIC-THERAPEUTIC-CHEMICAL CLASSIFICATION OF DRUGS (ATC)	53
A. Omanic, I. Masic: CONGRESSES OF PHYSITIANS IN WAR TIME ON THE TERRITORY OF THE REPUBLIC BOSNIA AND HERZEGOVINA	54
E. Pinjo, A. Zeco, D. Radnic: WAR INJURIES OF PANCREAS - OUR EXPERIENCES	54
Y. Hajir, N. Corovic, S. Trebinjac, M. Begic: THE REHABILITATION OF THE WOUNDED AT DOBRINJA SETTLEMENT IN THE WAR YEAR 1992/93.	55
S. Trebinjac, N. Corovic, M. Begic, S. Becirevic, K. Dervic, S. Saric: REHABILITATION OF THE PATIENTS WITH PERIPHERAL NERVE LESIONS DUE TO FIRE ARMS	55
S. Trebinjac, M. Begic, N. Corovic, S. Saric, K. Dervic, S. Becirevic: THE PROBLEMS OF REHABILITATION OF PATIENTS AFTER OSTEOSYNTHESIS WITH EXTERNAL FIXTURE BY WAR INJURIES	56
A. Manc-Trebinjac: THE APPLICATION OF ULTRASOUND IN THE RAPID DIAGNOSTIC OF ACUTE AND CHRONIC PEDIATRIC DISEASES IN THE WAR CIRCUMSTANCES	56
A. Mario-Trebinjac, F. Catibusic, L. Hodzic: AMPICILLIN RESISTENT SHIGELLOSIS IN THE EPIDEMY OF ENTEROCOLITIS IN THE WAR CIRCUMSTANCES IN SARAJEVO, PERIOD MAY 1992 - APRIL 1993.	57
S. Tetalbasic, Z. Cardaklija, F. Pinjo: ACUTE DIARRHOEA HOSPITALIZED PATIENTS DURING THE FIRST YEAR OF THE WAR	58
N. Koluder, Dz. Cengic: PEFOXACIN IN THE INITIAL THERAPY OF THE POST-TRAUMATIC MENINGITIS	59
A. Pleho, B. Hejic, N. Viso: PATHOGENIC UNCLARITIES IN THE AGGRESSION MODIFIED DIABETES MELLITUS	59
A. Pleho, N. Viso: UNCLARIFIED CASES OF DEATHS IN WOUNDED PERSONS DURING THE AGGRESSION ON BOSNIA AND HERZEGOVINA	60
Z. Ridjanovic, B. Kapetanovic, V. Hadziosmanovic: ERYTHROCITE SEDIMENTATION: AN EXCELLENT TEST TO DIVIDE THE VIRUS HEPATITISIDES IN THE WAR CONDITIONS	61
S. Djozic, R. Salihefendic, E. Baralic: CLASSICAL APPLICATION OF THE BOSNIAN WAR RXATOR SARAFIX IN THE STATE HOSPITAL, SARAJEVO	61
R. Alajbegovic, J. Alajbegovic, Al H. Nabil: WAR INJURIES OF THE EYE AND THE POSTTRAUMATIC GLAUCOMA	62

,,Semikem”

p.p za proizvodnju, export - import, unutrašnju trgovinu i usluge p.o. Sarajevo
Sarajevo, ul. 6. proleterske brigade 47
tel/fax: 00387 71 655 - 585, 657 - 912

PROIZVODI ZA HEMATOLOGIJU:

- reagencije za manuelno brojanje krvnih tjelešaca
- reagencije za prebrojavanje krvnih tjelešaca na automatu
- otopine bojila za hematologiju
- ostale proizvode i pomoćna sredstva za hematologiju

PROIZVODI ZA CITOLOGIJU:

- otopine bojila za citologiju
- ostali proizvodi i pomoćna sredstva za citologiju

PROIZVODI ZA MIKROSKOPSKU BAKTERIOLOGIJU:

- otopine bojila za bakteriologiju
- ostali proizvodi i pomoćna sredstva za mikroskopsku bakteriologiju

PROIZVODI ZA HISTOLOGIJU:

- otopine bojila za histologiju
- ostali proizvodi i pomoćna sredstva za histologiju

,,Semikem”

U OKVIRU PROIZVODNOG
PROGRAMA PRUŽA KORISNICIMA
ZA DIJAGNOSTIKU CELIJA,
MIKROSKOPIJU I KLINIČKU
BIOHEMIJSKU DIJAGNOSTIKU
SLIJEDEĆE PROIZVODE:

PROIZVODI ZA KVANTITATIVNA I KVALITATIVNA ODREĐIVANJA:

- otopine i reagensi za kemijsku analizu
- otopine i reagensi za kemijski pregled likvora

PUFERI:

- fosfatne puferi
- puferi za elektrotorezu proteina
- puferi za elektrotorezu lipoproteina

PROIZVODI ZA KLINIČKU BIOHEMIJSKU DIJAGNOSTIKU:

- reagensi za enzime (ALT, AST, albumine)
- reagensi za supstrate (glukoza, bilirubin, urea, kreatinin, mokračnu kiselinu, holesterol i protein e7)
- reagensi za elektrolite (kalcij ukupni, željezo kloride)

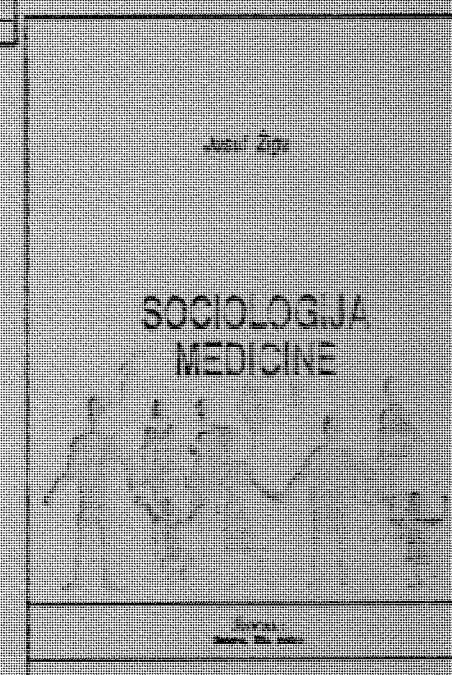
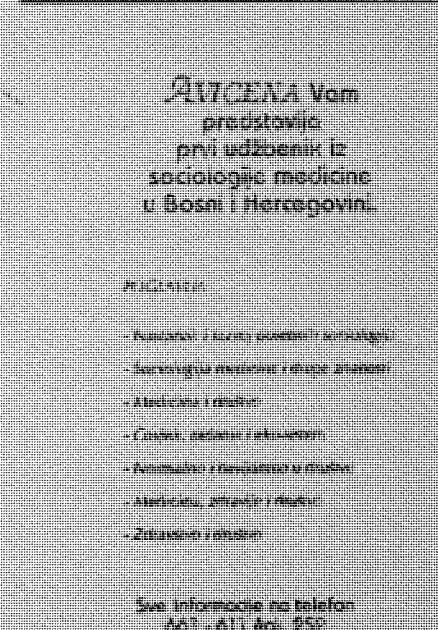
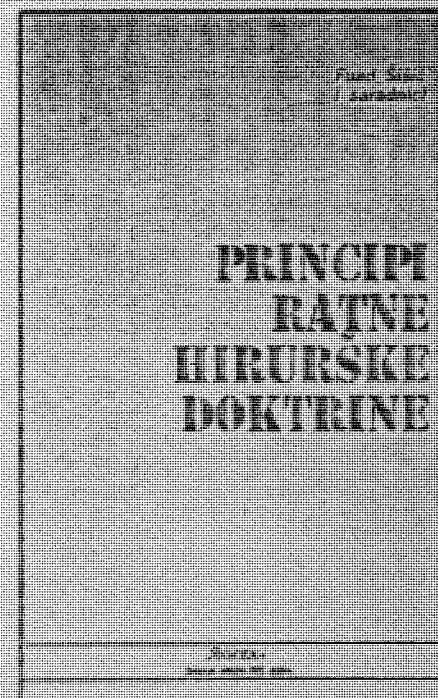
ACIDIOMETRIJSKE INDIKATORE:

- indikatori pH(1,2 - 13,0) u vodenim otopinama

OSTALI PROIZVODI I POMOĆNA SREDSTVA U MEDICINI I INDUSTRIJI

U OKVIRU DIJELA FARMACEUTSKOG ASORTIMANA ·bosnalijek· PROIZVODI:

Endokrine bolesti:	FAVISTAN (tireostatik)
Bolesti metabolizma i ishrane:	CEVICALCIT (kombinacija kalijuma i vitamina C) ESSENTIALE FORTE (EPL VIT. B1 E)
Bolesti nervnog sistema:	NIBOL, KOFAN, PARACETAMOL (analgoantipiretički) SANDOMIGRAN, AVAMIGRAN (antimigretički)
Bolesti kardiovaskularnog sistema:	KINIDIN DURULE, VERAPAMIL XYLOCAIN 2% (antiaritmic), NITROGLICEROL RET. (antianginik), XYLOCAIN /LIDOCAIN/ (lok. anestetik)
Bolesti vena:	ESSAVEN (venot.-flebokin.), XYLOPROCT (antihemoroid. sredstvo)
Bolesti respiratornog sistema:	REUKAP (nazalni dekongestiv), KARBOCISTEIN (bronhosekretolitički)
Bolesti digestivnog sistema:	LYSOBACT (oralni antisep., stomatologik) STOMATIDIN (oralni antisep.), NAF (fluoridacija), AVACAN (spazmolitik), AVAFORTAN (spazmoanalgetik), RODAVAN (antiemetik), ERCEFURYL (antidiaroik), ESSENTIALE FORTE (hepatoprotektiv)
Bolesti kože i potkožnog tkiva:	GATOX (antiskabicid, pedikulocid) PILFUD (antialopetički)
Bolesti genitourinarnog sistema:	ALBOTHYL (vag. antisepтик)
Bolesti kostano-mišić. sistema:	KAMFART, KETOPROFEN (nester. antireum.)
Neuroleptici (antipsihotici):	MELLERITE, MELLERIL; MELLERIL RET. (tioridazin) SULPIRID, LEAPONEX (antipsihot.) DIAZEPAM (anksiolitički)
bosnalijek Ltd.	
Pharmaceutical Chemical Industry and Trading Sarajevo	
design: NEUFIFORM	

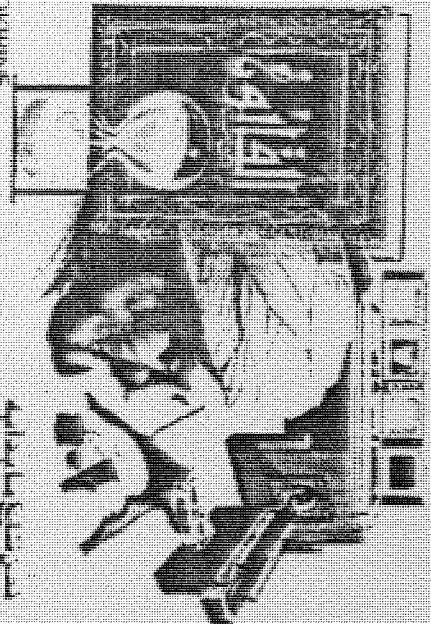

DRUGO SAVJETOVANJE O INFORMATICI U ZDRAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE

Teme savjetovanja:

ZDRAVSTVENI INFORMACIONI SISTEMI

domaći i strani

KATALOG NAJNII IZDANJA ILDAVACKE KUCE ZDRAVSTVA:

BIOMEDICINSKE PUBLIKACIJE

MUDRIĆ AL. KALIBIN

Applikacije u oblasti zdravstva

SOCIO-MEDICAL MEDICINE

Izdat 2.04.

SKUDALSKA, RUMORSKA, LUKA
Ivan Matić, Zoran Blagojević

MEDECINSKO GRADJAVLJANSTVO

Zoran Blagojević, Ivan Matić

ZDRAVSTVENI CRUCACH

Ivan Matić

SKUDALSKA, RUMORSKA, LUKA

Ivan Matić

IZDANJE ILDAVACKE KUCE ZDRAVSTVA

Izdat 5.02.1999.

Wala crnogorac
what can Muslim
Muslims begin

BOSANSKOHERCEGOVACKI KONFERENCIJ

UZAKIJSKA KUĆA IZDANJA ILDAVACKE KUCE

države i jedinice

ILDAVACKA KUĆA ZDRAVSTVA

države i jedinice

ILDAVACKA KUĆA ZDRAVSTVA

države i jedinice

ILDAVACKA KUĆA ZDRAVSTVA

države i jedinice

A. Jelović, Šećepko, I. Mihaljević, I. Š.

Čubriločević, 40, 44-96, 21-45-03

SJEĆANJA I OPĆINE

MOJK ČUDAKOVIC NA VELIKIJE SLOVAKIA

Velikački Matić

VELLE INFORMATIKA

Veljko Novaković

Gordana Šakić

EDUKACIJSKI VASAKO ILDAVACKA KUĆA

APPLIKACIJA ILDAVACKA KUĆA

ILDAVACKA KUĆA

NAUCNI I STROJUĆNI SADRŽAJI

Veljko Novaković, I. Mihaljević, Š.

Šećepko, I. Š. Čubriločević, I. Š.

Čubriločević, I. Š. Čubriločević, I. Š.

zagreb, donji grad, 1999.

*ZIMSKA ILDAVACKA KUĆA ZDRAVSTVA

Šećepko, I. Š.

Čubriločević, I. Š.

ORGANIZACIONI ODDOD

Izet Mašić, predsjednik

Zoran Ridanović, podpredsjednik

Irfan Zulić, podpredsjednik

Amra Redžepović, sekretar

Ljubomir Kravec, tehnički sekretar

Mahmut Dapo, član

Naim Grebo, član

Senđra Hotic, član

Georgina Janjić, član

Mehmed Kantardžić, član

Želimir Nastić, član

Dijana Protić, član

Boriša Telebak, član

DRUGO SAVJETOVANJE O INFORMATICI U ZDRAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE

Tema savjetovanja:

ZDRAVSTVENI INFORMACIONI SISTEMI

Organizator: Ministarstvo zdravstva Bosne i Hercegovine

zbornik sažetaka

Šamjeko, decembra 1993. godine

**BIBLIOTEKA
NAUČNI I STRUČNI SKUPOV**

Knjiga V

Glavni urednik: Zoran Riđanović

Predsjednik Izdavačkog savjeta: Izet Mašić

Tehnički urednik:

Ljubomir Kravec

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

614:681.3(061.3)(048.4)

SAVJETOVANJE o informatici u zdravstvu BiH (2 ; 1993 ; Sarajevo)

Zbornik sažetaka / Drugo Savjetovanje o informatici u zdravstvu BiH, Sarajevo, decembar 1993. - Sarajevo : "Avicena", 1993. - 13 str. ; 20 cm. - (Biblioteka Naučni i stručni skupovi ; knj. 5)

Nasl. str. : Tema savjetovanja Zdravstveni informacioni sistemi.

1. ZDRAVSTVENI informacioni sistemi

Sva prava zadržana. Bez pisnog odobrenja Izdavačke kuće AVICENA nije dozvoljeno da se ova publikacija ili pojedini njeni dijelovi prevedu na druge jezike ili da se reprodukuju u bilo kakvom obliku- mehaničkim ili elektronskim sredstvima, uključujući fotokopiranje, tonsko snimanje, mikrokopiranje, ili upotrebu računara.

Izdaje i štampa:

AVICENA, D.D. Sarajevo

Tiraž: 200 primjeraka

PROLOG

Ovo je peti u nizu naučnih skupova koје Društvo za medicinsku informatiku Republike Bosne i Hercegovine organizovalo u proteklom ratnom periodu. Bez obzira na sve teže i složnije uslove za organizovanje ovakvih naučnih skupova, ograničenu tehničku i materijalnu potporu, ekipa Organizacionog odbora je maksimalno racionalizirala svoje fizičke i materijalne mogućnosti i privela kraju još jedan važan naučni skup iz područja Medicinske informatike.

Za temu Drugog savjetovanja odabrali smo Zdravstvene informacione sisteme, bez kojih je danas nezamislivo funkcionisanje zdravstvenih sistema uopće. Šama činjenica da zdravstveni informacioni sistemi u svijetu troše između 30-40 % ukupnih troškova sistema zdravstva, dovoljno govori o tome koliku im je pažnju neophodno posvetiti. Zdravstveni informacioni sistemi su predmet intenzivnih rasprava u literaturi. Metodologija projektovanja ovakvih sistema je složen, dinamičan i kontinuiran proces, jednakako kao i sam sistem zdravstva koji predstavlja naj složeniji i najdinamičniji društveni sistem uopće, a za njenu realizaciju neophodan je multidisciplinarni pristup. Osim toga, sistem finansiranja zdravstva je pod stalnom kritičkom opaskom ukupne državne, pa i zdravstvene politike, a tendencija redukcije zdravstvenih resursa po pravilu ogleda se na smanjenju troškova za finansiranje projektovanja i razvoja zdravstvenih informacionih sistema, što je vrlo pogrešno. Naime, savremeni informacioni sistemi u zdravstvu su osnovni mehanizam oblikovanja zdravstvenog sistema, njegove racionalizacije, povećanja efikasnosti i ekonomičnosti, te samoregeneracije, o čemu postoje i govore mnogobrojna inostrana iskustva o razvoju ovakvih sistema, koja u razvijenim zemljama svijeta datiraju nekoliko decenija, pa čak predstavljaju veliki biznis svjetskih firmi, specijalizovanih u ovoj oblasti.

Ovo savjetovanje treba da da pregled savremenih koncepta pojedinih segmenta podistema zdravstvenih informacionih sistema, predstavi sadašnji stepen i moguće perspektive razvoja tih sistema u našim sredinama.

Izet Mašić

Predsjednik Društva za medicinsku informatiku
Republike Bosne i Hercegovine

Medicinsko odlučivanje

Dvanaest poglavlja

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranica: 291

Referenci: 328

Slika: 17

Tablica: 13

CIP - 616-035(075.8)

Iz biblioteke
Biomedicinske publikacije
AVICENA VAM PREDSTAVLJA

Medicinska informatika

Šesnaest poglavlja
uključujući i rječnik
informatičkih termina.

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranica: 776

Referenci: 601

Slika: 129

Tablica: 44

CIP - 61.681.3(075.8)

ZDRAVSTVENI INFORMACIONI SISTEMI DANAS - U NAS I U SVIJETU

Izet Mašić, Zoran Ridanović

Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

Zdravstveni informacioni sistemi su već skoro dvije decenije predmet intenzivnih rasprava u literaturi. Izgradnja i razvoj tih sistema u praksi, motivisani su značajnim povećanjem složenosti sistema zdravstvene djelatnosti u globalu, te povećanog obima potreba i zahtjeva za zdravstvenom zaštitom na svim nivoima sistema zdravstva. Osim toga, razvoj ovih sistema uvjetovan je intenzivnim angažovanjem zdravstvenog kadra različitih specijalnosti, razvojem i primjenom novih tehnologija u zdravstvu, većinom zasnovanih na informatičkim tehnologijama, te provođenjem sve većeg broja raznovrsnih i različitih programa zdravstvene zaštite. Sve ovo ima za posljedicu strahovit porast ukupne količine podataka i iz njih proisteklih informacija koje je neophodno obraditi i pratiti u svakodnevnoj praksi medicinara, a koji su neophodni kako bi se mogle redovno obavljati složene medicinske i paramedicinske radne aktivnosti.

Zdravstveni informacioni sistemi treba da posjeduju određeni stepen integralnosti na bilo kom nivou, jer moraju proizvoditi informacije za sve svoje učesnike koji imaju različite zadatke, stručne profile, odgovornosti i ovlašćenja. Stepen integralnosti sistema zavisi od širine spektra informacionih potreba učesnika u zdravstvenom i izvan zdravstvenog sektora.

U radu se prikazuje dosadašnji nivo razvoja i izgradnje zdravstvenih informacionih sistema u praksi, uključujući domaća i svjetska iskustva u razvoju ovakvih sistema. Također su opisane glavne karakteristike i tipovi zdravstvenih informacionih sistema, te perspektive razvoja tih sistema u budućnosti.

Ključne riječi: Zdravstveni sistem, Zdravstveni informacioni sistem,
Karakteristike zdravstvenih informacionih sistema, Tipovi
zdravstvenih informacionih sistema.

INFORMACIONI SISTEMI PRIMARNE ZDRAVSTVENE ZAŠTITE

Izet Mašić

Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

Bez obzira na dostignuti stepen razvoja zdravstva uopće, primarna zdravstvena zaštita (PZZ) u sistemu zdravstva danas pokazuje brojne i značajne nedostatke. Najznačajniji od njih su: paralelizam organizacije i usluga, otežana pristupačnost korisnicima, dugo čekanje pacijenata na usluge kod zdravstvenog osoblja, duplikiranje i zloupotreba skupih dijagnostičkih procedura i dr. Posebno veliki nedostatak sadašnje organizacije sistema PZZ je zapostavljanje preventivnih aktivnosti i sadržaja, te loša i nedostatna dokumentacija i evidencija odgovarajućih statističkih podataka. Podaci i informacije o sadržaju PZZ stiču se putem postojećeg zdravstveno-statističkog sistema i nisu adekvatni niti prilagođeni zahtjevima i potrebama zdravstvenih radnika, sistema zdravstva u cijelini i savremenim tehnologijama i procesima unutar sistema zdravstvene zaštite. Osim toga, nedostaju odgovarajući setovi podataka i baza podataka za potrebe kontinuiranog praćenja i evaluacije svakodnevnih usluga i aktivnosti timova PZZ deklariranih u Strategiji i Ciljevima "Zdravlje za sve do 2000-te godine".

Izgled baza podataka informacionih sistema u PZZ bitno je određen postojećom tehničkom osnovom. Do prije nekoliko godina unazad aplikacije su bile isključivo orientisane centralizovanim bazama podataka, a sam rad je većinom bio u "batch" obradi (COSTARR sistem, FINSTARR sistem). Pojavom personalnih računara (PC) u zadnjih desetak godina, prilično jeftinih a širokih mogućnosti, nametnuo je orientaciju distribuiranih baza podataka u lokalnim računarskim mrežama (LAN) i približavanju informatičkih resursa krajnjim korisnicima.

U radu se prezentiraju oba pristupa u projektovanju informacionih sistema u PZZ, njihove prednosti i nedostaci, te domaća i svjetska iskustva u projektovanju i realizaciji ovakvih sistema u praksi. Također se prikazuju vlastita iskustva u realizaciji jednog modela informacionog sistema u primarnoj medicinskoj zaštiti.

Ključne riječi: Primarna zdravstvena zaštita, Zdravstveno-statistički sistemi, Dokumentacija i evidencija, Centralizirane i distribuirane baze podataka.

KLINIČKI INFORMACIONI SISTEMI

Zoran Riđanović, Izet Mašić, Dijana Protić, Maida Hajro

Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet Sarajevo

IRIS - Energoinvest, Sarajevo

S A Ž E T A K

Efikasnost funkcionisanja jednog Kliničkog centra, danas, uslovljena je uspostavljanjem efikasnog, računarski baziranog, informacionog sistema čija je osnovna funkcija da obuhvati sve neophodne i ključne tokove informacija u okviru Centra, zatim da podrži obezbjedenje i obuhvat informacija neophodnih, u prvom redu, za obavljanje medicinskih aktivnosti, te da skrati vrijeme potrebno za obavljanje prilično složenih administrativno-tehničkih aktivnosti. Klinički informacioni sistemi, također, treba da obuhvate značajne procese koji se odnose na obrade podataka vezanih za naučno-istraživački rad, nastavne aktivnosti i tehno-ekonomske aktivnosti, te povezivanje Kliničkog informacionog sistema s drugim informacionim sistemima, u cilju izmjene naučnih i stručnih informacija. Klinički informacioni sistemi, također, obuhvataju i složene medicinske procese dokumentacije i evidencije, zatim uzajamnog pružanja i fakturisanja usluga, te nabavke potrebnog materijala za funkcionisanje kliničkog centra i sl. Projektovanje ovakvih informacionih sistema prilično je dug i složen posao, koji se radi multidisciplinarno (medicinski informatičari, inženjeri, projektanti, menadžeri zdravstva i dr.) i po posebnoj metodologiji projektovanja. Najčešće primjenjivana metodologija za projektovanje ovakvih sistema je Business System Planning (BSP) metodologija koja se zasniva na identifikaciji objektnog sistema i definisanja arhitekture informacionog sistema. Većina ovakvih sistema u svijetu, danas, ima globalnu strukturu tzv. distribuiranog informacionog sistema čija je osnovna karakteristika distribuirana obrada na nivou aplikativnog modula, čiju međusobnu komunikaciju i transparentnost sistema obezbjeduje široka i veoma brza lokalna računarska mreža.

U radu je prikazan pristup realizaciji kliničkih informacionih sistema, Integralnog zdravstvenog informacionog sistema Kliničkog centra Sarajevo, minimalnog skupa podataka za polikliničke pacijente Medicinskog podsystems Dijagnostike i Poliklinike Kliničkog centra Sarajevo, te osvrт na realizovane sisteme u nas i u svijetu.

Ključne riječi: Klinički centri, Klinički informacioni sistemi, Distribuirana obrada podataka, Projektovanje kliničkih informacionih sistema.

FARMACEUTSKI INFORMACIONI SISTEMI

Irfan Zulić, Izet Mašić, Armin Škrbo

Institut za farmakologiju i toksikologiju, Medicinski fakultet Sarajevo

Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

Uspostavljanje informacionog sistema o lijekovima u okviru globalnog zdravstvenog informacionog sistema potpuno je opravданo, s obzirom da su obilje informacija o lijekovima kao rezultat intenzivnog razvoja medicinske nauke i prakse i brojnost problema vezanih za farmakoterapiju, već postali nezaobilazna "informaciona barijera".

Disciplina koja se bavi prikupljanjem, sređivanjem, arhiviranjem i emitovanjem podataka, koji su namijenjeni optimalnom korištenju lijekova, uobičajeno se naziva farmakoinformatika ili, u posljednje vrijeme, farmaceutska informatika. Unutar nje, od posebnog značaja je apotekarska informatika s podacima koji se odnose na relaciju: propisivač (lijek) - izdavač (apotekar) - korisnik (pacijent, bolesnik).

Osnovna uloga farmaceutske informatike jest pružanje što potpunije, dostupne i pravovremene informacije o lijeku i korisnicima lijeka, o ljekaru, farmaceutu, medicinskoj sestri i pacijentu.

Farmaceutska informatika u posljednje vrijeme poprima sve veći značaj, koji se ogleda u brojnosti i raznovrsnosti podataka i informacija o lijeku, što se prikupljaju, obrađuju i distribuiraju u procesima zdravstvenog zbrinjavanja pacijenta. Njena delikatnost se povećava iz dana u dan, primjenom savremenih informatičkih tehnologija, posebno u visoko razvijenim sredinama. U ovakvim uslovima, farmakoinformatičar popunjava bazu podataka o lijekovima i tako utiče na izbor terapije za svakog pojedinačnog pacijenta.

Navedene činjenice značajno utiču na projektovanje, razvoj i realizaciju savremeno koncipiranih farmaceutskih informacionih sistema za koje je neophodno angažovati multidisciplinarnе timove stručnjaka, kako bi se, jedanput formirane baze podataka, kontinuirano mogle održavati kao dinamičan proces.

Baze podataka u farmaceutskom informacionom sistemu omogućavaju praćenje i analizu upotrebe lijekova, što pomaže u planiranju proizvodnje, snabdjevenosti tržišta i usmjeravanju potrošnje lijekova. Na osnovu podataka o potrošnji lijekova može se efikasno procijeniti farmakoterapijska efikasnost bilo kojeg lijeka, stanje nacionalne farmakoterapije, stanje na području edukacije zdravstvenog osoblja, stanje informisanosti pacijenata o lijekovima i napokon, funkcionalisanje samog sistema.

U radu se prikazuju domaća i svjetska iskustva u projektovanju i primjeni farmaceutskih informacionih sistema, te vlastita iskustva u primjeni jednog modela ovog sistema.

Ključne riječi: Lijekovi, Farmaceutska informatika, Farmaceutski informacioni sistemi, Farmakoinformatičar.

INFORMACIONI SISTEM ZDRAVSTVENOG I PENZIONOG OSIGURANJA BOSNE I HERCEGOVINE

Mirza Cerić

Elektronski računski centar zdravstvenog i penzionog osiguranja Bosne i Hercegovine, Sarajevo

S A Ž E T A K

Početne aktivnosti oko razvoja Zdravstvenog informacionog sistema Republike Bosne i Hercegovine (ZIS BiH) počele su 1983. godine. Skupština saveza zajednica zdravstvene zaštite BiH 1983. godine raspisuje licitaciju za izradu "Projekta razvoja informacionog sistema zdravstvene zaštite Bosne i Hercegovine u uslovima elektronske obrade podataka" koji je usvojen 1985. godine, a njegova realizacija krenula je 1986. godine.

Sama realizacija Projekta zamišljena je da se provede u tri faze:

U I fazi, u periodu od 1985. do 1990. godine predviđene su obrade na republičkom nivou: naturalne statistike i finansijske statistike (obrade bolničkih statističkih listića, prijave porođaja, prijave prekida trudnoće, prijave nesreća na poslu, malignih neoplazmi, zaraznih bolesti), zatim apsentizma, recepata, sumarnih obrazaca domova zdravlja, finansijskog poslovanja SIZ-a i dr.

U II fazi, u periodu od 1991. do 1995. godine trebalo je da obrada bude prenešena sa sumarnog nivoa na individualni nivo korisnika.

U III fazi, u periodu 1996. do 2000-te godine trebalo je da se obezbijedi potpuna automatizacija ZIS-a, odnosno unos i obrada podataka na mjestu njihovog nastanka. Nažalost, rat je ove zamisli prekinuo.

Do pretrprošle godine realizovane su aplikacije u okviru prve faze Projekta koje su uglavnom bile usmjerenе na rješavanje neposrednih zadataka i zahtjeva, kao potreba SIZ-a zdravstvene zaštite, te edukacije kadrova. Ove aplikacije su realizovane u Radnoj organizaciji Elektronski računski centar zdravstva i penzijsko-invalidskog osiguranja Sarajevo (ERC ZIPO), osnovanog 1985. godine od strane Saveza zajednica zdravstvene zaštite BiH, a na osnovu Elaborata o društveno ekonomskoj opravdanosti osnivanja Radne organizacije za elektronsku obradu podataka iz oblasti penzionog i invalidskog osiguranja i zdravstvene zaštite.

Sam Projekat koncipiran je na tzv. centralizovanom principu, tj. na jedan moćan HOST računar s pratećom opremom smješten u ERC-u ZIPO BiH, dobrim komunikacijskim sistemom vezani su regionalni računarski sistemi za lokalne obrade podataka, dok se centralna obrada podataka obavlja na HOST računaru. Centralni računarski sistem je obezbijeđen sa dobrom programskom podrškom, dok je aplikativna podrška bila duboko

zašla u fazu realizacije, prema usvojenom Projektu. Nažalost, rat je do dalnjeg odložio ove aktivnosti.

U radu se prikazuje osnovna koncepcija Projekta razvoja informacionog sistema zdravstvene zaštite BiH u uslovima elektronske obrade podataka, zatim arhitektura sistema, te do sada realizovane aplikacije u okviru Projekta.

Ključne riječi: Zajednica zdravstvene zaštite, Zdravstveni informacioni sistem, Projekat, Aplikacija.

INTEGRISANO PROGRAMSKO OKRUŽENJE KAO PODRŠKA PREGLEDNIM ISTRAŽIVANJIMA

Mehmed Kantardžić, Damir Žerić, Damir Kantardžić,

Aleksandra Mikulić, Amir Sarić

Elektrotehnički fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

Pregledna istraživanja se, u osnovi, zasnivaju na analizi podataka prikupljenih preko različitih upitnika, formulara, anketa i sl., a sa ciljem testiranja neke hipoteze, evaluacije istraživačkog programa, izgradnje modela poнаšanja zadate populacije, kvalitativnog opisa populacije i sl. Zbog velike količine podataka, i u dosadašnjim istraživanjima je korišten računar kao podrška u određenim fazama projekta. Međutim, ovo su uglavnom bile namjenski realizovane aplikacije, koje nisu pratile sve faze istraživanja. Pri tome je korišten skup programa koji nije bio integriran. Tako se npr. za prikupljanje podataka koristio jedan program, za statističku analizu drugi, za grafičke interpretacije treći, za kreiranje formulara četvrti, itd. Problemi kompatibilnosti, prenosa podataka, prilagodenosti programa istraživačkom zadatu, raspoloživosti programskih paketa i dokumentacije, naknadnih specifičnih zahtjeva korisnika i sl., prisutni su u svakom istraživanju i oni značajno umanjuju kvalitet postignutih rezultata.

SORT (Survey and Opinion Research Tools) predstavlja integrisano programsко okruženje na personalnom računaru koje daje podršku u svim fazama preglednog istraživanja, i time pokušava prevazići prethodne probleme omogućujući istraživačima i jedan novi kvalitet rada. Specifikacija konkretnog problema je deklarativna tako da nema potrebe za posebnim programiranjem. Okruženje se automatski generiše i prilagodi potrebama korisnika, prateći sve faze projekta: od kreiranja formulara, definisanja tipova podataka i njihovih šifara do statističkih analiza i grafičkih interpretacija postignutih rezultata.

Sistem SORT omogućuje rad sa tri osnovna tipa podataka:

- tekstualni podaci
- numerički podaci i
- kategorijalni podaci,

mada se mogu koristiti i neke specijalizovane klase kao što su: datum, vrijeme i sl. Pri tome karakter podataka može da bude statički ili dinamički. Statički tip govori da se podaci prikupljaju samo jednom, dok dinamički tip omogućuje prikupljanje i analizu podataka u vremenu i prostoru. Zbog mogućnosti velikog broja formulara, odnosno prikupljenih podataka sistem omogućuje centralizovani ali i distribuirani unos. Selekcija podataka za analizu nije programski fiksirana, tako da korisnik može, vrlo lako, definisati proizvoljne podskupove podataka. U okviru programskog sistema predviđene su samo osnovne statističke analize (testovi signifikantnosti, linearna regresija, korelacija i sl.) kao i odgovarajuće grafičke interpretacije (bar grafovi, histogrami, linijski dijagrami i sl.). Osnovna prednost sistema SORT je u tome što on samostalno, na osnovu karakteristika problema, populacije, vrste količine podataka odabire odgovarajuću statističku analizu i grafičku predstavu. Time je korisnik oslobođen nedoumica i eventualnih grešaka u izboru odgovarajuće analize.

Dosadašnje verzije sistema SORT korištene su u evaluaciji modela praćenja grupa ljudi pod rizikom od mentalnih oboljenja i kvalitativnoj analizi podataka o predmetu sukcesije bivše Jugoslavije sa izborom optimalnog modela i skala raspodjele. Već i ova dva primjera govore o univerzalnosti primjene realizovanog programskog okruženja.

Ključne riječi: Pregledna istraživanja, Integrисano programsко okruženje, Statički i dinamički podaci, Statističke analize.

SADRŽAJ

PROLOG	3
<i>I. Mašić, Z. Ridanović</i>	
Zdravstveni informacioni sistemi danas - u nas i u svijetu ..	5
<i>I. Mašić</i>	
Informacioni sistemi primarne zdravstvene zaštite	6
<i>Z. Ridanović, I. Mašić, D. Protić</i>	
Klinički informacioni sistemi	7
<i>I. Zulić, I. Mašić, A. Škrbo</i>	
Farmaceutski informacioni sistemi	8
<i>M. Cerić</i>	
Informacioni sistem ZIPO BiH	9
<i>M. Kantardžić, D. Žerić, D. Kantardžić, A. Mikulić, A. Sarić</i>	
Integrисано програмско окружење као подршка preglednim istraživanjima	10

ORGANIZATORI:

Društvo za medicinsku informatiku
Republike Bosne i Hercegovine

Centar za medicinsku informatiku
Medicinskog fakulteta u Sarajevu

SPONZORI:

Izdavačka Kuća "AVICENA", Sarajevo
Republički fond za zdravstvenu zaštitu, Sarajevo

MJESTO ODRŽAVANJA:

Nedelja, 26.12.1993. godine u 10 časova
amfiteatar Kliničkog centra Sarajevo

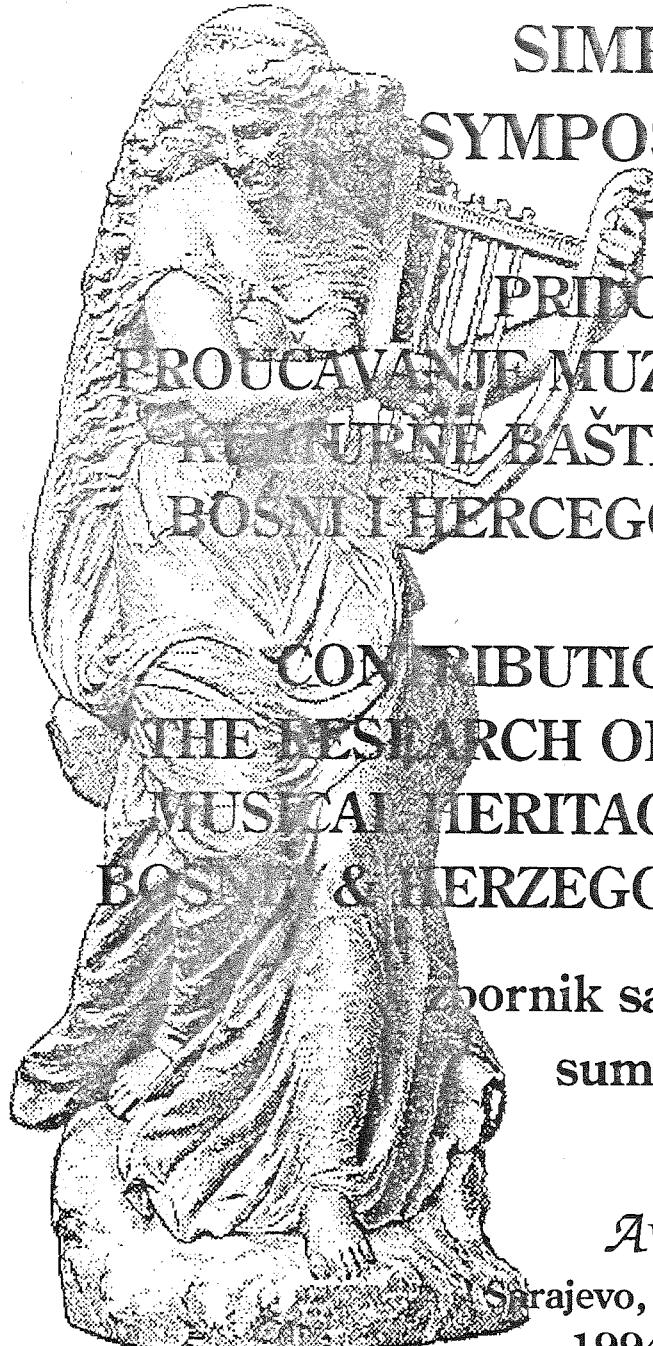
SIMPOZIJ SYMPORIUM

PRIROZI ZA
PROUČAVANJE MUZIČKE
KULTURE BAŠTINE U
BOSNI I HERCEGOVINI

CONTRIBUTION TO
THE RESEARCH OF THE
MUSICAL HERITAGE OF
BOSSNA & HERZEGOVINA

zbornik sažetaka
summaries

AVICENA
Sarajevo, februara
1994. godine

Katalogi ratnih izdanja Izdavačke kuće AVICENA:

BOSNOSRPSKE PUBLIKACIJE

MUDROST AL-MANUN

Abudžebet, Ibn al-Nafis

SCENARIOVI MEDJEDIN

Khalil Zayd

MEDJEDINSKO INFORMACIJSKO

Zavod za Kulturno-Raznovredno

ZDRAVSTVENI OPĆOJ

Ibn Mesrah

MEDJEDINSKA EKONOMIJSKA

Fund Štuce i Konjicah

BOSANSKOHERCEGOVACKI KORIJENI

CIRIĆSKA KUĆA OPĆE NACIONALNE

Almanah Hadžibegović

OZ NAŠIH MAMULJA I AMULJA

Almanah Hadžibegović

UNIVERZITET U SARAJEVU

1946. - 1992.

BIBLIOGRAFIJE

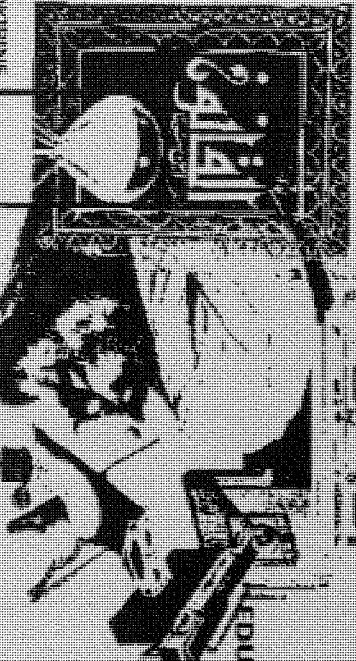
MEDJEDINSKI KALIFAT

Witnes održavanje

Ustavni sud Hrvatske

Načelnika državnog

časnog zapovednika

SJEĆANJA I OPOMENE

MOJE GOĐE ĐANE SA VELIKIM SOKITOM

Muhamed Međed

BELETINSTIKA

MUDROST

Gurbeta Šahri

EDUKACIJSKI VIDEO MATERIJAL

AKTIVACIJA MUZIKALNE

UZRAZNA DISCIPLINA

O INFORMACIJI ZDRAVSTVNU

BOSNE I HERZEGOVINE

PROŠEĆI ZA SAVOJU

"BASUŠINA" ZDRAVSTVNE

I SPOLJNJE KUĆE

BOSNE I HERZEGOVINE"

SIMPOZIJU

"PRIMICE" BOSNE I

HERZEGOVINE

RECENZA MEDJEDINSKE PUBLIKACIJE

U RAVNI 9/1993.

Izet Mašić
Zoran Ridanović

Medicinska informatika

AVICENA
Sarajevo, 1993. godine

Iz biblioteke
Biomedicinske publikacije
AVICENA VAM PREDSTAVLJA

Medicinska informatika

Šesnaest poglavlja
uključujući i rječnik
informatičkih termina.

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranica: 776

Referenci: 601

Slika: 129

Tablica: 44

CIP - 61.681.3(075.8)

Medicinsko odlučivanje

Dvanaest poglavlja

Format: 20,5 x 14,5 cm

Stranica: 291

Referenci: 328

Slika: 17

Tablica: 13

CIP - 616-035(075.8)

Zoran Ridanović
Izet Mašić

Medicinsko odlučivanje

AVICENA
Sarajevo, 1993. godine

SIMPOZIJ / SYMPOSIUM

PRILOZI ZA PROUČAVANJE MUZIČKE KULTURNE BAŠTINE U BOSNI I HERCEGOVINI

CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE MUSICAL HERITAGE OF BOSNIA & HERZEGOVINA

zbornik sažetaka / summaries

AVICENA

Sarajevo, februara 1994. godine

BIBLIOTEKA
NAUČNI I STRUČNI SKUPOV

Knjiga VI

Glavni urednik: Zoran Riđanović

Predsjednik Izdavačkog savjeta: Izet Mašić

Tehnički urednik:

Ljubomir Kravec

Prijevod na engleski jezik

Translated by

Tatjana Praštalo

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

78(497.15)(063)(048.4)
398(497.15)

SIMPOZIJ Prilozi za proučavanje muzičke kulture baštine u Bosni i Hercegovini
(1994 : Sarajevo)

Zbornik sažetaka / Simpozij Prilozi za proučavanje muzičke kulture baštine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, februara 1994 = Summaries / Symposium contribution to the research of the musical heritage of Bosnia & Herzegovina. - Sarajevo : "Avicena", 1994. - 48 str. ; 21 cm.
- (Biblioteka Naučni i stručni skupovi ; knj. 6)

1. SYMPOSIUM Contribution to the research of the musical heritage of Bosnia & Herzegovina
(1994 ; Sarajevo) 2. Prilozi za proučavanje muzičke kulture baštine u Bosni i Hercegovini

Sva prava zadržana. Bez pismenog odobrenja Izdavačke kuće AVICENA nije dozvoljeno da se ova publikacija ili pojedini njeni dijelovi prevedu na druge jezike ili da se reprodukuju u bilo kakvom obliku- mehaničkim ili elektronskim sredstvima, uključujući fotokopiranje, tonsko snimanje, mikrokopiranje, ili upotrebu računara.

Izdaje i štampa:

AVICENA, D.D. Sarajevo

Tiraž: 200 primjeraka

ORGANIZATORI:

Asocijacija za interkulturne aktivnosti
i spašavanje nasljeđa Bosne i Hercegovine
AIASN

Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu

Društvo za medicinsku informatiku
Republike Bosne i Hercegovine

POKROVITELJ:

Izdavačka kuća

AVICENA
d.d., Sarajevo

SPONZOR:

"SOROS"
Fondacija, Sarajevo

ORGANIZACIONI ODBOR:

Selma Ferović, predsjednik

Izet Mašić, podpredsjednik

Meviida Serdarević, podpredsjednik

Josip Magdić, podpredsjednik

Edina Vlašić, sekretar
Ljubomir Kravec, tehnički sekretar

ČLANOVI:

Hatidža Duman

Mehmed Gribajčević

Enver Imamović

Zaim Imamović

Tamara Karača-Panić

Zoran Riđanović

Teodor Romanić

PROLOG

Poimajući ovaj nam nametnuti, a nepravedni i brutalni rat kao atak na elementarno ljudsko pravo - pravo na INFORMACIJU, koju smatrano ključnim resursom današnjice, Društvo za medicinsku informatiku Republike Bosne i Hercegovine dalo je sebi, primarnu zadaću: istraživati, evaluirati i širiti sve vidove informacija o našoj Državi i njenim narodima: o stepenu razvoja nauke i struke, o obrazovanju, kulturi, tradiciji, običajima, od najstarijih perioda do danas.

Ovo je šesti u nizu naučnih skupova koje smo organizovali u proteklom ratnom periodu u uslovima koje normalan ljudski um teško može shvatiti i prihvati. Ali čovjekova svijest, volja i nagon ne znaju za granice i NEMOGUĆE, a to je ono što ga izdiže iznad ostalog roda na Zemlji.

Tema ovog Simpozija je muzička kulturna baština Bosne i Hercegovine.

Na ovim prostorima ova baština je jako bogata, raznovrsna i ima višestoljetnu tradiciju. Pisalo se, komponovalo, pjevalo, pravili muzički instrumenti, proizvodile gramofonske ploče, audio-kasete, audio-diskovi, a mnoga naša poznata imena iz ove oblasti su priznati stručnjaci i izvan naše domovine.

Ta bogata iskustva, tokom dva radna dana, bit će prezentirana u ukupno 35 referata i propraćena s nizom muzičkih produkcija - izvođenja "u živo", a historijski pregled razvitka muzičke kulturne baštine u Bosni i Hercegovini poslužiće mnogima da spoznaju i saznaju više o sebi i svojim sunarodnicima koji žive na ovim prostorima.

Želimo izraziti našu zahvalnost Izdavačkoj kući "AVICENA", koja je pod teškim uslovima u gradu, omogućila visoko kvalitetnu štampu Zbornika sažetaka i ostalog materijala. Dokumenti će ostati zauvijek budućim generacijama.

Prof. dr Izet Mašić

Predsjednik Društva za medicinsku informatiku
Republike Bosne i Hercegovine

PROLOGUE

The War has been imposed on us, unjust and a brutal, we consider it like an attack on human rights - the rights to have an INFORMATION, which we think to be the main resource of the present time. The Society of Medical Informatics of Republic of Bosnia and Herzegovina has the first ask: to research, evaluate and distribute all types of information in our State and inform the peoples about the development level of sciences, profession, culture, tradition, customs from the early beginnings to the present time. This is the sixth in the series of scientific meetings, which we have organized in the past wartime under the conditions hardly to be understood and accepted. But, the human conscience, will and instinct do not know any borders and IMPOSSIBLE, the fact surpassing above all the work in the Earth.

The topic of this Symposium is the musical heritage of Bosnia and Herzegovina.

The heritage is very rich, different of a centuries long tradition. There was written, composed, sung, musical instruments done, produced records, audio cassettes, audiodiscs. Many of the names are known outside of our country. Such a rich experience will be presented with in total 35 papers accompanied by musical performance in the course of two days. The historical outline of the musical heritage of Bosnia and Herzegovina will help many people to get a knowledge about themselves and their national, who live in these areas.

We want to express our gratitude to the Publisher "AVICENA", which under the difficult circumstances in the town, made possible the printing of a high quality. The documents will stay forever for generations to come.

Prof. Dr Izet Mašić

*President of the Society of Medical Informatics
of Bosnia and Herzegovina*

UMJETNOST KAO KOMUNIKACIJA

Prof. dr Sadudin Musabegović

Likovna akademija, Sarajevo

S A Ž E T A K

Pitanje umjetnosti kao komunikacije, da bi se valjano postavilo u svoj svojoj kompleksnosti, pa, ako se hoće, i svojoj kontraverznosti, prepostavlja čitav niz prethodnih radnji koje samό pitanje uvode u središte znakovne teorije, teorije informacija i teorije komunikacije i komunikacijskog djelovanja. Na svakom od ovih stupnjeva znakovnog procesa, informativnog procesa i komunikativnog procesa, gdje prethodni proces konstitalira naredni, umjetnost reagira na sebi svojstven način, ili, kako to veli tvorac informacione estetike Max Bense, umjetnička djela, estetičke produkcije, ne daju jednostavno informaciju nego estetičku informaciju, i ne znače jednostavno komunikaciju nego estetičku komunikaciju. S druge strane, pitanje umjetničkog jezika, koje postulira znakovna teorija, ozbiljno je postavila tek strukturalna lingvistika i semilogija, ali uslovjavajući ga jednim drugim: umjetnošću kao jezikom, odnosno semiološkim fenomenom (ovdje se tek i konstituirala semantička razlika između umjetnosti kao jeziku i umjetničkog jezika). Rječju: umjetnost može postaviti pitanje svog vlastitog jezika, jedino u slučaju ukoliko je i ona sama jezik, znak, odnosno primarno predmet saznavanja i komunikacije, a ne izraz ljudske psihe ili društva, što u strukturi znaka prefereira označavanje na račun izražavanja. Stoga, tek odgovor na pitanje šta je to estetička informacija i estetička komunikacija, a onda i znakovni karakter umjetničkog jezika, vraća pitanje umjetnosti kao komunikacije na njegov početak.

Ključne riječi: Umjetnost, Komunikacija, Jezik.

ART AS COMMUNICATION

Prof. Dr Sadudin Musabegović

Academy of Fine Arts, Sarajevo

S U M M A R Y

The question of art as a communication to be set in its complexity and controversy properly should be examined primarily by the theory of symbols, information theory and of communication theory in all the levels of these processes, where the preceding constitutes the following one, the art reacts in its distinctive way. Or, as said by the of the Information esthetics, Max Bernse, the artistic works do not present a communication simply, but an esthetic communication. Secondly, the question of a language asked by the theory of symbols was set up only by structural linguistics and semiology on condition: art as a language, semiological phenomenon (the semantic difference between the art as a language and the language of art). Namely, may be put a question of its own identity, only in the case of it is a language itself. The symbol is the subject of notion and

communication, not an expression of the human psycho-feelings or society, what in the symbol structure prefers pointing than expression. Therefore, to answer the question, what is the esthetic information and esthetic communication, then the symbol character of the artistic language, the question of art as communication is at the beginning again.

Key words: Art, Communication, Language.

BAŠTINA KAO SAMORAZUMJEVANJE ČOVJEKA: VRIJEME UMJETNIČKE TVORBE - U MUZICI OBJAVLJENO VRIJEME

Doc. dr Fatima Lačević

Muzička akademija, Sarajevo

SAŽETAK

U tumačenju i vrednovanju umjetničke tvorbe prisutna je opasnost da se bezazleno odredi biće umjetničke tvorbe iz već realnog, poznatog iskustva stvari i bića. Iskustvo estetike ali i filozofskih tumačenja i vrednovanja umjetničkog bića iz pojmove aparature odnosa baze i nadogradnje, najgrublji je način tumačenja umjetnosti, a primijenjeno na muziku, zoran je primjer nasilnog pristupa. Kako muzika po svojoj biti ne prikazuje nešto već dato, ta metoda je potpuno strana prirodi rjenog bića. Muzika ponajviše opominje na jedino relevantno pitanje umjetnosti: što je biće umjetnosti? Pitanje o onom najtežem: što je vlastitost svijeta i vremena umjetnosti? Filozofska mišljenje E.Bloha odvazišo se na takva pitanja, okupirano pitanjem vlastitosti vremena umjetničke tvorbe a ne vremena u koje će ona biti položena i tumačena. Pristup umjetničkom djelu, koji prevednovanjem čisto tempooralnih granica - prošlost, sadašnjost, budućnost, - iskušava povezujuće vrijeme iz čijeg smisla iskušan pojam baštine otkrivamo kao nedovršeno vrijeme u kojem izvire samorazumjevanje čovjeka. Pohod u otvorenost i vlastitost vremena što ga muzika objavljuje, mogao bi biti recepcija umjetničke tvorbe koja bi imala težinu egzistencijalne prisnosti, a ne težinu manje ili više uspješnih akademskih određenja umjetničke tvorbe.

Ključne riječi: Umjetnička tvorba, Baština.

HERITAGE AS SELFUNDERSTANDING OF MAN TIME OF ARTISTIC FORMATION - SPENT IN MUSIC

Doc. Dr Fatima Lačević

Music Academy, Sarajevo

SUMMARY

In the explanation and evaluation of artistic formation there is a danger to define it naively from the real, known experiences. The experience of esthetics, but the philosophical explanations and estimations of the art being from the notion of basis and relation of the superstructure is the most vulgar way to explain the art. To apply it on music is an evidence of a violent approach. In essence, the music does not show something already presented, the method is strange, completely. The music is directed to the only relevant question of art. What is the art being? What is the question of the own world and time of art? The philosophical idea of E.Bloch put the questions of own time and artistic formation, not of a time where the explanation will happen. To approach a piece of art: past, present, future - examines the time connections, where the meaning of heritage was examined. It is relevant as non finite time given by music can be a reception of artistic formation. It might have the existential intimacy, but not one or more academic determinations of the artistic formation.

Key words: Formation, Art, Heritage.

TRAGOM MUZIČKE PROŠLOSTI SREDNJOVJEKOVNE BOSNE

Dr Boris Nileyović

Institut za istoriju Bosne i Hercegovine, Sarajevo

SAŽETAK

Među ostalim umjetnostima je i muzička, paralelno i u svjetovnom i u duhovnom vidu, ispunjavala život srednjovjekovne Bosne. Njen jači zamah počeo je, kako sa obrazovanjem oblasti krupnih velmoža (Kosača, Pavlovića i Zlatonosovića) krajem XIV i početkom XV vijeka, koji su stvorili u svojim domenima dvorce koji su se u kultumom pogledu takmičili sa kraljevskim iz kuće Kotromanića, tako i s pojmom gradskih naselja.

Bosanski feudalni svijet je prihvatio ritersko - dvorjansku kulturu kasnog srednjeg vijeka koju "karakteriše težnja da se život uzdigne iznad realnosti svakidašnjice i da se dosljedno stilizuje. Motivi političkog djelovanja pojavljuju se kao služenje pravdi i viteškom idealu, saobraćaj sa ljudima zaodjeva se formama etike i ceremonijala, ambijent se ispunjava sjajem i bogatstvom, umjetnošću i ljepotom." Kraljevi i velmože su se okružili ne samo svijetom dvorjana, kancelara i diplomata, nego i artista - muzičara za svoju zabavu i

azonodu. Za njihovo postojanje znamo na osnovu odluka vijeća Dubrovačke Republike koja su ih darivala u novcu, tkaninama ili drugim poklonima, prilikom njihovih gostovanja u Dubrovniku o svetkovinama, osobito na dan Sv. Vlaha, uz uobičajenu formulu "...qui venerunt honoratum festum sancti Blasii...". U Dubrovniku su boravili muzičari sa dvora Kotromanića i one vlastele (Kosača, Pavlovića i Zlatonosovića), čiji je odnos sa Dubrovnikom i Inače bio prožet jakim političko-ekonomskim vezama, te turskim vojskovođa - kraljčenika i prije konačnog osvajanja Bosne.

Ključne riječi: Muzička prošlost, Srednji vijek.

TRACING THE MUSICAL PAST IN THE MEDIEVAL BOSNIA

Boris Nikićić, PhD

Institute of History, Sarajevo

SUMMARY

With the arts, the music in the spiritual and secular form contributed to the life of the Medieval Bosnia, parallelly. A considerable rise started with the establishing of the great landowners' area (Kosača, Pavlović, Zlatonosović) by the end of the 14th and the beginning of the 15th century. They built up courts in their areas, which, from the cultural point of view, competed with those of the Kotromanić's family and the town settlements.

The Bosnian feudal world accepted the chivalrous court culture of the late Middle Ages "characterized by the intention the life is above the reality of the everyday life and styled faithfully. The motive of the political activity serves to justice and ideals of knighthood, the communication with people full of etiquette and ceremony, the environment rich in splendor and beauty". The kings and rulers are encircled, not only by their courtiers, officials and diplomats, but by artists - musicians for their own amusement and entertainment. Their existence is known to us by the decisions of the Ragusan Republic Council, who presented them with money, tissues or alike during their visits to Ragusa on occasions of some holidays, particularly on St. Blasius Day "...qui venerunt honoratum festum sancti Blasii...". The musicians from the Kotromanić's Court visited Ragusa and those noble families (Kosača, Pavlović, Zlatonosović), whose relations, otherwise to Ragusa were imbued by the strong economic, and political links, also the Turkish military leader - krajanskyak before the final conquest of Bosnia.

Key words: Music Past, Medieval.

NARODNA KOLA NA STEĆCIMA SREDNJOVJEKOVNE BOSNE

Mr Irma Krstonijević

Fakultet za fizičku kulturu, Sarajevo

SAŽETAK

Detaljnijom analizom svih dosadašnjih radova i dodatnim istraživanjima provedenim u cilju sakupljanja i evidentiranja svih plesnih formi na stećcima srednjovjekovne Bošne, došlo se do relevantnih podataka o zastupljenosti narodnih kola klesanih na ukrasnim motivima stećaka. Istraživanje je izvršeno na područjima Imotskog, Posušja, Mostara, Stoca, Lištice, Čitluka, Bileće, Trebinja, Dubrovnika, Kalinovika i Kupresa.

Od ukupno 176 plesnih predstava, 148 motiva čine niz figura od 3 ili 4 do 11 prikazanih plesača. Nesumnjivo da je ovako obiman i raznovrstan repertoar narodnih kola na stećcima oduvijek predstavljao interesantnu pojavu za mnoge istraživače i znanstvene radnike, tim više što je kolo obično način izražavanja veselja, a klesano je na spomenicima koji obilježavaju, prije svega, tužan dogadjaj u ljudskom životu. Uvidom u raznolikost formi i oblika, polnom strukturu, različitim načinom međusobnog držanja ruku, te dinamičnosti prikazanih figura u kolu, sasvim je sigurno da ove scene pružaju nesumnjive dokaze o načinu života i običajima srednjovjekovnog bosanskog čovjeka. Radeni rukom raznih majstora, predstave kola izneneđuju svojom individualnošću, intenzitetom pokreta, igračkog zamaha ili gordošću svečanih povorki, ali i spoznajom da je narodni duh dao javno obilježje umjetnosti klesanja stećaka.

Ključne riječi: Ples, Stećak, Srednjovjekovno.

POPULAR KOLO DANCE AT THE STEĆCI OF THE MEDIEVAL BOSNIA

Irma Krstonijević, MA

Faculty of Physical Culture, Sarajevo

SUMMARY

A detailed analysis of the existing works and some farther research of the dance forms at the stećci of the Medieval Bosnia was done. Some relevant datas of the kolo-dance represented at the stećci motives are described. The research was done in the areas of Imotski, Posušje, Mostar, Stolac, Lištica, Čitluk, Bileća, Trebinje, Dubrovnik, Kalinovik and Kupres. In total 176 dances, 148 motive show a group of 3 or 11 dancers. Undoubtedly, such a big and various repertoire of the popular dances at the stećci (stonetombs) has been interesting phenomenon for many researchers. The kolo-dance mostly expresses joy, but represented at ste stonetombs, denotes a sad event in the human life. Studying

the variety of forms, different hand in hand dynamics of the dancing figures, with certainty the scenes are an evidence of the way of life and customs of the people in the Medieval Bosnia. Done by different artists, the kolo performances are surprisingly individual, intensive in playing swings or by pride of the festive procession. There is a notion that the popular spirit gives the main characteristics to the stonetombs.

Key words: Dance, Stonetomb, Medieval.

TRAGOVI MUZIČKE KULTURE NA TLU BOSNE I HERCEGOVINE U PREDHISTORIJSKO I ANTIČKO DOBA

Prof. dr Enver Imamović
Filozofski fakultet, Sarajevo

SAŽETAK

Spomenici materijalne kulture pokazuju da je bosansko stanovništvo njegovalo muzičku kulturu već u predistorijsko i antičko doba. Na nekoliko kamenih spomenika prikazana je takozvana siringa - jedna vrsta višecijevne trule, koja je bila omiljeni instrument ilirskih pastira. U antičko doba, pod utjecajem rimske kulture, muzička kultura na ovom prostoru je dosegla još veći razvoj. Nadieno je više spomenika na kojima su prikazani pojedini muzički instrumenti, počev od trube do sistruma - specifičnog instrumenta, kojem je domovina Bliski Istok, a kojeg su na bosanskohercegovački prostor donijeli sljedbenici Izidinog kulta. Može se reći da se Bosna i Hercegovina u predistorijsko i antičko doba po pitanju muzičke kulture nije ni po čemu razlikovala od ostalih zemalja onovremene Europe.

Ključne riječi: Muzička kultura, Antika.

TRACES OF THE MUSICAL CULTURE IN THE PRE-HISTORIC AND ANTIQUE TIME IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof. Dr Enver Imamović
Faculty of Philosophy, Sarajevo

SUMMARY

The monuments of the material culture show that the Bosnian population cherished musical culture in the Pre historic and antique time. At some stone monuments the so called siringa is presented, a type of flute, which was a preferred instrument by the Illyrian shepherds. At the time of Antiquity, influenced by the Roman culture, the musical culture reached a big development. Some more monuments with the musical instruments were

found, to begin with the multy-tube trumpet to sistrum - a special instrument originating from the Near East brought to Bosnia and Herzegovina by the Izida cult followers. It can be said, that Bosnia and Herzegovina in the musical culture was alike to Europe of that time.

Key words: Musical Culture, Antiquity.

O MUZIČKI LIJEPOM U TRADICIJSKIM VRELIMA ISLAMA I UNUTAR MUSLIMANSKE FILOZOFSKO-TEOLOŠKE TRADICIJE

Prof. dr Rešid Hafizović
Islamski teološki fakultet, Sarajevo

SAŽETAK

Gore naznačena tema ima za cilj da barem u načelu ispita muzičku kulturu i načelan odnos prema njoj unutar tradicijskih vrela Islama ili unutar konstitutivne islamske i interpretativne muslimanske filozofsko-teološke tradicije. Pored toga što će zadana tema ispitati autentičan stav Islama prema muzičkoj kulturi muslimana, u njenom sadržinskom sklopu će biti još bitnije obuhvaćeni slijedeći segmenti:

- a) mjerodavni podaci o muzički lijepom unutar islamske tradicije, kao i unutar tradicionalne kur'anske eksegeze i hermeneutike;
- b) smjerodavni podaci o muzički lijepom unutar ranih filozofskih i teoloških tradicija Islama, s posebnim osvrtom na sakralnu muziku unutar mistične ili sufiske tradicije muslimana;
- c) vokalna i instrumentalna muzička kultura i načini njenoga izražavanja u ritualnoj molitvi muslimana i u duhovnim koncertima najznačajnijih sufiskih škola od Andalusa do Perzije, Pakistana i Indije.

Ključne riječi: Muzika, Ljepota, Islam, Tradicija

ON MUSICAL BEAUTY IN THE TRADITIONAL SOURCES OF ISLAM AND THE MOSLEM PHILOSOPHICAL THEOLOGICAL TRADITION

Prof. Dr Rešid Hafizović

Faculty of Islamic Science, Sarajevo

S U M M A R Y

The aim of this paper is to examine the musical culture and the relations in the traditional sources of Islam or in the constitutive and interpretative Moslem philosophical - theological tradition, according to principle. The given question means to examine the Islamic standpoint to the Moslem musical culture. The contents will comprise the following segments in details:

- a) the competent data on musical beauty in the Islamic tradition and traditional explanations of Koran;
- b) the competent data on the musical beauty in the early philosophical and theological Islamic tradition, with a special reference to the sacral music of the Moslem mystic or sufi tradition;
- c) the vocal and instrumental musical culture and the way of expression in the Moslem ritual prayers and spiritual concerts performed by the most known sufi schools from Andalusia to Persia, Pakistan and India.

Key words: Music, Beauty, Islam, Tradition.

BOŠNJAČKE USPAVANKE

Jasmina Musabegović, književnik

Izdavačka kuća "Svjetlost", Sarajevo

S A Ž E T A K

Uspavanka je muzička i književna vrsta koja dopire do djeteta i utire njegove odgojne predispozicije. Iako je u prvim godinama dijete i nesvesno svog značenja i smisla, milozvučnošću i toplinom u njega će ući umjetnost zvuka i riječi. Uspavanke su prvo susretanje sa maternijim jezikom, ali i maternjom melodijom; kako samog jezika tako i muzike. Ako se još uzme u obzir da ova vrsta stvaralaštva pripada najčšćem obliku onog što se u savremenoj kritici i teoriji književnosti zove "žensko pismo", onda je razlog za njihovo popularisanje i obnavljanje višestruk: i antropološki i umjetnički i teoretski.

Ključne riječi: Uspavanka, Dijete, Muzika.

BOSHNYAK' LULLABIES

Jasminka Musabegović, writer, editor

Publisher Svetlost, Sarajevo

S U M M A R Y

The lullaby is the first musical and literary kind, the first one to reach the child doing its educational part. The child in the first years of its life, unconscious of the importance and meaning, but by the sound and warmth, the tune and words, will accept. This is the first encounter with mother's tongue, but the melody, language and music, too. If it is considered that this creativity belongs to the most refined form, known in the contemporary criticism and literatures theory, as "women writings", there is a good reason to promote and renew it from the anthropological and theoretical point of view.

Key words: Lullaby, Child, Music.

POEZIJA BOŠNJAKA - DERVIŠA

Prof. dr Lamija Hadžiosmanović

Filozofski fakultet, Sarajevo

S A Ž E T A K

U ovom izlaganju, posmatra se poezija Bošnjaka - derviša na orijentalnim jezicima, čiji su žanrovi preuzeti iz orijentalne, tesavufak (mističke) poezije, ali ipak sa notom samosvojnosti i autentičnosti ovih naših prostora. To je, u stvari, divanska poezija, koja je rođena s osmanskim dvorom i umrla s njim. Stvarali su je naši autori školovani u jednom od značajnijih islamskih centara ili u domaćim školama - medresama, koje su imale status klasične gimnazije. Mnoge od ovih pjesama - ilahije, kaside, munadžati, natovi (ode Bogu i Poslaniku Muhammedu) su upjevane za hor, uz tradicionalne muzičke instrumente: bubanj, naj, šarigla, saz. S obzirom da se, ipak, do danas više preuzimala poezija ove vrste, čiji su autori osmanski Turci, dobro bi bilo sugerirati da se ovim pjesmama posveti veća pažnja.

Također će se, barem u kratkim naznakama, posvetiti pažnja alhamijado pjesnicima, čija je poezija pisana lako razumljivim jezikom puku. Iako su neki istraživači tvrdili da su alhamijado pjesnici bili manje obrazovani ili čak nikako, po našem mišljenju, to se ne bi moglo generalizirati, jer imamo niz primjera koji potvrđuju da su mnogi od ovih poeta bili veoma obrazovani i da su uporedo pjevali na jednom ili više orientalnih jezika uporedo s bosanskim. U tekijama širom Bosne, oni su zastupljeni u nabožnim pjesmama, ali ne u broju koji bi zасluživali.

Ključne riječi: Poezija derviša, Alhamijado.

POETRY OF THE BOSNYAK DERVISHES

Prof. Dr Lamija Hadžiosmanović

Faculty of Philosophy, Sarajevo

SUMMARY

The poetry of the Bosnyak - dervishes in Oriental languages is presented. The genre originates from the Oriental tesavufak (mystic) poetry, nonetheless having originality and authentic characters of our areas. It is, in fact, the divan poetry, which came to existence at the Ottoman Court and disappeared with it. It was created by our people educated in one of the known Islamic centres or in the schools here - madressa, which were ranked to the classical gymnasiums. Many of the songs are - illachie, casside, munadjati, nafovi (Odes to the God and his Representative Mohammed) were done for the chorus accompanied by the classical musical instruments: drum, naj, shargija, saz. Until now the poetry of the kind of which the authors were Ottoman Turks was known. It is suggested to give more attention to these songs.

Also, perhaps, referring to the alchamiado poets, whose poetry was written in a simple language to be easily understood by common people, some of the researchers were of the opinion that those poets were less educated or uneducated. In our opinion it could not be taken generally. There is a number of examples that these poets were educated and wrote in one or more Oriental languages, and in Bosnian, as well. They are represented in the tekjas throughout of Bosnia by religious songs, but not in the number they should have been.

Key words: Poetry Dervish, Alchamiado.

PJESENICI I SEFARDSKA ROMANSA

Prof. dr Muhamed Nezirović

Filozofski fakultet, Sarajevo

SAŽETAK

Sefardi, Pirinejski Jevreji izgnani iz Španjolske 1492. godine, iz Portugala 1486. godine, dospjeli su ubrzo do turskog carstva noseći sa sobom španjolsku romansu kao i lirsку pjesmu. Lirska španjolska pjesma se kasnije u Bosni oplodila izvornom bosanskim, slavenskom sevdalinkom; tako da je ovdje nastala i posebna pjesma zvana cantiga - sevdalinka. Tokom četiri stoljeća, Sefardi su pjevali svoju narodnu pjesmu uz bosanski mekam, tako da se može reći da je to pjesma koja nosi španjolsko ruho ali i bosansku dušu.

Ključne riječi: Sefardi, Jevreji, Romanse, Pjesma.

SEPHARDIC ROMANCE

Prof. Dr Muhamed Nezirović

Faculty of Philosophy, Sarajevo

SUMMARY

The Sephardic, Pyrinean Jews expelled from Spain (1492) and Portugal (1486) came soon to the Ottoman Empire bringing the Spanish romances as lyric poems with. The lyric Spanish song later in Bosnia became richer by the Bosnian Slavonic sevdalinka. In this way a special song called cantiga - sevdalinka came to existence. In the course of four centuries the Sephardim were singing their folk songs together with mekam. We are able to say that this song has a Spanish garment and a Bosnian soul.

Key words: Sephardim, Jews, Romance, Song.

O POJMU MEKAMA U MUZICI ISLAMSKIH NARODA

Mr Jasna Spaić, etnomuzikolog

Radio Bosne i Hercegovine, Sarajevo

SAŽETAK

Kada je riječ o muzici Islamskih naroda često susrećemo izraz mekam. Postoji mnoštvo različitih objašnjenja tog izraza. U novije vrijeme i savremena evropska muzikologija posvećuje veću pažnju tom pitanju. Najbolju definiciju mekama dao je njemački muzikolog Idelsohn. On objašnjava taj termin polazeći od njegovog prvobitnog značenja. Evo šta o tome kaže: "U početku, mekam je označavao podij, pozornicu na kojoj su pjesnici pjevači stajali za vrijeme izlaganja pred kalifom. Onda je oznaka prešla sa mesta na samu stvar koja se iznosi".

Pojam mekam susreće se kako u svjetovnoj tako i u obrednoj muzici kod raznih naroda. U muzičkom smislu mekam označava tonsku ljestvicu i posebno oblikovanje napjeva. Termin mekam susrećemo i u Bosni i Hercegovini gdje se više veže za obrednu muziku i predstavlja način izvođenja pjevanog dijela obreda. Nastao je dolaskom Islama u naše krajeve i to na osnovu promjena koje su se desile u oficijelnom dijelu obreda. I baš taj bosanski mekam predstavlja svojevrstan doprinos bosanskohercegovačke sredine religioznoj muzici.

Ključne riječi: Islamska muzika, Mekam.

IDEA OF "MEKAM" IN THE MUSIC OF THE ISLAMIC NATIONS

Jasna Spaić, MA., Ethnomusicologist

Music Production, Radio of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo

S U M M A R Y

When speaking about music of Islamic nations expression "mekam" can be met rather often. A multitude of different explanations of the term mentioned exist, the Contemporary European musicology in up to date days gives much greater attention to the matter abovesaid. The best definition of "mekam" gave the German musicologist Idelsohn. His explanation takes into consideration the primary meaning of "mekam" according to which: "...mekam in the beginning indicated podium, i.e., stage on which singers - poets stood while performing their programme for calif. Later on the original meaning was used not to indicate place of performance, but performance, i.e., subject of it, itself". Term "mekam" can be met in both, secular and ritual, that is, sacral music of various nations as well. Referring to musical sense "mekam" indicates tone scale and specific forming of tune. Term "mekam" can be recognized in musical tradition of Bosnia and Herzegovina where is related more to ritual music and therefore represents a mode performing the singing part of ritual. It appeared upon Islamic intrusion in this region and on the basis of changes accured in official part of the ritual. The Bosnian "mekam" therefore represents a distinctive contribution of Bosnian and Herzegovinian region to religious music.

Key words: Music Islamic, Mekam.

INTERPRETACIJA EZANA U BOSNI I HERCEGOVINI

Maja Baralić, prof., etnomuzikolog

Radio i televizija Bosne i Hercegovine, Sarajevo

S A Ž E T A K

Ezan je obaveštenje i poziv na molitvu u okviru islamskog vjerskog obreda. Sem kao poziv na svaku od pet dnevnih molitvi i posebnu molitvu petkom u podne, ezan se izvodi i u nekim posebnim prilikama. Uobičajeno je da ezan uči mujezin, a ukoliko nema mujezina, ezan može da prouči i osoba koja poznaje pravila njegovog izvođenja.

Kao primaran izvor u izradi rada, pored podataka dobivenih od kazivača i dostupne domaće i inostrane literature, poslužili su nam primjeri ezana snimljeni na području Bosne i Hercegovine u periodu od 1981. do 1983. godine.

Tekstualni obrazac ezana utvrđen je pravilima i jedinstven je za cijeli "islamski svijet". Muzička struktura, naprotiv nije utvrđena decidnim pravilima, te se stoga svaki ezan može posmatrati kao donekle individualna kreacija izvođača. S obzirom na uočeno prisustvo

nekih elemenata i postupaka muzičkog oblikovanja svojstvenog oblicima narodne muzičke tradicije, ezan možemo označiti i kao bitan dio naše narodne muzičke tradicije. Naime, ovaj oblik, kao religijski ali i umjetnički produkt druge sredine, na našem području, vremenom je poprimio neke odlike muzičkih oblika autohtone sredine, kao i način interpretiranja. Upravo uočene odlike, kao posljedica specifičnosti interpretacije ezana, kod nas, u odnosu na druge sredine, opravdavaju atribut "bosanski", koji mu daje narod.

Ključne riječi: Ezan, Interpretacija, Molitva.

INTERPRETATION OF EZAN IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Maja Baralić, Prof., Ethnomusicologist

Radio and Television of Bosnia & Herzegovina, Sarajevo

S U M M A R Y

Ezan is the announcement and call for prayer in the Islamic faith. It is done five times a day for each of the prayers and a special prayer on Friday at noon time, but in some special circumstances, too. Usually is done by the muezin. In the case of his absence it can be done by someone else knowing how to perform it.

As a primary source to make the paper, besides all the datas given by narrators, the available at home and foreign literature the examples of ezan throughout of Bosnia and Herzegovina are recorded. The text of ezan is foreseen by rules and is common in the entire "Islamic world". The music of ezan is determined by rules, each of ezan can be considered as an individual creation of the interpreter. Because of some musical elements in the form of the popular musical tradition, ezan can be understood as an essential part of our musical tradition. Namely, the form being religious, a product of a foreign country, by the time, has got some characteristics of the authentic music here and the way of interpretations. Because of these features, as a consequence of specific ways of ezan interpretations here relating to some other countries, justify the attribute of "Bosnian" given by the people. The paper is based on the written work (final degree) at the Music Academy in Sarajevo.

Key words: Ezan, Interpretation, Prayer.

ILAHIE I KASIDE U BOŠNJAKA

Hadžem Hajdarević, književnik

S A Ž E T A K

Ilahije i kaside kao pjesnička forma prisutne su kod svih islamskih naroda, tako i Bošnjaka. Kasida je arapska riječ ("ono što vodi određenom cilju"). Sadrži najmanje trideset bejtova (stihova), mada nisu rijetke ni kaside od po nekoliko stotina stihova. Ova pjesnička forma bila je vrlo omiljena i u naših pjesnika koji su pisali na turskom, arapskom, perzijskom, ali i na bosanskom jeziku. Usjed toga što se posebna pažnja poklanjala fonostrukturi stiha, kaside su bile vrlo često transponirane u melodiski ritam. Vremenom su se mnoge pjesme u kojima je pjesnički subjekt tražao za "ušćem" svojih žudnji nazvane jednostavnim (prepoznatljivim) imenom - kaside, pa je ovaj pojam dobio vrlo upočeno značenje. One pjesme u kojima je hvaljen i slavljen Bog (Allah) nazivane su ilahije. S obzirom da su najčešće nastajale u derviškim bliježnicama i u tekijskim odajama, tamo su i muzički producirane uz određene derviške prigodničarske i druge obrede.

U današnjem razumijevanju ovih termina, ilahije i kaside su pjesme izravnoga pobožnoga osjećanja svijeta i života. Postaju skoro nezamislive bez svoje muzičke strukturiranosti. U njima su Bošnjaci u vremenu traganja za vlastitim "izvorima" i "ušćima" prepoznali jedno od ogledala svoje slojivite i bogate duše.

Ključne riječi: Pjesma, Musliman, Religija.

ILAHIE AND KASIDE WITH BOSHNYAKS

Hadžem Hajdarević, writer

S U M M A R Y

Ilahie (illachi) and kaside (cassida) are the poetic forms of all the Islamic peoples, and of Boshnyaks, too. Kasida, an Arabic word (something that leads to a determined zeal). Consists of, at least, 30 verses, but the kaside often have some several hundred verses. This form was very much preferred by our poets, who had written in Turkish, Arabic and Persian language, but in the Bosnian, too. Because of these elements a special attention is given to the phonostructure of the verse. Kaside were often transformed into a melodious rhythm. By the time, many songs in which the poet was searching his desire, were called by a simple (understandable) name of kaside. This feature was given a general meaning. The songs to celebrate God (Allah) are called ilahije. They often came to existance in the dervishes' notebooks and tekyas, were musically performed there with other occasional rituals. According the contemporary explanations, ilahije and kaside are the songs of a religious character and feelings in the world and life. They are almost inconcievable without their musical structure. The Boshnyaks, at the time of tracing their own sources and roots, recognize one of the mirrors of their rich soul.

Key words: Song, Moslem, Religion.

TRADICIONALNA NARODNA MUZIKA SANDŽAKA U INTERPRETACIJI HAMDIJE ŠAHINPAŠIĆA

Azra Pašić-Jovanović, prof., etnomuzikolog

Srednja muzička škola, Sarajevo

S A Ž E T A K

Proučavanje tradicionalne muzike Sandžaka već izvjesno vrijeme je predmet interesovanja istraživača. Interes za kulturna istraživanja na tom prostoru proističe iz više elemenata.

Prvi je geografski položaj Sandžaka, regije koja se prostire dijelom u današnjoj Srbiji i dijelom i Crnoj Gori, čija teritorija graniči na sjeverozapadu sa Srbijom i Bosnom i Hercegovinom, na jugozapadu sa Crnom Gorom, na jugu sa Albanijom i na jugoistoku sa Kosovom.

Drugo, Sandžak je kao historijska, politička i kulturna jedinica formiran u vrijeme stoljeća Otomanske uprave na ovim područjima, tako da današnju sliku Sandžaka predstavljaju brojni simboli muslimanske tradicije i tradicije ortodoksne crkve. Međutim, etničko formiranje većine populacije Sandžaka bilo je određeno masovnim prihvatanjem Islama i islamske kulture, pa prema nekim podacima, više od pedeset procenata stanovništva čine Muslimani. (Ovaj podatak se mora relativno prihvati s obzirom na trenutnu političku situaciju kod nas.)

Već navedeni podaci ukazuju na izuzetnu kulturnu specifičnost područja, a posebno narodne muslimanske tradicije u datom kulturnom okruženju. Već 1957. godine, profesor Miodrag Vasiljević je sakupio tri stotine napjeva iz Sandžaka, koje je kazivao narodni pjevač Hamdija Šahinpašić rođen u Pljevljima. Više decenija Hamdija Šahinpašić živi u Sarajevu. Tokom 1984. i 1985. godine on je za potrebe naučnih istraživanja ponovo kazivao napjeve zabilježene u knjizi "Jugoslovenske narodne pjesme iz Sandžaka". Taj materijal će, uz još neke novije tonske zapise, poslužiti kao osnov za ovaj rad.

Hamdija Šahinpašić je pjevač narodnih muslimanskih gradskih pjesama, sa izuzetno bogatim repertoarom. Kao istinski narodni umjetnik on je uspio da pronikne u najafinije detalje i suptilnosti narodne pjesme, ne zadržavajući se isključivo na muzičkom, zvučnom momentu, već poznavajući vrlo često historijsku, socijalnu i kulturnu pozadinu nastanka tih pjesama.

Reprezentativnost Hamdije Šahinpašića kao narodnog pjevača i muzičko-stilskih karakteristika oblika iz njegovog repertoara bila je predmet naučnih istraživanja ali je ostalo dovoljno mesta za nove naučne interese i pristupe njegovom djelu.

Ključne riječi: Narodna muzika Sandžaka, Tradicija.

TRADITIONAL SANJAK FOLK MUSIC INTERPRETED BY HAMDIJA ŠAHINPAŠIĆ

Azra Pašić-Jovanović, Prof., Ethnomusicologist

Music Secondary School, Sarajevo

S U M M A R Y

The research of the traditional Sanjak music has been of an interest of the researchers for a certain time. The reason is, that the culture of the region has many elements. First, the geographic position of Sanjak, the name of the region, overspread partly to the present Serbia and Monte Negro (on the North West bordering with Serbia and Bosnia and Herzegovina), South West with Monte Negro, in the South to Albania and in the South East to Kosovo.

Second, Sanjak as a historical, political and cultural unity was established throughout the centuries long Ottoman rule in the area, so that the present picture of Sanjak is represented by numerous symbols of the Moslem tradition and that of the Orthodox Church. The ethnic formation of the Sanjak population was in a mass acceptance of Islam and Islamic culture, according to some datas over 50% of population are Moslems. (To be considered relatively, because of the present political situation here.)

All the given datas show an exceptional cultural specific situation of the area, particularly the Moslem tradition in cultural encirclement.

As early as 1957 Professor Miodrag Vasiljević collected 300 melodies from Sanjak, recited by folk singers. Hamdija Šahinpašić born at Pljevlje has lived in Sarajevo decades long. In the course of the years 1984 - 1985 he retold the melodies registered in the monograph: Yugoslav Folk Songs from Sanjak, they are for further research work. The text with some new records is the basis for this work.

Hamdija Šahinpašić is a singer of the folk Moslem town songs with an exceptionally rich repertoire. As a fine folk artist he succeeded to penetrate into the finest details and subtlety of the folk songs, but not only from the musical point of view, but knowing often the historical, social and cultural background.

It has to be emphasized that Hamdija Šahinpašić as a folk singer and the musical style of his repertoire were known long ago. Meanwhile, there is a new interest, pointed out in the paper and analysed scientifically.

Key words: Folk Music Sanjak, Tradition.

RAZVOJ SEVDALINKE I PROMJENE U NAČINU NJENE INTERPRETACIJE

Tamara Karača-Panić, prof., etnomuzikolog

Radio Bosne i Hercegovine, Sarajevo

S A Ž E T A K

Pjesma koju susrećemo pod nazivom sevdalinka jedan je od najreprezentativnijih muzičko - poetskih oblika bosansko - hercegovačkog narodnog stvaralaštva. Preduslov za oblikovanje ovog specifičnog vidi narodnog stvaralaštva stvoren je prorom istočnojaka - islamske kulture u XV stoljeću. Bitno je naglasiti da sevdalinka nastaje pod utjecajem novih kulturnih tokova, ali snažno se oslanjaajući na već postojeće oblike stiha i lirske modelle starobosanske narodne tradicije, što između ostalog podrazumijeva i upotrebu arhaičkih metričkih obrazaca, koji su u velikoj mjeri sačuvani zahvaljujući ovoj pjesmi. Mužičke karakteristike koje jasno određuju sevdalinku uključuju alteracije, melizmatiku, rečenicu širokog daha i raspona, te korištenje prekomjerne akunde.

Značajne sociološko - istorijske odrednice, unutar kojih se sevdalinka formirala kao oblik narodnog stvaralaštva sa tačno prepoznatljivim osobinama, očituju se u karakteru novoformiranih gradskih sredina, te položaju žene i muškarca u novom društvu. Položaj žene i muškarca naročito je važan s obzirom na činjenicu da je sevdalinka u velikoj mjeri ljubavna pjesma, te da je svoju funkciju ispunjavala bilo prilikom specifičnih ljubavnih sastanaka, bilo na intimnim porodičnim skupovima, odnosno muškim i ženskim sijelima. Oblikujući se u ovakvom društvenom okruženju, sevdalinka se nastavlja razvijati, doživljavajući postepeno izvjesne promjene. Međutim, do značajnijih promjena u načinu njene interpretacije dolazi tek izmjenom društvenog miljea u okviru kojeg je sevdalinka formirana.

Prateći proces transformacije sevdalinke sagledavamo, u stvari, transformaciju njenih pojavnih oblika, što zavisi od istorijskog trenutka, socijalnog okruženja i lokalne pripadnosti. Unatoč svemu, njena suština ostaje nepromijenjena.

Ključne riječi: Pjesma, Melodija, Narodni razvoj.

DEVELOPMENT OF SEVDALINKA AND THE CHANGES

Tamara Karača-Panić, Prof., Ethnomusicologist, Editor

Radio of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo

S U M M A R Y

The song we meet under the name of sevdalinka is one of the most representative musical - poetic expression of the Bosnian popular creativity. The origins of this form came to existence through the East, Oriental influences, in the course of the 15 c. Essentially,

sevdalinka appeared due to the new events supported a great deal by the verse and melodies of the old Bosnian tradition. It means, the use of the archaic metrics, which are to a great extent, preserved thank to the kind of songs. The musical characteristics: sevdalinka has alterations, melosomatics, a voluminous sentence, use of an excessive accunda. Socio - historical background of the sevdalinka is a type of the popular creations, easily seen and expressed in the newly formed urban settlements, woman and man position. Sevdalinka is, predominantly, a passionate love song. It does its function on occasions of rendezvous, intimate family reunions, namely, man and woman meetings. Coming to existence in such an atmosphere, sevdalinka was developed farther, but underwent some changes. A more expressive change happened with that of social circles (in those, where sevdalinka appeared). To follow the transformation process, namely the transformation of the forms depending on the historical events, social and local environment. Nonetheless, the essence has been unchanged.

Key words: Song, Melody, Development Popular.

SAZ I SAZLIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Prof. dr Mehmed Gribajčević, prof. dr Izet Mašić

Klinika za gastrenterologiju, Klinički centar Sarajevo

Centar za medicinsku informatiku, Medicinski fakultet, Sarajevo

S A Ž E T A K

Definirati saz kao instrument je vrlo jednostavno. To je kordofoni instrument iz grupe tambura, porijeklom sa istoka u a Bosni instrument muslimanskog gradskog stanovništva. Međutim, definicija i značaj saza kao instrumenta u ruci i duši Bošnjaka zahtijeva poznavanje gradskog muslimanskog ambijenta, uz sve elemente koji su karakteristični za život bosanskih Muslimana - kraljmisane avlje sa šimširima i lozom, mirisom Jasmina u akšam, česme, sofe, čardaka sa musanderom i rafotima sa dunjama i Kur'anom zamotanim u bezli peškir, levhama, dulafima sa sahanima, demirlijama, postečljom i tespihom, sa saksijom-mangalom uz zarfove i ostali kahveni takum.

To je instrument koji se svira terzijanom i dušom a trileri odzvanjaju iz korpusa (kutlače) od džeber javora, preko rezonantne daske od smrče čestike, sa 6-16 žica kao najljepše biglisanje slavlja pred rani sabah. Pjesma i muzika je tipična bosanska sa minimalnom natruhom istočnjačkih utjecaja u vidu povećane sekunde uz četvrttonove-sruti, koji na Evropskog slušatelja ostavljaju dojam novog, nepoznatog, tajanstvenog.

"Vez" na sazu, najljepši tonski filigran začinjen četvrttonskim iznenadenjima uz bosansku "poravnu" pjesmu ne može nikoga ostaviti ravnodušnim, a tek skupina sazlija sa "oduzenjem-ugodenjem" sazovima predstavlja čudo u svijetu bosanske narodne muzike. Na žalost, instrument je dugo bio potisnut u zaborav, a izvučen iz njega privilegijom ljudi, zaljubljenika iz uskih krugova znalača vrijednosti ovog vrela muzike.

Znaci saza razlikuju posavski način sviranja koji donekle imponira šargijaškim, lakim kao poskočica i saz centralne Bosne. Kao što Rusi imaju balaku, Ukrajinci damburu, Španjolci gitaru, Italijani mandolinu, mi Bošnjaci imamo saz. Stoga nam je čuvati i njegovati ovaj instrument, te obučavati mlade generacije i širiti im ljubav za njega.

Ključne riječi: Muzika, Instrument, Saz, Sviranje.

SAZ AND SAZLIJE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof. Dr Mehmed Gribajčević, Prof. Dr Izet Mašić

Clinic for gastreenterohepatology, Clinical centre Sarajevo

Centre for medical informatics, Medical faculty Sarajevo

S U M M A R Y

To define saz as an instrument is very easy. A cordophone instrument belonging to the group of tamburitzas originating from the East and in Bosnia and Herzegovina used by the Moslem town population. But, the definition and significance of saz as an instrument in Boshnyak's hand and soul demands a certain knowledge of the Moslem town milieu and all other elements. The body is made of the maple tree, a resonant juniper board and 6-16 wires for a profound play like the nightingale song in an early morning. The songs and music are typically Bosnian with a slight Eastern influence, increased second, quartezone. For an European listener performs something new, unknown and mystic. Playing saz, means the most beautiful filigree work, 4 tone surprise and a Bosnian song, nobody is left indifferent. The sazlija group, adjusting saz is a wonder in the Bosnian popular music world. To regret, the instrument has been for a long time sunk in oblivion, but by the help of some connoisseurs is back again. The experts differentiate the way of playing along the river Sava and in Central Bosnia. The Russians have balalyka, Ukrainians dambura, Spanish guitar, Italian mandolina, the Boshnyaks-saz. We have to keep it alive, cultivate the music and teach the young generation how to like it.

Key words: Music, Instrument, Saz, Play.

UTICAJ DOMAČIH PJESENICA NA NARODNI MELOS

Prof. dr Ajnija Omanić

Medicinski fakultet, Sarajevo

S A Ž E T A K

Među bosansko-hercegovačkim pjesnicima liričarima bilo je i onih koji su se svojim isuviše prirodnim stilom jako približili narodu. Oni su pjevali o ljubavi, ženi i njenoj ljepoti, njenoj sopstvenosti, ljubavnoj psihologiji, društvu i raspoloženju u njemu, lokalnu, bašti, ulici itd. Vremenom su njihove pjesme toliko postale bliske narodu, da ih je on usvojio. Danas,

kao da su mnogi od tih pjesnika opterećeni gustim naslagama smrti, njihove pjesme žive među nama. One se pjevaju kao narodne pjesme, odnosno sevdalinke. Ovakve pjesme pisali su dr Safet Beg Bašagić, Musa Čazim Čatić, Alekса Šantić i drugi.

U narodu će biti interpretirane izvore pjesme bosansko -hercegovačkih pjesnika čije su pjesme izvorne za narodni melos.

Ključne riječi: Narodni melos, Sevdalinka, Ljubav, Ljubavna psihologija, Ljepota žene.

INFLUENCE OF OUR POETS ON POPULAR MELODIES

Prof. Dr Ajnja Omanić

Medical Faculty, Sarajevo

SUMMARY

Among the Bosnian and Herzegovinian poets lyrics, some of them in their easy style approached the people. They wrote about love, woman and her beauty, her identity, love psychology, society and the feelings, coffee houses, gardens, streets. In time the poems became close to the people who accepted them. Many of these poets died long ago, but their poems are alive with us. They are performed as the popular songs - sevdalinka. Such poems were written by dr Safet Bašagić, Alekса Šantić, Musa Čazim Čatić and others. The original songs of the Bosnian and Herzegovinian authors will be sung farther by the people as popular melodies.

Key words: Poets Influence Melodies.

NAJPOZNATIJI INTERPREATORI NARODNE MUZIKE U BOSNI I HERCEGOVINI

Zaim Imamović, estradni umjetnik

SAŽETAK

Pjevanje izvornih bosanskih pjesama - sevdalinki zahtjeva izuzetne glasovne sposobnosti kao i ljubav i razumijevanje onoga što se pjeva. Sevdalinka se pjeva srcem, a izvođač se mora uživiti u tekstu koji sam po sebi predstavlja dodatnu vrijednost sevdalinki. U poduzeću popisu pjevača sevdalinki iz razdoblja do II svjetskog rata koji su svojim kvalitetnim izvođenjem ostali u sjećanju pokoljenja, navešćemo nekoliko nezaobilaznih imena: Rešad Bešlagić, Sulejman Đrakić, Vuka Šeherović, Dula Alagić, rođena Imamović i Ibrahim Ašerić. Iz poslijeratnog razdoblja najpoznatija imena su: Zaim Imamović, Zekerijah Đezić, Safet Isović, Himzo Polovina, Zehra Deović, Beba Selimović, Nada Mamula, Emina Zećaj i drugi.

Ključne riječi: Narodna muzika, Izvođači.

POPULAR FOLK MUSIC PERFORMERS

Zaim Imamović, singer

SUMMARY

The singing of the original Bosnian songs - sevdalinka asks a distinguished vocal ability, love and understanding what is being sung. Sevdalinka is sung deeply felt, the performer has to master the text, which is an additional value of the sevdalinka. In a long list of sevdalinka singers to the World War 2, we remember some of those names that cannot be missed: Rešad Bešlagić, Sulejman Đrakić, Vuka Šeherović, Dula Alagić (born Imamović) and Ibrahim Ašerić. From the period after the World War 2 the most known singers are: Zaim Imamović, Zekerijah Đezić, Safet Isović, Himzo Polovina, Zehra Deović, Beba Selimović, Nada Mamula, Emina Zećaj, etc.

Key words: Folk Music, Performers.

JEDAN OD NAČINA ZAŠTITE KULTURNE BAŠTINE BOSNE I HERCEGOVINE I POVROTKA POZITIVNE TRADICIJE

Džemal Babić,
Profesionalni trgovac antikvitetima i umjetninama, Sarajevo

SAŽETAK

Kultuma baština odražava identitet jednog naroda, pa njeno očuvanje treba da bude jedan od prioriteta zadataka svake države. Međutim, od stare Jugoslavije do 1992. godine, podcjenjivano je i uništavano kulturno blago i tradicija naroda Bosne i Hercegovine. Narodne rukotvorine, posude, nošnje, muzički instrumenti, bili su izloženi samo kao eksponati, umjesto njihove izrade, propagiranja i prodavanja u inostranstvu. Svo kulturno blago ne pripada muzejima, nešto mora i svakodnevno da nas okružuje. Samo nekoliko narodnih instrumenata, gusle, svirale (jednojke i dvojnike) i def, mogli su se nabaviti ali samo kao suveniri nedovoljno autentičnog oblika, veličine i zvuka, ali ne i ostali tradicionalni instrumenti po kojima je Bosna i Hercegovina prepoznatljiva.

Autor u radu predlaže pojedine načine očuvanja kulturne tradicije kroz izradu autentičnih predmeta, odnosno instrumenata, te njegovanje i prenošenje izvođačke prakse (primjenjeni umjetnički zanati, odnosno muziciranje), a posebno kroz pisanje knjiga o kolekcionarstvu, kakva je praksa na Zapadu, gdje postoje kolekcionarske biblioteke, jer do danas nije objavljena ni jedna knjiga iz ove oblasti. Autor se zalaže za javnost rada, informacije i slobodno tržište, kakva je praksa u slobodnim demokratskim državama.

Ključne riječi: Antikvitet, Folklor, Muzički instrumenti.

A SUGGESTION FOR PROTECTING THE CULTURAL HERITAGE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND A COMEBACK TO THE POSITIVE TRADITION

Džemal Babić

Antiquarian collector and retailer, Sarajevo

S U M M A R Y

The cultural heritage means a identity of a people, one of the priority task of every state, what was not a case here. The hand made folklore products, including the musical instruments used to be only in the museums instead of being in the everyday life. Some of them could have been purchased as souvenirs, of a poor quality and unfit for use. The author suggests a revival of the hand made folklore products in a proper way, to teach the artisans and artists, to write books on collecting and to introduce the antiquity trade as organized in the countries with a free market.

Key words: Antiquity, Folclore, Musical Instruments.

MUZIČKA KULTURA I NJENO NJEGOVANJE KROZ PROSVJETNE, KULTURNE I KULTURNO-UMJETNIČKE INSTITUCIJE (1878-1980.)

Prof. dr Selma Ferović

Muzička akademija, Sarajevo

S A Z E T A K

Rad obuhvata prikaz nivoa muzičke kulture kroz muzičke programe u opšteobrazovnim i muzičkim školama, kulturno - prosvjetnim i kulturno - umjetničkim društvima u mnogim centrima u Bosni i Hercegovini, u periodu od 1878. do 1980. godine. Izvršena je analiza programa koncerata održanih u pomenutom periodu, na osnovu kojih se ogleda domet muzičkog obrazovanja, nastavnog kadra i učenika, te nivo muziciranja određene ustanove i grada, a kontinuiranim praćenjem centara i njihovi muzički razvojni tokovi.

Posebno visok nivo muziciranja, odnosno muzičke kulture, bio je u srednjim školama, naročito gimnazijama i učiteljskim školama, koje su njegovale sve umjetnosti: dramsku, likovnu, plesnu i muzičku, djelujući tako kao pozorišne scene u brojnim gradovima u Bosni i Hercegovini.

Uočeni nedostatak u ovim programima odnosi se na bosansko-hercegovačke sadržaje, odnosno narodnu muzičku tradiciju i stvaralaštvo, koja je bila zapostavljena gotovo u potpunosti. Zbog toga ni učenici, ni slušaoci nisu imali priliku da upoznaju i zavole veoma bogatu baštinu svoje zemlje, usvajajući je kao dio svog kulturnog identiteta. Bez poznавања vlastite muzičke tradicije i stvaralaštva, nemoguće je upoznavanje evropskih i svjetskih muzičkih tokova i formiranje adekvatnog odnosa prema vrijednostima kako svog, tako i svjetskog kulturnog nasljeda.

Ključne riječi: Muzika, Obrazovanje, Nasljede.

MUSICAL CULTURE AND ITS DEVELOPMENT THROUGH THE CULTURAL, EDUCATIONAL AND ART INSTITUTIONS

Prof. Dr Selma Ferović

Music Academy, Sarajevo

S U M M A R Y

The paper deals with a description of the musical culture level in the general education and music schools' programs, cultural and educational societies in a number of towns in Bosnia and Herzegovina, 1878-1980. The analysis of concert programs was done at the given period of time. Based on it musical education, teaching staff and student' level is seen. Also, the level of performing music in certain institutions and towns, continuing observations of the centre and the further development was followed.

A high level of the musical culture in particular was to be found in secondary schools, gymnasiums and the teachers' training colleges, where all of the arts cherished: drama, fine arts, dancing and music influencing the theatrical scenes in many towns of Bosnia and Herzegovina. The missing Bosnian and Herzegovinian contents is evident in all three programs. Namely, the popular musical tradition and creations had been neglected completely. Because of this, the student had no opportunity to like one's own, rather rich heritage of the country, as a part of the cultural identity. Without a knowledge of the own musical tradition is impossible to know the European and world music and to have an adequate attitude towards the world values of the cultural heritages.

Key words: Music, Education, Heritages.

MUZIČKO ŠKOLSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI I NJEGOVI RAZVOJNI TOKOVI

Mr Indira Meškić

Muzička škola, Zenica

S AŽETAK

Muzičko školstvo u Bosni i Hercegovini počelo je osnivanjem prve privatne muzičke škole Franje Mačevskog 1908. godine, pod nazivom Glazbena škola. Međutim i prije osnivanja ove škole, muzička naobrazba bila je zastupljena vrlo kvalitetno kroz predmet pjevanje u školama i u brojnim pjevačkim i kulturno-prosvjetnim društvima, te orkestrima kao samostalnim kulturnim udruženjima. Prva državna muzička škola bila je Oblasna muzička škola osnovana 1920. godine u Sarajevu, sa odsjecima za klavir, gudačke i duvačke instrumente.

Poslije Drugog svjetskog rata, 1945. godine, osnovana je u Sarajevu Srednja muzička škola u čijem su sastavu radile baletska i niža muzička škola. U vrijeme osnivanja jedine visokoškolske muzičke ustanove, Muzičke akademije 1955. godine, u Bosni i Hercegovini je radio 12 nižih i 4 srednje muzičke škole.

Godine 1992. u našoj Republici bilo je ukupno 43 muzičke ustanove, od čega 1 visokoškolska, 6 srednjih i 36 osnovnih muzičkih škola.

U radu se navode podaci o djelovanju ovih škola, te njihovom pedagoškom i kulturnom doprinosu razvoju muzičke kulture u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Muzika, Edukacija, Muzičke škole.

MUSICAL EDUCATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE DEVELOPMENT

Indira Meškić, MA

Music School, Zenica

SUMMARY

The musical education in Bosnia started with the first, private school of Franjo Mačevski, 1908. But, the musical education existed even before, the teaching of singing in the schools and in a number of singing societies, orchestra and cultural societies. The first Music school was that of the Sarajevo area, founded 1920, with section for piano playing, stringed instruments and brass instruments. After the World War 2, 1945, the Secondary Music School was established in Sarajevo with the Balet and the Primary Music School. at the time of establishing the single Music Institution within the University, Music Academy, 1955 existed 12 schools of a lower level and 4 of the secondary level.

In the Republic in 1992 existed 43 music schools, 1 of the University rank, 6 secondary schools and 36 primaries. About their activity, pedagogical and cultural contribution, development will be said more detailed in the paper.

Key words: Music, Education, Teaching Schools.

HOROVI SARAJEVA U PROŠLOSTI

Maid Hadžiomjeragić, dr stom.

S AŽETAK

Postoji niz podataka o djelovanju sarajevskih horova u prošlosti koji nisu prikupljeni i zabilježeni, ili su nepotpuno i netačno prikazani u nekim pisanim dokumentima (datumi nastupa, broj pjevača, razlozi učešća i dr.). Najveći dio podataka o horskom muziciranju u Sarajevu potiče iz lične dokumentacije autora koji je bio aktivni učesnik u radu mnogih horova: "Dr Mladen Stojanović", "Proleter", "Vaso Miskin-Crni", "Vladimir Perić-Valter", "Miljenko Cvitković", "Slobodan Princip-Seljo", hor Radio Sarajeva, a sada je član HPD "Trebević" i okteta KDM "Preporod".

Posebno je obrađen period od 1950. do 1965. godine u kojem je po autorovom mišljenju horsko muziciranje bilo najmasovnije i najplodnije uz obimnu pomoć društvenih institucija i radnih organizacija koje su tako učestvovalo u širenju masovne kulture po socijalističkom shvatanju. Takav koncept je u potpunosti diktirao i repertoarsku politiku, pa su na prvom mjestu izvedene pjesme odgovarajućeg političkog značaja, zatim srpska i ruska djela, obradene narodne pjesme, a rjeđe su izvedena djela koja su pripadala navedenim kategorijama.

Ključne riječi: Horsko pjevanje, Prošlost.

CHORUS OF SARAJEVO IN THE PAST

Maid Hadžiomjeragić, MD

SUMMARY

There is a number of datas on chorus of Sarajevo in the past, which have not been collected, noted, completed, incorrect. In some documents the data, performances, singers, reasons of participations are not precise. The majority of the datas on chorus, singing in Sarajevo are the author's private collection. The author, himself has been a member of various chorus and now at the society "Trebević", Octet at "Preporod" and musical advisor. The period 1950-1965 when the chorus were most advanced sponsored by institutions and working organizations, which participated in the mass cultural work, overspread according the socialist ideas. Such a concept dictated a repertoire. Primarily,

the songs of the political genre prevailed, the Serbian and Russian songs, popular songs, less frequent the works out of these categories.

Key words: Chorus Singing, Past.

ZNAČAJ SARAJEVSKE OPERE I BALETA U RAZVOJU MUZIČKE KULTURE BOSNE I HERCEGOVINE

Prof. Teodor Romanić, dirigent

Muzička akademija, Sarajevo

S A Ž E T A K

Opera i Balet osnovani su u Sarajevu poslije Drugog svjetskog rata (Opera 1946, Balet 1950. godine) kao rezultat tadašnje kulturne politike u gradu i Republici, što je imalo ogroman značaj za razvoj muzičkog života. To je bila nová muzička institucija koja je inicirala osnivanje brojnih muzičkih ustanova i Muzičke akademije. U početku su angažovani predratni muzičari i muzičari iz drugih sredina, sve do prvih školovanih domaćih kadrova, ali se praksa angažiranja umjetnika iz drugih sredina i dalje zadržala.

Na repertoaru Opere i Baleta nalazila su se najvrijednija djela iz bogate svjetske literature i poznata djela jugoslovenskih nacionalnih autora u skladu sa zahtjevima publike i interpretativnim mogućnostima ansambla. Mnogi solisti sarajevske Opere postali su svjetska imena. U toku dugogodišnjeg rada ansambl su ostvarili niz uspješnih gostovanja a istaknuti solisti i svjetski ansambl su nastupali na sarajevskoj pozorišnoj sceni. Početkom ratnih akcija 1992. godine, Opera i Balet su prestali sa radom, ali su u toku pripreme za obnovu djelatnosti.

Ključne riječi: Opera, Balet, Razvoj.

ROLE OF THE OPERA AND BALLET IN THE DEVELOPMENT OF THE MUSICAL CULTURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof. Teodor Romanić

Music Academy, Sarajevo

S U M M A R Y

The Opera, Ballet came to existence in Sarajevo after the World War 2 (1946, 1950) being a result of that time cultural policy in the town and Republic, what influenced, immensely, the development of the musical life. These were some new musical institutions, which initiated the establishing of many music institutions and Music Academy. At the very beginning the pre War musicians and from other parts of the country took part until the

first schooled cadre was able to work. The engaging of artist from other towns is still used.

The Opera and Ballet repertoire were of the rich world literature and of the Yugoslav national authors according to the audience and ensemble possibilities. Many of the Sarajevo Opera singers became world known. The Opera made a series of successful visits. Also, the eminent singers and ensembles visited Sarajevo.

By the outbreak of the War, 1992, the Opera and Ballet ceased with their work. Some preparation for the renowment are underway.

Key words: Opera, Ballet, Development.

ZNAČAJ SARAJEVSKE FILHARMONIJE U RAZVOJU MUZIČKE KULTURE BOSNE I HERCEGOVINE

Prof. Teodor Romanić, dirigent

Muzička akademija, Sarajevo

S A Ž E T A K

Orkestar sarajevske filharmonije dao je svoje prve koncerte u 1923. godini, kada je i osnovan kao amatersko interpretativno tijelo i kao takav djelovao sve do početka Drugog svjetskog rata. Poslije rata, na inicijativu sarajevske Opere, obnovljen je orkestar pod novim uslovima i okolnostima, kao poluprofesionalni ansambl, okupljajući i muzičare iz drugih institucija.

Na repertoaru orkestra nalazila su se djela istaknutih kompozitora simfonijске muzike iz svih epoha, sve do najsvremenijih.

Kao solisti su nastupali najpoznatiji domaći i strani umjetnici a kao dirigenti, pored domaćih, gostovala su i najpoznatija svjetska imena.

Zahvaljujući ovakvoj orijentaciji orkestra sarajevske filharmonije, sarajevska i bosansko-hercegovačka publika susrela se sa nizom najistaknutijih umjetnika iz cijelog svijeta a to je bila svojevrsna podrška razvoju domaćih umjetnika.

Ključne riječi: Filharmonijski orkestar, Razvoj.

ROLE OF THE PHILLHARMONIC ORCHESTRA IN THE DEVELOPMENT OF THE MUSICAL CULTURE IN BOŚNIA AND HERZEGOVINA

Prof. Teodor Romanić

Music Academy, Sarajevo

S U M M A R Y

The first concerts happened in the year 1923, when the orchestra came to existence as an amateur body and was active to the World War 2.

After the end of the World War 2, innitiated by Sarajevo Opera, the orchestra was renowed, but as a professional ensemble with the artists from other institutions.

The repertoire consisted of eminent symphonic compositions from all the periods to the present time. The artists from Sarajevo, other places and countries, conductors took part.

Due to such a policy the Sarajevo audience had opportunity to see a number of the most eminent artists from all over the world. It was a substantial encouragement to the young artists here.

Key words: Phillharmonic Orchestra, Development.

RAZVOJ MUZIČKOG PROGRAMA RADIJA BOSNE I HERCEGOVINE (1944-1992.)

Svetlana Arnautović, prof., akademski muzičar

Muzički program Radio Bosne i Hercegovine, Sarajevo

S A Ž E T A K

Rad obuhvata pregled najrelevantnijih podataka i perioda, koji su bili od presudnog značaja u 50-to godišnjem razvojnom putu muzičkog programa Radija Bosne i Hercegovine. Radio Sarajevo je počelo sa radom četiri dana nakon oslobođenja Sarajeva, 10. aprila 1945. godine, s jednom gramofonskom pločom marševske muzike i dva muzička saradnika. Započeto je prikupljanje prvog muzičkog arhiva iz privatnih kolekcija donatora. Svoj rad su započeli ansambl narodne i zabavne muzike, koji su nastupali u programu "u živo", kao i radio hor.

Godine 1955. kada je završen studio za muziku, počinju prva snimanja numera različitih žanrova, što ubrzava razvoj dodatnih službi, kao što su: nototeka, fonoteka, dokumentacija, tehničke službe vezane za pripremanje i emitovanje programa i drugo.

U razdoblju od 1971. do 1980. godine uslijedio je razvoj programa svjetskih radio stanica, što je dovelo do diferencijacije i uvođenja višeprogramske strukture. Krajem 1983. godine počinje nova etapa u razvoju ove kuće u RTV domu sa petnaest režija i studija za obradu programa, među kojima tri studija i režije za muzička snimanja, sa prostorima za probe, studijima za odabir fono materijala i preslušavanje. Krajem 1988. godine u muzičkom programu radio je 27 muzičkih urednika i 10 spoljnjih saradnika.

U radu su navedeni brojni podaci koji se odnose na dalji razvoj muzičkog programa uz pomoć savremene obrade muzičkog materijala i distribucije domaće muzičke produkcije putem satelita, kao i podaci o visokim postignućima Radio Sarajeva, odnosno Bosne i Hercegovine u svijetu, do početka agresije na našu Republiku.

Ključne riječi: Radio, Muzički razvoj.

DEVELOPMENT OF THE MUSICAL PROGRAM AT THE RADIO SARAJEVO (1944-1992.)

Svetlana Arnautović, Prof., Musician

Musical Program Radio of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo

S U M M A R Y

The most important datas and periods, which were of a crucial importance in the course of the 50 years of the musical development in Radio Sarajevo are reviewed. Radio Sarajevo started with its work only four days after the Liberation of Sarajevo, April 10th 1945, both with a record of march and two persons. The collecting of the first musical archives started with the private donations. Then, the groups of popular and entertaining music and chorus. In 1955. started the musical studios and soon was brought to existence the phonostats and recordings of different genre and some additional services, e.g. note collection, phono collection, documentation, technical services, to prepare and emit the programs.

The period 1971-1980. was marked with the following of foreign broadcasts, what made introduction of the multiprogram. By the end of 1983. was introduced a new phase in the development and building up RTV House, 15 studios for programs, 3 studios of phonomaterial. By the end of 1988. there were 27 music editors and 10 cooperators. A number of datas relating to the development of the musical program based on the contemporary material processing and satellite distribution are mentioned. The datas of the achievements of Radio Sarajevo abroad till the Aggression on our Republic are mentioned, too.

Key words: Radio, Music Development.

MUZIKOTERAPIJA - TEORETSKI ASPEKTI SA OSVRTOM NA POČETKE PRIMJENE U BOSNI I HERCEGOVINI

Kanita Dervić, dr med., akademski muzičar-profesor

Garnizona ambulanta Armije Bosne i Hercegovine, Sarajevo

S A Ž E T A K

Muzikoterapija je mlada naučna disciplina koja se bavi kontroliranim upotrebom muzike u liječenju. Prema Oxfordskom rječniku, muzikoterapija je grana medicine koja primjenjuje muziku u liječenju, a u USA muzikoterapija je inaugurirana kao samostalna bihevioralna nauka.

Početke upotrebe muzike u liječenju nalazimo još u arapskoj civilizaciji, te u grčkoj i rimskoj civilizaciji. Kao naučna disciplina muzikoterapija je inaugurirana 1950. godine u USA.

U Bosni i Hercegovini početke interesovanja za muzikoterapiju i njenu praktičnu primjenu nalazimo 70-tih godina, kada je prvi put praktično počinje primjenjivati dr. Himzo Polovina, psihijatar i cijenjeni interpretator izvornih narodnih pjesama.

Rad prikazuje kronološki početke primjene muzikoterapije u našoj zemlji do formiranja prvog Stručnog tima za muzikoterapiju u novembru 1991. godine u Republičkom zavodu za zdravstvenu zaštitu, a koji je djelovao do polovine aprila 1992. godine.

Ključne riječi: Muzikoterapija, Primjena, Liječenje,

MUSICOTHERAPY - THEORETICAL ASPECTS WITH A REFERENCE TO THE BEGINNINGS OF THE APPLICATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Kanita Dervić, MD., Professor, Musician

Health Unit of Army Bosnia & Herzegovina, Sarajevo

S U M M A R Y

The Musicotherapy is a young scientific discipline which does the controlled use of music in treatment. According to the Oxford Dictionary, musicotherapy is a branch of medicine using music in treatment, while the musicotherapy has been inaugurated as an independent behaviour science.

The beginnings of the use of music in treatment can be traced as early as the Arabian civilization, in Greek and Roman civilization. As a scientific discipline, musicotherapy was inaugurated in the USA in 1950.

In Bosnia and Herzegovina the initial interests for the musicotherapy and its practical application are to be found in the 70-ties, practically done by dr med. Himzo Polovina, psychiatrist and an eminent singer of the original folk songs.

The work presents the chronology of the beginnings of musicotherapy in our country to the forming of the first professional team for musicotherapy in November, 1991 at the Institute of Health Protection in Sarajevo, which was active until the middle of April 1992.

Key words: Musicotherapy, Application Treatment.

MUZIKOTERAPIJA KAO SASTAVNI DIO CINDI PROJEKTA SZO U ZAŠТИTI STANOVNIŠTVA GRADA SARAJEVA

Prof. dr Izet Mašić

Medicinski fakultet Sarajevo

S A Ž E T A K

Muzikoterapija podrazumijeva kontrolisanu upotrebu elemenata muzike i njen uticaj na jačanje fiziološkog, psihološkog i emocionalnog integriteta ljudskog bića. Muzika je umjetnost, muzikoterapija je znanost. Posebna vrijednost muzike u terapiji jeste u tome što ona kao "način ljudskog ponašanja" služi kao izvanredan medij za komunikaciju među ljudima.

Danas muzikoterapija predstavlja poseban oblik liječenja, specijalno u psihijatrijskim ustanovama, ali i za prevenciju niza drugih oboljenja. Naročito je evidentan uticaj muzike na podsvijest čovjeka i podsvesne uzročnike mnogih bolesti - neuroze i neurotična stanja, psihogene poremećaje, alkoholizam, narkomanije, zatim niz bolesti u kojima kao simptom dominira bol. Muzikoterapija daje izvanredne efekte u oblasti medicine rada, u gerontologiji, anestezijologiji, defektologiji i dr.

Muzikoterapijom se mogu pobuditi u ljudskom organizmu dublji čuveni rezonatori ili afektivni slojevi i tako dovesti organizam do opuštanja, smirivanja, stimulisanja emocionalnog pražnjenja, bolje komunikativnosti i socijalizacije ličnosti.

Do pred sam početak rata u Bosni i Hercegovini sprovedene su intenzivne pripreme za primjenu muzikoterapije u zaštiti zdravja stanovništva uključenog u Pilot studiju u okviru CINDI projekta. Svjetske zdravstvene organizacije, na reprezentativnom uzorku stanovništva grada Sarajeva. U ovaj Projekat bio je uključen multidisciplinarni tim stručnjaka lječara, muzikologa i pedagoga, sačinjena obimna stručna dokumentacija i adekvatni programi individualne i grupne terapije muzikom kod odabranih grupa pacijenata. Realizacija Projekta će uslijediti čim se za to stvore odgovarajući preduslovi.

U ovom radu autor prezentira značaj, ciljeve, zadatke, mjere i način provođenja programa muzikoterapije definisane Projektom.

Ključne riječi: Muzika, Muzikoterapija, CINDI projekat.

MUSICOTHERAPY AS A COMPONENT OF CINDI PROJECT ON PROTECTION OF THE SARAJEVO POPULATION

Prof. Dr Izet Mašić

Medical faculty, Sarajevo

SUMMARY

The musicotherapy means a controlled use of musical elements and the influence to strengthen the psychological, emotional human being's integrity. Music is an art, musicotherapy a science. The special value of the music in therapy, a way of "human behaviour" serves as an extraordinary media for inter-human communication. Nowdays, the musicotherapy is a special form of treatment, particularly in the psychiatric institutions, but a prevention of a great deal of other diseases. The great influence is in the human subconscious and many causes of different diseases - neurosis, neurotic states, psycho disturbances, alcoholism, narcomany in other cases, where the symptoms of pains are dominant. The musicotherapy has extraordinary effects in environmental health, gerontology, anesthesiology, defecology, etc. By applying the musicotherapy to a human organism some profound emotional resonators or affective feelings may come to existence and bring the organism to a relax, better communication and the person's socializing. In Bosnia and Herzegovina some intensive preparations took place to apply the musicotherapy in health protection of the population included into the Pilot Study of the CINDI Project, WHO. It was made on a selected sample of the Sarajevo population. The Project included a multidisciplinary team of professionals, physicians, musicologists, pedagogues. A voluminous professional documentation, the adequate programs of the individual and group therapy with the selected group of patients was performed. The realization of the Project will follow as soon as the better condition exist. The author presents in his work the importance, aims, tasks, measures and way of implementation of the musicotherapy defined in the Project.

Key words: Music, Musicotherapy, CINDI Project.

DOPRINOS CVJETKA RIHTMANA MUZIČKOJ KULTURI BOSNE I HERCEGOVINE

Mr Miroslava Fulanović-Šošić, ethnomusicologist

Muzička produkcija Radio Bosne i Hercegovine, Sarajevo

SAŽETAK

Među ličnostima zaslužnim za razvoj muzičke kulture Bosne i Hercegovine, izuzetno mjesto zauzima Cvjetko Rihtman. Ubrzo po njegovom dolasku u Sarajevo 1932. godine, postaje

uciteljiva djelatnost tog poslenika kulture. Uz pedagoški rad profesora muzike na Učiteljskoj školi, diriguje i u tri pjevačka društva: "Sloga", "Proleter" i "Gajret", značajno unapređujući kvalitet tih muzičkih tijela, kao i repertoarski nivo.

Po završetku II svjetskog rata, dolaze do izražaja organizatorske sposobnosti Cvjetka Rihtmana. Neprekidno težeći ka što boljem utemeljenju razvoja muzičkog života, Cvjetko Rihtman neposredno učestvuje u stvaranju niza muzičkih institucija: Stručne muzičke škole 1945. godine, Operu 1946. godine, Institutu za proučavanje folklora (u kojem počinje sistematsko proučavanje tradicionalne muzike naroda ovog kraja), Muzičku akademiju 1955. godine. Svakoj od njih bio je prvi rukovodilac.

Široko područje interesovanja u oblasti muzike - kompozicija, dirigovanje, muzička pedagogija - najdublje tragove ostavlja na polju etnomuzikologije. U toj relativno mlađoj nauci, Cvjetko Rihtman je našao bogato polje djelovanja, otkrivajući, umijećem crudite, određene zakonitosti tradicionalnog muzičkog izraza naših naroda, koje su za njegove prethodnike ostale nejasne. Na bazi ogromnog broja prikupljenih primjera muzičke tradicije naroda Bosne i Hercegovine (snimljenih na magnetofonske trake, i melografski zabilježenih), danas sačuvanih u Arhivu Zemaljskog muzeja, Cvjetko Rihtman je napisao i objavio niz dragocjenih etnomuzikoloških studija, koje ostaju nezaobilazna osnova za dalji naučno-istraživački rad u ovoj oblasti. Sagledavajući ukupne rezultate djelatnosti Cvjetka Rihtmana (u trajanju oko 50 godina u našem gradu) zaključujemo da oni stoje kao stubovi - nosioci razvoja muzičke kulture Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Etnomuzikologija, Dirigent, Tradicija.

CVJETKO RIHTMAN'S CONTRIBUTION TO THE MUSICAL CULTURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Miroslava Fulanović-Šošić, MA, Ethnomusicologist

Musical Section Radio-Television, Sarajevo

SUMMARY

Among the personalities meritorious for the musical culture in Bosnia and Herzegovina, a special place has Cvjetko Rihtman. As soon as he came to Sarajevo, 1932, his activity was known.

Besides of being music teacher at the Teacher's Training College, he conducted three chorus: Sloga (Harmony), Proleter Proleterian and Gajret, and considerably developed the quality of these music bodies and their repertoire level. After the end of the World War 2, Cvjetko Rihtman's abilities for organization were expressed. He was directly connected in establishing of the music institutions: Music School 1945, Opera 1946, Institute of Folklore (systematic research of the musical tradition of the people), Music Academy 1955. He was the first director of all these institutions. Cvjetko Rihtman was widely interested in the music compositions, conducting, music pedagogy, but his most profound

traces were left in the ethnomusicology. In this, relatively, young science, Cvjetko Rihtman found rich sources, revealed by his erudite knowledge - certain laws of the traditional music expression of our peoples, which for his predecessors had been left vague. Based on the collected examples of the music tradition of the peoples in Bosnia and Herzegovina (tape recordings) are now kept in the Archives of the State Museum in Sarajevo. He also published a series of valuable ethnomusical studies, which are an inevitable basis for the further research work.

Considering Cvjetko Rihtman's complete activity (some fifty years in our town), we may conclude, that it presents the pillars of the musical culture in Bosnia and Herzegovina.

Key words: Ethnomusic, Conductor, Tradition.

BOSANSKI DUH U DJELU VLADE MILOŠEVIĆA

Doc. dr Ivan Čavlović

Muzička akademija, Sarajevo

S A Ž E T A K

U bogatom naučnom i kompozitorskom opusu Vlade S. Miloševića (10.4.1901 - 6.2.1990.) zrcali se bosanski duh: u naučnom - po predmetu istraživanja, u kompozitorskom - po učestalosti foklorne inspiracije, Milošević je bilježio i istraživao folklomu muzičku tradiciju svog zmijanjskog seljaka jednako kao i malovarošku muslimansku sevdalinku. Rezultate tih istraživanja, svjesno ili nesvjesno, nosio je kao kreativnu zalihu vlastitog materijala pretakajući ga u gotova umjetnička djela.

Stepen prisutnosti folklornog materijala i stupnjevi kreativnosti u gotovim umjetničkim djelima V.S. Miloševića, predmet su ovog istraživanja.

Ključne riječi: Folklorna muzička tradicija.

BOSNIAN SPIRIT IN THE WORK OF VLADO MILOŠEVIĆ

Doc. Dr Ivan Čavlović

Music Academy, Sarajevo

S U M M A R Y

In the rich scientific and composer's work of Vlado S. Milošević (born 10th April 1901 - died 6th February 1990) the Bosnian spirit is evident. Doing the research work, compositions and many folklore inspirations, Vlado Milošević examined and researched the folklore tradition of his peasants from Zmijanje, equally well as the small town Moslem sevdalinka (the passionate love songs). The results of own material, make the complete pieces of art.

The level of the folklore material and the creativity level in Milošević's art are the aims of this research.

Key words: Folklore Composition Tradition.

DJELATNOST KOMPOZITORA SREDNJE I MLADE GENERACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI, S POSEBnim OSVRTOM NA KLAVIRSKE KOMPOZICIJE

Merima Purić-Čaušević, prof., akademski muzičar

Osnovna škola, Sarajevo

S A Ž E T A K

U trenucima kulturocida na bosansko - hercegovačkom prostoru, potreba za očuvanjem kulturne baštine postala je još značajnija i aktuelnija. U ovom radu će biti govora o opusu kompozitora i njihovom stilskom opredjeljenju, prvenstveno kroz njihova klavirska djela. Iako razvoj muzičke kulture u Bosni i Hercegovini ima nekoliko razdoblja, za nas je relevantan period savremene muzike, jer je najveći broj afirmisanih kompozitora našeg podneblja svoja najpoznatija djela stvorio u periodu iz Drugog svjetskog rata. Neki od kompozitora čija su djela lvrštena u ovaj rad su: Dragije Denader, Branko Grković, Milan Prebanda, Mladen Pozajić, Avdo Smajlović, Mladen Stahuljak iz srednje generacije, Josip Maguić, Nada Ludvig-Pečar, Milan Jeličanin iz mlađe generacije. Ovom prilikom neće biti govora o kompozitorima iz starije generacije, kao ni onim najmladim koji se tek afirmišu. U okviru analize pojedinih klavirskeh djela navedenih kompozitora, posebna pažnja je usmjerenja na formalnu strukturu, te harmoniske i polifone aspekte koji pomažu sagledavanju stilskog opredjeljenja kompozitora, uz uočavanje utjecaja narodnog stvaralaštva, tekovina zapadnoevropske muzike i drugog, na stvaralački duh ovih kompozitora. Ovaj rad je prilog osvjetljavanju djelatnosti kompozitora i njihovog značaja u muzičkoj kulturi Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Kompozitor, Klavirska kompozicija.

COMPOSERS OF THE MIDDLE AND YOUNGER GENERATIONS' IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Merima Purić-Čaušević, Prof., Musician

Basic School, Sarajevo

S U M M A R Y

In the days of the culturocide in Bosnia and Herzegovina the need to preserve the cultural heritage has become more important. The composers' opus, style, primarily their piano compositions.

compositions are described. Although the musical development in Bosnia and Herzegovina has several periods, the contemporary period is a relevant one. A number of the known composers appeared after the World War Two. Some of them, whose works are mentioned: Dragoje Denader, Branko Grković, Milan Prebanda, Mladen Pozajić, Avdo Smajlović, Mladen Stahuljak from the middle generation and Josip Magdić, Nada Ludvig Pečar, Milan Jeličanin from the younger generation. There is no mention of the old composers' generation and the coming one, either. The analysis of their piano works was done with a special attention to the formal structure, harmony and polyphonic aspects, which help to know the composer's inclination. The popular folk creativity, West European musical influence on the composers' creative work is mentioned. This is a contribution to clarify the composers' activities and their part in the musical culture in Bosnia and Herzegovina.

Key words: Composer, Piano Composition.

NEKA PITANJA PLASMANA BOSANSKO-HERCEGOVACKIH MUZICKIH UMJETNIKA, POSEBNO KOMPOZITORA I OSVRT NA SAVREMENE TENDENCIJE I ELEKTRONSKU MUZIKU

Prof. Josip Magdić, kompozitor

Muzička akademija, Sarajevo

S A Ž E T A K

Stvaralaštvo je osnova muzičke kulture i kulture jedne zemlje uopšte. Zato ono treba imati svoju zakonsku regulativu, kojom se štiti i stimuliše. Autorski pravo je ustanovljeno 1791. godine, zahvaljujući upornosti Beaumarchais-a i podršci Mirabeau-a. Ono štiti moralna i materijalna prava autora umjetničkog stvaralaštva. Zakonska regulativa vezana za autorska prava do danas su se mijenjala i ona su deklarativno bila dobro postavljena, ali u praksi je bilo drugačije.

Finansijska podrška kompozitora i muzičkih umjetnika izvođača, bila je na tako niskom nivou da nikо nije mogao da živi samo od svog umjetničkog rada. Postojala je stimulacija domaćeg stvaralaštva, ali se odnosila na izvođača, a ne na umjetnika kompozitora. To je dovelo do lošeg odnosa ove dvije grupe: kompozitor-izvođač, što je rezultiralo degradacijom stvaralaštva, pa i padom kvaliteta.

Djela bosansko-hercegovačkih kompozitora ni danas se ne izvode na najznačajnijim ("udarnim") koncertima, pa oni ne osjećaju svoju perspektivu, i odlaze iz Republike. Autor otvara niz pitanja počev od nabavke instrumenata i muzičkog obrazovanja i kadrova, do štampanja partitura, knjiga, prospekata, statusa stvaralaca i izvođača. U tom pravcu iznosi se niz prijedloga kojima u Zemlji i međunarodnim društvima ove vrste, mogu biti

stimulisana rješenja, koja će adekvatno postaviti, odnosno odrediti položaj muzičkih umjetnika stvaralaca i izvođača.

Ključne riječi: Kompozitori, Položaj izvođača.

SOME QUESTIONS OF POSITION OF MUSICIANS, COMPOSERS, ESPECIALLY - A REFERENCE TO THE CONTEMPORARY TENDENCIES AND ELECTRONIC MUSIC

Prof. Josip Magdić, composer

Music Academy, Sarajevo

S U M M A R Y

The creative work is the basis of the Musical culture of a certain country in general. Because of that a legal support and protection is necessary for stimulation. The authors' rights were established in 1791 thanks to the efforts of Beaumarchaeu and Mirabeau. The law protect the moral and material rights of authors' art works. The laws have been changed until now, although well prepared, the practice was different.

The financial support of the composers and musicians is on such a low level that nobody could live by the work alone. A stimulation existed for the home creative work concerning the performers only, but not the composers. A bad relation between the two groups existed: composers and performers, what resulted in a degradation of the creative work and the quality.

The works of the Bosnian and Herzegovinian authors are not performed at the most important concerts. So, they felt there is no future for them and were leaving the country. The author discusses the questions of the instrument acquisitions, musical education, cadre, scores prints, books, prospects, status of the artists and performers. There is a series of suggestions, which might be here and abroad, a certain stimulation to solve the position of the musical creators and performers in an adequate way.

Key words: Composers, Performers position.

HISTORIJSKI ASPEKT NASTANKA NOVOKOMPONIRANE NARODNE MUZIKE U BOSNI I HERCEGOVINI

Sanja Raljević, prof., etnomuzikolog

Muzička akademija, Sarajevo

S A Ž E T A K

Promatrati nastanak novokomponirane narodne muzike u Bosni i Hercegovini iz historijske perspektive, znači prije svega imati na umu činjenicu da je riječ o savremenom žanru popularne muzike, baziranom na našem narodnom melosu. Formiranje ovog žanra jeste proces koji još uvijek traje, stoga kroz hronologiju događaja koji su bili od presudnog značaja za nastanak novokomponirane narodne muzike, možemo pratiti i njenu evoluciju.

Novokomponirana narodna muzika, kao specifičan žanr, na ovim prostorima počela se javljati nakon drugog svjetskog rata. Njen dosadašnji razvoj odvijao se u nekoliko etapa. Pedesetih godina RTV centri bivše Jugoslavije osnovali su narodne orkestre koji su njegovali repertoar gradske muzičke tradicije, dok se šezdesetih godina kod nekih talentovanih instrumentalista i voda narodnih orkestara ispoljava tendencija ka stvaranju pjesama po uzoru na one izvorne.

Vremenom se u tu vrstu muzičke produkcije počeo uključivati sve veći broj ljudi, koji su prije svega imali na umu mogućnost dobre zarade, a ne kvalitet muzike (muzika je postepeno dobijala tretman robe). Tako invencija sve više ustupa mjesto imitaciji, što je sedamdesetih godina rezultiralo znatnim promjenama stilskih elemenata u novokomponiranim narodnim pjesmama. U toku decenije koja je uslijedila, ovaj žanr, pod snažnim uticajem popularne muzike Zapada, stvorio je svoj vlastiti, u lokalnim okvirima, prepoznatljiv stil, čemu je u velikoj mjeri doprinijelo širenje mas-medija kao i nova tehnologija proizvodnje zvuka.

Ključne riječi: Novokomponirana narodna muzika.

HISTORICAL ASPECT OF THE ORIGINS OF NEWLY COMPOSED FOLK MUSIC IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sanja Raljević, Prof., Ethnomusicologist

Music Academy, Sarajevo

S U M M A R Y

To observe the origins of a newly composed folk music in Bosnia and Herzegovina from the historical aspect, means above all, to have in mind a fact, that it is a current popular music genre based upon our folk music tradition. This genre is still in a process of forming.

Therefore, through the chronology of the events that were crucial for origin of the genre itself, we can observe its evolution as well.

In this particular area, newly composed folk music as a specific music genre appeared after the World War Two. In its development it has passed through several phases. During the 50's Radio TV centers in ex-Yugoslavia established their folk orchestras, that were cherishing urban music tradition repertoire, while during the 60's, some gifted musicians and the leaders of orchestras, showed tendency towards composing songs using the authentic ones as a pattern.

During the time, the number of people involved in that kind of musical production was increasing. The most of them were having on mind profit making possibility, not the music quality (gradually, music was being treated as a merchandise).

So, the invention was more and more replaced by imitation. As a result, the remarkable changes of stylistic elements in newly composed folk songs were introduced in the 70's.

During the 80's, this genre, being under a great influence of Western popular music, established its own, within local boundaries, recognizable style, which was in the great extent supported by mass media expansion, as well as by new sound production technology.

Key words: Newly Folk Music.

ZNAČAJ I RAZVOJ SARAJEVSKE POP ROCK SCENE

Želimir Altarac Čičak

Radio "Zid", Sarajevo

S A Ž E T A K

U radu je prikazan značaj i razvoj sarajevske pop rock scene kao pop rock fenomen i njen uticaj na kulturna muzička zbivanja i kretanja u drugim muzičkim centrima. Afirmacija rok kulture u svim oblastima umjetnosti, i njena snažna prisutnost u našem muzičkom životu, ostavila je trag u širem emotivnom, duhovnom, kreativnom i umjetničkom prostoru posebno velikog dijela mlade generacije. Tema je koja se ne može mimoći u razmatranju ukupnih tokova muzičkog života u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Pop rock muzika.

DEVELOPMENT OF SARAJEVO POP ROCK SCENE

Želimir Altarac Čičak

Radio "Zid", Sarajevo

SUMMARY

The Sarajevo Pop Rock Scene has been developed as the Pop Rock phenomenon and its influence on the cultural and musical life in Sarajevo and some other places is described. The affirmative rock culture in all the spheres of art, a strong participation in our musical life and in the emotional, spiritual, creative artistic life, particularly of the greater part of the young generation. This question when considering the musical life in Bosnia and Herzegovina cannot be avoided.

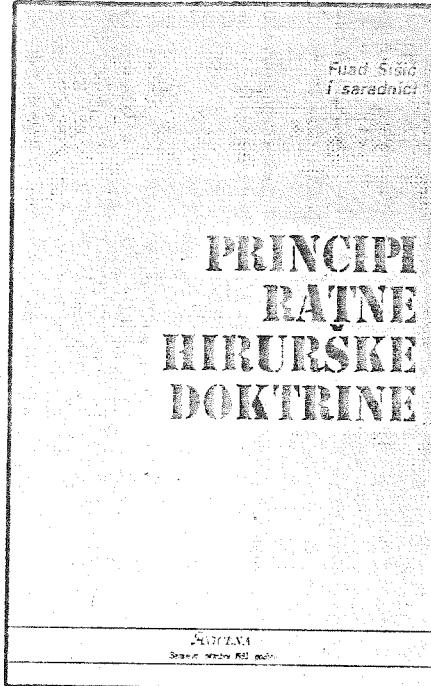
Key words: Pop Rock Music.

SADRŽAJ

PROLOG	5
Prof. dr S. Musabegović: UMJETNOST KAO KOMUNIKACIJA	7
Doc. dr F. Lačević: BAŠTINA KAO SAMORAZUMEVANJE ČOVJEKA: VRIJEME UMJETNIČKE TVORBE - U MUZICI OBJAVLJENO VRIJEME	8
Dr B. Nilević: TRAGOM MUZIČKE PROŠLOSTI SREDNJOVJEKOVNE BOSNE	9
Mr I. Krstonijević: NARODNA KOLA NA STEĆIMA SREDNJOVJEKOVNE BOSNE	11
Prof. dr E. Imamović: TRAGOM MUZIČKE KULTURE NA TLU BOSNE I HERCEGOVINE U PREDHISTORIJSKO I ANTICKO DOBA	12
Prof. dr R. Hafizović: O MUZIČKI LIJEPOM U TRADICIJSKIM VRELIMA ISLAMA I UNUTAR MUSLIMANSKE FILOZOFSKO-TEOLOŠKE TRADICIJE	13
J. Musabegović: BOŠNJAČKE USPAVANKE	14
Prof. dr L. Hadžiosmanović: POEZIJA BOŠNJAKA - DERVIŠA	15
Prof. dr M. Nezirović: Pjesnici i sefardska romansa	16
Mr J. Spaić: O POJMU MEKAMA U MUZICI ISLAMSkih NARODA	17
M. Baratić, prof.: INTERPRETACIJA EZANA U BOSNI I HERCEGOVINI	18
H. Hajdarević: ILAHIE I KASIDE U BOŠNJAKA	20
A. Pašić-Jovanović, prof.: TRADICIONALNA NARODNA MUZIKA SANDŽAKA U INTERPRETACIJI HAMDije SAHINPASICA	21
T. Karača-Panić, prof.: RAZVOJ SEVDALINKE I PROMJENE U NAČINU NJENE INTERPRETACIJE	23
Prof. dr M. Gribajčević, prof. dr I. Mašić: SAZ I SAZLIJE U BOSNI I HERCEGOVINI	24
Prof. dr A. Omanić: UTICAJ DOMaćIH Pjesnika na narodni melos	26
Z. Imamović: NAJPOZNATIJI INTERPRETATORI NARODNE MUZIKE U BOSNI I HERCEGOVINI	27
Dž. Babić: JEDAN OD NAČINA ZAŠTITE KULTURNE BAŠTINE BOSNE I HERCEGOVINE I PÖVRATKA POZITIVnim TRADICIJAMA	28
Prof. dr S. Ferović: MUZIČKA KULTURA I NJENO NJEGOVANJE KROZ PROSVJETNE, KULTURNE I KULTURNO-UMJETNIČKE INSTITUCIJE (1878-1980.)	29
Mr I. Meškić: MUZIČKO ŠKOLSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI I NJEGOVI RAZVOjni TOKOVI	30
Dr M. Hadžomeragić: HOROVI SARAJEVA U PROŠLOSTI	32
Prof. dr T. Romanović: ZNAČAJ SARAJEVSKe OPERE I BAleta U RAZVOJU MUZIČKE KULTURE BOSNE I HERCEGOVINE	33
Prof. dr T. Romanović: ZNAČAJ SARAJEVSKe FILHARMONIJE U RAZVOJU MUZIČKE KULTURE BOSNE I HERCEGOVINE	34
S. Amautović, prof.: RAZVOJ MUZIČKOG PROGRAMA RADIA BOSNE I HERCEGOVINE (1944-1992.)	36
K. Dervić, dr med.: MUZIKOTERAPIJA - TEORETSKI ASPEKTI SA OSVRTOM NA POČETKE PRIMJENE U BOSNI I HERCEGOVINI	37
Prof. dr I. Mašić: MUZIKOTERAPIJA KAO SASTAVNI DIO CINDI PROJEKTA SZO U ZAŠTiti STANOVNIŠTVA GRADA SARAJEVA	38
Mr M. Fulanović-Šošić: DOPRINOS CVJETKA RIHTMANA MUZIČKOJ KULTURI BOSNE I HERCEGOVINE	40
Doc. dr I. Čavković: BOSANSKI DUH U DJELU VLADE S. MILOŠEVIĆA	41
M. Purić-Čaušević, prof.: DJELATNOST KOMPOZITORA SREDNJE I MLADE GENERACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI, S POSEBnim OSVRTOM NA KLAVIRSKe KOMPOZICIJE	42
Prof. dr J. Magdić: PLASMAN BOSANSKO-HERCEGOVACKIH MUZIČKIH UMJETNIKA, POSEBNO KOMPOZITORA I OSVRT NA SAVREMENE TENDENCIJE I ELEKTRONSKU MUZIKU	44
S. Raijević, prof.: HISTORIJSKI ASPEKT NASTANKA NOVOKOMPONIRANE NARODNE MUZIKE U BOSNI I HERCEGOVINI	45
Ž. Altarac-Čičak: ZNAČAJ I RAZVOJ SARAJEVSKe POP ROCK SCENE	47

CONTENTS

PROLOGUE	5
Prof. Dr S. Musabegović:ART AS COMMUNICATION	7
Doc. Dr F. Lačević:HERITAGE AS SELFUNDERSTANDING OF MAN TIME OF ARTISTIC FORMATION - SPENT IN MUSIC	9
B. Nilević, PhD:TRACING THE MUSICAL PAST IN THE MEDIEVAL BOSNIA	10
I. Krstonijević, MA:POPULAR KOLO DANCE AT THE STEĆCI OF THE MEDIEVAL BOSNIA	11
Prof. Dr E. Imamović:TRACES OF THE MUSICAL CULTURE IN THE PRE HISTORIC AND ANTIQUE TIME IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	12
Prof. Dr R. Hafizović:ON MUSICAL BEAUTY IN THE TRADITIONAL SOURCES OF ISLAM AND THE MOSLEM PHILOSOPHICAL THEOLOGICAL TRADITION	14
J. Musabegović:BOSHNYAK' LULLABIES	15
Prof. Dr L. Hadžiosmanović:POETRY OF THE BOSNYAK DERVISHES	16
Prof. Dr M. Nezirović:SEPHARDIC ROMANCE	17
J. Spač, MA.:IDEA OF "MEKAM" IN THE MUSIC OF THE ISLAMIC NATIONS	18
M. Baralić, Prof.:INTERPRETATION OF EZAN IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	19
H. Hajdarević:LAHIJE AND KASIDE WITH BOSHNYAKS	20
A. Pašić-Jovanović, Prof.:TRADITIONAL SANJAK FOLK MUSIC INTERPRETED BY HAMDŽA SAHINPASIC	22
T. Karača-Panić, Prof.:DEVELOPMENT OF SEVDALINKA AND THE CHANGES	24
Prof. Dr M. Gribajčević, Prof. Dr I. Mašić:SAZ AND SAZLIJE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	25
Prof. Dr A. Omanić:INFLUENCE OF OUR POETS ON POPULAR MELODIES	26
Z. Imamović:POPULAR FOLK MUSIC PERFORMERS	27
Dž. Babić:A SUGGESTION FOR PROTECTING THE CULTURAL HERITAGE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND A COMBEACK TO THE POSITIVE TRADITION	
Prof. Dr S. Ferović:MUSICAL CULTURE AND ITS DEVELOPMENT THROUGH THE CULTURAL, EDUCATIONAL AND ART INSTITUTIONS	28
I. Meškić, MA:MUSICAL EDUCATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE DEVELOPMENT	30
M. Hadžomeragić, MD:CHORUS OF SARAJEVO IN THE PAST	31
Prof. Dr T. Romanić:ROLE OF THE OPERA AND BALLET IN THE DEVELOPMENT OF THE MUSICAL CULTURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	32
Prof. Dr T. Romanić:ROLE OF THE PHI: HARMONIC ORCHESTRA IN THE DEVELOPMENT OF THE MUSICAL CULTURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	34
S. Arnautović, Prof.:DEVELOPMENT OF THE MUSICAL PROGRAM AT THE RADIO SARAJEVO (1944-1992.)	35
K. Dervić, MD.:MUSICOTHERAPY - THEORETICAL ASPECTS WITH A REFERENCE TO THE BEGINNINGS OF THE APPLICATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	36
Prof. Dr I. Mašić:MUSICOTHERAPY AS A COMPONENT OF CINDI PROJECT ON PROTECTION OF THE SARAJEVO POPULATION	38
M. Fulanović-Šošić, MA.:CVJETKO RIHTMAN'S CONTRIBUTION TO THE MUSICAL CULTURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	39
Doc. Dr I. Čavković:BOSNIAN SPIRIT IN THE WORK OF VLADO S. MILOŠEVIĆ	40
M. Purić-Čaušević, Prof.:COMPOSERS OF THE MIDDLE AND YOUNGER GENERATIONS' IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	41
Prof. Dr J. Magdić:POSITION OF MUSICIANS, COMPOSERS, ESPECIALLY - A REFERENCE TO THE CONTEMPORARY TENDENCIES AND ELECTRONIC MUSIC	43
S. Raljević, Prof.:HISTORICAL ASPECT OF THE ORIGINS OF NEWLY COMPOSED FOLK MUSIC IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	44
Ž. Altarac - Čičak:DEVELOPMENT OF SARAJEVO POP ROCK SCENE	46

Sadržaj ove monografije je sastavljen dio istraživačkog projekta "Pravne i socijalno-ekonomijske teme u organizaciji hirurške službe u ratu" koji je u fazi realizacije.

Autor:

Prof. dr Fuad Šilić

Saradnici:

Prof. dr Faruk Konjihodžić
Prof. dr Osman Đurić
Doc. dr Esad Dino
Prim. dr Abdulah Nakđa
Prim. dr Mehmed Ljuta

Rješenjem Ministarstva za zdravstvo Republike Bosne i Hercegovine pod brojem 01-5-2/93 od 01. lipnja 1993. godine ova monografija se daje na upotrebu kao udžbenik u izvještavanju povjerenih i osobljenih u ratu na području R BiH.

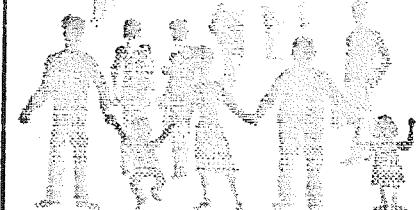
AVICENA Vam
predstavlja
prvi udžbenik iz
sociologije medicine
u Bosni i Hercegovini.

POGLAVLJA:

- Nastanak i razvoj posebnih sociologija
- Sociologija medicine i druge znanosti
- Medicina i društvo
- Čovjek, radnja i eko-sistem
- Normalno i devijantno u društvu
- Medicina, zdravstvo i društvo
- Zdravstvo i društvo

Jusuf Žiga

SOCILOGIJA MEDICINE

Sve informacije na telefon
663 - 611 lok. 252

KATALOG RAINIH izdanja Izdavačke kuće AVICENA:

BIOMEDICINSKE PUBLIKACIJE

MUDŽIZ AL-KANUN
AL-AUDJIN ILI AL-NIJI

SOCIOLOGIJA MEDICINE

Josif Žica

MEDICINSKA INFORMATIKA

Ivo Mašić, Zoran Ridić

MEDICINSKO ODLUČIVANJE

Zoran Ridić, Ivo Mašić

ZDRAVSTVENI ODGOJ

Ivo Mašić

MEDICINSKA DIONIOLOGIJA

Ivo Mašić

PRINCIP RAINE HIRURŠKE DOKIRINE

Ivo Mašić i saznačnici

BOSANSKOHERCEGOVACKI KORIJEN

GRADSKA KUĆA ORUŽNIAINOG IRA

Almo i Maluović

IZ NAŠIH MULALA I AVIJA

Almo i Maluović

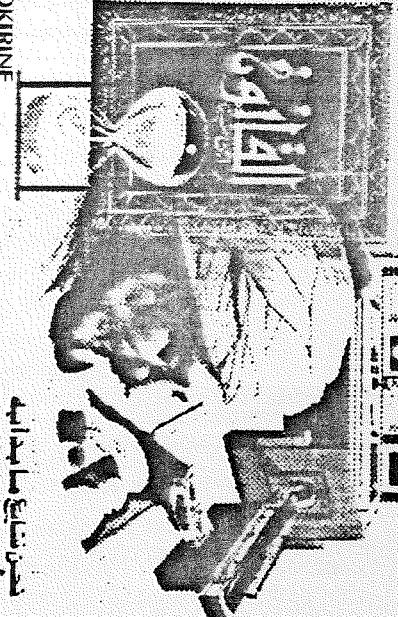
BIBLIOGRAFIJE

MUHAMMEDI RESUMLAH

MEĐICINSKI I AKUTNI

UNIVRZITET U SARAJEVU

1946.-1993.

Adresa: Sarajevo, 1. Majevina 36
Telefon/Fax: 48 43 38, 53 45 06

SJEĆANJA I OPOMENE

MOJE GLEDANJE NA VELESILE SMIETA

Muhammed Mašić

BELETINSTIKA

MUNEWVERA

Gürida Sabri

EDUKATIVNI VIDEO MATERIJAL
ANPUTACIONA ILI REKONSTRUKCIJA
U RATnim USLOVIMA

NAUČNI I STRUČNI SKUPOV

"NOMENKLATURE I KLASIFIKACIJI
SISTEMI U ZDRAVSTVENOJ DIELATNOSTI"
SAVIJEVANJE
"HISTORIJA ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE
KULTURE BOSNE I HERCEGOVINE"

"SIMPOZIJU
SAKREDOVANJE
"PRLOG U ISTORIJI KULTURNO-OBRZAVNOG
RASMIKU BOSNE I HERCEGOVINE"

"SIMPOZIJU
SAKREDOVANJE
"PRLOG U ISTORIJI KULTURNO-OBRZAVNOG
RASMIKU BOSNE I HERCEGOVINE"

"SIMPOZIJU
SAKREDOVANJE
"PRLOG U ISTORIJI KULTURNO-OBRZAVNOG
RASMIKU BOSNE I HERCEGOVINE"

"SIMPOZIJU
SAKREDOVANJE
"PRLOG U ISTORIJI KULTURNO-OBRZAVNOG
RASMIKU BOSNE I HERCEGOVINE"

"SIMPOZIJU
SAKREDOVANJE
"PRLOG U ISTORIJI KULTURNO-OBRZAVNOG
RASMIKU BOSNE I HERCEGOVINE"

"SIMPOZIJU
SAKREDOVANJE
"PRLOG U ISTORIJI KULTURNO-OBRZAVNOG
RASMIKU BOSNE I HERCEGOVINE"

"SIMPOZIJU
SAKREDOVANJE
"PRLOG U ISTORIJI KULTURNO-OBRZAVNOG
RASMIKU BOSNE I HERCEGOVINE"

"SIMPOZIJU
SAKREDOVANJE
"PRLOG U ISTORIJI KULTURNO-OBRZAVNOG
RASMIKU BOSNE I HERCEGOVINE"

"PRLOZI ZA PROUČAVANJE MUZIČKE KULTURNE
BAŠTINE U BOSNI I HERCEGOVINI"